

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

- Tomislav Domović: *Hrvatski bog Amor* / 3
Tomislav Marijan Bilosnić: *Pjevanje svetom Ivanu od Križa* / 14
Paula Čačić: *Osobni pejzaž* / 20
Nives Puhalo: *Pjesme* / 28
Milan Bošnjak: *Pjesma o ribi* / 30
Milko Valent: *Svilom protiv apsurd* / 34
Franko Stipković: *Vijenac od suhih smokava* / 58
Kemal Mujičić Artnam: *Rasprodaja* / 61
Guido Quien: *Biti svoj* / 66
Dario Budimir: *Ferdo Becić i Lajtmanuška deputacija, od hvalospjeva
hrvatskomu Nestoru do nezaslužena zaborava* / 79
Antun Nodilo: *Prezir prema filozofiji* / 93
Mirko Ćurić: *Hrvatska – zemlja književnih nagrada* / 97
Marijan Varjačić: *Georgij Paro, njim samim* / 103

NOVI PRIJEVODI

- Karl Kerényi: *Orfej i Euridika* (s njemačkoga preveo Krešimir Brlobuš) / 107
Brazilski naraštaj osamdesetih (prvi dio): Rubens Rodrigues Torres Filho,
Antonio Fernando de Franceschi i Lu Menezes (s portugalskoga preveo
Nikica Talan/ 114
John Elsom: *Ratni napori* (s engleskoga preveo Nikola Đuretić) / 134
John Elsom: *Unutarnji svijet* (s engleskoga preveo Nikola Đuretić) / 143

KRITIKA

- Ivan Bošković (Dino Milinović, *Marulov san*, HSN, Zagreb, 2019.) / 150

- Ivan Bošković (Luka Brajnović, *Oproštaji i susreti. Sjećanja iz rata i izgnanstva*, AGM, Zagreb, 2019., prevela Željka Lovrenčić) / 154
- Zlatko Kramarić: *Ima neka tajna veza* (Josip Mlakić: *Skica u ledu*, Fraktura, Zagreb, 2018.) / 158
- Ivica Matičević: *Zadah ocvale satire* (Miljenko Jergović, *Herkul*, Fraktura, Zaprešić, 2019.) / 161
- Dragica Užareva: *O ljubavi, ali nešto drugačije* (Tomislav Domović, *Ljubavni abecedarij*, Gramatik, Beograd, 2019.) / 163
- Zdravko Gavran: *Polemika s modernizmom* (Vladimir Lončarević, *Proroci i svjedoci. Prinosi katolicizma hrvatskoj kulturi 20. stoljeća*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2019.) / 165
- Sanja Šoštarić: *Bourgetov Učenik ili o književnoj intoksikaciji i odgovornosti* (Paul Bourget, *Učenik*, Zagreb, Verbum, 2018., preveo Božidar Petrač) / 168
- Željka Lovrenčić: *Igor Žic, Laval Nugent – neokrunjeni kralj Hrvatske*, (Rijeka: Ready2print j. d. o. o., 2019.) / 170
- Nikica Mihaljević: *Borba za duše robova* (Manfred Spitzer: *Digitalna demencija – Kako mi i naša djeca silazimo s uma*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2018.) / 172
- Sanja Franković: *Roman lika i sinestezijska priča o povijesti* (Stefan Hertmans, *Obraćenića*, Fraktura, 2019.) / 176
- Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 181

Tomislav Domović
Hrvatski bog Amor

TAKO MI GOVORI BOG KAD OBAVI VAŽNIJE POSLOVE

Pisat ćeš pjesme u znoju srca svog
Živomu priprstiti malo smrti
Mrtvom kamenu navaliti stijenu na mrtve oči

Pisat ćeš pjesme
u oznojenoj krvi
Iz kapi znoja žena izlazi
U kap krvi ljubav se vraća
Sudare se u ovojnici stiha
Poljube
Oči uz oči, žena i ljubav idu u tvoje oči,
pjesmu gatalicu, u moja čista stakla
jutros prebrisana samo za tebe, čovjeka u pjesniku

jer
sinoć si mi se smilovao
dok si, umjesto razmotanih svitaka na ženinoj koži,
mene čitao u zvijezdama

KLATNO

Vraćam se u tišinu
U muku ju embryo pjeva
Tamjan u dahu
Rosne perle nanizane na vlat

Vraćam se u tišinu
Vrijeme je za bešumno klatno
Bog pjeva

STIHOVI ZVIJEZDE

Ružna pačad hrvatskog pjesništva
legu se iz hladnih jaja. Izvan jata.
U gnijezdu isprepletenom neutješnim kosama
i pjenom propetog mora. Čim probiju ljusku, pjevaju.
I dok im paperje pada, pjevaju.
Kljunovima u travi probiru prekoračene stihove zvijezde.
S Velebitom na krilima uče letjeti.
Kad dorastu, polažu topla jaja. Sudbini pod krilo.
U sjeni. Pačja jaja iz kojih legu se nojevi.
Dugonoge pjesme.
Lijepe kao Hrvatska.

PRAŠINA

Nemoćan sam, Bože.
Pišem pjesme, privid vala u osekama.
Odmalena sam nemoćan. Stvoren za stroj.
Svaka stuba gazište je srca.

Stvoren za stroj s izopačenim i neposlušnim nogama.
Prebjezima iz logora u valcer.

Rastem u valu. U nepravilnim mijenama ljubavi.
U počasnim stražama izgorenim snovima u spaljenim gradovima.
U hladnom pepelu prebirem pepeljastog čovjeka.
Njegovim prahom plodim stih. Prašinu urlika.

Nemoćan sam, Bože.
Ponekad proklinjem nemoć. Dok gladujem crnu noć.

A dok se budim, shvaćam koliko moćna je nemoć.
Iz pepela diže se čovjek. U pepeo ulazi vojska na koljenima.

Val napušta oseku. Val uzjahuju zvijezde.
Plima je u srcu. Slegnuta prašina.
Mrtvaci se mole za nas.

TINTARNICE

Moje pjesničko pero u dvjema tintarnicama namače vrh:
u jednoj je krv svih onih kojima nisam spasio život,
u drugoj uljeskana je voda ljubavi (uzvraćenih i neuzvraćenih)
Škropljen njome, iz sna odmećem smrt

Nepresušne su te bočice
Pišem luđački, sumanuto trošim crvenilo,
još brže zloduh dolijeva glazbu za svoje uši;
jauk čeda, jecaj leda, škripu križa, pomamni cinober
U drugu Bog, zvjezdonosac vječni
Kap po kap neba brizga
Dušu po dušu kotrlja

Pred pjesničkim perom
Puno je vode
Puno je krvi

A pjesniku nema druge no pisati vodom
Zrcalit će se prozirna riječ
Umit će se već netko;
dobro dijete, plaha žena, mudri pastir...

Razbiti crvenu bočicu,
nehajem ili promišljenim usudom
U kap neba doliti suzu,
pjesnikov teret

ZA SUTRA, NE ZNA SE

Jučer je jezik bio sablja
(u magli sjaj)
Danas je mutizvijeza
(češalj u sjaju)

Jučer je bio dan osvetnički
(pušeća zgarišta u rodu)
Danas je pomirnički
(šumom žene nose vodu
i tijela raspukla)

HOĆE LI MIROGOJ VJEČNO BITI HRVATSKA?

Dogorjet će život

U meni

U gradu u kojemu spavam i povezujem četiri rijeke u četiri vodena čvora
što će moju ljubav nositi Savom, Dunavom, Crnim i Plavim morima

Dogorjet će život, napokon ću biti hrvatska zemlja, kost uz djedovu kost

Sažetak neba u čovjeku

I crv nasićen boli

pjesnik koji kašljuca nevinu krv

i napokon odlazi u nevinost

IZ ČOVJEKA IZBAČEN ČOVJEK

Što kad ti ukradu snove?

Onako, nemilosrdno, izvlačeći stabla iz vlasništva zemlje

Kobni zakucaj srca kad razlome,

posljednji TAK kad među zgnječene pjesme privedu

Možeš reći, živjet ću još, sanjat ću još,

bit će snova u izobilju, moje oči su sanjalačke,

ne znaju one ništa drugo nego kidisati na rum, tratinaste prolaze,

na ljubav zakoprcanu u nečijim trepavicama

Da, možeš reći, olakšati jedan sat, jedan dan možda, a preostali život nikako

Jer kad ukradu ti snove, ukrali su jedinu vazda osunčanu plažu,

sva kornjačina jaja iz kojih trebali su izleći se oklopi

dovoljno čvrsti za putovanje u sibirske zore

Kad ukradu ti snove, oduzeli su ti dragocjeni nakit za stvarnost,

premljeli zalog ljudskosti

i ostavili te u zagušljivoj peronskoj čekaonici

da kao služinčad pobireš čovjekovu oporost, teški znoj, tešku krv

Kad ukradu ti snove, slijep si, gluh, hrom

Više nemaš zavičaj, domovinu,

a s krila otpalo je perje kao sprženi lepet

Ideš ti i dalje, miluješ travu,

misliš, bilo je tih snova čudo jedno,

mora da je razbojniku barem jedan san ispao u bijegu

Miluješ travu, trava miluje kvasac u tvojim prstima,

zauvijek praznim prstima

KAD DOĐE KRAJ

Bože, oprosti mi, a znao sam sve što činim
I kad sam trijezan tesao istinu punu kvrga i napuklog iverja
I kad sam pijan gradske ulice rastezao u šumske puteve
I kad sam ljubio sve od tebe naniže
I kad sam zaboravio ljubiti tebe i sve što iz tebe je poteklo

Bože, oprosti mi, nitko drugi neće
Svjedočit ću sâm protiv sebe
Jer znao sam što činim
I kad sam ptice zatvarao u krletke
I kad sam bijesan mutio izvore, pojilište za bliskost
I kad sam propustom liječio strah
I kad sam od nečijih usta otkidao povjerenje
I kad sam živio tek toliko da pobjegnem u pjesmu

Bože, oprosti mi, jedini si oprost
Kad budeš dosuđivao, sjeti se, pokoju olakotnu činjenicu sagledaj:
Zanemario sam te, ali nisam hulio
Krao sam, ali sam ukradeno vraćao kao što sam i svim pticama otvorio krletke
Ljubav sam bezglavo prosipao,
a onda potajice skupljao rasuto zrnje i punio silose
Ubio nisam nikoga, samo sebe nekoliko puta,
ne da tebi napakostim, već da čovjeku iza sebe raščistim put

Bože, ne moraš mi oprostiti, znao sam sve što činim
I ne kajem se
Pa takvog, kakav jesam
Ti si me oblikovao

U raštimanu ljubav
U neotuđivu ljubav u kojoj su ljubav i grijeh jedno

POLUOTOK

Izdužio se Pelješac,
papak zemlje spreman otok biti poraste li more za ljudsku oholost
Žmija vinograda,
odsječena čovjekova ruka kao gušterov rep, korijen pod kamenom,
Kolonija školjki, biserje mesa u vinskom peharu

Odvoji li se od Hrvatske
plutat će morem maslinovo ulje,
proliti u pijesak muku,
zamirisati arktički led

KORČULA 2019.

More, čuvar školjki, ježinaca i moje savjesti
Jedino hrvatstvo koje lako podnosim
i jedina dubina koja me ne usmrćuje
Jadran, kap moje plave ljubavi
u svakom nebu zamočenom u beskraj
i u ča, omaglicu Pošipa u mojem posustalom kaj

More, sunčeva igraonica u ljubavima koje počinju,
ljubavima koje su odstajale u cnim bačvama,
ljubavima koje traju u otvorenim školjkama mojih zjena,
zagrebačkim nogostupima popranim dječaćkim suzama

Prekoputa je Italija, vidim ju golim okom, golim srcem
I premda imam brod, neću otploviti

S vilama pod tjemenom lakomisleni bit ću domoljub,
Svjedok u čijim škragama ljubav diše vodu
i dobrotu prevedenu na hrvatski jezik
moj

KUĆA

Duša je kuća koju imaš
A sve ostalo je okućnica
Ne zamaraj se kako održati red u svemu
Posveti se kući
Ugrij je zimi
Rashladi ljeti
Otvori vrata žednom namjerniku
Zaključaj vrata osvajaču
Raširi prozore, pusti i nepoznate, a zaigrane vjetrove
Zatvori okna kad bacači kamena krenu s ramena
Gašenim vapnom oboji zidove
pa ih preriši dugom što iz prijateljskih kiša u tvoj liju dom

Živo vapno u predvorje rastoči, vrući sag za one koji gaze nemilice
Ostavi tavanske prolaze za ptice
i pod ugrijanim crijepovima liječi utrnule zvijezde
Čuvaj kuću od zloduha i prijetvorna pjeva
Nek blista

I okućnica će blistati sama od sebe

ONIMA KOJI NE ČITAJU PJESNIKE

Da si kao malen čitao pjesnike,
ne samo nacionalne bardove
Da si čitao prekogranične i prekomorske
tumače Božjega grgljanja
Da si umjesto o klanju slušao
kako ti je djed vodom pojiio neznance
i baba u janjeću kožuhu pohranila
zrno graha za sreću unucima
Da su ti od srca slagali pračku
i uz „volimo te“ pridodali i „voli, sine“
za mene možda ne bi bilo posla
a svijet bi bio tvoj

RASPEĆE

Još i danas, kad podignem kamen
Oprezno ga zažmičem
Čavli u njem plešu, klinovi zveče
I krv štrcnuti bi mogla

Iz bilo kojeg kamena
I oka nekamenog

UZAŠAŠĆE

Uskrsnuo, ne da bi ostao
Uzašao, da bi otišao
I ostavio rod kao latice
Koje sumnja čupa iz cvijeta;
Vjerujem, ne vjerujem, vjerujem, ne vjerujem...

Kad pepeo budemo
Ili će biti svejedno
Ili ćemo saznati jesmo li novorođena djeca,
obećani život

je li uzašao da bi nas dočekao

POSLJEDNJA VEČERA

jedanaest svjetionika
jedna lomnost
i jedno okrilje

26 očiju iz jednog oka

USKRS

Čekaš Uskrs:

Jaja
Šunku
Luk
Janjetinu

Čekam Uskrs:
Svaki dan u tebi

RATOVI SU KLITIR ZA MOJE SUZE

Metak još iz cijevi nije otputovao, a ja proplačem k'o mrtva zemlja
Sto puta su mi rekli da muškarci ne plaču
A moj djed je plakao, mene je u suzama isplakao
I moj otac je plakao, rjeđe, ali je plakao
Vidio sam njegove suze, iz jastuka nisu htjele ishlapjeti
A što ja plačem!
U sušnom razdoblju treba me podignuti u zrak
Da suze liju i napoje životinje, biljke, ministarstva i barake
Isperu hrđu s rala i u krš vapnenački iscure noseći ugruške
Kao ponornica iza koje u jamama ostaje
Samo prozirnost
Nebo zakovano u kamen

PJESNIK

Posije ječam. Izraste pjesma.
Posije raž. Nikne stih.
Posije pšenicu. Izraste kruh.
Ljubavna polja. Ustalasana sunca.
Pjesnički žrvanj i grom.

Posije sebe. U Hrvatskoj.
Izraste u Mezopotamiji.
S odabranima sipi u brašno.
U kuli babilonskoj.

SUZNA PLAZMA

Najeo sam se smrti za nekoliko života
Svaki dan povraćam zlo, vražji višak u Božje vjedro
Usne obrišem pjesmom, rosom ocakljenom u suzi
I svaku noć, majku tješim:

Rodila si me u suzama
Neka si, poispadat će tanad iz mene,
ostat će groblje čahura i poprište na kojemu molitve vježbaju skok u vis
I raduje se
U mojim ranama bistri su virovi
Nisi valjda očekivala da će krv kroz mene teći

KAMO IDU PJESNICI

Tamo gdje svjetovi stanu pod živu bjelokost
Tamo gdje maslačak odbija se raspuhnuti
Eto, tamo idu pjesnici
Tamni kao somov ležaj u muljevitom koritu
Bujni kao čarobna šuma u oslikanoj dječjoj sobi
Tamo gdje postoje dječje sobe
I zavlače se nepozvani u stračare u kojima ne postoje dječje sobe
Ali gdje dječji san je velik kao pjesnička sloboda

Pjesnici rone do kobilice potopljenog broda
Da i oni potonu u samoću
U smiraj
U vlastitu pjesmu

UZZBURKANO ŹDRILO

Prognanik sam, protjeran iz vlastite naherene kuće,
iz jezika, iz pjesnikove sipke zemlje preorane prstima i glagolima
Lutam svijetom,
krov kuće na tjemenu nosim i vidike odškrinute u prvim
Ma-ma, ta-ta
U dimnjacima kuće vonjaju pjesnički djedovi i očevi
Oprženi jezici u zemlji tutnje
Razbijena stakla budućnost su svjetla

Ja živim posvuda, a u hrvatskom jeziku ponajviše,
naherenoj kući drobljenoj u uzburkanim ždrilima
i kozjim stazama dinarskim
Poradam snove u hrvatskom jeziku,
maternice stihova,
brundavu zemlju zasijanu dobrim srcima, glagolima utišanu

Protjeran u kozje staze i vučje krugove
a noćas niti jedan pas nije zalajao
Ponio sam rastakljene prozorske okvire, glinu grobovsku
i pustio slobodu da odleprša iz tavanske krletke
Pa bauljam svemirom, ženskim dušama
i skotnim vjevericama

Tražim ljubav,
u hrvatskom jeziku

a noćas niti jedan pas nije zalajao
ispred naherene kuće

GIBANJE ALATA

Pomaknuta olovka još ne znači da će se i planina maći
Možda pjesnik (neuobičajeno) želi red na stolu
Možda su mu noćas prsti drhtavi, možda traže slamku spasa
Možda je na vrh muha sjela i u pretpjesnom ugođaju zujanjem kvari tišinu
Možda se tinta topi i curi na papir samovoljno škrabajući po već okresanom
gustišu stiha
A možda je izdaleka svemoćna duša telepatski pogurala pjesnikov mač
Izazvala boj uzdižući se u planinu onakraj pjesnikova srca

PJESMA

Anestezirana urođena bol
Srce riječi na operacijskom stolu
Odgodaen smrtni dah
Kisik u jeziku
Voštani trag u pjesniku

KAMO IDU PJESNICI, TO NAIZGLED JE TAJNA

Kamo idu pjesnici
Tamo gdje svjetovi stanu pod živu bjelokost
Tamo gdje maslačak odbija se raspuhnuti
Eto, tamo idu pjesnici
Tamni kao somov ležaj u muljevitom koritu,
bujni kao čarobna šuma u oslikanoj dječjoj sobi,
tamo gdje postoje dječje sobe

I zavlauče se nepozvani
u straćare u kojima ne postoje dječje sobe,
ali gdje postoji dječji san
Velik kao pjesnička sloboda
I kad obiđu sva prijestolja, podaničke izbe i rasplesane zvijezde
Pjesnici rone do kobilice potopljenog broda,
da potonu u samoću
U vlastitu pjesmu
U neoslikanu dječju sobu

Tomislav Marijan Bilosnić

Pjevanje svetom Ivanu od Križa

UVODNA PJESMA ILI ULAZAK U MRAK

Dugo sam, dugo čitao tvoje Misli
sveti Ivane od Križa
dugo da više nisam znao što je put
dok nisam ušao u mrak
To bih isto trebao reći i o ljubavi
U mrak sam ponio sve što je vlažilo
što se ognju protivi
ono što će ga pocrniti kao dušu
koja iz njega izlazi
Bog za sve ima razloga
On ne stvara voljeno blago, a od Njega
sva dobra dolaze
I dok mi je duša čisti oganj ljubavi
ništa joj se približiti ne može
osim onoga što je već zapaljeno bilo
Sveti moj Ivane od Križa, ti si sve ovo
podžigao, svjetlo razuma otvorio tami
kako bi razum ustao, kako bi van svega
dočeka novu noć
Iz noći u noć čitam
tvoju Tamnu noć, ne mogavši večer dočekati
u kojoj kuća i knjige, sve postaje tijesno
pa i položaj zvijezda na nebu
Noć tražim, tebe tražim u noći, u toplini
ljubavi, u pustoj visini
u suncu koje će nas poučiti mudrosti

kako ne izgorjeti
a gorjeti, gorjeti, sve ražariti
dušu usred tmine rasvijetliti
svjetlost ranjivu djeci povjeriti

Ne sramim se kazati da pijem vino
uliveno u mrak od same ljubavi
i čitam tvoje Misli
unaprijed umoran od onoga što tražim
Noć postaje sretna noć obnove
motrenja čovjeka stvorena po Bogu
Dakle, Bog sjedi sa mnom, i pije i čita
Samo ja poput ljubavnika mislim kako sam sâm
u samoći, u noći požude i strasti
koja će se ugasiti zorom čim ukućani ustanu
i nađu me budna kako se mrakom branim

Bože, koji si čas u mraku,
i na svjetlu mi smo zajedno
jedni u snu, drugi sretni što su san
u pothvat pretvorili
Dobro, Ivane, ako propast duše
iz nje same proizlazi
proizlazi li to od mene ili kušnje Njegove
Ili još jednostavnije:
ako mi je korisno sve što si na javi stvorio
zašto u noći moram biti lišen uživanja
Tako kaže iskustvo, tako upute vladara
svakomu tko iz dalekih krajeva kreće
U tami me brani
u nju me uroni, što bliže Bogu
slabost vida on će razumjeti
Dugo, dugo u noć pijem svjetlost trsja
među lozama tražeći put
preko njih se u mrak uspinjem
u jezik siguran, pod štit Njegova lica

PRVA (MOJA) TAMNA NOĆ

Noć je moje svjetlo, sunca zjenice
s lepezom se mraka poigravaju
Noć je moja vatra, cedar pun zefira

što miluju tamu u um uronjenu
Plam užas mraka, luč je blago zora
Budi to što jesi, budi takav kakav si
i ništa drugo ne pokušavaj
Ne misli što ti je činiti, to će ti se kazati
na putu sve se otvori
Sred mrkline oči vide mir, vide čvrsto tlo
nikad trajno, i poći je dalje
lakomošću stvari gdje se svako dobro tali
O, duga tamna noći što stope moje žežeš
ognjem ljubavi, u pepeo mene rastvaraš
u sretan čas poništenja
ne znajući kako duša Boga žeđa
žeđa vodu mraka s biserima sunca

Noć je, duga noć, strahovita
krila svoja širi, skidajući nakit
s moga tijela, zlato što će zasjat'
odbijeno od prstiju, ušiju i vrata, kose
što s crnim vlatima razum nam prekriva
Noć je moje mlijeko, prsa moje majke
O, slatkih li grudi, suhe zemlje žedne
u praznini svojoj bol sjeme obnavlja
Grieh se noću množi i u noći nestaje
u srcu bez daha ostaje, bez ljubavi
kojoj Bog udovoljava živjeti bez ičega
i da ne zna da postoji
slobodna dok se u svoj izvor ne ulije

Bože ljubavi, koju mi podari noć
što sve proždire, požude u ruci zemaljskoj
kličući iskustvo prepoznaje
sjene okrugle u kristale pretvarajući
u zalogaje u koje razgorjeli upadamo
Rasvijetli sred mraka mrak
da mogu krenuti dalje bez noći
i pamćenja, napušten
i odvojen svojom voljom udaren
sumnjom i neznanjem, mudrošću koja nadilazi
sve što tama obnavlja
Svjetlo milost rastače, Bogu da se zahvalim

DRUGA (MOJA) TAMNA NOĆ

Sada dok noć pokriva cedar i murvu
a dom svoj da ne spominjem
dok noć spava duboko u vinu
i pritišće grobove mojih predaka
ja čitam psalme Davidove

Kroz prozor vidim da me motri Bog
u gustoj tami vidi me i čuva
ne dopušta da me prebrišu
Jonine poplave i valovi
Bog hoda ispred misli, ispred očiju
i kad nas *bezdan opkoli* dvojako oslobađa
narav spremnu rastopiti se u plamenu jezika
u jezui, u mòru oblikovan i vjetar
koji dušu izjeda

Dok sova jede hrđu na zidovima moga dvora
u mraku sjedim za ognjištem duše
i vapim daha ne puštajući, da se duša ne ugasi
ne uguši, da prozirna ostane do zore
kada se više ništa za nju neće uhvatiti

TREĆA (MOJA) TAMNA NOĆ

Noćas svi moji mrtvi sjede sa mnom za stolom
crno vino pijuci, noć zemlje duboke
Nitko ne želi iznevjeriti muke i tjeskobe
sve zlo koje su živjeli
sve što su činili da bi ga se riješili
I otac, i brat, i sestre, ušli su u noć
u bol, sa mnom daleko od svega
u suzama, jedinim tragom svjetla
koje jednu za drugom ranu otvara
Toliko je još mjesta za ostale
koji su žednu zemlju natopili
o kojima se malo što ima kazati
U poznatim tekstovima ih i nema
Navest ću samo što je otac zapisao:
ostavili su me živjeti u tminama
hraneći me nesrećom svojih putova

Noćas sam ih hranio i pojo
kamen grizući, a oni me posuli pepelom
vječnost u njemu otvarajući
Stol moj sad je bespuće, pustinja
u koju sam zakoračio
tako radostan, bez prestanka Bogu zahvalan

ČETVRTA (MOJA) TAMNA NOĆ

Dok pišem pjesme svetom Ivanu od Križa
molim se tami noći njegove
tminama jednakim svjetlosti
Sveti Ivane, ne znam što je sreća
ne znam što je mir
Ne znam ni što je život moj
Sjene me zastrašuju, strašna noć
potpuno ista kao moje srce u grudima
Bože, ti si početak i svršetak nevolja
ljubavi koja neće trajati poput života
Već je više godina kako ti kanim prići
u razmacima utjeha, misleći
da se na putu neću pokolebati
Ne sjećam se druge protivnosti
našega susreta, noć me tamna
držala vezana
Netko je podigao zid
između tebe i molitava, mrak
dubina Božja koja se ne vidi
dok oči ne ostanu bez i jedne druge slike u sebi
I sad, dok ti pišem pjesme, zemaljske
i s lakoćom, kao da sve posjedujem
a sam sâm i bez igdje ičega

PETA (MOJA) TAMNA NOĆ

Katran posta uljanicom svjetla
u katran se skloniše i čuvstva i radosti
sve ono što volja želi
I razum što svijetli u tami motrenja
I ljubav već sama u svjetlo ulivena
ni jedno ju oko nije vidjelo

osim onih koji se uzdaju ognju Njegovu
Katran nadilazi svako obilje
Crna noć različita je od svakog ljudskog načina
i svakog razuma
Iz noći dolazimo, u noć odlazimo
djeca svijeta katrana
Katran liječi kosti moje i krik
koji počiva duboko u duši
sve dok se duša ne vine
u plavo nebo sreće

Napomena: Originalni rukopis ovih pjevanja u srpnju 2018. godine ostavio sam kod karmelićanskih sestara u samostanu Majke Božje, u Fontiverosu, rodnom gradu Svetog Ivana od Križa. Pjesme su (na moju veliku radost i iznenađenje) objavljene u antologiji posvećenoj Svetom Ivanu od Križa *Llana de Amor Viva*, u Salamanci u Španjolskoj, listopada 2019., a uredio ju je Alfredo Pérez Alencart.

Paula Ćaćić

Izbor pjesama iz zbirke u pripremi
radnog naslova *Osobni pejzaž*

o l u p i n a

fali ti moje tijelo – čitavih 65 kila skutrenih uza te,
neraspletivo klupko kojim se ne prestaješ igrati.
fali ti moje tijelo, masa u koju možeš utisnuti
svoje dodire kao čarke.
fali ti moje tijelo, prekriveno vještičjim mapama
koje pokušavaš dešifrirati,
dok nepovjerljivo spavam leđima okrenuta od tebe.
fali ti moje tijelo, da ti krade toplinu
i da istu ritualno isijava iz sebe,
pretražujući koliko je još ostalo prostora
za okršaj izdisaja,
uzajamno gnječenje prstiju,
za sve igre što smo ih kao odrasli usvojili.
fali ti moje tijelo, a ne jeftine cigare iz bugarske,
da bi ga trošio, ispunio si pauzu
između dvaju re diplomskog,
u vječito zagušljivoj sobi, gdje živiš na kruhu i kečapu,
gdje svako malo tvoju prozorsku dasku zauzme
umjetnička instalacija naredanih pivskih boca,
koje govore nekoliko jezika, baš kao ja.
fali ti moje tijelo, uteg koji dobrovoljno pričvršćuješ
za mišicu, kratko uživajući u teretu i boli voljenja.

to je samo olupina,
znaš li?

c j e l o v e č e r n j i s t o i c i z a m

ovih dana sam osamljena
poput djevojke koja sjedi i čeka ispred ginekološke ordinacije,
poput slučajnog lica s ulice što je dospjelo na fotografiju,
poput gmižuće boli duž leđa one neprospavane noći
kada sam mislila da bol treba prigrлити,
jer jedna tableta ne pomaže.
većina mojih sljedećih dana je poput tog
b o l n i č k o g
kada sam shvatila da nije sramotno
okrenuti svoje meko, strijama prošarano dupe
prema bijelim ljudima
i ležeći
primiti injekciju.

muškarcima je porezan prst kraj svijeta,
a mi, kao da imamo krljušt,
primamo poljupce i kuvertirane modrice,
sve to bilježimo u spomenar
po kojem špricnemo jeftini parfem voćne arome.
znaš nas, kraljice drame, luđakinje,
djevojke u ljetnim haljinama, tako lijepe,
znaš, čije smo i čije je to što čuvamo ispod haljina

tebi je to bilo
samo još jedno tkivo,
još jedan poluispuhani balon
čijim si mukama došao na kraj.
meni je to bilo
moje tijelo, moje sve

ovih dana sam osamljena.
okrećem leđa
i čekam –
čekam bodlju, oštricu, iglu, nož.

i tebi i bijelim ljudima
bila sam samo još jedna koža,
još jedno tkivo,
još jedna trošna materija,
zamjenjiva.

t i j e l o m o j e m a j k e

moja majka nikada se nije rječito osvrtna na svoje porođaje.
većinom bi rekla da *to* nije kao u američkim filmovima,
nema vrištanja.

jednom joj je neki diletantski liječnik rekao:
gospodo, vi imate bokove stvorene za rađanje.
nakon toga, moja majka ne odlazi liječnicima,
osim kada sa mnom kroči u dubravu.
mojoj majci izrasline ne izazivaju mračne slutnje,
bolje je da se ništa ne dira.
majčin zazor od medicinara star je koliko i ja.
postoji i u meni neki urođeni strah
da ne vjerujem muškarcima
u bijelim mantilima.

m o j e t i j e l o

moja je majka s oprezom prala moje tijelo,
tijelo trinaestogodišnjakinje
poslije operacije kralježnice.
bilo me je stid,
bez obzira što je bila riječ o mojoj majci.
nisam htjela da vidi
kako joj počinjem nalikovati,
kako počinjem imati naznake žene.
nisam htjela da se brine jer odrastam,
pa sam joj rekla
mama, kad ti jednoga dana budeš stara
i ja ću se ovako brinuti o tebi

c o l t r a n e o v i n t r o

stupam u tvoj prostor
pobožno izuvajući cipele.
dozvoljavam ti da pronicljivo uočiš
šarene čarape na broju 40
kako klize po starom parketu.
ti si drugi muškarac
s kojim sam se vidala,
a da ima nefunkcionalnu slavinu u wcu,

zato sam se onda
pri odvrtnju slavine,
koja nije ispustila ni suzicu
gotovo refleksno uputila prema kadi
da bih saprala ruke od prljavštine, dodira,
nepoznatih kultura koje nehajno prenosimo.
od tebe svaki put zahtijevam
utišavanje svjetla pod kojim se osjećam
poput paperjastih pilića
pod žaruljom.
pusti onu svoju glazbu
– izgovaram po navici
kao formulu,
kao da ubacujem žeton u džuboks
ne mareći za mogućnost izbora...
isprva važemo svaki treptaj, smiješak,
sporadični doticaj,
u sebi brojimo riječi koje učestalo koristimo,
potom se zatičemo
u isprepletenim dahovima,
s vješto umreženim jezicima...
sa svakim našim slatkim buđenjem
dolazi i moje fatalističko projiciranje;
zamislim se poput olupine broda,
koja polako, sa svakim novim jutrom
neminovno propada i urušava se
u lakoću strpljivog mora,
što je parazitski nagriza,
ogolićuje i zaodijeva.
postajem neplivačica,
koja nikako da povjeruje
da ako legne na površinu vode,
neće potonuti.

r i t u a l i

i kada su rolete spuštene
uz tebe se budim rano
osluškujući ptice,
tvoje meškoljenje
pod zajedničkim pokrivačem,
mirnoću pogleda na starački dom.

jutra uza te
mirišu i nalikuju na staru stolariju
i nespojive predmete,
koji se nasljeđuju s cimera na cimera,
iz pijane krađe u mamurnu svakodnevicu.
tvoj *ecstasy* je franckova ciglica,
kojom svakog jutra posvetiš pola stana
kao što je moja baba znala
našu kuću velikim svetcem
sa čašom svete vodice i grančicom ružmarina.
tvoji tragovi su, doduše, neprozirni,
gusti okruglasti žigovi
otisnuti na svakoj površini
nehotičnom sakralnosti
započinjanja dana.
moja baba bi na kraju svoga obreda,
naganjajući nas po sobi,
konačno uspjela namočiti svoj smežurani kažiprst
i njime orositi naša mala čela.
naš obred završava ispijanjem crne lave
u keramičkim šalicama,
nakon čega
poljupcem zapečatimo vrata.

i s k l j u č i s v j e t l o , s p u s t i r o l e t e

otvaram vrata tvoga unajmljenog stana
dočekuje me poznati miris
namještaja iz šezdesetih,
neoprano suđe koje svjedoči
da nemamo vremena
za svakodnevne stvari
– sada se možemo samo voljeti
između udaha i izdaha.
zapinjem o tvoj prljavi veš na podu
da bih se zatim strovalila na krevet
– ustvari dva kreveta pripojena
još iz vremena dok si bio s njom.
isključiti svjetlo, spusti rolete
– kao da ti govorim ne trepnuvši,
a ti to sve činiš čitajući
moje izmoreno tijelo,

nadrkani pozdrav.
odavno mi je ponestalo riječi
u tvome društvu.
samo brbljam ili mučim uživajući
kako se nemušto podrazumijevamo.
sutradan ću te podsjetiti
da bi bilo krajnje vrijeme
da promijeniš posteljinu,
a ti ćeš mi zajedljivo reći
da se takve zamjerke
slobodno mogu unijeti u knjigu žalbe.
smijat ćemo se,
jer nikako da zakrvimo,
da tanjuri frcaju, psovke pljušte,
da padne pomirbeni,
da smrdamo svijet ili barem pokućstvo

sada se samo volimo

ž i v o t i n j e i l j u d i

katkad mirišem na tugu.
psi osjete,
pa se umiljavaju
o moje noge
i traže samo jedno
– najsvetije –
dodir.

katkad mirišem na tugu.
mačke osjete,
pa mi oprezno prilaze s repom u zraku
i traže samo jedno
– najsvetije –
dodir.

katkad mirišem na tugu.
djevojke osjete,
okrznu me pogledom ili s *kako si*
i traže samo jedno
– najsvetije –
priču.

katkad mirišem na tugu.
mladići osjete,
zaobiđu me ili prođu kroza me
ne tražeći
– najsvetije –
istinu.

k a o d a s e n i j e n i t i d o g o d i l o

leći ću uza te
bez ijedne zamjerke
od neki dan, prekjučer, lani,
obećavam.
leći ću uza te,
stropoštati se na postelju
kao ljenjivi morski lav,
otupjela od bezritmičnog življenja
između save i jantre,
između dvaju gradova,
jednog čudovišno nabujalog
i drugog cvrkutavo užarenog,
između riječi, redaka,
između, poput vrelog kruha, gnjecave sintakse.
leći ću uza te
odano,
vjerno,
samourušavajući se.
ostavit ću za sobom kandže,
sve valute i stare putne karte,
izbušenu putovnicu kojoj je istekao rok,
samonapomene za samoživot.
leći ću uza te,
ugasiti svijet i glasove,
između toga
odahnuti
kao da se nikad ništa nije niti dogodilo.

i z l e t

čežnja je izlet,
s kojega se vraćam praznih ruku,
a obećah rukovet poljskog cvijeća za baku,
endemskog kukca za tatu,
bivolje kiselo mlijeko za mamu
i vječnih šest godina samoj sebi...
čežnja je neprestano vraćanje u veliko trnovo,
među uličice, kaldrmu,
među mačke i starice zakukuljene u hladu,
među trošnost, prolaznost...
čežnja je odgođena propast,
zvuk mobitela na vibraciji,
dozivanje boga u 3:45,
svi gradovi koje sam vidjela po kiši,
ti i
tvoj glas
i ludosti koje si nismo priznali...
u srpnju, zar ne, putujemo skupa,
zar ne, obećao si, više me puta podsjetio,
ti si lijepa, hajdemo, rekao si,
u srpnju, a možda i ranije,
ti
i tvoj glas
zakašnjeli videopoziv
i izlet s kojega se uvijek vraćam
praznih ruku.

Nives Puhalo

Pjesme

U SNOVIĐENJIMA ONOSTRANOSTI

U snoviđenjima onostranosti
stvaram u maglama sjevernim i sjetnim;
viđam ti lice na perinama oblaka,
u bajkama dok budi se dan
pun bojazni
i straha od sutra
sanjam te na krilima
blagog juga,
u spokoju dana
koji prekriva suton sna.

U MRAČNOM DVORIŠTU ITD-a

U mračnom dvorištu ITD-a
promatram istetovirane zidove;
graffiti na tvojoj koži
ocrtavaju egzaktno poimanje
ovog prokletog svemira
oko nas.
Kaotičnost našeg postojanja
u zbunjenom trajanju
ispisuje nove potrage
koje se probijaju kroz grotesku nepostojanja,
mi zbunjeni, sami sa sobom,
u grču trajanja,

ispisujemo svoju vlastitu sudbinu
na krovovima svijeta
naših mikrokozmosa.
Jesmo li izgubili sebe u šutnji
i grozi
dok plutamo u ovom
teatru tišine
i abnormalnosti otuđenja?
Možeš li mi reći, ti što vječito šutiš,
što znači trajati?
U mraku nakon odgledane predstave
ruke pokušavaju uhvatiti uže spasenja
kojeg nema.
Reci mi zašto još uvijek lutamo
zbunjeni u kaosu,
reci mi, molim te,
jesmo li opet izgubili sebe?

Milan Bošnjak

Pjesma o ribi

PJESMA O RIBI

unutarnjim okom gledam kako se peče riba
ili kako pečem ribu
pa mislim kako ću
pa mislim

riba se ljeska u plavim i srebrnim spektrima

nije to štuka što smo ju tata krešo i ja
pomagali zvoni izvući iz zelene vode
ni smuč divljak kojega je preporučio zvone
ali nije to isti zvone
ne mislim da se promijenio pa zato nije isti
to su dva zvone
iako su se sigurno promijenili
iako smo se svi promijenili
otkad smo zvone krešo pokojni srećo tata i ja kršili rakite
a zvone s društvom čekao da se ohladi fiš i šaran u rašljama

riba se ljeska u srebrnim i plavim spektrima

neće to biti ni pastrva što ju mama uvaljala u brašno
ni pastrva još vrela koju je edita netom stavila na stol, a ja niki dajem bijele zalogaje
i ona slasno jede
ni pastrva slična onoj koju smo kušali kum ivica i ja
a konobar se čudio
kad je ivica tražio da nam da stol pokraj utičnice jer treba puniti laptop

niti jedna od pastrva koje sam imao na stolu u barem sedam država
moj savršeni objed
kruškova rakija
dvije-tri šnite pršuta i domaći kruh
pastrva i kuhani krumpir
savijača od jabuka
i čaša izvorske vode

ako izvor nije u blizini, može i čaša graševine
malvazije chardonnaya
misne žlahtine
drevne pršljivke

riba ribi grize rep
svaka riba svome jatu pliva
riba je ribi riba

neće to biti ni grdobina ružna
što smo ju jednom u veselom društvu
na malome otoku probali

nikako losos morski pas jesetra

ni bakalar što smo ga pohanog s čipsom nas dvoje uljubljeni u gradu velikom pojeli
ni tuna što smo ju nas trojica blagovali slaveći riječ
ni girice koje mnogi vole ni jedna od skuša koje ja radije odaberem
ni sardine

neće biti pastrva
moja omiljena salmo trutta
točkasta i svjetlucava

neće biti ni klen ni grgeč ni pijur
poput onih koje smo kum black pokojni kum miško i ja lovili

ni masni som ulovljen nakon poplave daleko izvan korita svoje rijeke
ni oslić koji čak i milan pojede
mislim milan lujin milan ikin voli ribu

teško da će biti neka od čudesnih i dalekih riba o kojima su govorili
branka bogdan grga ante milivoj sanja vinko žarko
sumnjam da bi to mogla biti riba koju je još netko sanjao ili sanja ili će sanjati

ne vjerujem da će to biti jedna od tirkiznih riba koje će uobličiti petar
ni riba koju je svatko na svoj način opisalo troje i naslikalo drugih dvoje

to sigurno neće biti ni jedna leteća riba ili prozirna riba
ne daj bože izmišljena riba
ili riba-ne-riba

bit će to prava riba
riba

ljeska se u plavim i srebrnim spektrima

ne znam hoće li to biti brancin
orada
kovač
zubatac
list

znam samo ako ja budem vrijeme
prepeći ću ju
znam samo ako ja budem ruka
prepeći ću ju
znam samo ako ja budem vatra

a svatko tko me zna zna
volim dobro pečeno
prepečeno

riblja juha
riblja kost
juha od kostiju
riba od ribe

umjesto da pečem ribu
ona će ionako biti pečena

umjesto da pečem ribu

umjesto da pečem ribu
mogao bih naribati jabuke dok edita razvlači tijesto
za savijaču

mogao bih donijeti kantu koma u kotao

dok teta govori maki neka miješa drva šljivova i bukova
da brže poteče rakija

mogao bih ispeći koju novu riječ
kao što je nika pekla dok je bila mala
skakalište čekalište držalica

mogao bih ispeći pjesmu

a riba je ionako pečena
dobro pečena
osjećam miris u nosu
u ustima slutim savršen okus

mozak je spreman za ekstatičan trenutak
posvemašnju blagost

vidim ljepotu
svim očima

riba se ljeska u spektrima

Milko Valent

Svilom protiv apsurd

*Nije moguće ugasiti mrak.
Čak i kad svjetlo sja, mrak svijetli.
Često jače od svjetla.
Mrak je svjetlo smrti.
Mrak je apsurd koji je tek na nekoliko trenutaka
moguće pobijediti svilom. Mrak je nepobjediv.
Apsurd je ljudska sudbina. On
je mrak, završna scena svjetla i svijeta.
Zbog toga nebo uvijek negdje plače.*

Nebo je i dalje disfunkcionalno. Ne samo što je katkad oblačno i ponekad kišno već, usput rečeno, rijetko obećava šokove, a Nina želi doživjeti jedan jak, ali dobar pozitivan šok. U toj žudnji gotovo svakodnevno poluglasno izgovara lascivan stih: "Pune su usne budućnost Europe". Danas je petak. Već peti dan, nakon nastave u njoj omiljenoj Školi engleskog jezika, Nina dolazi u kulturni *pub The Eagle and Child* da bi srela Njega, da bi napokon upoznala muškarca svojeg života i, ako je ikako moguće, čemu se iz dubine srca usrdno nada, svojeg budućeg muža. Hoće li nebo danas napokon prestati biti nefunkcionalno? Hoće li? Jučer je, u četvrtak, doživjela ozbiljan napad teške depresije, prvi u životu; čak ni u pubertetu nije doživjela ništa slično. Prvi ozbiljan simptom depresije, snažno drhtanje od silne nestrpljivosti, njoj potpuno stran osjećaj, doživjela je već u srijedu kad se oko deset navečer vratila kući nakon trećeg bezuspješnog čekanja Njega, svojeg Muškarca, u kulturnom *pubu*, dakle, trećeg dana otkad poslije škole dolazi u *pub*, što znači od drugog dana njezina dolaska u Oxford, dakle, od ponedjeljka. Ona, Nina Horvat, oduvijek tako strpljiva djevojka, odlučna svoj plan osvajanja Njega provesti temeljito i što je moguće prije, nikad u životu nije osjetila tako snažnu nestrpljivost. Nestrpljivost je bila

toliko jaka da je doživjela i drugi ozbiljni simptom depresije: iako je bila strašno gladna jer je od ručka prošlo osam sati, jedva je pojela večeru, dok ju je draga Ella, stanodavka, zabrinuto gledala, pokušavajući razgovarati s njom. Nina joj se ispričala, rekavši da ne može razgovarati jer se ne osjeća dobro, to jest zbog toga jer se osjeća loše. Ella je pomislila, njoj se činilo s pravom, da su u pitanju “one ženske stvari”. Nestrpljivost zbog čekanja svojeg Muškarca bila je toliko silna da nije bila u stanju napisati inače laku zadaću za četvrtak. Nestrpljivost je bila toliko jaka da ona, Nina, čak nije niti masturbirala prije spavanja, što joj se dosad nije dogodilo od 6. razreda osnovne škole otkad je uvela taj za nju zdravstveno ispravan higijenski običaj, a nije mogla niti odmah zaspati. To je također bilo itekako čudno jer bi Nina nakon masturbacije zaspala takoreći u trenu. Kad je napokon ipak zaspala, sanjala je snove o samoubojstvu. Imala je i jednu opsesivnu noćnu moru koja je trajala sve do buđenja. Jedan veliki teretni kamion jurio je za njom dok je ona sumanuto brzo trčala prema centru Zagreba, ili je to bio centar Oxforda, ne može se sjetiti. Vozač teretnog kamiona htio ju je zgaziti, on ju je htio namjerno ubiti, usmrtiti. Probudila se u strahu oblivena hladnim znojem. Ujutro u četvrtak za vrijeme doručka u pola osam, koji joj je kao i svako jutro već servirala njezina stanodavka Ella, draga i komunikativna osoba, nije mogla dokraja pojesti doručak; zapravo ostavila je pola doručka, što je za Ninu, djevojku vučjeg apetita, već bio treći, i to najozbiljniji znak depresije. Četvrti je znak bio bezvoljnost praćen idejom kako svijet i uopće život nemaju nikakva smisla, to jest da je apsurdan. Peti znak bio je proljev. Da, priznala je sebi, to je depresija.

Samo ljudi nejake inteligencije smatraju da je neprirodno nešto što se zbiva u prirodi. Ono što je čudno jest to da takvih ima i u mojoj akademskoj zajednici. Da, ima takvih ljudi čak i na Oksfordskom sveučilištu, jednom od najcjedenjenijih u svijetu, na kojem i ja radim, što je posebno odvratno jer vrijeda moju inteligenciju. To je, zapravo, neobjašnjivo, budući da je riječ o vrlo obrazovanim ljudima u kojima, očito, postoji insuficijencija inteligencije. Ukratko, tako mnogi ljudi, i oni neobrazovani i oni obrazovani, a neki od njih čak i visokoobrazovani, smatraju da su incest, homoseksualnost i pedofilija neprirodni. Oni, to je jasno i očigledno, ne shvaćaju jednostavnu i neoborivu činjenicu da u prirodi ne može postojati nešto što je neprirodno. U prirodi sve što postoji jest prirodno što znači, između svega ostaloga, i to da je prirodno ratovanje, ubijanje, kanibalizam, pljačkanje i silovanje te da su, jasno, prirodne sve moguće seksualne orijentacije, uključujući i ne tako rijetko prisutnu nekrofiliju, kao što je, na moju veliku žalost, prirodna i uglavnom invalidna pravna nauka koja svojim pravnim propisima iz kaznenog zakona određuje što je društveno prihvatljivo, a što, pak, nije i strogo zabranjuje, odnosno kri-

vično goni neke spolne orijentacije, neke od njih, doduše, s pravom (naprimjer negativnu pedofiliju). Da, u prirodi je sve, ali sve prirodno. U njoj doista ništa nije neprirodno, čak i ono što se smatra bolesnim (svaka je bolest prirodna, a ne neprirodna, od obične prehlade i upale pluća pa sve do karcinoma u terminalnoj fazi). Čak je prirodna i negativna pedofilija (spolni snošaj s tijelima dječaka prije jedanaeste godine, kao i spolni snošaj s tijelima djevojčica prije prve menstruacije). Isto tako, a to je zanimljiv kuriozitet, da je prirodan čak i brak, bilo muškarca i žene, bilo žene i žene, bilo muškarca i muškarca, te stoga nije neprirodan iako je u svojoj osnovi itekako kompliciran, problematičan i u većini slučajeva disfunkcionalan. Čak i bezbrojni mitovi o bogovima su prirodni, iako bogovi ne postoje.

Nigel Hammer, *Esej o incestu, homoseksualnosti i pedofiliji*
(*An Essay on Incest, Homosexuality and Pedophilia*, prevela Nina Horvat)

There is no place for God in the universe.
(*U svemiru nema mjesta za Boga.*)

Michel Mayor, dobitnik Nobelove nagrade za fiziku 2019.

U mladem kamenom dobu (neolitik) seks je bio kao i svaka druga prirodna pojava, katkad blag i nježan poput kišice, katkad brutalan kao razorna dalmatinska bura ili žestok pljusak, ali uvijek dobar. (To je moje mišljenje, dakle, nužno je subjektivno, nakon burnog iskustva s mojim budućim mužem Niglom u Stonehengeu.) Osim toga, a to smatram kao socijalno osviještena bivša aktivistica, seks je u neolitiku, u tom za život iznimno teškom periodu, premda izvrnut mnogobrojnim opasnostima, po mojem mišljenju bio u blaženom periodu ničim sputane slobode, vrsnoće i jakog užitka te neopterećen ružnim zaostalim običajima, naprimjer kaznenim pravom, psihologijom, psihijatrijom te ustanovama za mentalno, to jest duševno oboljele, u narodu nazvane ludnicama. U tom dugom, blaženom i danas teško shvatljivom sretnom periodu, seks (spolnost, dakle) je bio posve zdravstveno i ekološki prihvatljiv jer nije bilo tableta i sličnih kemijskih proizvoda te plastike, gume i uopće bilo kakvih materijala od kojih se prave pomagala za zaštitu od trudnoće ili, pak, razne igračke za samozadovoljavanje bilo žena bilo muškaraca. U to slavno vrijeme "neolitičkog jebanja" (neolithic fuck), često ističe profesor Nigel Hammer koji je osobitu pozornost posvetio etimologiji riječi fuck, kao i njezinoj upotrebi u engleskoj književnosti, homoseksualnost, pedofilija, incest, spolno uznemiravanje, brak i silovanje bili su potpuno nepoznati pojmovi. Iako zvuči paradoksalno, to jednostavno znači da su naši stari predci na području spolnosti bili mnogo napredniji od nas takozvanih modernih ili suvremenih. Oni možda nisu

znali za povezanost čina jebanja s kasnijom trudnoćom i rođenjem djeteta, ali smatram da je njihov spolni život u mnogočemu bio i raznovrsniji, intenzivniji te kvalitetniji, a osobito bolji i jači od naših orgazama (svršavanja).

Nina Horvat, Čelična čipka

Pornografija, uključujući i dječju pornografiju, jest posljednja oaza potpune istine o ljudskoj spolnosti.

Nina Horvat i Nigel Hammer
(zaključak nakon šest i pol sati interaktivnog
gledanja pornografije na internetu)

Hoće li se nebo danas, u petak, napokon smilovati i prestati biti nefunkcionalno? Već peti dan nakon škole Nina dolazi u *pub The Eagle and Child* da bi srela Njega, da bi napokon upoznala muškarca svojeg života i, ako je ikako moguće, čemu se usrdno nada, oh, kako usrdno nada!, budućeg muža. U srijedu na četvrtak velika nestrpljivost, gubljenje apetita, bezvoljnost, nenapisana zadaća, noć po prvi put bez inače uobičajene masturbacije, teškoće s početkom spavanja, snovi o raznim načinima samoubojstva i duga noćna mora. U četvrtak ujutro nije mogla čak niti doručkovati, ali je umjesto toga dobila proljev. Ukratko, bila je depresiji. Ella joj je ponudila neke tablete za smirenje, ali ih Nina nije htjela uzeti. Rekla je Elli kako će čekati da ta neočekivana “psihička faza” prestane isto tako naglo kao što je naglo i počela. I doista je tako bilo. Depresija je trajala cijeli četvrtak, a u petak rano ujutro je prestala. Čim se Nina probudila, osjetila se zdravom. Depresija je prestala naglo kao što je i došla – naglo. To zorno dokazuje činjenica da je Nina u petak ujutro umjesto jednog doručka pojela dva. Ella ju je s ljubavi gledala kako jede. Ella, ali i njezin muž David, za samo nekoliko dana toliko su zavoljeli Ninu kao da im je vlastita kćer.

Nakon škole – pravac kulturni *pub*! Na šanku pozdravi Charlote i naruči pintu crnog Guinnessa i skroman ručak koji je, zapravo, predjelo (dimljeni škotski losos). S čašom piva ode u stražnju prostoriju (*The Rabbit Room*). Čim stavi pivo na stol, iako još nije niti skinula svoju crnu svilenu jaknu, strateški postavi scenu za Njega, dakako, ako i kad svrne, naiđe, dođe, priđe. Malo od ruba stola, dva centimetra otprilike, stavi novine *The Oxford Times*, inače tjednik, novine koje ove godine slave 151. godinu postojanja. Na njih stavi, ali tako da se dobro vidi naziv novina, romane *Tess of the d'Urbervilles* (*Tessa iz porodice d'Urbervilles*) Hardyja i *Lolitu* Naboko-

va te tragediju *Macbeth* Shakespearea. Tu, za učene literarne sladokusce poticajnu hrpicu, naslovima je okrenula prema eventualnom sugovorniku tako da kad taj sugovornik, ON, NJEZIN BUDUĆI MUŽ, sjedne nasuprot njoj, može odmah pročitati sve naslove. Na vrh hrpice stavila je, dakako, *Tessu* jer je u Engleskoj, u Oxfordu, u *pubu The Eagle and Child* u koji kao nekad, kao i danas, dakle, uvijek od osnutka *puba* zalaze profesori engleskog jezika i književnosti, pisci, kazališni i filmski redatelji, pjesnici, dramatičari, ukratko intelektualci humanističkog soja, iako ponekad dođu ljudi orijentirani na prirodne nauke. Dok čeka svojeg čovjeka i pije već drugo pivo nakon ručka, razmišlja o siromaštvu i o slučaju Alberta Camusa koji je također živio u velikom siromaštvu prije Nobelove nagrade. Želi biti hrabra. I jest. Sve će učiniti, ali baš sve, da se spasi od oskudice, gadne i ružne neimaštine. Pritom će žrtvovati i moral i empatiju, zapravo sve što krasi poštena čovjeka. Ona je, hej!, nitroglicerina u obliku čedne, skromne, inteligentne djevojke, studentice koja ne koristi kozmetiku osim osnovnih higijenskih potrepština: sapuna, vode, mlijeko Nivea za tijelo i kremu Nivea koja joj služi istodobno i za lice i za ruke! Ona je nitroglicerinska Lolita, najveća zavodnica južno od Sjevernog pola.

U *The Rabbit Room* ušao je s čašom od pinte piva vitak, visok, šarmantan stariji muškarac, profesor engleskog jezika i engleske književnosti Nigel Hammer, poznat i kao stručnjak za Shakespearea. Protrnula je od neke neobjašnjive miline. Osjetila je, djelomično čak i u međunožju, da je njezin isprekidani narativan ritam četverodnevno čekanja na izdisaju. Ono depresivno puknuće od srijede i četvrtka u potpunosti je zacijelilo. Prilazeći svojem stolu, gdje su ga čekali kolege i prijatelji, kad ju je ugledao zastao je kao ukipljen s pintom piva u ruci. Pogledala je sat na mobitelu. Bilo je točno 2 sata i 26 minuta. Trgnuo se i kao mjesecar prišao njezinu stolu. U mnogočemu poetična prostorija *The Rabbit Room* bljesnula je kao Sunce u zenitu, a u ozračju male čedne, vrckave Alise u čudnoj zemlji i Nigela, moćnog gospodara svih prstenova svijeta, što će reći i vjenčanog prstena. Iako zbunjen, predstavio se korektno: Nigel Hammer, šezdeset i šest godina, profesor engleskog jezika i engleske književnosti na Oksfordskom sveučilištu u koledžu Christ Church, onom u kojem je snimljen i dio filma o Harryju Potteru, a povremeno surađuje i na Trinity Collegeu. Nigel Hammer, nakon što se predstavio, prišao je još bliže njezinu stolu moleći ju za dopuštenje sjesti uz nju i barem kratko biti u društvu "najljepše i najčednije djevojke, on pretpostavlja studentice, koju je dosad vidio u životu". Priznao joj je kasnije da se pritom tresao od straha jer nijednoj djevojci nije prišao već pune dvije godine otkad se rastao od supruge Elizabeth s kojom je u braku bio 36 godina i s kojom ima dva odrasla sina. Odmah je, dakako, pristala rekavši da je ona, Nina Horvat, ne samo studentica anglistike već čedna do drskosti i globalno posve prihvatljiva. Citirala mu je vragolasto prvu rečenicu iz, za njezin plan, značajnog roma-

na *Ponos i predrasude* Jane Austen: “Općenito je poznata činjenica da je bogatu neoženjenu čovjeku žena prijeko potrebna”. Nigel se, oduševljen Ninom, radosno nasmijao i otišao na šank po još dvije pinte piva. Nakon samo sat razgovora bili su prisni kao da se poznaju godinama, toliko prisni da joj je Nigel čak predložio, pokazujući na vrhu njezine “strateške hrpice” roman o Tessi, oh, kakva koinkidencija! jer se tim romanom bavi već više od pet godina, da se, zašto da ne, već danas predvečer, nakon što se taksijem odvezu do četvrti Summertown gdje je njegova kuća, odvezu njegovim Bentleyjem do Stonehengea gdje su nakon zločina uhapsili Tessu, pitajući ju ima li išta protiv tvrdog obrednog povijesnog kamenja iz kamenog doba. Naravno da nema, rekla je radosno Nina u odlično glumljenoj zbnjenosti, bez potrebe popravivši nabore svoje lijepe cvjetne haljine ili haljine na cvjetove. Naravno da nema ništa protiv, naprotiv, ponovila je Nina stidljivo spuštajući kapke na svoje blistave oči. Usput je profesor Hammer dodao da je Stonehenge Hollywood za intelektualce. Nina je poludjela od sreće. Bila je kao u snu. Nije niti slutila da će sve ići tako brzo – ako i kad se pojavi pravi, dakle, njezin muškarac. U sebi je već varirala lijepe proste misli: *God, how many fantasies you awake in my head, See on my juicy pussy, Come and get me!* i onu njoj najljepšu prostu misao: *Dear Nigel, my sweet wet pussy is waiting for you.* U pozadini te prostačke misli, rekli bi “konzervativni debili svih uzrasta” (Nina), sjajila je u njoj misao: “Hej, Nina, zavodnice, taj čovjek ima 66 godina, stariji je od tvog tate 17 godina, što znači da ti može biti djed!” Čim je pristala, Nigel se žurno mašio mobitela i nazvao prijatelja i kolegu profesora Jeremyja iz Salisburyja, arheologa koji radi na Oksfordskom sveučilištu i koji će učas srediti njihov noćni istraživački boravak u Stonehengeu. On dolazi u pratnji jedne mlade kolegice iz Hrvatske sa Zagrebačkog sveučilišta, rekao mu je Nigel, anglistice koju također zanima Thomas Hardy, a osobito lik Tessa i, ono što je najbolje od svega, zanima ju, kao i njega, kamen na kojem je usnula Tessa prije nego ju je policija uhitila. (Zapravo, mogao je taj noćni boravak u Stonehengeu Nigel Hammer i sâm srediti jer je kao ugledan i cijenjen oksfordski profesor, jedan od najboljih šekspirologa Engleske, već više od pedeset puta bio u Stonehengeu, proučavajući ga u kontekstu toponima romana *Tess of d’Urbervilles* Thomasa Hardyja, ali se, i on je čovjek od krvi i mesa, želio malo praviti važan pred starim prijateljem i kolegom činjenicom da je u društvu izvanredno lijepe, a skromne i mlade te čedne Nine Horvat, studentice engleskog jezika i književnosti iz Hrvatske u kojoj je i čudesan grad Dubrovnik u kojemu su obojica bili.) Zatim je, predstavivši se kao profesor Hammer, nazvao taksu, ustao i prišao s Ninom stolu za kojim su sjedili njezini kolege i prijatelji. Upoznao ih je s mladom kolegicom, ispričavajući se usput što ovo popodne neće moći prisustvovati ručku i njihovoj raspravi o tragediji *Macbeth* jer s kolegicom, svojom novom asistenticom, koja se kao i on također ozbiljno bavi Hardyjevim romanima, osobito zadnjom

scenom njegova najboljeg romana *Tess of the d'Urbervilles* koja se, kao što dobro znate, zbiva u Stonehengeu, mora hitno obaviti jedno istraživanje u Stonehengeu, njegovo vjerojatno stoto u nizu, pokušao se Nigel našaliti tresući se od želje da što prije s Ninom iziđe iz *puba*. Uostalom, već ga je čekao taksisti; svi taksisti Oxforda su za svima znanog uglednog profesora u svakom trenu bili spremni i brzi poput munje jer znaju da će od čuvenog profesora dobiti dobru napojnicu.

Neolithic fuck, my dear Nigel, in Stonehenge under the moonlight, pomislilo je romantično i nestašno Nigel, vozeći svoj luksuzni crni Bentley i pogledavajući zamaman Ninin profil obasjan njezinim blagim stidljivim osmijehom koji je ona, buduća zavodnica u Oxfordu, baš za ovakve prilike godinu dana uvježbavala u Zagrebu. U tom se trenu Nigel sjetio kako se ipak nalazi u dobro mu poznatom rodnom kraju te da je vjerojatno previše optimističan jer su oblaci, kao i kišica te kiša, bez obzira na vremensku prognozu, u Engleskoj vrlo česta pojava. Ipak je na mobitelu pogledao meteorološku prognozu za Stonehenge za petak i subotu. Uobičajeno, a prema ponoći i početkom subote možda još vedrije, a možda i ne. Čitao je naglas tako da i Nina čuje. Ljutio se na riječi “još vedrije, a možda i ne”. Nina je rekla da je u britanskim vremenskim prognozama njoj najdraža fraza “sa sunčanim intervalima”, koji su vrlo često doista intervali. “Želio bih da bude vedro, *fuck*”, rekao je veselo inače pristojan profesor, “ali ta je želja, Nina, u Engleskoj pod velikim upitnikom, da ne kažem klimatološkim pritiskom”, reče i zaustavi auto ispred kuće svojega prijatelja i kolege Jeremyja u Salisburyju, inače arheologa, također uvaženoga profesora na Oksfordskom sveučilištu i jednog od iznimno utjecajnih ljudi u značajnoj instituciji English Heritage, za Stonehenge itekako važnoj instituciji. Sjeli su u dnevnu sobu ljubaznog domaćina koji je odmah donio čaše za njih troje i svoj domaći viski, naglašavajući s ponosom riječ “domaći” (*homemade*). Dok su, visoko podignuvši čaše, nazdravljali viskijem Jeremyjevu “snu svakog istinskog arheologa”, to jest Stonehengeu, Nigel mu je, pijuckajući domaći viski za koji je rekao da je odličan, ukratko objasnio svrhu njihova noćnog boravka u megalitskoj građevini iz neolitika, moleći ga da mu, ako je moguće odmah, telefonski sredi tu sitnicu s obzirom na njegov, Nigelov, dugogodišnji minuli rad u Stonehengeu. Naime, on i kolegica Nina željeli bi i noću pomnije pogledati prapovijesni kamen koji je on, Nigel, tijekom više od pet godina, pomno istražujući Hardyjevo djelo, označio kao kamen na kojem je nesretna Tessa usnula prije nego su ju u zoru uhitili policajci. Nina je profesoru Jeremyju rekla da je već u Zagrebu stavila Stonehenge na popis mjesta koja mora posjetiti, a neka i malo istražiti, recimo Stonehenge, osobito zbog njoj omiljenog romana o kojem je čak napisala esej,

i to najviše zbog tragičnog lika Tesse; dodavši kako zna i činjenicu da je čuveni pisac u tom romanu Oxford imenovao kao Christminster. Profesori su svoju mladu kolegicu Horvat pogledali s poštovanjem znalaca. Naime, nastavila je Nina, kad joj je Nigel u *pubu The Eagle and Child* rekao kako je i njemu taj roman omiljen i da istražuje sve toponime u njemu, a najviše onaj na kraju romana, dakle Stonehenge, bila je oduševljena što će nakon poziva profesora Hammera da ga prati na noćnom istraživanju Stonehengea mnogo toga naučiti i o romanu i o Hardyjevim toponimima, ali i o Stonehengeu o kojem on, profesor Jeremy kao arheolog, zna najviše u Engleskoj, ako ne i na svijetu, pa joj i on kasnije, neka joj profesor oprosti što si to dopušta iako su se tek upoznali, može biti od pomoći pri njezinu radu na evaluaciji Hardyjeva romana. Na njezinu su popisu koji je već odavno potpuno definiran, rekla je uvaženim profesorima Nina, još, dakako, Stratford-upon-Avon, rodni grad jednog od njoj najomiljenijih svjetskih dramatičara, Shakespearea, možda najviše zbog njegove tragedije *Macbeth* koju ona smatra dosad najbolje napisanom i najvećom tragedijom u svjetskoj literaturi. Na njezinu popisu još su Bath, Portsmouth i, dakako, London te Woodstock, zapravo Palača Blenheim u kojoj je rođen Sir Winston Churchill, dobitnik Nobelove nagrade za književnost, nevjerojatno zanimljiva, ali unatoč tomu kontroverzna osoba ne samo u politici već i po svojem izvanrednom osjećaju za humor. Dvojica profesora sa zanimanjem su, pa i odobravanjem, pogledali još pažljivije prelijepo, no ozbiljno te čedno lice anglistice Nine Horvat. Odmah je zatim profesor Jeremy nazvao jednog od šefova uvažene institucije English Heritagea i jednostavno mu rekao da profesor Nigel Hammer s Oxforda, njima već dobro znan jer već više od pet godina istražuje Stonehenge, želi ovu noć, kad će, sudeći po vremenskoj prognozi, biti i ponešto mjesečine, posvetiti istraživanju u Stonehengeu, a u pratnji svoje kolegice iz Hrvatske (koja je čak, dodao je Jeremy, istraživala i Dubrovnik, svima njima, a osobito arheolozima i povjesničarima te povjesničarima umjetnosti poznat grad), studentice anglistike Nine Horvat sa Zagrebačkog sveučilišta koja za svojeg boravka u Engleskoj istražuje književni opus Thomasa Hardyja, najviše njegov roman *Tess of the d'Urbervilles* čiji se kraj zbiva upravo u Stonehengeu. Šef iz ugledne institucije English Heritagea, zadužen za Stonehenge, nije imao ništa protiv, naprotiv, rekavši profesoru Jeremyju da profesoru Hammeru i njegovoj marljivoj kolegici želi plodonosnu istraživačku noć u Stonehengeu te da su uvijek dobrodošli, a on si dopušta i molbu, da kad objave neki rad u vezi s tim područjem, da mu ga pošalju u English Heritage na njegovo ime. Na kraju je rekao kako će netom nakon njihova razgovora nazvati gospodina zaduženog za nadgledanje i sigurnost neolitičkog spomenika te mu dati svoju suglasnost. Osim profesora Hammera, za ovu noć, dodao je, prijavilo se šest promatrača zvijezda, astronoma, kojima je također dao dozvolu da uđu u Stonehenge. "Znao sam da će tako biti",

rekao je profesor Jeremy i njih su troje ispili još jedan viski za uspješan naučni pohod u "tu divnu kružnu hrpu kamenja" (Jeremy). Isprativši ih, profesor Jeremy, džentlmen starog kova, poljubio je ruku Nini kao i kad su se upoznali, a Nigelu je rekao: "Navrati češće k meni, staro momče, a ne samo kad je u pitanju nauka!"

Bilo je točno devet sati navečer toga petka 8. kolovoza kad su se Nina i Nigel oprostili od Jeremyja i sjeli u Nigelov automobil. Nina je odmah s olakšanjem žudno zapalila cigaretu (u kući profesora Jeremyja pušenje je strogo zabranjeno) i duboko povukla dim otpuhujući ga tako da je pravila kolute koji su se kovitali u smjeru stropa automobila. Nigel, iako već odavno ne puši (nekad je kao student pušio lulu), a i u njegovu se autu nikad nije pušilo, toliko se već zaljubio u Ninu da nije niti trepnuo; čak mu se učinilo, kad je s ljubavlju bacio pogled na lijepo Ninino lice, da joj cigareta između punih usana pristaje jer njezinu, inače čednom i vrlo skromnom držanju, daje notu fine privlačne drskosti. "Hvala ti, dragi Nigele, što mi dopuštaš pušiti. Pušenje je u Engleskoj potpuno zabranjeno u svim zatvorenim prostorima, čak i u *pubovima*, hej! Postoji još veća perverzija, a ta je da su čak i u svim hotelima zabranili pušenje, dakle, i u sobi koju si ti, hej, primjerice unajmio za velik novac. Na kraju će, čini mi se, zabraniti i spolno pušenje", rekla je prkosno prosto Nina. "Eh, ovo zadnje što si rekla, a tiče se i mene, takvu zabranu, ako do nje uopće dođe, a ja mislim da neće, ja, tako mi svega, nikad, što znači zauvijek, neću poštovati, i basta!" rekao je Nigel. Nakon talijanske riječi *basta* još je jače stisnuo gas i rekao na engleskom: *Enough is enough!*, što je Nina u sebi prevela na standardni hrvatski i na kajkavski: "Što je previše, previše je." i "Kaj je preveć, je preveć". U luksuznom crnom Bentleyju smijeh radosnih bića. Nigel je, isključivši BBC Radio Oxford koji se automatski uključuje kad otvori vrata auta, još uvijek se smijući mogućoj zabrani spolnog pušenja, izložio Nini ideju koja mu je upravo pala na pamet: "Hej, Nina, lijepa čarobnice iz prelijepe Hrvatske, što kažeš na ideju da te u ovom autu, u kojemu je pušenje dopušteno samo tebi, svakoga jutra odvezem do škole? Meni to odgovara jer rano ustajem, tebi škola počinje u devet, i to je to! Fino parkiram automobil u dvorištu Škole engleskog jezika u kojoj, usput rečeno, radi i jedan od mojih bivših studenata, a ti, iako čedna izraza lica, ali uvijek uspravna ponosna držanja, sporo, mirno i elegantno iziđeš u jednoj od svojih lijepih ljetnih cvjetnih haljina na koju je nehajno nabačena tvoja crna svilena jakna, dok ti je na lijevom ramenu crni ruksak, a ja zatim brzo odjurim s parkirališta ispred škole. Možda ti poraste ugled u školi, ne zbog mene, jasno, jer me tamo nitko od studenata ne poznaje, već zbog luksuznog auta. U redu, ako te u školi kolegice i kolege budu zafrkavali u smislu "koji te to starac vozi u školu", ti im reci da sam ja tvoj profesor engleskog jezika, što ću ti odsad zaista i biti, koji ti daje dodatne satove engleskog po modelu *one to one*, što jednostavno znači jedan učitelj, jedan student. Tad će svi u školi utihnuti

i postati ono što mnogi ljudi jesu: zavidni. Zavidni, prvo zbog toga što si možeš priuštiti osim škole i model *one to one*, drugo zbog toga što te, eto, tvoj osobni učitelj i doveze u školu. Što misliš o tom prijedlogu, čarobna studentica Nina?” upitao ju je veselo Nigel. “Oh, profesore Hammer, dragi, dragi, dragi Nigel, o tvom prijedlogu mislim sve najbolje. Divan si, čovječe! Baš se veselim. I da znaš, trudit ću se doista iz tvojeg auta izlaziti elegantno. Pa i ja dobro znam, poštovani gospodine profesore, što je to elegancija i otmjenost”, rekla je nestašno Nina. Nigel se oduševljeno nasmi- jao. U luksuznom crnom Bentleyju opet smijeh radosnih bića.

“Uh, ovo je brutalno dobro”, pomislila je novopečena istraživačica Stonehengea. Nina je treperila od ushita jer joj je Nigel u autu rekao da se u *pubu* već na prvi pogled zaljubio u nju i neka je proklet ako to nije istina. “Jesi li vidjela tužna lica mojih prijatelja i kolega profesora kad sam prišao njihovu stolu, predstavio te kao našu mladu kolegicu i rekao im da će se ovo popodne uz ručak, pa i ovu večer, morati snaći bez mojeg društva u još jednoj žestokoj raspravi o *Macbethu* jer moram hitno s kolegicom otići u Stonehenge, budući da se i kolegica Nina Horvat, studentica anglistike iz Zagreba, Hrvatska, bavi svim Hardyjevim romanima, a osobito zadnjom scenom njegova najboljeg romana *Tess of the d'Urbervilles*, koja se, kao što znate, zbiva u Stonehengeu?” rekao je Nigel pogledavši zaljubljeno u Ninu koja je glumila neodoljivu Lolitu pušeći cigaretu na dječji način te se dječji meškoljila na svom sjedištu. Sav dugogodišnji bol zbog siromaštva koji ju je dugo razdirao u Zagrebu te suzama i patnjom natapao tihe jastučnice, netragom je nestao danas popodne u stražnjoj prostoriji *The Rabbit Room* *puba The Eagle and Child*, kad je napokon upoznala muškarca svojeg života. Za nju ova noć nije bila sedmo nebo, već sedamsto sedamdeset i sedmo nebo. Njoj ta “7 + 7 + 7” brojka ne zvuči patetično, zvuči joj poetično. Da, noć je bila mračna, kakva noć i treba biti, osobito na području nenaseljena pustog mjesta. Tu i tamo na nebu bi kroz nekoliko razdvojenih oblaka provirio i Mjesec, točnije rečeno Mjesečev srp, pa se čak može reći da je njihova prva, manje istraživačka a više ljubavna noć bila mjestimice obasjana djelomičnom mjesečinom. Da, ali njihova noć nije bila olujna noć, osim možda kad je u pitanju njihov olujni seks, te se tako srećom ne poklapa, s prezirom pomisli Nina, s onim čudnim glasovitim spisateljskim klišejom odnosno s početkom uvodne rečenice romana *Paul Clifford (It was a dark and stormy night)* Edwarda Bulwera-Lyttona, klišej koji književnici, ali i čitatelji, ismijavaju već gotovo dva stoljeća.

Nigel je svoj skupocjeni crni Bentley parkirao neposredno uz parkiralište blizu njegova trećeg najdražeg kruga na svijetu, onog najvećeg. Prvi je, naravno, ženski organ, kako taj vlažan kružić naziva pristojna Britanka,

njegova supruga Elizabeth koja je često radila i nepristojne stvari, a drugi je anus, ženski ili muški, svejedno. Izvadio je ruksak u kojem su bile dvije velike svijeće i dva vunena pokrivača. U lijevoj ruci držao je moćnu LED svjetiljku s držačem, a u desnoj krhku, no snažnu Nininu ruku. Desetak minuta šetnje u ljubavnoj noći. Zaljubljeno su se držali za ruke, ispreplevši prste. Držeći se za ruke, zastali su kod glasovitog Petnog kamena (*Heel Stone*) koji se nalazi oko sedamdeset sedam metara od kružne megalitske građevine, u cijelom svijetu poznate. (Otada, njihovim tijelima i njihovom ljubavi natopljen Petni kamen Nina zove Potpetica ili Stikla, a ponekad, kad se silno seksualno uzbuđi, zove ga SS – *Sexual Stone* ili *Hell Sexual Heel Stone*, u slobodnom prijevodu – pakleni seksualni petni kamen.) Nigel je skinuo ruksak, ugasio LED svjetiljku i hrapavim glasom rekao: “Prvo predigra stoječke”. Čim je to rekao, Nina se obilno ovlažila. Zatim ju je naslonio na glasoviti kamen iz kamenog doba, skinuo njezinu svilenu crnu jaknu, digao joj cvjetnu haljinu sve do vrata rastrgavši ju pritom tako da je Nina izgledala kao lijepa bosonoga Alice Liddell u svojoj poderanoj bijeloj haljini na glasovitoj fotografiji Lewisa Carrolla koji je, uostalom, i režirao izgled haljine tako da izgleda poderana te položaj Alice oslonjene uz neki zid. Potom je sve uspaljeniji Nigel Nini potrgao gaćice, ako se uopće ta riječ može upotrijebiti za paučinu nazvanu G-string tanga, i ušao brutalno u nju, što i nije bilo toliko brutalno jer je Nina bila već toliko ovlažena da je njezina intimna sluz lagano klizila niz njezina bedra, pa je Nigel u nju ušao vrlo lako unatoč svom moćnom velikom udu, no Nini se svidjela njegova beskompromisna gruba nježnost. Nikad, ali nikad u životu Nina Horvat nije toliko jako uživala u seksualnoj predigri. “Ako je ovo predigra”, pomislila je zadnjim preostalim dijelom svoje svijesti, “kako tek onda izgleda igra?”

Nakon kraćeg odmora, još ubrzano dišući, zagrljeni su se uputili u centar svijeta. Ušli su u krug Stonehengea ne mareći za nekoliko promatrača zvijezda, amatera ili astronoma profesionalaca koji su kroz teleskope pomno gledali nebo. Promatrači su primijetili zagrljeni ljubavni par, ali također nisu marili za njih; to su oni posvećeni zanesenjaci koje isključivo zanimaju zvijezde na nebu, a ne zvijezde na Zemlji, osobito ne filmske zvijezde. Nina je bila posve sigurna da su bili ljutiti kad bi se oblaci previše nagomilali, no svakako manje ljutiti kad su na nebu bili lijepi kumulusi koji su ipak ostavljali prostora za koliko-toliko pažljivo promatranje zvijezda, a najsretniji su bili kad je nebo bilo bez ijednog oblaka. Zatim je, još uvijek svjež i oran te preporođeni Nigel, rekavši Nini da je u “drugom pubertetu”, s upaljenom LED svjetiljkom tražio ljubavni kamen iz mlađeg kamenog doba. Između triju kamena, u sredini kruga nad krugovima, njemu dragog Stonehengea, izabrao je malo ukoso postavljen srednji kamen, onaj za koji smatra da je na njemu usnula Tessa. Crkvena zvona u svim predjelima Engleske zvonila su deset puta. *Let's go, dear Nina! Don't wait*

for a miracle, make it happen! Happy Friday and Happy Saturday to you and me, my dearest Nina! uzviknuo je Nigel i s pomnjom položio dva vunena pokrivača na veliki pretpovijesni kamen. Potom je zapalio stijenj na svakoj od dviju velikih svijeća, onih koje se najčešće koriste u katedralama i crkvama, onih od 30 centimetara dužine i 5 centimetara širine, te ih stavio na travu s obje strane srednjeg kamena. Između kumulusa raznih oblika u tom je, za Ninu Horvat povijesnom trenu, zasjao Mjesečev srp. Uza sretne pasionirane promatrače zvijezda, astronome profesionalce i amatere astronome, i njih se dvoje oduševilo mjesečinom, iako nije bila tako svijetla kao “prava” mjesečina za puna Mjeseca. Znali su da slijedi svijetli i olujni seks. No tada, u samom središtu Stonehengea, njih dvoje još nisu mogli znati da je mjesečina kratkotrajno ludilo s dugotrajnim posljedicama. To su saznali tek dva mjeseca kasnije na medenom mjesecu u Dubrovniku.

Još uvijek uzbuđena Nina to ne može procijeniti, ali kad su nakon tro-satnog ili četverosatnog seksa iz mlađeg kamenog doba koji Nigel zove “neolitički seks”, kad su napokon, prvi put te ljubavne noći istodobno svršili na ljubavnom kamenu, Nigel je izišao iz Ninine poplavljenе školjke s ludilom u očima. Dok su mu se klatili i um i ud niz koji je kapala Ninina bogata sluz i ponešto njegove sperme, nije imao kud, već je kleknuo ispred ljubavnog kamena iz kamena doba, na kojem je umorna Nina, izubijane guzice i natučenih i malo raskrvavljenih koljena unatoč vunenim pokrivačima, jako rastrojena i prepuna užitka, raskrečena i gola, s poderanom haljinom podignutom do vrata, ležala kao slomljena lutka u lutkarskoj predstavi, dišući zadihano kao da je trčala maraton. Tako je, uostalom, disao i Nigel. I tako je užitkom zadihani Nigel Hammer klečeći zaprosio Ninu upitavši je želi li se udati za njega. O tom je pitanju Nina sanjala u Zagrebu godinu i pol, o pitanju muškarca koga će ona zvesti u Oxfordu i koji će joj, nadala se, postati muž. Taj je muškarac morao zadovoljiti dva uvjeta: da je profesor na Oksfordskom sveučilištu, makar i kao umirovljeni profesor emeritus, i da je relativno imućan, dok godine uopće nisu važne, može imati i sedamdeset, pa i više. Budući da Nigel Hammer zadovoljava oba uvjeta, čak i treći o kojemu je snatrla samo kao o jednoj dodatnoj mogućnosti, onaj seksualni, Nina Horvat odgovorila je ovako profesoru Nigelu Hammeru: “Ja sam odsada Lady Stonehenge i kažem ti da”. Zatim, najglasnije što može, vikne: “Da hoću Da!”, prisjetivši se Molly Bloom, vražje tobožnje Penelope iz *Uliksa*, koja je na isto pitanje na isti način odgovorila u zadnjoj rečenici Joyceova romana. Zatim se, još onako oammljena od raznobojnih orgazama, prisjeti jedne Joyceove primjedbe: “Žena. Ja sam meso koje stalno govori da”. Promatrači zvijezda, profesionalci ili amateri astronomi, svejedno, zadubljeni u teleskope koji su bili

upereni u nebo, nehotice su se trgnuli kad je noćnu kamenu tišinu Stonehengea narušio histeričan Ninin uzvik pristanka na brak izazvan sjećanjem na orgazme, dosad najjače u njezinu životu, a koje je noćas doživjela. U njezinoj memoriji tijela, pomislila je užitkom ispunjena Nina, ova će noć zauvijek ostati kao neolitički vrhunac s mnogo vrhunaca, najmanje sedam, a možda i deset. Uopće se ne može sjetiti je li ikad u jednoj noći toliko puta svršila, jednom čak i istodobno, i to s bivšim veslačem legendarnog tima Oxforda, s profesorom Nigelom koji je svojedobno u devet utrka nastupio protiv legendarnog tima Cambridgea. Poezijom snažne ljubavi obavijen kameni Stonehenge, “zeleno mjesto organiziranog kamenja” (arheolog Jeremy iz Salisburyja). Eh, veličanstveni Stonehenge! U Ninino je sjećanje zauvijek urezana ta luda, histerično divlja ljubavna noć koja se zbivala s petka na subotu na jednom kosom ljubavnom kamenu u središtu Stonehengea. Tko bi pomislio, pomislila je Nina, da čovjek od 66 godina, njezin dragi djed Nigel Hammer, može biti toliko strastven i seksualno snažan!? Kad se samo sjeti s kakvim je nervoznim ljubavnim žarom, strašću i zanosom za vrijeme divlje predigre na Petnom kamenu poderao njezinu ljetnu haljinu, posutu nevinim cvjetovima ljiljana i crveno-crnim trokutićima kao i njezine minijaturne gaćice, tangu, taj snježnobijeli intimni, takoreći nevidljivi komad rublja i tražio jestive mesne dragulje po njezinoj koži. Nekoliko dana boljela su ju i leđa i stražnjica od tog tvrdog i historijski znamenitog kamena. Najluđi kolovoz u njezinu životu, pomisli Nina. Tiho obredno kamenje uzdahnulo je od našeg noćnog seksa na kamenu i iskusnog prezira prema onima koji ne cijene stari, pomalo grbav kamen kao zahvalnu podlogu za uzbudljivo spolno spajanje. To kamenje, možda i obredno i seksualno istovremeno, to kamenje sigurno je pomislilo: “Što će biti s Engleskom ako ovako nastavi?” Lady Stonehenge, kako se Nina ponosno nazvala te divne pretpovijesne ljubavne noći, leži raskrečena i gola na veliku ljubavnom kamenu. Nigel je, nakon njezina pristanka na brak, opet na njoj, opet je prodro u nju. Bole ju leđa, ali uživa. Njoj se čini da će njezino tijelo stalno biti izloženo na kamenu, sve od ove prohladne, a njoj vruće ljetne noći u kamenom kružnom čudu, u Stonehengeu. “Možda je baš na ovom kamenu usnula Tessa prije nego su ju uhapsili. Mislim da Hardy koristi izraz ‘kamena ploča’, a ne kamen”, rekla je Nigelu. “Uh, pusti sad tu temu, Nina”, uzdahnuo je umorni, ali snažni veslač Nigel, obrisavši papirnatom maramicom sluzav ud te potom odijevajući hlače i jaknu. Spremajući vunene pokrivače i gotovo upola smanjene, sad ugašene svijeće u ruksak, rekao je mirno, kao da je na predavanju, a ne u burnom krugu vlastita i Ninina užitka: “Iako je moj najuži interes studij Shakespearea, njegovih djela i njegova doba, dakle, iako sam šeksipirolog, kažu jedan od najboljih u Engleskoj, bavim se studiozno s dvama meni omiljenim romanima, vrlo uspješno s *Alice in Wonderland*, vrlo lascivnim romanom Charlesa Lutwidgea Dodgsona koji je objavljen pod pseudonimom

Lewis Carroll, a već više od pet godina bezuspješno Hardyjevim romanom o Tessi. Zbog njega sam bio u Stonehengeu pedesetak puta, znam takoreći sve o svakom kamenu bio on malen, velik, položen, kos ili uspravan, bio on monolit ili trilit i nastojim otkriti koji bi to mogao biti kamen ili, kao što si ti pronicljivo spomenula, kamena ploča, možda svojevrsan oltar, na kojoj je meni draga Tessa usnula dok je uz nju sjedio njezin Angel, prije nego su ju u cik zore uhapsili policajci zbog toga što je ubila svog ljubavnika Aleca te je zbog toga nedugo zatim osuđena na smrt i pogubljena. No, draga moja Nina, još me više muči pitanje zbog čega je Thomas Hardy, dovraga, kraj svojeg romana smjestio baš u Stonehenge, u naše odsad prvo ljubavno gnijezdo. Pročitao sam roman sedam puta, pažljivo sam proučio sve toponime, kao i brojne spekulacije o simbolici između Tesse kao žrtve i Stonehengea kao mjesta religioznog obrednog žrtvovanja na kamenom oltaru jer je u Hardyjevo doba bilo popularno povezati Stonehenge kao mjesto žrtvovanja, ali sve je bilo uzalud. To je tajna koju još nitko nije otkrio, kao što još nitko nije otkrio tajnu Stonehengea, iako o njemu i njegovoj svrsi postoji mnogo teorija od kojih nijedna nije znanstveno dokazana, osobito dvije ključne: astronomska i religijska. U redu, slažem se, draga Nina, otkriveno je porijeklo kamena, ali ni u tragovima nije poznato zašto su se naši jadni predci od mlađeg kamenog doba nadalje toliko mučili tisućama godina gradeći tu megalitsku građevinu. I ja, jasno, imam svoju teoriju, takozvanu teoriju svile protiv apsurdna, možda pomalo bizarnu, koju ne mogu znanstveno dokazati, a povezana je, nakon svega ove noći, to ti je jasno, povezana je sa seksom. Ako zaviriš u značajna antropološka djela ili ih u potpunosti pročitaš, osobito ona koja je napisao Claude Lévi-Strauss, možda ćeš shvatiti da moja teorija i nije toliko bizarna. Po mojoj teoriji Stonehengeov krug je simbol pičke koju su i naši predci obožavali jednako žestoko poput nas, iako za razliku od nas, koji živimo od postanka jezika i pisma nadalje, nisu niti slutili, a kamoli znali zbog kojeg ju razloga toliko obožavaju, Da, u mojoj tek naizgled bizarnoj teoriji kamen je simbol trajne erekcije. Po toj mojoj teoriji sve je to povezano i sa seksom na otvorenom, možda ritualnim, možda i ne, a za koji su naši stari, odnosno prapovijesni predci instinktivno slutili da je dobar za zdravlje općenito, iako nisu imali ni pojma o fenomenu koji već dugo nazivamo zdrav način života te s njim povezanim zdravstvenim turizmom. Usput, to dokazuje kako su naši predci, zvani i poganima, bili mnogo, mnogo pametniji od nas. U njihovo vrijeme nije bilo nijedne zabrane, uključujući zabrane incesta, pedofilije, homoseksualnosti i ponegdje pornografije te mnogih drugih u spolnom kontekstu glupih zabrana. Bilo kako bilo, Stonehenge je danas u vrhu bogate engleske turističke ponude, ali doista nema vidljive veze sa zdravstvenim aspektom spolnog spajanja. Ukratko, moja je teorija, zapravo, teorija svile jer na svilu podsjećaju unutrašnji i vanjski dijelovi naših spolovila, a to je vrlo borbena svila koja se bori protiv najvećeg apsurd-

da, a taj je da život nema smisla”, rekao je Nigel i, uzevši Ninu za ruku, uputio se prema mjestu gdje je parkirao automobil. “Pa i ja sam čitala Alberta Camusa, čak i u engleskom prijevodu te znam, moj dragi profesore, da jednim dijelom svoje teorije aludiraš i na njega. On već u prvoj rečenici prvog poglavlja svoje knjige *Mit o Sizifu*, knjige posvećene apsurd, otvoreno cilja na to da se možda protiv očitog apsurdna našeg ljudskog svijeta možemo boriti samo samoubojstvom. Znam tu rečenicu napamet. Piše Camus: *Postoji samo jedan doista ozbiljan filozofski problem – samoubojstvo*, citirala je Nina Camusa, uzdižući se na prste da bi mogla poljubiti obraz svog visokog muškarca. Trenutak šutnje u tihoj ljubavnoj noći Salisburyške nizine dok su njih dvoje kao zaljubljen par zaigrano hodali prema mjestu gdje je parkiran Nigelov automobil. Nina je zatim zagrlila Nigela oko struka i prošaptala: “Sviđa mi se tvoja teorija Stonehengea kao što mi se sviđaš i ti, što znači jako, jako, jako”. Nigelovo tijelo zadrhtalo je od sreće dok je njegova drhtava ruka otvarala vrata skupocjena crnog Bentleyja.

Vratili su se Oxford oko 3 sata ujutro. Eh, noćni seks na prastarom, možda obrednom kamenu Stonehengea. Taj je kamen Nigel nazvao *postmodernističkim oltarom ritualne ljubavi*, a ona je sebe nazvala *Lady Stonehenge*, pritom misleći na Tessu. Ninu prođu srsi sebičnosti kad je pažljivije promotrila Nigelovu kuću u četvrti Summertown koja se nalazi nedaleko od njezine Škole engleskog jezika u Park Townu. Ta kuća će, tako joj drage Tesse!, kad posve i zauvijek zavede Nigela, ako već nije, to jest kad se uda za njega, biti, jasno, i njezina kuća. Nakon Nigelove smrti postat će vlasnica jedne od najvećih kućnih knjižnica u Oxfordu, što znači vlasnica privatne biblioteke od 12 tisuća i 253 knjige te 4 tisuće i 111 časopisa. Nigelu i njoj, iscrpljenima, umornima, izranjavanih koljena i lakata, ona s poderanom haljinom i bez gaćica čiji su minijturni ostatci ostali u travi kod Petnog kamena (*Heel Stone*) hitno je trebalo neko žestoko piće. Nigel je u dnevnu sobu donio bocu Chivas Regala i dvije čaše i stavio ih na stolić nasuprot Chesterfield sofa na koju su se strovalili od napora njihove prve ljubavne noći. Nazdravljali su svojoj ljubavi, gledajući se zaljubljeni u oči. Prvo jedan viski zbog eksplozivnog zadovoljstva intimnog milovanja, a drugi zbog njihova “fantastičnog povijesnog susreta u pubu” (Nigel) i treći zbog toga da malo smire umor i bolove u tijelu. Prvu čašu ispili su nadušak, a druge dvije polako, u tišini. Kad su se malo pažljivije pogledali, vidjevši se onako prljavi s tragovima trave, zemlje i kamena, a prekriveni erotskim znojem Stonehengea, zaključili su da je njihov sljedeći korak kupaonica.

Tako veliku kupaonicu Nina još nije vidjela. Na sredini kupaonice bio je prostrani okrugli *jacuzzi* bazen od mramora, već napola napunjen vodom čiju je toplinu pojačao Nigel uključivši vrtnju vode. Kupali su se,

sapunali, prali, igrali i smijali kao djeca pokazujući jedno drugome zadovoljena spolovila i svoja krvava koljena. Ninu su još mučila natučena rebra i ostale kosti te bolna stražnjica. Nakon kupanja Nigel je u kućnoj apoteci izabrao neku mast, melem, što li, za vidanje vidljivih rana na njihovoj koži oštećenoj kamenom i užitkom na Petnom kamenu i u središtu kruga Stonehengea koji će posjetiti i za dana, sljedeće nedjelje, ne ove jer ove nedjelje, sutra ujutro idu u grad njihova omiljenog Barda, u njegov rodni grad Stratford-upon-Avon, rekao je Nigel. A danas, ove povijesne subote kad smo tako žestoko razdjevičili noćni Stonehenge, nastavio je Nigel otpivši gutljaj viskija, malo ćemo razgovarati, malo spavati, a možda popodne nakon ručka odemo na divno mjesto usred zelenila, dakle, na *punting* koji je vrlo popularan u Oxfordu i Cambridgeu. Malo ćemo se voziti u čamcu na rijeci Cherwell, glavnoj pritoci Temze koja također prolazi kroz Oxford. Rijeka Cherwell teče nedaleko od mojeg fakulteta. Na Ninino pitanje što je to *punting*, profesor je odgovorio profesorski. Punt je dugačak plitak drveni čamac ravnog dna bez kobilice tjeran dugom motkom kojom se čamac odguruje od plitkog dna rijeke, stoga se i vožnja takvim čamcem naziva *punting*. Ti fino sjediš na poprečnoj dasci u čamcu, a ja, sportaš, veslač, trkač, golfer i tako dalje, sa svojim raširenim čvrstim nogama stojim na krmi čamca i odgurujem ga dugom motkom. Doduše, postoji i takav čamac s pedalama, idealan za dvoje zaljubljenih, ali je doživljaj ipak ljepši u klasičnom čamcu. Vidjet ćeš, zanimljiva je to kružna ruta, koja počinje blizu Magdalen Bridgea, uglavnom za turiste, ali omiljena je i stanovnicima Oxforda te okolice. Ma sve ti je tu vrlo blizu naše kuće. Rekao je *naše*, pomisli Nina slavodobitno. Nakon *puntinga* otići ćemo u neki fin restoran na večeru. Prije toga moramo malo odspavati. Bila je ovo noć olujnog seksa, kad si pri jednom svršavanju na kamenu Stonehengea viknula: “Nigel, ovo je noć olujnog seksa, hej!” Zatim si mi tiho i umiljato šapnula: “Surov je Stonehenge gdje izvodimo surov seks. Naša raščupana kosa, divlji pogledi u noći, ubrzano disanje. Dragi Nigel, ako noćas budeš *cool*, vodim te u *swimming pool*”. Zatim sam ti ja umiljato šapnuo, još uvijek čineći smiješne, ali uspješne pokrete u tvojoj vlažnoj vlazi: “Sad mi je poetična Nina, anglistica, aktivistica, pjesnikinja, strasna ljubavnica iz kamenog doba na pretpovijesnom kamenu Stonehengea, sadašnja Lady Stonehenge i buduća Lady Hammer, šapnula legendarnu rečenicu koju će sve buduće generacije učiti u školama, na fakultetima i na sveučilištima, uključujući i moj Oxford University”.

Nakon kupanja, odjenuli su duge crvene ogrtače od frotira. Gladni su, oni su strašno gladni. “Sad idem u kuhinju pripremiti jedan moj specijalitet za koji mi je dovoljno 20 minuta, a ti se to vrijeme odmaraj na sofi pijuckajući okrepljujući viski”, rekao je Nigel i otišao u kuhinju. Dok je čekala specijalitet, Nina se sklupčala u lijevom kutu skupocjene sofe Chesterfield i pijuckajući viski vrtjela film o ljubavnoj noći u Stonehengeu koja

je započela danju, u *pubu The Eagle and Child*, dakle, sve od jučerašnjeg petka 8. kolovoza i trenutka kad joj je u *pubu*, točno u 2 sata i 26 minuta pristupio Nigel Hammer, držeći u ruci pintu piva, i zamolio ju da sjedne uz nju. Nakon samo jedan sat razgovora bili su prisni, jako prisni, Nije niti slutila da će sve ići tako brzo. U sebi je već varirala lijepe proste misli: *God, how many fantasies you awake in my head, See on my juicy pussy, Come and get me!* i onu njoj najljepšu prostu misao: *Nigel, my sweet wet pussy is waiting for you.* U pozadini te prostačke misli, rekli bi “konzervativni debili svih uzrasta” (Nina), sjajila je misao: “Hej, Nina, čovjek ima 66 godina, stariji je od tvog tate 17 godina, što znači da ti može biti djed!” Da, točno se tako sve zbililo. Unatoč umoru i ranjenu izubijanom tijelu, u glavi joj vrije radost. Htjela bi, sad dok Nigel pravi svoj specijalitet, konzistentno razmišljati. Ne uspijeva. Komadići događaja i brojne slike nanizane od Zagreba pa sve do ove svjetski poznate skupocjene crvene sofe u Oxfordu kovitlaju se u njezinu sistemu sofisticiranih vijuga poput poludjela lišća za vrijeme olujnog vjetrova. Sistem sofisticiranih vijuga? Tako ona zove svoj mozak. Veseli se nedjeljnom izletu u Stratford. Zavoljela je Barda već u gimnaziji, zapravo njegovo djelo jer se o njemu malo zna. Na fakultetu je tu ljubav produbila. Još je ostala trećina viskija u boci. Nina otpije gutljaj Chivasa izravno iz boce. Otkad su zajedno, a to je tek oko 16 sati, Nigel i ona prevladali su sve formalnosti, pa čak i one tipično britanske koje u tom klasnom društvu prodiru čak i u intimu doma. O formalnostima u javnosti ne želi niti misliti jer bi je, u to je sigurna, obuzelo gađenje zbog hipokrizije koja se u njima krije. Još jedan gutljaj viskija. Ugoda u tijelu. Protegne se u kutu crvene Chesterfield sofe. Tek 17. sat s Nigelom, a već je toliko postigla, toliko toga o čemu je sanjarila godinu dana. Zapravo, istine radi, o čemu je maštala *dvije* godine jer je o svemu tome maštala i godinu dana prije nego je donijela svoju konačnu odluku: pobjeći iz Zagreba u Oxford te upoznati situirana muškarca i udati se za njega *bez obzira na njegove godine*, koji je, a to je njezin drugi uvjet, profesor na Oksfordskom sveučilištu. Maštanje za Ninu znači usput precizno oblikovati svoj plan i zatim taj plan ostvariti svim sredstvima koja nisu protupravna, iako su do srži nemoralna. Dosad, što znači od 6. razreda osnovne škole, taj je pristup funkcionirao odlično, zar nije! Njezina sjajna strategija zavođenja profesora Hammera urodila je prekrasnim plodnim plodovima. Kako se samo lijepo izražava! “Prekrasnim plodnim plodovima!” I stari bi Bard bio ponosan na nju, oh, da, oh, *yes!* Da, ima fotografsko pamćenje, no može li ona to pamćenje artikulirati u relativno smislen sažetak koji bi imao značaj svojevrstne brze, ali i temeljite inventure. Hajde, počni, ta ti si *smart student*, kako ju je danas nazvao Nigel dok su se vozili prema Salisburyju. Nemoj oklijevati, nemoj se ponašati kao gubitnik Hamlet. Otpije još jedan gutljaj Chivasa i pomiluje vlagu vlažne noći na svojim natučenim bedrima i krvavim koljenima. Sažetak se počeo oblikovati. Seks iz kamenog doba u

Stonehengeu ju je preporodio, a viski je izoštrio njezinu optiku pamćenja. Za razliku od većine ljudi, alkohol u umjerenim količinama Nini bistri um do te mjere da se može slobodno govoriti, tako misli ona, o visokoj rezoluciji njezinih misli i mišljenja općenito. Odluku o bijegu od siromaštva i pijanih roditelja te nasilja u kući, o bijegu od oca koji pijan tuče majku prije i nakon njihova ekscesivnog seksa, što sve u konačnici znači odluku o bijegu iz Zagreba, donijela je nakon teške i neprospavane noći u ponedjeljak u 7 ujutro 1. srpnja 2013. kad je Hrvatska primljena u članstvo Europske unije. Te, za mnoge povijesne večeri, dok su navečer na televiziji gledali dnevnik, njezin otac Marijan Horvat, automehaničar, pjesnik i filozof, još je više psovao i još više pio nego inače jer je euroskeptik kao, uostalom, i ona, Nina, a njezina polupijana majka Katica Horvat, blagajnica u Kauflandu, pristalica ulaska Hrvatske u Uniju, plješćući je likovala. Njezine su sestre, Ivana i Petra, za vrijeme tih burnih i za Hrvatsku važnih europskih vijesti iz plastičnih čašica jele puding od vanilije ne mareći za visoku politiku. Njezinu neopozivu te stoga i hrabru odluku o bijegu iz Zagreba osnažio je i Goethe svojim mišljenjem o čovjeku koji donese konačnu odluku. Eno ga zapisanog na papiriću koji Nina već dvije godine nosi u novčaniku, a ima ga zapisanog i u mobitelu. To mudro Goetheovo mišljenje završava upravo riječima o hrabrosti: "Hrabrost nosi u sebi genija i čudo". Još jedan gutljaj viskija. Um napreduje. Može li se inventura velike množine doživljaja i misli sažeti u mali, takoreći novinarski tekst? Nina misli da može. Još jedan gutljaj viskija. Dakle, u nedjelju 3. kolovoza doputovala je u Oxford i smjestila se kod svoje stanodavke Elle Cross u četvrti Summertown. Njezin muž David obožavatelj je Formule 1, a njegov najdraži vozač je Ayrton Senna čiju biografiju čita svakodnevno, čak i na WC-u; osim automobila kao strastven bajker vozi moćan motocikl Suzuki GSX1400. Ella i David su vrlo ugodni i dragi ljudi. U ponedjeljak, prvog dana škole, otišla je u Školu engleskog jezika u Banbury Roadu i u pauzi dobila studentsku iskaznicu od administratora Diega. Da bi ju dobila, morala je priložiti fotografiju i dati svoje podatke te ime i prezime stanodavke, njezinu adresu i broj telefona. Zatim je za 50 funti izvadila mjesečnu autobusnu kartu kompanije Keylink, a nakon nastave otišla u glavnu oksfordsku knjižnicu (Oxford Central Library) koja se nalazi uza šoping-centar West Gate. Miris knjiga. Uz miris muškog uda, njoj najdraži miris na cijelom svijetu, čovječje! Bila je uzbuđena i sretna. Osjećala se kao djevojčica u slastičarnici. Ispunila je obrazac i postala članica te ugledne ustanove u kojoj se ne naplaćuje članarina. U toj se knjižnici može odjednom posuditi čak 20 knjiga. Dvadeset knjiga! Jedva je mogla povjerovati da je to moguće; u Hrvatskoj je to zasad nezamislivo. Posudila je njoj nekoliko važnih knjiga: zbirku Shakespeareovih soneta i njegove tragedije, *Povijest Sveučilišta Oxford*, *Povijest Oxforda* i roman *Tess of the d'Urbervilles* Thomasa Hardyja. Za člansku iskaznicu odabrala je onu na kojoj je, na prednjoj strani, fotografija knjižnice Radclif-

fe Camere, njoj najljepše građevine u Oxfordu. Taj prvi, uzbuđljivim događajima bogat školski dan, završila je kupovinom u šoping-centru West Gate i knjižari Blackwell's. U West Gateu je kupila odjeću i obuću te rucksak. Između ostalog, kupila je i tri ljetne haljine s cvjetovima i crvenocrnim trokutima, i to one s bretelama te diskretno provokativnim dekolteima koji će istaknuti njezine bujne grudi te joj tako poslužiti u paničnom lovu na muža. Potom se uputila u Broad Street gdje se nalazi raj zemaljski, naime, svjetski poznate knjižare Blackwell's. U jednoj od njih, poslije žudna razgledavanja na policama, kupila je tri knjige na akciji *3 for 2: Lolitu* Vladimira Nabokova te *Particle Physics* i *Nothing* Franka Closea jer ju čitanje o subatomske česticama silno uzbuđuje još od prvog razreda gimnazije. Bila je umorna, od jedan popodne nije ni trenutka stala. Jedva je čekala sjesti i te knjige u miru prolistati. Brzo je izišla iz knjižare i ušla u *pub White Horse* koji se nalazi u "sendviču" između dviju Blackwell's knjižara. Naručila je pintu Guinnessa. Uza crno pivo uzbuđeno je listala knjige, najviše knjigu *Nothing*. Nakon *White Horsea* otišla je u kultni *pub The Eagle and Child*, nadajući će da će sresti Njega. Nije ga sreća. Sresti ga prvi dan u *pubu* bilo bi jednako dobivanju binga na lutriji. Kad je navečer došla kući, Ella je gledala televiziju. Pokazala joj je knjige koje je posudila i kupila. Ella ju je s poštovanjem pogledala. Zatim joj je pomogla isprobati haljine. Četiri je dana zaredom dolazila poslije škole u čuveni *pub The Eagle and Child*. Tamo je ručala, pijuckala crno pivo i Americano, bljutavu kavu, te ostajala cijelo popodne i cijelu večer čekajući da se pojavi odgovarajući muškarac koga će upoznati i zatim zvesti. Dok je naizgled mirna, ali i tužna čekala svojeg, čemu se žudno nadala, budućeg muža, čitala je naizmjenice dvije uznemirujuće knjige: *Tess of the d'Urbervilles* i *Lolitu*. Te provokativne romane s tragičnim sadržajem svaki dan nosi u rucksaku i čita ih kad god stigne. Pomalo se poistovjećuje i s Lolitom i s Tessom; s prvom zbog njezina velikog zavodničkog potencijala, s drugom zbog toga što je Tessa, kao i ona, živjela u siromaštvu sve dok okolnosti nisu postale bolje, iako u kompliciranu kontekstu. Ona se nada, osobito nakon ljubavne noći u Stonehengeu, da će i njezine okolnosti biti bolje do kraja kolovoza i još bitno bolje u budućnosti. Ona vjeruje kako neće ubiti nekog kao Tessa i zbog toga završiti u zatvoru, još manje biti pogubljena. Pogledat će na internetu kako stoji stvar sa smrtnom kaznom u Ujedinjenom Kraljevstvu. Nije ta četiri dana, u *pubu The Eagle and Child*, mogla niti sanjati da će se sve zbiti tako brzo, osobito zbog nagle depresije koja je brzo prošla, i da će svojeg muškarca upoznati već petoga dana i da će istoga dana posjetiti prastaro kamenje Stonehengea u divljem seksualnom aranžmanu, a već sutra, u nedjelju, njoj najvažniji grad u cijeloj Engleskoj: Stratford-upon-Avon. Još jedan gutljaj Chivasa. Sad bistro vidi kako svaka tuga i nestrpljivost mogu biti raspršeni intimnim događajem: povijesnim datumom sreće. Taj povijesni datum sreće za nju, Ninu, hrabru i stjecajem nepovoljnih

okolnosti beščutnu djevojku, zbio se jučer, u petak 8. kolovoza, kad je točno u 2 sata i 26 minuta popodne u legendarnom *pubu* upoznala Nigela Hammera, profesora engleske književnosti, jednog od najboljih stručnjaka za Bardovo djelo u Engleskoj. Pritom, kad je to rekao, skromno se nasmiješio i dodao da joj može biti djed. Ona se diskretno nasmijela te ga počela suptilno zavoditi: stidljivo je popravila nestašne nabore svoje bezosjećajne haljine, a zatim ga pogledala svojim lijepim očima u kojima se zrcalila hinjena nježnost koju je profesor Hammer doživio kao istinsku nježnost. Ah, taj njihov susret u zadnjoj prostoriji *puba The Eagle and Child (The Rabbit Room)* u kojoj su se nekad redovito družili Tolkien i ostali članovi literarne grupe The Inklings! Još jedan gutljaj Chivasa. Ovaj viski je zaista dobar. Naviru slike noćnog seksa na kamenu Stonehengea. Taj je kamen Nigel nazvao *postmodernističkim oltarom ritualne ljubavi*, a ona je sebe nazvala *Lady Stonehenge*, pritom misleći na Tessu. Eh, Stonehenge! Oko dva ujutro te orgazmične noći Nigel je nakon brutalnog seksa iz kamenog doba kleknuo na travu i zaprosio ju dok je ona još raskrečena ležala na mnogoznačnom kamenu. Na njegovo pitanje želi li se udati za njega odgovorila je radosnim usklikom: “Da, i Da!” Zatim su se malo uredili i zaigrano uputili do auta u kojem su sve do Oxforda ona i njezin budući muž razgovarali o medenom mjesecu i vjenčanju. Nigel, iako zanesen, govorio je smirenim tonom o praktičnim stvarima. Predlagao je detalje programa, a ona je radosno pristajala na sve, dakako, grleći ga zaneseno. Ukratko, vjenčat će se u Dubrovniku jer je to već neko vrijeme u Europi *in*, a Nigel voli Dubrovnik, čak je jednom bio u tom “gradu iz bajke”. Na dvomjesečni medeni mjesec (*sic!*) odlaze prvo u Pariz gdje će provesti tri tjedna. Zadnje večeri u Parizu otići će na svečanu večeru u restoran La Coupole na Montparnasseu i tako završiti svoj zaručnički boravak u Gradu Svjetlosti. Zatim će otputovati na izlet u Veneciju, potom na duže vrijeme u Hrvatsku, njezinu domovinu. Prvo će kratko boraviti u Zadru o kojem mu je pričao kolega s fakulteta. U njemu će slušati Morske orgulje, a na zadarskoj rivi gledati u svijetu čuven zalazak sunca, ljubiti se i naglas maštati o glamuroznom vjenčanju. Potom će otići u Dubrovnik. Zadnjega dana boravka vjenčat će se u tom drevnom gradu. Oduševila se Nigelovim planom, iako je već tad poželjela da on umre. Jasno, nakon vjenčanja. Zamisljala je sebe kao bogatu nasljednicu koja studira na Oksfordskom sveučilištu, a poslije studija i predaje na njemu kao profesorica. Još jedan gutljaj viskija. Lijepa Ninine slike i sjećanja na Chesterfield sofi u kući Nigela Hammera, oksfordskog pripadnika britanske više srednje klase. Još supijana od seksualnog užitka, viskija i opojnog sažetka sjećanja, Nina zapali cigaretu, crveni Lucky Strike i ispije naskap preostali viski u čaši.

Nigel na pladnju od pravoga srebra (obiteljsko srebro), čije su i drške srebrne, donosi svoj specijalitet: dva golema sendviča napravljena od raženog kruha, majoneze, šunke, sira i s ploškama kiselih krastavaca te crnim maslinama bez koštica. Potom je na sličnom srebrnom pladnju donio salvete od batista sa svojim monogramom i bocu Dom Pérignona te najbolje čaše za šampanjac, "a to su ove Lehman Glass čaše", dodao je ponosno pokazujući Nini čaše. "Znaš, draga moja Nina, jeftini radnički sendviči nakon seksualnog rada na neolitičkom kamenu odlični su u kombinaciji sa skupocjenim šampanjcem", rekao je veselo Nigel. "Ako su ovo radnički sendviči, onda ti, Nigel, nikad nisi vidio radnički sendvič. Ovo su aristokratski, zapravo kraljevski sendviči", rekla je Nina, a Nigel se pomirljivo nasmiješio. Počeli su borbu s doista golemim sendvičima. Jedu proždrljivo. Tako su vjerojatno jeli, misli Nina, ljudi iz kamenog doba: pohlepno i brzo kad bi se dokopali neke hrane. Između dvaju dugih žvakanja velikih zalogaja, Nigel natoči Dom Pérignon u čuvene čaše. Poezija mjehurića blistala je na prigušenu svjetlu koje je prekrilo Chesterfield sofu u dnevnoj sobi. "Za uvod u ono što ću ti sada reći, možda kao tiha pozadinska glazba neka budu *Canon in D Major* Pachelbela i *Air* Bacha. Tu čudnu glazbenu mješavinu stavio sam na jedan CD", reče Nigel i uključi glazbu. *Goldberg varijacije* Bacha slušat ćemo prije spavanja ili ćemo pogledati neki film da se malo smirimo od neolitika", dodao je Nigel. Nina je protrnula jer je *Varijacije* već slušala i voli ih. "Imaš li ih u izvedbi Glenna Goulda?" upitala ga je Nina. "Naravno", rekao je Nigel, "on ih najbolje izvodi". Šuteći su slušali glazbu Pachelbela i zatim Bacha, pijuckajući vrhunsko vino nakon što su se "nažderali aristokratskih radničkih sendviča" (Nina), pritom se gledajući u oči.

Kad je završila glazba, tišina je također zvučala. Ovo što slijedi, rekao je Nigel, nije igra istine, već doista istinita priča o čovjeku koji te voli. Upravo zbog toga želim ti iskreno reći potpunu istinu o svojoj seksualnosti. Nigel je pitanjem započeo svoju, kako ju je u sebi nazvao, ispovijed. Za početak mirnim tihim glasom, pijuckajući šampanjac, upitao je Ninu ima li išta protiv pornografije. "Zaboga, Nigel, naravno da nemam. Zapravo, obožavam pornografiju. Svaki dan dok masturbiram gledam porno na internetu. Najdraže su mi japanske lezbijke kad se ljube jezicima." "A imaš li lezbijskog iskustva?" "Oh, Nigel, naravno da imam. Uz nekoliko prolaznih veza s mladićima na fakultetu, bila sam u vezi paralelno s Vedranom, odličnim studentom, popularnim na faksu, i u vezi sa svojom najboljom prijateljicom Martom s anglistike. Sve što rade lezbijke isprobale smo." "OK", rekao je Nigel, "to sam te pitao tako da se malo ohrabrim. Evo priče o mojem seksualnom profilu, o mojoj intimi o kojoj nitko ništa ne zna osim sudionika te intime, jer je jedino moja javna djelatnost potpuno transparentna". Otpivši gutljaj šampanjca, Nigel je započeo:

"Pokušat ću biti kratak. Ukratko, ja sam biseksualan, heteroseksualan, homoseksualac i pedofil, zapravo u mojem su organizmu sabrane sve

moguće seksualne orijentacije, kako se to danas kaže. Otkud početi? Možda najbolje od djetinjstva. Bio sam dječak, možda sam imao 9 godina. Kod bake na selu ja i moj prijatelj sa sela imali smo snošaj s jednom umiljatom kujicom, a pokušali smo penetrirati i u kokoš, što je ispalo traljavo. Kujica Bimba bila je kooperativnija. Svidjelo mi se sa psom. To mi je jedino seksualno iskustvo sa životinjama. Dalje, moja je obitelj, osobito moja majka, incestuozna, ali i ja te moj mlađi brat Simon. Jednoga jutra, možda sam imao 6 godina, uvukao sam se majci u krevet dok je otac već bio na poslu, a moja dva brata još su spavala u svojoj sobi. Mazio sam se majkom kao, uostalom, i sva djeca, no u jednom trenutku ona mi je rekla da otvorim usta i malo ispružim jezik. Radosno sam ju poslušao. Ona je rekla da će me naučiti kako se zaista ljubi. Približila je svoje lice mojem i svoj jezik stavila na moj. Ostalo je učinila priroda. Brzo sam naučio kako se treba ljubiti. Okus njezina finog ljepljivog jezika još je u mojem sjećanju. Nekoliko godina kasnije, kad je otac već bio na poslu, a stariji brat u školi, čuo sam neko meškoljenje u maminoj sobi. Lagano sam otvorio vrata i vidio majku usred snošaja s Georgeom koji je tada imao 13 ili 14 godina, ali je tobože bio bolestan pa je mama telefonirala u školu rekavši kako George ima temperaturu te da zbog toga ne može doći. Tiho sam zatvorio vrata i otišao u WC gdje sam masturbirao zamišljajući majku i Georgea u svim pozama. Da, što se tiče masturbacije, počeo sam redovito masturbirati od 7. godine nadalje sve do danas. Masturbirao sam misleći na majku, na djevojčicu Mary iz susjedstva. Kasnije, kad sam gledao filmove, na glumicu Marilyn Monroe, a kasnije i na glumicu Nastassju Kinski koja je igrala Tessu u filmu *Tess* iz 1979. u režiji Romana Polanskog. Kad sam pri kraju osnovne škole čitao *Dnevnik Anne Frank*, masturbirao sam zamišljajući Annu, a kad sam pročitao onaj škakljivi odlomak iz njezina dnevnika u kojem piše o svojim lezbijskim sklonostima, još i više. Isto tako, kad sam u osnovnoj školi čitao roman *Alice in Wonderland*, masturbirao sam misleći na Alice, ne na onu u tom odličnom romanu s autorovim crtežima toga lika, već o djevojčici Alice Liddell kad sam vidio njezine razgolićene fotografije koje je snimio autor romana Lewis Carroll i koja mu je poslužila kao model za taj roman; zapravo, on je zbog nje i za nju napisao tu knjigu. Moja pedofilija ima i ozbiljniju, zapravo znanstvenu, ne samo moju intimnu stranu. Dakle, mnogo kasnije od čitanja tog takozvanog dječjeg romana napisao sam knjigu o njemu u kontekstu meni uvijek drage pedofilije, iako ju nisam objavio; bit će, iz razumljivih razloga, objavljena nakon moje smrti. No o praktičnoj strani pedofilije nešto više u nastavku ove ispovijedi. Masturbirao sam, također, listajući erotske magazine s takozvanom mekom erotikom tipa magazina *Playboy*. U tom smislu, a mislim na sve žešću i redovitu masturbaciju spasio me, kad se pojavio, internet; u mojem slučaju to je bilo ranih devedesetih u prošlom stoljeću. Takoreći, nema otada dana, a da ne posjetim neki od bezbrojnih porno *web-siteova*. Što se tiče porno-

grafije, internet je doista raj zemaljski. Da, imao sam priliku masturbirati gledajući i dječju pornografiju. Da, zaboravio sam ti reći da je moj heteroseksualni život bio vrlo živ. Ja sam od kraja osnovne škole neprekidno bio i s djevojkama, a pri kraju studija zaljubio sam se u Elizabeth; nakon samo tri mjeseca smo se vjenčali i zatim dobili dva sina. Ali da se vratim pedofiliji. I na tom sam području biseksualan, i heteroseksualan i homoseksualan. Da sam heteroseksualan, što sam, zapravo, najviše, dokazuju moji česti snošaji s mnogim djevojkama, kao i brak s Elizabeth. S njom sam se, usput rečeno, i to dok je još bila trudna, upustio u grupni seks, nazvan svinganje, s dvama bračnim parovima, naravno, ne istodobno s dvama parovima; jedan je par moja kolegica i njezin suprug u Christ Church Collegeu, a drugi s Trinity Collegea. Ti bračni parovi još uvijek tamo rade. Ali da se vratim pedofiliji. Zanimaju me djevojčice, one nakon prve menstruacije kad se, zapravo, pretvaraju u djevojke, i dječaci između 11. i 13. godine. Imam mnogo iskustva s djecom. I opet incest u obitelji, pedofilski obojen. Tako sam svoju nećakinju Emu, koja je već navršila 14 godina te je za pedofila takoreći već stara, “iskoristio” uz njezin pristanak ove godine na ladanju, a sa svojom unukom Annabel koja je navršila 15. zasad se samo mazim i ljubim, na što ona radosno pristaje. Da, na ovom mjestu moram reći nešto što je u vezi sa svim mojim seksualnim orijentacijama. Nikad, ali nikad, Nina, nisam nijednu osobu, mladu, zrelu, staru (da, privlače me i poneke starice), nikad, dakle, nijednu osobu nisam prisiljavao ni na što, nikad nisam nijednu osobu u tom smislu povrijedio. Ako je išlo nježno, fino, normalno, OK, ali ako se osoba imalo nećkala, odmah sam istog časa prekinuo ljubavno osvajanje. Što se, pak, tiče homoseksualnih iskustva s vršnjacima, pa i starijim muškarcima, također imam bogato iskustvo. Već s petnaest godina upisao sam se u veslački klub Oxford i zaljubio se u dva dečka. Poslije svakog treninga slijedio je seks; kasnije smo zajedno veslali protiv veslačkog tima iz Cambridgea. Također, kad sam bio već malo stariji, na fakultetu Oksfordskog sveučilišta homoseksualno sam se družio s mnogim kolegama, a s kolegicama sam, osim “normalnog”, prakticirao i analni seks. Svima njima se svidio, što je i prirodno. Sve ovo što sam ti rekao najkraća je verzija mojih seksualnih iskustava. U Stonehengeu, kad sam noćas kleknuo ispred tvojih raskrečenih lijepih nogu, zaprosio sam te upitavši te hoćeš li se udati za mene. Pristala si, rekla si da želiš, kriknula si ‘Da i Da’. Međutim, sad si čula istinu o mojoj intimi, sad znaš da sam činio sve što možeš zamisliti, osim što nisam isprobao nekrofiliju i seksualni kanibalizam, a i neću. Eto, Nina, to sam ja, seksualni monstrum, rekli bi mnogi. Nakon svega što si čula, dakle, sad kad sam ti rekao sve o svojoj seksualnosti, želiš li se, unatoč tomu što sam seksualni monstrum, udati za mene?” upitao ju je Nigel iskapivši šampanjac. “Oh, dragi Nigel, naravno da želim. Da, hoću, oh, da, itekako hoću! Osim toga, ti nisi nikakav seksualni monstrum, ništa nisi činio nasiljem. Sve što si mi ispričao toliko je

prirodno, oh, itekako prirodno, toliko prirodno da ti čak zavidim na tome što si sve isprobao u svojem dugogodišnjem ljubavnom i seksualnom životu. Povrh svega, sve je to dobro za zdravlje općenito, a posebno za seksualno zdravlje.” Nigel je odahnuo i nježno zagrlio Ninu, svoju buduću suprugu. Ona se, tresući se od radosti, privila uz njega. Oboje su se lagano tresli od proživljenih trenutaka jučerašnje večeri i ove noći. Da se malo smire od burne neolitičke noći, gledali su na velikom pametnom televizoru film *Schindlerova lista* priljubljeni jedno uz drugo. Nigel se priljubio uz Ninina leđa i guzu i milovao joj rukom rame. Idila. Pokriveni plahtom, toplina. Baš za vrijeme scene kad Židove sa žutim zvijezdama trpaju u ružne vagonne, Nigel je opet podivljao i ležeći uz Nininu stražnjicu stavio joj je svoj “nebeski ud u njezin anus-blud” (Nina). Zora je na ekranu televizora obasjala scene iz *Schindlerove liste* i scene divljeg analnog seksa koji se zbivao na crvenoj sofi Chesterfield. Nina je prvi put u životu upoznala nevjerojatan užitak “analne divljine” (Nina). “Zora je svanula, sperma je kanula”, varirala je Nina u sebi stih neke narodnjačke balkanske pjesme. Na rijeci Cherwell ljuljali su se čamci za *punting* u pristaništu blizu Magdalen Bridgea. Jutro je obećavalo šokove. Nina je zaspala mirnim snom zavodnice i grešnice, sanjajući tvrdo uspravno neolitičko kamenje, dok se Nigel skutrio iza njezinih leđa prebacivši ruku preko njezina lomna struka, držeći ju nježno za krupnu lijevu sisu. Spavao je mirnim snom pravednika. Zadnja misao, prije no što je usnuo bila je: “Svilom protiv apsurdna”.

Franko Stipković

Vijenac od suhих smokava

Uskoro će zora. Nebo iznad istočnih brda svijetli sve više, rastaćući tamnu modrinu svoda u bistro plavetnilo. Blagi dašak vjetra donosi mirise suhих trava i oskudne, žedne zemlje. Ukopana u jarcima, satnija mirno čeka. Šime sjedi na glatkoj polukugli žive stijene. Automatsku pušku prislonio je na zid jarka, na dohvatu ruke. Kaciga mu počiva na lijevome koljenu. Miran je. Ne boji se. Sinoć se šušalo da će satnija ovoga jutra krenuti u napad. Pogleda udesno. Na metar od njega, u jarku sjedi Ivan, glave prislonjene na lijevo rame. Drijema. Osmijeh se pojavi na Šiminim usnama. Tada do njegovih nosnica dopre aromatični miris rakije. Okrene glavu na drugu stranu i vidi kako Franjo upravo sprema plosnatu bočicu u ranac. Očito, potegnua je gutljaj-dva travarice. Šime se još jednom nasmiješio. Osjetivši miris rakije, Šime mahinalno dotakne prstima vijenac od suhих smokava koji mu visi oko vrata. Često, kao i sada, sjeća se onoga jutra kada je posljednji put odlazio od kuće. Bio je već budan kada je sat s crkvenoga zvonika počeo otkucavati pet sati. Kroz otvore na griljama, sunčeva svjetlost već je prodirala u sobu. Čuo se cvrkut lastavica. Zemljanim putom ispod prozora odjekivala su magareća kopita u hodu. Susjed je požurivao životinju: *Var!* Tek što je utihnua odjek magarećih koraka, Šime je čuo škripu drvenih stuba. To se sigurno majka spušta iz svoje sobe na katu kako bi ga probudila. I doista, trenutak-dva potom začulo se tiho kucanje po vratima. *Šime, jesi li budan?* čuo je brižljiv majčin glas. *Budan sam, mama, budan! Hvala ti!* odgovori joj. Majka ne otvori vrata. Ne reče više išta. Oстане još trenutak-dva ispred vrata pa se opet vrati na kat. Šime pričekava da utihne škripa stuba pod njezinim nogama, a onda iskoči iz postelje i požuri u kupaonicu. Ranac je spakirao još sinoć. Treba u njega ubaciti još samo toaletne sitnice. Kada ga otvori kako bi ih ubacio unutra, ugleda na vrhu ranca vijenac od suhих smokava. Sigurno ga je majka stavila unutra sinoć, prije nego li je pošla spavati. Zatrese nekoliko puta glavom

lijevo-desno i sjetno se nasmiješi. Hvala ti, stara! Ne razmišljajući, otkine jednu suhu smokvu s vijenca oko svojega vrata pa ju automatski ubaci u usta. Počne žvakati elastični, aromatični, slatki, suhi plod. Svakim ugrizom sjećanje ga vraća kući. Sjedi na betonskome podu terase, u hladu razgranate loze krivače i lista novine. U isto vrijeme majka se bavi smokavama koje se suše u drvenim sušilima po zidovima terase. Čuje se zuj pčela koje mame suze meda iz rupica po sredinama zrelih smokava. Prije nego li siđe s terase, majka se upitno zagleda prema južnome nebištu, namrštivši pritome čelo, ugledavši crni oblak koji bi mogao donijeti kišu. Cijelo poslijepodne morat će biti na oprezu kako smokve ne bi pokisnule. Nebo iznad istočnih brda sve više svijetli. Šimin pogled zaustavi se na sasušenoj vlati trave na samome rubu jarka, tik ispred njegovih očiju. Primijeti kap rose koja veoma polagano klizi niz vlat trave. Sjeti se golemih, tamnih Terezinih očiju posljednje večeri prije njegova odlaska u rat. Bile su se napunile kristalno bistrim suzama u kojima je blistala kositrena svjetlost Mjeseca. U trenutku kada joj se sasvim približio kako bi poljubio njezine drhtave usne, suze se preliše i potekoše niz Terezine obraze, slično kapi rose na vlati sasušene trave ispred njegovih očiju. Uto zagrmleše topovi. Bitnice prestanu zasipati neprijateljski položaj baš u trenutku kada zasja prva sunčeva zraka. Šime stavi kacigu na glavu i dohvati automatsku pušku. Zažmirio. Očekuje se zapovijed za napad. Satnija krene. Bojovnici iskoče iz skloništa i potrče prema srpskim položajima. Šime stalno drži na oku zastavnika koji trči desetak koraka ispred njega. Ako zastavnik uspije proći neozlijeđen kroz minsko polje, uspjeh će i on. Pretiče gotovo stotinu metara kada tek Srbi zapucaju. Prašti svugdje uokolo. Šime malo prigne glavu, ali ne previše, kako bi mogao pogledom pratiti zastavnika ispred sebe. Tek krajičkom svijesti registrira kako lijevo od njega Franjo zastane u trku, a onda se sruši na tlo. Pogoden je. Ako je još živ, bolničari će ga izvući u pozadinu. Fijukaju metci. Praskaju granate. Bijeli oblačići dima ispunjavaju okolni prostor. Bojišnica se kupa u zlatnoj svjetlosti jutarnjega sunca. Premda već pomalo osjeća umor bedrenih mišića i otežano diše, Šime nepokolebljivo slijedi zastavnika koji trči ispred njega. Onda zastavnik natrči na minu i uz narančasti prasak poleti kroza zrak. Trenutak potom tresne svom snagom o tlo i ostane nepomično ležati. Šime stane. Što sad? Osvrne se lijevo-desno. Njegova satnija još uvijek ide naprijed. Mora i on. Potrči istim smjerom kojim je do maloprije zastavnik trčao, računajući da mu je časnik svojom pogibijom otvorio prolaz kroz minsko polje. U bunkeru od armiranoga betona, na uzvisini, postariji četnik iz Valjeva nanišani u prsa hrvatskoga bojovnika. Kada se nišan i mušica poklope, povuče prstom obarač do kraja. Mitraljez zaštekta, rigajući ognjenu smrt kroz uski otvor na bunkeru. Pogodak! Hrvatski vojnik pogoden padne. Grč zadovoljstva pojavi se na bradatome licu četnika. Međutim, njegovo veselje bi vrlo kratkotrajno. Kroz otvor za mitraljesku cijev u bunker uleti tromblonska mina. Straho-

vita eksplozija protrese betonski bunker. Četnik iz Valjeva je poginuo na okupiranoj hrvatskoj zemlji. Posljednji rafal iz mitraljeza postarijega dragovoljca iz Valjeva sasjekao je Šimine grudi. Mladi branitelj bolno jaukne i zastane. Prsa mu se rascvjetaju tamnim ružama krvi. Metcima prekinut vijenac od suhih smokava, obješen oko njegova vrata, rasprsnje se i smokve polete na sve strane. Šime se sruši na tlo. Leži nepomično, s prsima na tlu. Glava mu počiva na busenu suhe trave. Širom otvorenih očiju začuđeno gleda crveno-crnu božju ovčicu koja se penje po vlati trave. Usta mu se sve više pune gustom, pjenušavom tekućinom gorkasta okusa po kovinama i jodu. Stoji na hridini tik uz more. U modroj bistrini ispred njega pliva Tereza, pozivajući ga neka skoči k njoj. Snažno se otisne nogama o hridinu i poleti s rukama ispruženim ispred glave. Već sljedećega trena bućne u more i zaroni. U širom otvorenim ustima čuti gorkasti okus mora po kovinama i jodu. Izroni, uz bućan izdisaj, točno ispred razdragana Terezina lica. Božja ovčica se uspije popeti do samoga vrha vlati trave i raširi krila, spremna poletjeti. Sanjiva težina spušta Šimine vjeđe preko očiju, pa ne uspije vidjeti kako mali, okrugli kukac poleti u smjeru zlatne sunčeve svjetlosti. Pokuša još jednom otvoriti oči, ali snage više nema. Gusta krv nahrupi iz njegovih usta, crveno bojeći vlati suhe trave. Satnija je izvršila zadatak, pomaknuvši crtu obrane oko tisuću metara naprijed. Kada stigose oni iz saniteta, Šime već bijaše mrtav. Pozorno ga položiše na nosila i odnesoše. Razbacane uokolo po tlu, okrvavljene ostaše suhe smokve. Četiri dana poslije vjetar dogna s Dinare guste, tamne oblake. Žestoki pljusak je sprao svu krv s busena suhe trave i s dvadesetak suhih smokava na tlu. Tko zna, možda će već s proljeća, na tome istom mjestu, niknuti mladica smokve? Prohujalo je nekoliko mjeseci. Jednoga jutra, još dosta rano, jedna starica ustane iz postelje pa se škripavim, drvenim stubama spusti s kata. Zastane ispred vrata Šimine sobe i osluhne. Oprezno prinese ruku do vrata i pokuca. *Šime, jesi li budan?* upita brižnim, jedva čujnim glasom. Iz puste Šimine sobe odazva joj se samo muk.

Kemal Mujičić Artnam

Rasprodaja (roman u nastajanju)

1.

– Posljednji put kad sam ga vidio, bio je jako blijed i zabrinut, a moram priznati, tek sam poslije shvatio, ili bolje, naslutio zbog čega je bio takav, i kaže on meni – a, da, zaboravio sam reći da sam ga sreo kako izlazi iz novog novcatog auta, u deset ujutro, kužiš, uglavnom, veli on meni, čuj, Petre, a kladim se da ti nikad ne bi pogodio što mi je rekao, Petre, kaže, ovdje je postalo neizdrživo. K vragu sve. Treba spašavati glavu.

- Vidiš ti to. Nije on nikada bio neki trtaroš.
- Nije, ali...
- Veliš, nisi ga otad sreo, ne znaš što se dogodilo?
- Ne znam. Ne zna nitko. Svi šute kao zaliveni.
- A firma radi, kaj ne? Mislim, njegov ured?
- Da, da, da, da, kak' ne. Sve u šesnaest.

2.

Tišina je krhka. Tu i tamo grakne vrana, zacvrkuću vrapci ili se oglasi ćuk iz šume. Otkako ne čuje, čuje i previše. Čak bi se usudio ustvrditi da čuje i nijanse, osjeti boje zvukova (iako ih je teško opisati), prepoznaje im izvor. Neki zvukovi su hrapavi, disharmonični, drugi glatki, ugodni uhu. Neki su umilno tihi, skoro pa nečujni, oni su predvorje tišine. Lepet leptirovih krila, naprimjer. Vlastite, koje proizvodi svakim pokretom, čuje, ali ne primjećuje, oni su mu kao odjeća ili kao dio tijela, prirasli su uza nj. Zvukovi su posvuda i oduvijek. Pogotovo ovdje, na kraju svijeta, gdje vrema velikih gradova ne dopire ni u tragovima. Ovdje zvukovi imaju svoja imena i prezimena, svoje uzroke nastanka i prestanka. Kao da su jedni

drugima rođaci. Katkad, pri ulasku u šumu oprezno korakne da ih ne probudi zaspale ispod suhih grančica. Zvukovi ne dolaze, oni su tu, oni nikad ne dolaze, oni su oduvijek tu negdje, plašljivi i drhtavi, primiču se ili udaljavaju, kruže u svim smjerovima. Ovi s neba, ovi koje naziva božjim glasnicima, najglasniji su od svih. Kad se pojave, tutnjava odjekuje cijelom dolinom. Moćni su i strašni ti zvučni bljeskovi, pokore zemlju taj čas. Vjetar zamišlja kao gudalo sačinjeno od raznih zračnih struja, pa kad zapuhne kroz krošnje drveća, sluša melodiju šume. Svaka vrsta drva ima svoje tonove, breza je kao violina, stogodišnji hrast je kao bajs, a suho lišće crnog graba daje melodiji poseban čar i ugođaj, kao da se bezbroj sitnih tonova ulijevaju jedni u druge i stvaraju šumor, sličan žuboru. Onda se oglasi nevidljivi djetlić koji uzima svoje obroke u pravilnim vremenskim intervalima: tup-tup, tup-tup-tup. Osluškiavao je zvukove i pratio promjene godišnjih doba, evo, već je započela druga godina kako je stigao, šuma ga je prihvatila kao što prihvaća sve one koji traže njezinu zaštitu.

3.

Odluku je donio prije dvije i pol godine. U početku bila je to maglovita ideja, više želja da se s vremena na vrijeme povuče u osamu na tjeđan-dva, da smiri misli i u tišini napravi planove za buduće pothvate. A onda ga je slijed događaja prisilio ubrzati provedbu odluke. Trebalo je pod hitno pronaći rezervni položaj. Njuškao je po raznim destinacijama, udaljenim sat, sat i pol vožnje od Zagreba, nekoliko vikendica u lekeničkom gorju bile su dobar izbor, ali zrak nije bio dobar, previše je vlage bilo u njemu, previše komaraca i ostalih krvopija, ne, ne, nije to bilo to, ali ona nekretнина u Moravču prema Mariji Bistrici, e, ta mu je posebno upala u oči. Nije bila ni skupa. Razgledao je potom i one poluizgrađene i napuštene građevine prema Dugom Selu, Kašini, Novom Marofu i Varaždinu, usamljene i raštrkane uokolo izgledale su iz zraka kao razbacane kockice između ceste i rubova šuma iz kojih su kao zeleni repovi stršali vinogradi. Kad je, nakon što se izravno uvjerio da su cijene nekretнина u provinciji upravo provincijske (ljudi su cijela imanja nudili za cijenu jedne garsonijere u Zagrebu), tad je pomislio kako bi kuća s imanjem, zapravo, bila pravi odabir. Nenadano, kao dar s neba, slučajno mu je u ruke pala mala turistička knjižica *Gacka*, dobro napisana i popraćena životopisnim fotografijama. Prvi sljedeći vikend proveo je u Otočcu. Ovaj put poveo je Iveka, čovjeka od povjerenja, stručnjaka za građevinu, starog vuka za prodaju i preprodaju nekretнина. Nije mnogo dvojio – na zidanoj kući uza sam rub šume, u naselju Dabar, stajala je velika drvena tabla na kojoj je pisalo (kao i na mnogim drugim kućama kraj kojih su prolazili), dakle, velikim štampanim slovima pisalo je: *PRODAJE SE*.

4.

Znao je kako je svojim ulaskom pobudio znatiželju. Nitko to nije pokazivao izravno, ali osjećalo se u zraku. Sredina je devetog mjeseca, vrijeme kad cijela Gacka dolina za nijansu pobljednija, velika razlika dnevne i noćne temperature, specifične za ovaj kraj, prvo dotakne biljni svijet. Noći su sve svježije i duže, u razgovorima mještana najčešća tema bila je priprema ogrjeva za zimu. I svinjokolja, naravno, jer ovdje svinje gube glave već krajem desetog mjeseca, s prvim mrazovima.

Gadili su mu se. Te provincijske budale do kojih svjetski događaji dolaze kao daleka jeka, ljudi čudnih manira, grubi, nadmeni i spremni prešutjeti sve što njima ne ide u prilog, stoljećima su zabijali kolce na granice svojih posjeda održavajući kakav-takav red između onog što je na terenu i onog što piše u gruntovnim knjigama.

Gadili su mu se i odlučio je s njima ne ulaziti ni u kakvu komunikaciju. Stranac je, nitko ga ne poznaje, a kao takav može biti kakav god poželi. Kad mu je prišao konobar i pitao ga što želi naručiti, kažiprstom je pokazao Ožujsko pivo na cjeniku koji je držao u ruci. Potom je, gledajući konobara izravno u oči, napravio gestu rukama i usnama kao – pivo mora biti hladno. Nije to ostalo nezapaženo. Čak je i konobar, prolazeći pokraj stola četvorice muškaraca koji su bili najglasniji, očigledno stalnih gostiju, promrmljao nešto kao *mutav je* i požurio ispuniti narudžbu.

5.

Hrvatski znakovni jezik naučio je kao mladi odvjetnik, na samom početku karijere. Iskoristio je projekt Ministarstva znanosti i obrazovanja nazvan *Znakovni jezik u četrdeset lekcija* i tako, s malo novca i mnogo uložena truda i vremena, došao do dragocjena znanja. Bio je spreman prihvatiti izazov i pokušati vjerodostojno zastupati okrivljenu stranu u vrlo kompliciranom sudskom procesu. Branio je visokog, koščatog mladića optuženog za silovanje. Taj je, pak, mladić izgledao u najmanju ruku neobično. Brižno je gajio frizuru u stilu Elvisa Presleya, e da bi mu glava izgledala malo veća, jer je, naime, ta glava gluhonijemog mladića bila u neskladu s njegovim cijelim tijelom, bila je premalena u odnosu na nj, jednostavno se nastavljala na širok vrat pa je, s nevjerojatno dugačkim rukama i nezgrapnim hodom, ostavljao dojam kokota kapitalca koji se kočoperi u nekom seoskom dvorištu. Odjeven u izlizane traperice, crnu majicu na kojoj je naslikana ruka koja čvrsto drži žučkastu ribu i kožnu jaknu, onakvu kakvu odjenu rokeri kad se slikaju za spotove i postere, s tenisicama na nogama i nekakvim čudnim izrazom prkosa na licu, mladić je izgledao kao da je ovaj tren izišao iz neke od slika Lovre Artukovića, koje prikazuju pijanstva i tulume.

Kao takav već je, naravno, samom pojavom izazivao podozrenje i moglo ga se optužiti za bilo što, a pogotovo za nasilno ponašanje. Zvao se Vedran, imao je dvadeset i dvije godine u trenutku kad ga je Mojca, bivša djevojka, optužila za silovanje. Problem je bio u tom što su obje stanke u procesu bile gluhe i nijeme, komunicirali su isključivo znakovnim jezikom. Uspjelo mu je, dakle, kao mladom i neiskusnom odvjetniku dokazati Mojcinu krivokletstvo kako bi ucjenom zadržala vezu do koje joj je stalo. Na koncu, zbog sljepoće ljubavi, svoju je naivnost skupo platila.

6.

– Meni izgleda ka niki ćućulajkan.

– Tebi izgleda, tebi izgleda. Čovik ka čovik. Šta labrćeš bezveze! Kako ti izgledaš?

Trebali su donijeti svoj sud o novopridošlici. Kad bi se ovo događalo na terasi Hotela Park, ne bi bilo ništa neobično. Turisti su već odavno okupirali ne samo naselja oko Plitvičkih jezera nego i cijelu Gacku dolinu u kojoj se grad Otočac nametnuo ponajboljim destinacijama smještaja i domaće gastronomije. Ali ovdje, u *njihovoj* birtiji, e, brale moj, tu se mora znati tko je tko, otkud je, što hoće, kakve su mu nakane. Činjenica da je stranac koji sjedi sâm za stolom, pije pivo i čita novine – mutavac, to jest nimac, zatekla ih je nespremne. Pogotovo ih je zbunilo to što je izišao iz novog novcatog Audiya, e, to im nikako nije išlo pod kapu.

– Kako može gluhonim vozit?

– Može. Ima čovik papire.

– Nema, ne može.

– Može.

– Joso, dere, pitaj mobitel!

Joso, mlađahni konobar u čijem opisu radnog mjesta stoji i surfanje po internetu, izvodi tisućama puta ponovljeni ritual.

– Može. Piše da može. I nimci mogu polagat' vozački.

A onda se u razgovor umiješao Pađo sa susjednog stola. Rekao je, kako se njemu čini, da je onaj Ivek, kojega su upoznali i koji im je u nekoliko navrata platio piće, po svoj prilici prodao onu kuću koju je uređivao u Dabru, dakle, da je tu preuređenu kuću prodao ovom ćućulajkanu i da je pri tom zaradio velike novce. To je dobar posao, kupiš jeftino od Srba koji nemaju namjeru vraćati se u Hrvatsku, nešto uložiš u obnovu, prodaš *troduplo*. Zvučalo im je logično. I ne bi to bio prvi takav slučaj. Kad je nešto jeftino, svi navale. Čak su, pričalo se, i *umproforci* kupovali velike zidane vikendice u kojima su boravili za vrijeme rata. Za samo pet tisuća eura. Pet tisuća eura! Čovječe! Istina bog, mnoga područja su još minirana, na pravcu Sinac – Otočac, u dijelu područja sjeveroistočnog predgrađa

grada Otočca i širem području Drenova Klanca (nekadašnji desni rukavac Gacke) i još mnoga druga područja koja se tek označavaju. Podrum, Dabar i Glibodol već pet godina razminiravaju raznorazne pirotehničarske ekipe, već se dosta površine i očistilo, ali, brate, tko bi normalan tamo nešto kupovao i bezbrižno živio? Nitko. Ali ovaj, ljudi moji, ovaj nije normalan. Nimac je i ondje, na rubu šume, ptice će mu ispiti mozak ako mu već nije ispijen. Tako je govorio Pado, a svi su se šutke složili s njim. Onda se razgovor prebacio na ogromne novce koje pirotehničari dobivaju za posao koji nikako da završe. Kao, tri puta se vraćaju na očišćen teritorij i svaki put to debelo naplate. Onda ga opet označe kao neočišćen. Nitko ih ne provjerava. A i tko bi?

Guido Quien

Biti svoj

Guščje pero

Nakon promocije moje knjige *San i ostalo*, u Narodnoj knjižnici u Supetru na Braču, posjetila me u Bobovišću urednica knjige. U okviru zavičajne mi uvale prepoznala je poneki motiv iz te svojevrsne autobiografije. Osvrnula se i po kući, pogledala ovu ili onu sliku na zidu. No zastala je pred pisaćom mašinom na stolu i rekla: *Ne mogu vjerovati, on još ima pisaću mašinu!* Ja: *To je novija jer ona ispod stola je starija, Underwood, na kojemu je u Trogiru radio moj pradjed pravnik.* Dalje nisam govorio, a mogao sam. Dakle, *Underwood* je, svojedobno, također bio mlađi, odnosno novina u kući. Pričao mi je otac kako ga je u Trogiru, dok je bio dijete, blago uspavljivalo guščje pero. S tim perom bi maštajući utonuo u san. (Ja bih rekao da se nikada nije niti probudio iz sna sa guščjim perom.) Naime, njegov djed Stjepan Polli, po kome ima ime, (Stjepan je Kruno), radio je u Trogiru kao odvjetnik te bi i noću sastavljao molbe i slično. Prije nego je stigla mašina *Underwood*, pisao je guščjim perom. Kada bi nad gradom zavladao mir, a u kući potpuna tišina, kada se više nije čulo ni glasa, kada je nad gradom bdjela tek sova na kuli Kamerlengo, mali Kruno, iz mraka svoje sobe, mogao je mirno slušati škripanje guščjega pera po hrapavu papiru i zamišljati, zamišljam, da pero sriče njegove priče.

Začudo, i ja povremeno čujem, makar iz druge ruke, to isto pero. U mojoj uvali na Braču kada zanoća, kada nema glasa (osim glasanja čuka), u tišini, čujem iz daljine ono trogirsko škripanje. Tada osluhnem šapat neke potonule priče. Da ju primaknem, ne izvlačim ispod stola pisaću mašinu *Underwood*, još manje sjedam za kompjuter. Potražim moju staru pernicu (onu iz osnovne škole), pa iz kutijice u njoj izvadim metalno perce, utaknem ga u držalo. Zatim odvijam srebrenu bočicu u kojoj je zaštićena staklena bočica s tintom. Tu spomen-spremnica darovala mi je pranona (rođena u obitelji bračkih posjednika), rekavši: *Piccollo ricordo di Trau.* Pa potražim

hrapav papir, umačem pero, lagano zaškripim i probudim riječi sna. Rime mi ne idu kao Kruni (uostalom, vrijeme je otpuhalo ono gušće pero, ali zato priče živnu pod metalnim percem, poteku uz malu srebrnu tintarnicu).

Djetinjstvo

Jučer sam, kao što običavam, pisao do kasno u noć. Pisao sam priče, koristeći ponajviše sjećanja na djetinjstvo. Kada sam, za tu noć, završio, pomislio sam: Žao mi je djetinjstva, zlorabim ga, mijesim li mijesim to vrijeme do sadašnje priče. Otišao sam spavati, no čim sam zaspao, u san mi je došlo Djetinjstvo. Zatečen, kažem Djetinjstvu: *Zasigurno se ljutiš da te toliko maltretiram.* Djetinjstvo: *Nipošto, dapače, drago mi je.* Ja: *Zaista, a režem te, uzimam samo ono što mi koristi, pa te mijesim s primjesama.* Djetinjstvo: *Ipak, opet sam to ja.* Ja: *Znači, ne ljutiš se što te mijesim?* Djetinjstvo: *Ne. Iz sjenovitih zakutaka primičeš me svjetlu.* Ja: *Da, prije smo, u doba igre, bili jedno, no onda sam se ja udaljio.* Djetinjstvo: *O tome nisam brinuo, znao sam da ćeš se vratiti.* Ja: *Ali promijenio sam se.* Djetinjstvo: *Nisi se promijenio, isti si.* Ja: *Kako?* Djetinjstvo: *I dalje se igraš, pišeš priče.*

Mića priča

Uvijek u džepu nosim malu olovku i papirić, pa usput znam zabilježiti riječ-dvije. Često, kada dođem kući, pozlati mi se, od one bilješke nastane rječita ili barem neka mića priča. Prenosim ih malom olovkom u veliku bilježnicu, zelenimo bijelu joj pustinju. No dogodila mi se nevolja, izgubio sam olovku. Nova bi mi bila prevelika za džep, a kemijska mi nije bliska. Ona izgubljena bila je moja, imali smo svoju kemiju. Nekidan idem ulicom i, gle, tu na tlu mala olovka, tamnozeleno, sa zlatnim zaglavljem, ista moja. Podignem ju i smjestim uz papirić zadovoljno u džep te opet povremeno, u hodu, bilježim riječ-dvije. Dođem kući, no od toga nikada priče. Velika bilježnica ostaje bijela. A olovka mala, baš kao izgubljena. No nije ista, nedovoljna je. Fali joj isti potrošeni dio.

Nevidljivi labirint

Gledam mrava kako se vraća u mravinjak, noseći svoj poveći teret. Međutim, mrav ne žuri ravno prema mravinjaku, krivuda, premda mu je kraći put slobodan. Više sam puta promatrao mrave i opazio isto. Bilo mi je čudno, a onda sam se sjetio da i ja ne idem uvijek ravno, kraćim putem. Eto, koji put prolazim poslijepodne opustjelim Dolcem, među praznim

bancima hodam prema Tkalčičevoj gdje uz kavu dovodim kraju svoje raspršenosti. Premda mi nitko ne priječi put, skrećem, vraćam se, opet skrećem, pa krećem ponovno, sada sljedećim prostorom među bancima. Opet skrenem pa nastavljam onom prethodnom trasom i dospijem do stepenica prema Tkalčičevoj. Jednom me zaustavi neki poznanik (inventar obližnjegaa bircuza) te mi kaže: *Promatrao sam te više puta kako se krećeš tamo-vamo, kao da hodaš kroz labirint, a put ti je slobodan. Zašto?* Ja: *Slijedim svoje rečenice.* Začudo, nije mi rekao da sam trknut, nego me zapitao: *Pa stigneš li gdje?* Ja: *Od vremena do vremena stignem kući.*

Biti svoj

Gledam film u kojemu jedna vrijedna učiteljica kaže da kod djece prepoznaje talente i to što bi htjela biti kad odrastu. Zatim djeca usklađeno pjevaju: *Kad narastem, želim biti svoj.* To je zaista lijepo, podržavam! No, ipak, pomišljam: Nisam li kao dijete već bio svoj, a kada sam narastao, preskakao sam sebe zbog, činilo se, prećih stvari. Kao dijete imao sam svoju nogometnu momčad, dapače, bio sam kapetan. Bio sam kapetan i na brodu, naime, kada bismo se vraćali iz ribolova, djed mi je prepuštao timun, sve do naše uvale. Naučio me je kako ploviti i za lošega vremena, kako preskakati valove i sigurno se vratiti. Imao sam i svoju vojsku, a najčešće smo ratovali s onima iz susjedne ulice. Znali bismo upadati u opasno područje, pogotovo onda kad su barakokule bile zrele. Bio sam svoj i sa svojim skrivenim suzama. Zaista, već sam bio. Kada sam narastao, svojatali su me, što struka što dnevna trka, reklo bi se da sam uspio, no više nisam imao svoju nogometnu momčad ni svoju vojsku ni one suze. Pa kada se odrastao zaželim biti svoj, pustim svoj film, prihvatim znani mi timun, vraćam se i po valovima, plovim sve do naše uvale, onako kako me djed naučio.

Zahvala Elektri

Nestalo je struje. Televizor se ugasio. Što ću sad, pitam se zabrinuto kao pušač kada mu ponestane cigareta. Krenem prema kompjuteru, ali, dakako, nema struje. Provirujem kroz prozor, osluškujem, muk. Prebirem po mobitelu i nađem broj Elektre. Nazivam više puta, automat odgovara, najprije da ne mogu dobiti obavijesti o mome računu zbog pretvorbe operatera. Pokušavam ponovno i bliže sam, automat kaže da se strpim dok se ne oslobodi agent. Ta obavijest se ponavlja, u međuvremenu muzika. Odustajem od kontakta. Rano mi je ići spavati, no i tako ne bih mogao zaspati bez čitanja. Pa, zatočen u toj pustoši, nagoniski prebirem po kutiji u kutu sobe. Tu su odslužene stvari. (Često mi kažu da suviše gomilam.)

I napipam, jest, to je. Izvadim feral, moju brodsku rasvjetu. Prodrmam ga i, začudo, u njemu je ostala još kap petroleja. Nađem upaljač i pokušam. Feral je zasvijetlio. Onako zahrđao, kao da se poradovao što me vidi. Mene je izvjesno dirnuo taj susret. No čudno je to svjetlo. Na trenutak sam ustuknuo. Naime, ne vidim ormar, komodu, televizor, nema kauča, stola i stolaca. Ne vidim prostor sobe. Vidim korbe. Blago svjetlo ferala ozarilo je kabinu, paluca po brodskoj vreći, kutiji s tunjama, veslima, kabanici, po malo stalaži s nešto limenoga posuđa i drvenim žlicama. Čujem djeđov glas: *Ugasi feral, idemo spavati*. Podigao sam stakleno kućište, puhnuo, žižak je zadimio, dogorio je i taj dan. Kroz okrugao prozorčić ušao je mjesec i uspavao me. Isplovili smo u zoru. Klizimo uz kraj po bonaci i čekamo da terin zastruže zrcalnu površinu, da nas učini nevidljivima. More se namreškalo, lubin mi je potegao. No panula je pukla, došla je struja, upalio se televizor. Tok-tok-tok brodskog motora sve je dalji. Još mislim na djeda i kažem mu: *Tebi neće puknuti panula, izvuci ćeš lubina*.

Titizeti

U djetinjstvu su mi odrasli često znali govoriti na koga ličim, ali nalazili i razlike. *Nije ricast kao ...; Ima širu glavu od ...; ili pak: Un po troppo bravuroso, sara come il padre (Odviše je bravurozan, bit će kao otac)...* Ziakati (sestra moje pranone), čija mišljenja su sve manje uvažavali (približavala se stotoj), jednom mi je tiho rekla: *Piccolo, ti ti xè ti* (in lingua: *Piccolo, tu sei tu*; hrvatski: *Mali, ti si ti*). Ja sam to čuo kao *Pikolo Titizeti* i otada mi je to bilo tajno ime. I to sam, potihom, do danas zadržao. Kada me peglaju, niveliraju, u novinama, na TV-u, na poslu, kada me globaliziraju, sjetim se zasebna mi imena. Odnosno, potanko i tankočutno: kada me svekoliko i svako toliko brtve, kada me mrtve; kada me u Splitu žele po'ajdučiti, a na Braču iz katastra izlučiti; kada me žele popučiti, pameti naučiti; kada me s visoka ocijene od oka; kada mi hvale knjigu kao razbibrigu; kada se relaksiraju dok me ignoriraju; kada im ne štima da me ima; kada mi gaze diskretnu matematiku, nameću svoju fiziku; kada mi arhivu ubace u primitivu; kada ih ne zanima ono između ništa i nešto, priznaju samo nešto na nešto; kada me ljušte, pune svoje bušte; kada me luče od kuće, ja se osovim na svojem *Pikolo Titizeti*.

I moj život

Jednom mi je otac rekao: *Kao dijete, imao sam u Trogiru mali auto na pedale. Izvezao bih se njime iz portala naše kuće na rivu. No tu bi me dočekala mularija iz porta i, vjerojatno zbog ljubomore na moj auto-status, počela me*

napadati. Ja bih se okrenuo i ubrzano mažinao natrag, u sigurnost našeg portala. A vidiš, ti nisi takav, ti ne uzmičeš, ne daš se. Na to sam šaljivo dometao: A ti, kao da se nisi puno promijenio. No kada se osvrnem, zaključim da mi moje mažinanje naprijed, suprotno od očeva, nije mnogo koristilo. Pa, pjevušeći onu... pape, i moj život sada na tvoj život slični, mažinam dalje.

Topot

Kada mi navrati riječ obitelj, čujem topot. Naime, u ranu mi djetinjstvu, po dolasku vlakom iz Splita, otac bi potražio kočiju i kočijom smo, otac, majka i ja, išli kući, mirno, uz ujednačen topot. Uvijek kočijom kući, premda smo nedaleko, uza Zrinjevac, stanovali. I premda često nije bilo ni drva za grijanje. A iz kuće sam, za nesanice, slušao vlak s nedaleka kolodvora, prikačio se za taj zvuk i mislio na putovanje. Potom bih s kočijom krenuo u san. (I kasnije, u kakvoj dnevnoj stisci, znao sam se vratiti onom topotu, pa lakše dokasati do večeri.) Tako su mi vlak i kočija bili povezani. Tako sve dok mi otac jednom, mnogo kasnije, nije rekao da je i on slušao vlak noću. No jedne noći, u ono doba bez drva za grijanje, povjerio mi je, čuo je pucnje s kolodvora. Poslije toga nikada više nije vidio najbližega nam rođaka. Kada sam to čuo, vlak i kočija su mi se razdvojili.

Postolar za boce

Još i sada, za sivih dana, vidim dječaka kako sjedi na klupici, pored postolara, na velikoj terasi. Pred njima je električni rešo, s jednom pločom i dugim kablom, uštekanim negdje tamo, za leđima. Naime, ta slika pripada mojim najranijim sjećanjima. Živjeli smo u Boškovićevoj 7, u Zagrebu. Nasuprot našega stana bio je stan s velikom terasom. Tu je živio postolar sa svojom obitelji. On i žena imali su kćer mog uzrasta. Tako sam često odlazio na onu veliku terasu igrati se. Postolar je za lijepa vremena radio na terasi, a ja bih mu pomagao. Osobito kada bi se ostavio cipela, pa rezao komadiće kože i ušivao ih na razne predmete. Izabirao sam određenu boju malih okruglih kružića i stavljao ih s hrapave strane na vruću ploču te, skvrčene, brzo postrugao s ploče. Onda je postolar bušio rupice u sredini tih kružića i prišivao ih na kožne papuče ili na kožne presvlake boca. Kada su bile gotove, te papuče i boce bi živnule, odisale su veseljem u svojim raznobojnim šarama. Dakako, i Nena, postolareva kći i moja prijateljica, pomagala je. Kada bismo se nepažnjom opekli na rešou, smijali bismo se i dobacivali si peckalice. Nena: *Pazi da ti se prst ne skvrči jer će ti ga moj tatek prišiti na bocu.* Ja ne bih ostao dužan: *A tvoj će prišiti na papuču.* A kada bih odlazio kući, dobacila bi: *Pazi da se ne zgubiš.* Kada Nene nije bilo kod

kuće, svejedno sam ulazio na veliku terasu, sjedao uz postolara i pomagao mu. Jednom me upitao: *Kaj ti buš kad narasteš?* Odgovorio sam: *Postolar za boce.*

Kupio sam stan dalje od grada (zbog jeftinijega kvadrata) i uselio se sa svojim starim namještajem u novogradnju. Uskoro me stanar iz moga hodnika obavijestio: *Susjeda sa sedmog kata vidjela je na zvonima vaše ime i rekla da se samo vi tako zovete. Pa neka vas pozdravim, bit će joj drago ako ju posjetite. Rekla je da je ona Nena iz Boškovićeve.* Trenutno me osvježilo taj splet okolnosti i, dakako, obradovao sam se susretu s davnom prijateljicom odnosno negdje tamo zaostalim vremenom.

Za nekoliko godina digao sam ime sa zvona novogradnje i krenuo dalje. Susjedu sa sedmoga kata nisam posjetio. Zašto? Ne znam. Ali i dalje, za sivih dana, znam navratiti sjećanjem na veliku terasu u Boškovićevoj.

Autoportret

Nakon poduljega odgađanja, iz ormara sam izvukao stari kufer. Obložen je tamnozelenim, danas skoro posivjelim platnom. Osim metalnom bravom, opremljen je i dvama kožnatim, sigurnosnim remenima. Mali kožnati okvir na gornjemu dijelu služio je da se u njega umetne cedulja s imenom vlasnika. Cedulja je požutjela, tintu imena upilo je vrijeme. Dakako, i ručke su kožnate. Težak je pa sam ga ostavio na podu. Podigao sam poklopac i našao se doma. Naime, to je kufer moje pranone. S njim je putovala od Zadra do Teatro Verdija u Trstu. Moj otac, posebno vezan za svoju nonu, nosio ga je na put i onda kada je bio poluprazan. Potom je u taj kufer moja majka pohranila njegove rane rukopise. Ja sam, pak, u odmaklu vremenu, primetnuo svoje odslužene bilježnice, razne predmete iskliznule iz svakodnevice, pa stare fotografije (na kojima smo svi mladi) i poneko djelo mojih ruku. Naime, nekada sam slikao. Tako, listajući slojeve pohrane, naišao sam na svoj autoportret. Pa ovako, s distance od nekoliko desetljeća, i ne izgleda loše, dapače, baš dobro za jednoga amatera. To je akvarel na papiru rađen brzim, a lakim, mrljastim nanosima boja. Dakako, tu nema znanstva u oblikovanju, ali ima neposrednosti. S izmjenama zelenoga i smeđega, te tamnoga i svijetloga, tu su istodobno proljeće i jesen, i nada i sjeta. Taj akvarel treperi, djeluje svjež i, što je najvažnije, prepoznajem se, to sam ja. Autoportret sam izdvojio iz kufera i postavio uspravno, prislonio na hrpu dnevnih novina, na policu, da mi bude na oku. *Zašto ne, našalim se u sebi, pa svoji smo?!*

Sljedećih dana pogledavam autoportret, letimice mu i namignem. A on me tada prati očima i gotovo mi se nasmiješi. A onda, više ne odgovara. Ne treperi. Nije onako živ kao kada se pojavio iz kufera. A i prepoznavanje mi baš ne uspijeva. Ipak, ostavio sam lik i dalje na vidjelu. Možda je riječ o tre-

nutno mi lošijim danima. Više mu ne namignem i sve rjeđe ga pogledavam. Gotovo je postao, kako to već ide u svakodnevnu okruženju, nevidljiv predmet. Jednom sam žurno izišao iz sobe, ali imao sam osjećaj da je nestao. Vratio sam se, pogledao i, zaista, nestao je. Osvrnem se i vidim, sletio je na kufer. Po svoj prilici, svoju sam sliku i priliku u žurbi otpuhnuo. Htio sam zaspala momka opet zatvoriti u mrak kufera, no ipak sam ga, tek tako, postavio na policu. A on, tik-tak, živnuo mu lice, samo što se ne nasmiješi, boje trepere, prepoznajem se. Otada, kada zgasne, autoportret stavim na stari kufer, na taj punjač, pa postavim na policu, svježega i treperavoga.

Kolači

Mnogi, kada govore o djetinjstvu, neizostavno spominju mirise kolača, posebno bakinih. Ja, pak, ne pamtim kao mnogi mirise kolača iz djetinjstva, ali zato pamtim forme kolača, naime, kalupe za kolače. posebno za kodonjatu. U mojim izgonima izgubljen je, na žalost, i nonin škafetin pun keramičkih kalupa, odnosno štanapa. A bili su to oblici s lijepim uzorcima iz prirode, listovi, cvjetovi, ali i ribe, s iscrtanim ljuskama, repom i okom, pa, sjećam se, i jedno zrakasto sunce, nasmijano. Sve prevučeno sjajnom pocaklinom, sve luštrofin. S njima sam se često igrao, slagao ih u priče o šumi, proljeću i jeseni, o ribolovu i ljetu. (Zime nije bilo.) Ipak, nije sve izgubljeno. Neke štampe ipak sam, po svoju, sačuvao, pohranio ih na manje dohvatat, ali sigurniji način. I to mi je ostalo. Ne dopadne me često kolač, ali pripremam ga sâm (učestalije za sve kraćih zimskih dana). Otvorim onaj škafetin i imam negativ, napunim ga smjesom uspomena, okrenem i pritisnem o stol posut prhkim brašnom da se smjesa ne lijepi, izrežem suvišno i stavim ga peći u pećnicu pisačega stola. Kolači su mi, kažu, dobri kada su gotovi (pa štampani su po štampanima), specifična okusa. Doduše, ne zamijete diskretnu aromu dunje, ali spomenu nostalgiju, istaknu mi izraz, profiliranu formu. No ne znaju da zasluga nije samo moja, ne dekodiraju mi ricetu. Moji su sastojci i omjeri smjese, brižno izrezan suvišak, a konačna forma je od zadanoga negativa.

Vrh

Gledam vrh planine i zamišljam kako je gore. Pa gledam i gledam i odlučim krenuti. Jer gore je savršeno, prostranstvo na sve strane, boje u blizini, sfumato u daljini, svijet je tvoj. Povest ću svoje najbliže, omogućiti im doći nebu pod oblake, pružiti im pun doživljaj, mogućnost disanja punim plućima. Krenem za svojom čežnjom i povučem za sobom svoje najbliže. Uspon nije lak, ali vidi se napredak. Malo po malo, sve bliže smo vrhu.

Siječem grane da omogućim prolaz, verem se po liticama. I konačno vrh! Gledam to savršenstvo, prostranstvo na sve strane, svijet je moj. Gledam gdje su moji najbliži, ali ne ih vidim. Putem sam ih pogubio. Gledam sâm sivo prostranstvo.

Tu sam već bio

Ponekad, kada me nešto ponese, posebno lice žene ili sjetan krajolik, kažem u sebi: *Prepoznajem, tu sam već bio*. Kada to kažem naglas, pitaju me: *Zbilja?* Ja: *Bio sam*. Oni: *Da, da, ti si svugdje bio*. Ja, da ublažim komentar, nadodam: *Čini mi se da sam to sanjao*. Oni: *To je već bolje, pa i kaže se* Lijepo kao u snu. No ja, kada vidim posebno lice žene ili sjetan krajolik, znam, tu sam već bio.

Mjesta

Novine prenose preporuku Dalaj Lame: *Jednom godišnje idite na mjesto na kojem nikad do sada niste bili*. Tako nešto ne pada mi na pamet. Zbog duhovnoga zdravlja posjećujem mjesta na kojima sam bio. Makar bila bolećiva ozračja.

Skale

U mladosti kupao sam se, pa sjedio na škrapu s koje pogled bježi između dviju punti na otvoreno more. Tom modrom pozornicom prošao bi parobrod iz slikovnice s dimnom perjanicom ili jedro čežnje. Ili ništa, a to ništa stanje je potpuna mira. Danas se kupam na istome mjestu, dakle, sjedim uz more, ali ne na škrapu, nego na betonu. Naime, svojedobno je moja škrapa saložana (betonirana) i na tome kosom saložu postavljene su tračnice. To je skalada, naime navoz za dizanje, uređivanje i spuštanje brodova. Uredio ga je ribar (onaj stariji) koji je živio u blizini. Međutim, i navozu je prošlo vrijeme. Ribar je umro, a tračnice zahrđale. Na saložu su tragovi hrđe, tragovi željeznih suza. Ja se i dalje na tome mjestu kupam. Pogled mi bježi između dviju punti na otvoreno more. Tom modrom pozornicom prolazi trajekt bez perjanice (i bez prove) ili projuri gliser poput utvare. Kažu mi (uz ironičan prizvuk): *Čudimo se da ti, esteta, kada se kupáš, izabereš baš to hrđavo mjesto*. No, eto, bit će da je to ta umjetnička žica. Žica nežica, to mjesto draže mi je od bijele i hvaljene plaže, tu sam bliže momu moru. Mogao bih reći, ja i dalje sjedim na mjestu moje škrape, na tome mom gnijezdu, pa se onda izlegnu moje uspomene. Ustvari, taj hrđavi navoz blisko mi je

mjesto jer sjetim se ribara, razgovora s njim dok je kalafatavao brod, mirisa intonka, onoga istog posla koji sam i ja nekada obavljao, onih istih riječi koje uz to idu.

I ovoga ljeta sjedim uz hrđave tračnice i povremeno se okupam. Gledam kako sa sališa klize u more i zaranjaju. Povezane su prečkama u jednakim razmacima, pa tim skalama moja mašta može postupno sići u dubinu (i možda tamo sresti ribara). I sjetim se željeznih skala u moru, ali onih koje su vodile u visinu. Naime, inventivan konceptualni umjetnik na Matejuški u Splitu usadio ih je u morsko dno, pa su se iz dubine uspinjale nad morem. Premda ih već više godina ne možemo vidjeti, nedavno se njihov autor, taj konceptualni umjetnik, popeo po njima. Za južine, na tome mjestu more je hrđavo.

Dar

Umro mi je prijatelj. Nakon više mjeseci nevjerice odlučio sam javiti se njegovoj udovici. No pretekla me. Zazvonio je telefon, ona se javila. Kaže mi: *Došla sam na kratko u Zagreb, željela bih te vidjeti, nešto sam ti donijela.* Našli smo se u mome svakodnevnom kafiću. Rekla je: *Donijela sam ti brod, On ga je izradio. Dok ga je radio, spominjao te, pa mislim da tebi pripada.* Krenuo sam kući s darovanim brodom. Nitko se na ulici nije niti osvrnuo, a kamoli čudio meni i brodu. Dakako, bio je to jedan brodić izdjelan u drvu (obojen u bijelo kao i brod moga djeda), ne veći od ispružena dlana. Kada sam došao kući, brod se povećao do svoje prave veličine. I odmah sam zaplovio s prijateljem. Otada često plovim (ne na ulici jer tamo nema mora) s prijateljem. Posjećujemo uvale koje smo kanili posjetiti, a nismo do sada stigli.

Pokle su me prikovali

Uvijek sam volio hodati rivom, osobito njezinim kamenim obrubom. I onda kada je ostatak prostora (do prvoga reda kuća) bio zemljan, još više kada je zemlju prekrilo asfalt. Obrub s kolonama ostao je kameni. I danas sam zaželio njime proći, no dočeka me niz restoranskih stolova sa crvenim stolnjacima, postavljenih, kako rado ističu, nadomak mora. Ipak, ostalo je, hvala Bogu, nešto bjeline po kojoj, eto, mogu po svome hodati. Hodam (isključivši stolove), maeštral me hladi, svjetlo treperi, a povremeno u moru zamijetim živahno jato ciplica (koji cik-cak manovre izvode kao jedan) ili nekog glamca priljubljena uz dno. No pažnju mi privuče ljeskanje kromirana noga metala. Vidim, u kameni brid zabijeni su klinovi i na njima kolutovi, dakle privezi za brodove. Rivu su mi okovali. Nekad su se brodovi priveziva-

li za kolone, no sada je to nemoguće jer su kolone progutali stolovi restorana. Uostalom, to više nije riva nego, kažu, komercijalni vez. To sam doznao nedavno, kada sam djedovim bajbotom doveslao do toga mjesta (kao što sam i u djetinjstvu obilazio luku, spuštao odmetac za ugora ili špurtilom hvatao kozice) gdje su mi, vrlo odrješito, rekli da se maknem jer da je tu komercijalni vez. (Tako su i kuće na rivi odmaknute, odriješene od mora.) Gledam te klinove s kolutom i sjetim se pustolovnoga filma u kojemu su u štivi (potpalublju) trgovačkoga broda štivani veslači – sužnjevi. Iskrсну mi klinovi zabijeni u aštu i na njima metalni aneli za koje su lancem bile privezane krvave noge galijota, u tome pustolovnom filmu iz nekih drugih vremena. I čujem ono: *Pokle su me prikovali...* Hodam preostalim kamenim obrubom rive sa sjajnim metalnim privezima i osvrnem se: domaćima zabranjena zona, komercijalni vez, prikrada se rivi ispred Pjesnikove kuće.

Adio

Kada sam ljeti na moru, na otoku, posebno mi je zadovoljstvo sjesti pod odrinu o podne, za stolić uz mjesnu prodavaonicu, naručiti kavu i novine. Tada, o podne, nitko ne dolazi kupovati jer svi su na kupanju. Sjedim smireno u sjeni i listam novine. Povremeno u tu utihu svrati tek svježi smorac, a listovi loze na odrini nada mnom zatrepere i propuste, tu i tamo, zlatnu zraku sunca u moj hlad. Cvrčci ujednačeno ponavljaju: *ljetu je, ljetu je, ljetu je...* Ustrajno zakivaju dnevne zgužvanosti i mir je do kraja svita. Polako izranjam iz sebe, eto, vidim se kako s onom smišnom malom braškom šetam po zvizdanu uz gomile, o podne, kada su svi na kupanju. Sklonili smo se pod maslinu, čeznutljivo gledali iskrenje pučine u daljini i onda sam joj, usrid bila dana, rekao: *Ti si moja zvizda*. A ona meni: *Ti si moj crčojak*. Tako blažen pod odrinom listam novine i sebe, pa pod glas intoniram onu: *Mare, Mare, moj prilipi lade*.

U novinama zapnem za masno istaknut tekst: *Najnovija studija američkih znanstvenika preporučuje konzumaciju cvrčaka jer su cvrčci, dokazano je, izdašni izvori proteina. Najbolji su mljeveni u prah...*

Već sam se načitao toga kako sve oko nas postaje pametno, od vodokotlića do čitavih gradova. Kada sam u splitskoj luci prvi put naišao na pametnu klupu, izgovorio sam: *Adio, čakule ne šentadi*. Ne znam trebam li sada, kada je otkrivena hranjivost cvrčaka, izgovoriti: *Adio, Mare* ili *Adio, more?*

Vozačka

Prije deset godina deložiran morao sam, zbog nove adrese, napraviti nove dokumente. Tako i vozačku dozvolu. Prošlo je i tih deset godina, iste-

kla mi je vozačka. Otišao sam ponovno na policiju zatražiti novu. Došavši na red, pružio sam staru vozačku dozvolu, uplatnicu plaćene takse, dvije taksene marke – 15 kuna te fotografiju 4,5 x 3,5 cm, kao što je propisano. Kada je službenica na šalteru pogledala fotografiju, upitala je: *Što je ovo?!* Ja sam odgovorio: *To je moja faca 4,5 x 3,5 centimetra.* Službenica: *To ne ide, pa šta je to?* Predoči mi fotografiju i prstom prođe oko moje glave. Ja: *To sam ja, anfas, kao što treba biti.* Službenica: *A ovo izad fas?* Ja: *A, da, to je sjena.* Službenica: *To nije ispravno sa sjenom, treba stvarni portret.* Ja: *To je stvarni portret, čovjek bez sjene nije stvaran.* Službenica: *Nemojte vi meni filozofiju, donesite ispravnu fotografiju.* Srećom, na policijskoj postaji postoji *foto-express* za neispravne face. Uslikao sam se, bez sjene, pa *express* fotografiju predao na šalter. Službenica: *Sad ste ispravni, dobit ćete novu vozačku dozvolu.* I dobio sam ju u predviđenome roku, za 21 dan. S novom vozačkom vozim bez sjene. No čim usporim, naime, čim krenem pješice, sjene oko moje glave se pojave. I hodam kao čovjek. I kao čovjek se našalim: *Puno je sjena, puno je tuge, na duge pruge, palo na Quiena.*

Ozračje

Danas sam dobio novu knjigu. Stavio sam ju u moju modru torbu, onu koja ima duge ručke, pa ju mogu nositi o ramenu. Tako je knjiga poput modroga obećanja hodala sa mnom. Na Kaptolu sam ušao u autobus. U autobusu tišina kao u crkvi. Mnogima su lica osvijetljena mobitelom. Do polaska je bilo još pet minuta. Nisam mogao izdržati, odnosno, ne čekajući da stignem kući, iz torbe sam izvukao knjigu te počeo čitati. U jednome trenutku dignem pogled i vidim kako me digitalci gledaju. Osmjehnem se, ali ništa. Gledaju me netremice, bez treptaja, kao da sam proziran. U autobusu je i dalje tišina, ali neka trema visi u zraku, ozračje je napeto. *Dobro*, kažem u sebi, *da vidimo da li sam zaista proziran, vide li me uopće.* Vratim knjigu u modru torbu, izvučem iz džepa mobitel i upalim ga, osvijetlim lice. Dignem pogled, svi imaju spuštene poglede, lica su im plavičasta. Ozračje više nije napeto, tek u meni treptaj treme.

U glavi

Za dosadnih sastanaka na poslu često sam u glavi kombinirao genetske tablice. Naime, ja sam ptičar. Sada, pak, kada više ne uzgajam ptice zbog okolnosti života, još češće ispunjam tu prazninu genetskim tablicama. Jednom ptičar, uvijek ptičar. No vremenom sam zamijetio da isto tako u glavi sve češće kombiniram ulazak s autostrade u Rim ili Pariz, u skladnu Firencu ili sjetnu Sienu, radim rasporede obilazaka, slušam vatikanska zvona,

pijem kavu na Piazza Navona, pješačim poljima prema Assisiju i mislim na svetoga Franju. Otpale su ptice, otpadaju autostrade.

Brod

Slika mladoga slikara *Brod* jasno je komponirana: gore tamna masa broda, dolje svijetlo more s ribama. Međutim, taj naoko vedar motiv meni stvara mđru. Zaplovim tragom toga osjećaja i stignem u Komižu, pa se popnem na Muster. Tu sam godine 1998. dovukao djedov brod i na Svetoga Nikolu 6. prosinca, zapalio ga. Još je od grčkih vremena običaj, kada brod doplovi svomu kraju, obredno ga spaliti. Tako sam i ja svoju muku utopio u predstavu. Brod je bio bijel, no sada ga često sanjam u crnome izdanju. Pod njime i dalje plova plavih riba.

Vrtuljak

Već duže vremena vrtim se oko reprodukcije slike Brune Mascarellija *Vrtuljak* iz 1949. Nešto me tu privlači, nešto poznato mi, ali ne povezujem što. Taj prizor je ponajmanje atraktivan. Kao scena zaostala negdje na reversu pozornice. To je stanje završenoga čina, sjetan otisak. Dakle, lijevo su kuće s nizom prozora, otužne fasade začelja. Uz njih nekoliko kućica, zapravo cirkuskih vagona. Desno je velik vrtuljak, nepokretan. U pozadini more pod visokim nebom. Pomislim na djetinjstvo. No na prozorima, na vrtuljku, kao ni na toj ledini nema ni pasa, a kamo li djece. Tek u pozadini sitna figura, koju jedva razaznajemo, sjedi okrenuta moru, okrenuta leđima toj pustoši. Sve bezglasno, pod prigušenim svjetlom. I sine mi: u rano me mi je djetinjstvu dolazio veliki vrtuljak na ledinu na rubu grada. Okolo njega su bili šatori, kućice na kotačima za koje bi privezan bio kuštravi šarko te štandovi s nizom čudesa, od lizalica u boji i šećerne vune do nasmi-janih i tužnih maski, ili zračne puške, pa i nagrade ako ti se posreći. Svu tu prispjelu radost zvali smo Cirkus. Dakako, vrtuljak je bio glavni, sjesti u stolac, vezati se, letjeti, vrištati. No, evo, ne vrti se, na mlohavim konopima vise prazni stolci. Sjedim okrenut leđima pustojoj pozornici, okrenut ravnodušnomu moru pod visokim nebom.

Snovi

Sjedim sâm za večerom u praznoj kući u pustojoj uvali. Služim se priborom za jelo iz srebrenoga kompleta za dvanaest osoba. Jedanaest dvanaestina pohranjeno je u tamnoj kutiji. Pohode me sjećanja. Sjetno ih listam.

Tako iz dana u dan. Ne izlazim iz kuće jer vani je osama još veća. Iz dana u dan sve jasnije čujem valcer. Pa se najednom, na krilima Straussa, prebacim u svemir. Zatečen, pitam se u čemu je stvar. Dakako, Straussov valcer ugrađen je u film *Odiseja u svemiru* (1968.). Više puta sam pročitao da je najdojmljivija scena filma *Odiseje u svemiru* ona s majmunom na početku filma (i zove se *The dawn of man*). Međutim, kada god se sjetim toga filma, iskrnsne mi scena s kraja filma, a osobito sada dok sjedim sâm za večerom u praznoj kući: Astronaut (nakon čudesnog proboja kroz prostor-vrijeme), negdje daleko u svemiru, ulazi u pusti interijer (u neoklasičnome stilu) i tamo zatiče samoga sebe, mnogo starijega, za večerom. Prividaju mu se razne njegove dobi te na kraju, kao starac, liježe u krevet i umire. Tu se početak i kraj dotiču, krug je ispunjen i film, koliko se sjećam, završava novim početkom (fetusom). Gotovo istodobno, nađem se u svemiru knjige. Sjetio sam se u osnovi istih stvari, premda obrnuta dobnoga polazišta te bez znanstvene, futurološke slikovitosti ili isprike. Pjesnik, već u zreloj dobi, luta i luta šumom, nešto traži i uspijeva. Susreće dječaka s ostrva, naime, sebe dječaka (*Gleda me nekim bolnim čuđenjem...*). Dakako, Nazorova priča (tiskana 1927.) završava sa cvrčkom. To je isto ono što je kratko zabilježio i José Saramago: ... *i pada mi na um apsurdna pomisao da bi sve ponovno moglo biti kao što je nekad bilo... to biće koje sam jednom bio i koje sam ostavio nasukano negdje u vremenu.* (*As pequenas memórias*, Lisboa, 2006.). Ipak, to mi je odviše poznata orbita, brzo smo se našli. Odnosno, sada me više plijeni onaj valcer negoli mame male uspomene ili, pak, krije-pi znani cvrčak. No jedna je od priča, koje mi sada navraćaju, onostranija i završava, dakako, sa snom. Naime, to je Borgesova priča *25. kolovoz 1983*. Tu se susret mlađega i starijega ja dogodio u hotelskoj sobi. K tomu, mlađi se ne stopi sa starijim, ne skonča u sobi (kao tamo, daleko u svemiru) jer pobjegne iz sobe i na koncu kaže: *Vani su me čekali drugi snovi*. Time potaknut, ipak ustajem i izlazim iz kuće. Vani prostrana praznina. Vraćam se kući, no kao da čujem onaj valcer. Osvrnem se, a na rubu rive sjedi dječak, odnekud mi znan. Sa sjajem u očima, radosno mi pokazuje netom ulovljena špara koji se živahno praćaka i srebreni.

Dario Budimir

Ferdo Becić i *Lajtmanuška deputacija*,
od hvalospjeva hrvatskomu Nestoru
do nezaslužena zaborava

Životopis

Ferdo Becić, u široj javnosti gotovo zaboravljeni hrvatski književnik, rodio se 15. travnja 1844. u gradiću Przemyslu u Galiciji koji se danas nalazi u jugoistočnoj Poljskoj. Becićev otac također se zvao Ferdo i bio je vojni časnik, a majka Agneza Woistazowicz bila je Poljakinja pa se zbog toga u pojedinim izvorima navodi da je Becić pisac poljskoga podrijetla¹ (usp. Kale, 2015.). Osnovnu školu upisuje u Lavovu, a završava ju u Novoj Gradiški u koju se preselio s roditeljima kao osmogodišnjak. Gimnaziju pohađa u Požegi i Zagrebu, a nakon toga upisuje tečaj na Zavodu za krajiške upravne časnike u Beču. Kraće vrijeme živi u Lipovljanima, Novoj Kapeli i Vukovaru, a onda u Zagrebu sve do svoje smrti 27. siječnja 1916.

Tijekom života obavljao je različite vojne dužnosti u gradiškoj i brodskoj pukovniji te u vojnome zapovjedništvu u Zagrebu. Nakon povlačenja iz vojske radio je u civilnoj službi kao financijalni perovođa. Osim toga, Becić je bio i izumitelj najraznovrsnijih tehničkih uređaja: *Izumio je krilato veslo, plivači prsnik, vodokret (hidromotor), spravu kojom bi se moglo ustanoviti na kojem je mjestu u moru ladja potonula, zatim spravu za sigurno i uspješno tamanjenje opasnih grabežljivaca, spuštaljku za ljude i predmete prigodom požara, spravu za tamanjenje filoksere, higijensku postelju za koleru, spravu za pretovarivanje željezničkih kola itd. i još do 65 skiciranih izuma za raznolike praktične svrhe*². Zanimljivo je da njegov najpoznatiji izum bio

¹ Kale, Slaven, *Poljska manjina u Hrvatskoj*, u: *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina – europski izazovi*, ur. Ljiljana Dobrovšak i Ivana Šebec Žilj; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015.

² Ogrizović, Milan, *Sedamdesetogodišnji. O životu i radu Ferde pl. Becića – Obzor*, LIIV, br. 43, Zagreb, 13. II. 1914.

mikrotelefon koji se nalazio u svim telefonskim centralama Austro-Ugarske Monarhije, ali Becić od toga nije imao nikakvu materijalnu korist (usp. Nemeč, 2002: 200).

Književni rad

Za stvaranje ovakvih izuma potrebna je živa stvaralačka mašta, a Becić ju je pokazao i u književnosti. Bio je uvažen i popularan pisac koji je za života nazivan našim Victorom Hugoom³. Stvarao je u Šenoinu dobu, svojevrsnoj mješavini sentimentalizma, romantizma, ali i protorealističkih tendencija⁴ (Nemeč, 2002: 195). Prvi Becićevi radovi bile su pjesme *Rastanak Hercegovca sa svojom zaručnicom* i *Mrtva zaručnica* iz 1862. Prva je objavljena u *Glasonoši*, a druga u časopisu *Naše gore list*. Zbog nepovoljnih kritika, ali i vlastite samokritičnosti, Becić odustaje od pjesništva i počinje pisati novele. Krešimir Nemeč njegov novelistički ciklus vremenski dijeli na tri faze: a) od 1876. do 1880., b) od 1880. do 1905., c) nakon 1905. U prvoj su fazi Becićeve novele na tragu hajdučko-turske novelistike za koju je karakteristična crno-bijela karakterizacija likova uz isticanje domoljubnih i kršćanskih elemenata. Takve novele pisali su Mirko Bogović, Mijat Stojanović, Janko Tombor i Ivan Trnski, a bile su vrlo popularne tijekom 50-ih i 60-ih godina XIX. stoljeća. (usp. Nemeč, 2002: 196). Novele iz prve faze (*Slučaj ili sudbina*, *Montecchi i Capuletti*, *Persa*, *Kapetan Katinić* i *Hajdukova draga*) problematiziraju teme turskoga zuluma i osvete, svade među obiteljima, vjerske i nacionalne razlike te veliku temu rata. U novelama iz druge faze (*Lajtmanuška deputacija*, *Čudotovorna slika*, *Zadnje batine* i *Nervozni duelant*) Becić se okreće pričama iz krajiškoga života, a novele iz treće faze (*Moja prva nagrada*, *Čudotovorna slika*, *Moj prvi sladoled*, *Izgubljeni biser*, *Spasonosna molitva*) tematiziraju zgrade iz đačkoga doba.

Ipak, Becić je najdublji trag ostavio kao romanopisac. Njegov roman *Kletva nevjere* (završen 1874., a počeo izlaziti u nastavcima u *Obzoru* od 1876.) bio je ne samo rado primljen od publike⁵ nego i prava književna senzacija. Roman je preveden na njemački, češki i slovenski jezik. Pripada tipu feljtonskoga ljubavnog romana za koji Krešimir Nemeč navodi da je i naš prvi kozmopolitski ljubavni roman (*pretežit dio radnje zbiva se u Beču šezdesetih godina XIX. stoljeća*) (2002: 199). *Kletva nevjere* govori o nizu ljubavnih parova i onih koji ih ometaju u njihovim vezama. Zbog naglašene sentimentalnosti i melodramskih elemenata, roman je bio omiljen među čitateljicama. Riječ je o tipu romana koji će kasnije još više popularizira-

³ Brešić, Vinko, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2015., str. 132.

⁴ Blaž Lorković *Izabrana djela* * Ferdo Becić *Izabrana djela*, SHK, 2002., Zagreb, Matica hrvatska, priredio Krešimir Nemeč.

⁵ Šurmin, Đuro, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Kugli i Deutsch, Zagreb, 1898., str. 205.

ti Marija Jurić Zagorka⁶. Ostali Becićevi romani su *Zavjet* (o francusko-me brodolomcu na Jadranu koji se zavjetuje da će oženiti prvu djevojku koju sretne), *Vukićev most (roman iz kordunaškog života)*, *Prokleta kuća* (s motivom duhova u ukletoj kući) te nikada objavljeni roman *Errata corrige*, ponovno s kozmopolitskom temom.

Becić je napisao i dvije drame, a obje su nastale dramatizacijom novela: *Persa* i *Lajtmanuška deputacija*. Novelu *Persa* tiskao je u *Vijencu* 1876., a prema njoj nastaje istoimena *žalostna igra u pet čina* koja je tiskana 1890. Uz ime autora, u zagradi stoji i njegov pseudonim Fedor Brestov. Naime, njime se pisac rado služio, a potječe vjerojatno od pradjedovskoga nasljednog plemstva de Rustenberg, tj. u prijevodu s njemačkoga – gromade brijestova koji su se nalazili na njihovu imanju (usp. Ogrizović, 1914.)⁷. *Persa* je u režiji Miše Dimitrijevića 1907. dvaput igrana na sceni Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Tekst je napisan u jedanaestercima, mjesto radnje je Hercegovina, a vrijeme radnje je doba ustanka protiv Turaka. Glavna je junakinja lijepa pravoslavka Persa u koju su zaljubljeni Luka Borković (katolik), Mane Igumanić (pravoslavac) te Ibrahim Faždul (musliman). Njihovo nadmetanje dovodi do vjerskoga sukoba koji prijeti stabilnosti višekonfesionalne zajednice. Iako Persa voli Luku, na kraju izabire smrt te tako dolazi do izmirenja jer nije pripala nikomu (usp. Nemeč, 1997: 119).

Lajtmanuška deputacija

Poticaj i nastanak

Becić je *Lajtmanušku deputaciju* najprije objavio kao novelu u *Vijencu* 1881.⁸ Na pisanje ga je potaknuo August Šenoa, o čemu Becić svjedoči u *pripomenku štiocu*: *Kad sam jednoga dana pokojnomu Šenoi priobćio (priču o lajtmanušama, nap. aut.), sladko se je nasmijao, te me je iza toga često puta bodrio i sokolio, da o tome za 'Vijenac' svakako šaljivu pripovijest napišem, jer da joj je sujet vrlo zanimljiv, te da bi dapače i za veselu igru vrlo zgodan i prikladan bio.*

Becićeva se pripovijetka žanrovski određivala kao šala, pošurica i novela, a Becić je svoj dramski tekst nazvao *veselom igrom u četiri čina sa pjevanjem prema svojoj istoimenoj pripovijesti tiskanoj u „Vijencu“ od godine 1881*. I novine su slijedile autorovu intenciju pa se *Lajtmanuška deputacija* najjav-

⁶ usp. Brešić, Vinko, *Povijest hrvatske književnosti 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2015., str. 132.

⁷ Milan Ogrizović, *Sedamdesetogodišnji. O životu i radu Ferde pl. Becića – Obzor*, LIIV, br. 43, Zagreb, 13. II. 1914.

⁸ 1881., *Vijenac*, XIII., br. 42 (str. 661–665), br. 43 (str. 677–681), br. 44 (str. 693–695), br. 45 (str. 709–701), br. 46 (str. 725–728) (u nastavcima).

ljivala kao *lakrdija*⁹, *komedija*¹⁰, *vesela igra*¹¹, a spominje se da je to i *lakrdija iz krajiškog života*¹² te *šala*¹³.

Sadržaj

Mjesto radnje *Lajtmanuške deputacije* Slavonska je vojna krajina (1. čin odvija se pred satnijskom pisarnicom prve satnije, 2. čin u sobi Mande Zorićeve, a 3. i 4. čin u štopu ili štabu, u uredskoj sobi pukovnika Ivana pl. Mihičevića). Vrijeme radnje je proljeće 1849. Dramski tekst je podijeljen u četiri čina. Prvi čin segmentira se u 7 prizora, drugi ima 4 prizora, treći 4 prizora, a četvrti deset prizora. Početak drame zbiva se na nekome trgu u bivšoj Slavonskoj vojnoj krajini. Kapral Tunja čita obavijesti o žrtvama na bojištu, ali izvještava i o vojnim promaknućima. Kada ohola seljanka Manda Zorićeva sazna da joj je muž Marin jedini u selu postao poručnik (lajtman, lajtant), odluči napisati pismo lajtmanušama iz ostalih sela i predložiti im da zajedno odu u vojni stožer kako bi se predstavile pukovniku Mihičeviću, ali i zatražile povlastice za sebe (želi da se u zakon unese poseban paragraf o lajtmanušama, traži da sve lajtmanuše nose istu odjeću kao neku vrstu uniforme, zatim da ih ostali suseljanji moraju pozdravljati na specijalan način, a zahtijevaju i posebnu novčanu naknadu). Nevolja je u tome što je Manda nepismena, pa zamoli mladoga Jocu da on napiše pismo umjesto nje. Joco to ne želi, ali kada mu Manda obeća kako će se zauzeti kod pukovnika da ga prime u vojsku (što je Jocina velika želja, no pukovnik smatra da je još premlad), na kraju pristane te im pošalje pisma i sve lajtmanuše, osim Mare Brendićeve, pristaju poći u deputaciju. Na Mandin prijedlog odijevaju smeđe haljine s ružičastim obrubom i smiješne, staromodne šešire. Manda misli da je riječ o posljednjoj modi, ne znajući da joj je trgovac prodao stvari koje godinama stoje u skladištu. Lajtmanuše ne izazivaju smijeh samo odjećom nego i svojim ponašanjem pa se tako već prepričava zgoda iz seoske gostionice u kojoj su lajtmanuše prvi put vidjele nekoga čovjeka kako pije kavu. Najprije su se čudile tomu napitku, a onda ga zatražile i spremile u izdubljenu bundevu što je izazvalo smijeh ostalih u krčmi.

Natporučnik Štivičić šaljivo prepričava pukovniku Mihičeviću te događaje i oni se dogovore kako će odglumiti da ih primaju s velikim počastima. Kada lajtmanuše dođu i kada Manda vidi da ih uvažavaju, ona u ime svojih kolegica spremno zatraži povlastice. Mihičević sve to ljubazno poslušao, a onda zatraži da se lajtmanuše potpišu u knjigu sjećanja kako

⁹ (Anonim.) *Noviteti u kazalištu, Jutarnji list*, 6. I. 1914., 556/III, str. 6.

¹⁰ (Anonim.) *Iz hrvatskog kazališta, Obzor*, 10. II. 1914., 40/X, popodnev. izd., str. 2.

¹¹ (Anonim.) *Kazalište i umjetnost, Novosti*, 12. II. 1914., 40/VIII, str. 4.

¹² (Anonim.) *Obzor*, 16. III. 1914.

¹³ (Anonim.) *Novitet u kazalištu, Obzor*, 4. II. 1914., popodnev. izd., 34/X, str. 2.

bi se ovjekovječila njihova slavna deputacija. Nastupa neugoda jer su sve lajtmanuše nepismene. Manda se lukavo izvlači da je zaboravila naočale, druge se pogledavaju u strahu, a treće žele pobjeći. Pukovnik ih opomene kako su njihovi muževi pohađali ozbiljne vojne tečajeve te da one ne mogu imati povlastice koje im ne pripadaju, a ako to žele, moraju proći ono što su i njihovi supruzi. Tada sve lajtmanuše odlaze u ljutnji, optužujući Mandu da je za sve kriva, a pukovnik je očinski kori objašnjavajući kako se ništa ne postiže preko noći i da se staleži mogu preskakati samo upornim i poštenim radom, navodeći i svoj osobni primjer. Manda se pokaje i spozna je svoju pogrešku pa sve na kraju ipak završi sretno.

Najava praizvedbe

O *Lajtmanuškoj deputaciji*, kao novoj premijeri Zemaljskoga kraljevskog kazališta, najprije se saznaje iz *Jutarnjega lista* u kojemu se čitatelje upoznae s tim da kazališna sezona 1913./1914. započinje 1. rujna te da će se Becićev tekst premijerno izvesti uz još sedam naslova¹⁴ hrvatskih pisaca, a prikazat će se u okviru pokladnoga repertoara. O odnosu kazališta i poklada napisan je i osvrt u *Obzoru*¹⁵, nekoliko dana kasnije, u kojemu se opisuje kako u vrijeme poklada kazalište želi biti dostojna konkurencija koncertima i zabavama pa je *zato na kazališnom repertoaru pretežno veseli genre, komedija, lakrdija, puno slika, brze promjene i – dosjetke, puno dosjetaka*. Ipak, u istome osvrtu ubrzo se pita: *Gdje su hrvatski pisci? Pišu li, rade li, leže li im djela u domaćim ladicama ili u ladici kazališne uprave ili pak na cenzuri – sve to ne znamo!*¹⁶. Spominje se samo jedan izuzetak: *Jedino se javlja za šalu Nestora naših spisatelja Ferde Becića 'Lajtmanuška deputacija', koja također spada po svom veselom sadržaju u ovo veselo doba*¹⁷. Izvođenjem *Lajtmanuške deputacije* su se, osim udovoljavanja pokladnim običajima, željele obilježiti i dvije važne obljetnice: 40 godina Becićeva književnoga

¹⁴ Navode se: Miletić: Tomislav; Marković: Karlo Drački; Ogrizović: Car Dukljanin; Vojnović: Uskrsnuće Lazarovo, Oslobođitelji; Kosor: Pomirba, Lunaček: Ilirci, Becić: *Lajtmanuška deputacija* (*Jutarnji list*, 6. VIII. 1913., br. 433/II).

¹⁵ *Hrvatski politički dnevnik što ga je pod imenom Pozor pokrenuo E. Vrbanić 1860. u Zagrebu, a glavni urednik bio je I. Perkovac (od 1861. i vlasnik lista). List je okupljao protivnike bečkog apsolutizma. Pokrovitelj lista bio je biskup J. J. Strossmayer, a glavni suradnici F. Rački i B. Šulek [...] zbog političke represije više puta je mijenjao svoje ime (Novi Pozor, Zatočnik, Branik, Obzor, ponovno Pozor pa Obzor). Potkraj XIX. st. bio je pod stalnim udarom cenzure: 1881. – 1895. bio je 500 puta zaplijenjen, a od 1895. do 1903. gotovo svaki drugi dan. Urednici D. Politeo, J. Pasarić, J. Hranilović, M. Cihlar-Nehajev, M. Marjanović i dr. ipak su uspjeli Obzor uzdići na razinu najuglednijih hrvatskih novina. Strossmayerov utjecaj, unatoč drugim političkim silnicama, ostao je prepoznatljiv i nakon što je 1905. postao neovisnim izdanjem i pod dugogodišnjim uredništvom (1905. – 1940.) M. Dežmana, koji ga je učinio informativnijim (www.enciklopedija.hr).*

¹⁶ Vuk : *Kazališna pisma I. – Obzor*, LIIV, br. 38., Zagreb, 8. II. 1914.

¹⁷ Isto.

stvaralaštva te njegov 70. rođendan. Tako se u *Obzoru*¹⁸ navodi kako se *ova komedija prikazuje u proslavu 40. obljetnice književnoga rada Nestora naših romanopisaca Ferde pl. Becića*, izostavljajući piščev rođendan. Slično se navodi i u *Novostima*¹⁹, ističući da će se predstava održati: *u proslavu 40-godišnjice književnoga rada Ferde pl. Becića*²⁰. Podatci o drugoj obljetnici koja se odnosi na piščev 70. rođendan nalaze se tek u *Ilustrovanome listu*²¹ koji je objavljen tjedan dana nakon premijere.

Praizvedba

O važnosti izvođenja svjedoči i najava predavanja dr. Milana Ogrizovića pod naslovom *Sedamdesetogodišnji* u kojemu će predstaviti stvaralački lik Ferde Becića te publici približiti glavnu ideju teksta. Ogrizović je predavanje održao 12. veljače 1914. u Zemaljskome kraljevskom kazalištu, neposredno prije premijere²². Ta vijest zastupljena je u svim relevantnim glasilima: u *Novostima*²³, *Obzoru*²⁴, *Narodnim novinama*²⁵, a nakon premijere cjelovit je govor otisnut u *Obzoru*²⁶ pod istim naslovom (*Sedamdesetogodišnji*).

Nakon uvodnih, izrazio afirmativnih napomena o životu i radu, Ogrizović ističe kako Becić zbog bolesti nije mogao doći, ali da bi mu se sigurno svidjelo ono što bi vidio. Svoje predavanje završava isticanjem Becićeve naklonosti prema Vojnoj krajini – njezinim ljudima i ljepoti prirode koje plastično portretira: *Taj je duh i u 'Lajtmanuškoj deputaciji'. Kad se – za koji čas – otvori zavjesa, vi ćete osjetiti ovaj duh, čim ti ljudi progovore, upravo onu toplinu koja struji iz prošastih vremena. Iza komike razabrat će se i tragika našeg svijeta, kojemu su najbolji ljudi umirali na dalekim poljanama, a*

¹⁸ (Anonim.): *Domaće vijesti* (Iz hrvatskog kazališta), *Obzor* (popodnevno izdanje), X, br. 34, str. 2, Zagreb, 10. II. 1914.

¹⁹ „Novosti“, *dnevnik, izlazio 1907. – 1941. u Zagrebu. Pokrenute kao nestranački list u izdanju istoimenoga dioničkoga društva [...] bile su prve hrvatske isključivo informativne novine i prve koje su se uspješno prodavale kolportажom. Suvremeno uređivane, donosile su vijesti iz zemlje i inozemstva, izvještaje i reportaže, a znatnu pozornost posvećivale su nepolitičkim temama (društvena kronika, nesreće, kriminal, sudnica, šport, moda itd.), te ilustraciji (crtež i fotografija). Od 1908. podupirale su politiku Hrvatsko-srpske koalicije, a nakon uspostave Kraljevine SHS te prelaska u vlasništvo Jugoslavenske štampe 1925., otvoreno podupiru režimsku politiku (1929. pozdravljaju uvođenje diktature)* (www. enciklopedija.hr).

²⁰ (Anonim.): *Kazalište i umjetnost – Novosti*, VIII, br. 42, str. 4, Zagreb, 12. II. 1914.

²¹ (Anonim.): *Ferdo pl. Becić. K 70-godišnjici života i 40-godišnjici književnoga rada – Ilustrovani list*, I., br. 8, str. 182, 21. II. 1914.

²² Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu.

²³ Isto.

²⁴ (Anonim.): *Domaće viesti* (Iz hrvatskog kazališta), *Obzor*, LIIV, br. 42, str. 2, Zagreb, 12. II. 1914.

²⁵ (Anonim.): *Prosvjeta* (Becićeva premijera), *Narodne novine*, LXXX, br. 35, str. 4, Zagreb, 13. II. 1914.

²⁶ Milan Ogrizović *Sedamdesetogodišnji. O životu i radu Ferde pl. Becića – Obzor*, LIIV, br. 43, Zagreb, 13. II. 1914.

kod kuće ostajali „invalidi“ sa ženama i djecom, kao i tragika neukosti i želja za gospodstvom. No današnji svečar nema vam za to druge riječi, nego: tako je – nažalost – bilo, a do nas je, da ne bude opet tako. Sijedi starac ne može danas imati toga veselja da čuje svoju stvar, ali on je veseo, da je vi čujete i da je doživio ovu večer. Zaželimo mu stoga još koju sretnu godinicu na kraju njegova trnovitog književnog puta i kliknimo: ‘Živio Becić!’²⁷.

U novinama je zabilježena i neposredna reakcija publike na Ogrizovićevo predavanje: *Obćinstvo je pažljivo saslušalo predavača i na koncu kliknulo: ‘Živio Becić!’²⁸*. Nije neočekivano što se, nakon dobro pripremljenoga Ogrizovićeova govora i pozitivnoga stava koji je publika zauzela, stvorilo pozitivno ozračje za uspješnu recepciju ove autentične crtice iz graničarske povijesti. I sâm Ogrizovićeov govor ocijenjen je vrlo uspješno: *Ove konference prije izvedbe drame pokazale su se dobrima i valjalo bi ih u svakoj iole važnijoj zgodi upotrebljavati. Publika ne mari za raspravne članke u novinama, a ovako ih sluša pa dobivaju jasniju sliku i o samom piscu i o njegovom dotičnom djelu²⁹*.

Redatelj praiizvedbe bio je Gjuro Prejac koji je i glumački utjelovio lik pukovnika Mihičevića. U ostalim su ulogama nastupili: Milivoj Barbarić (natporučnik Stivičić), Borivoj Rašković (kapral Tunja), Josip Pavić (Joco), Tonka Savić (Mara Zorićeva) i Mila Dimitrijević (Mara Brendićeva). Ostale lajtmanuše bile su Margita Grgesina, Fanika Haiman, Josipa Trbuhović, Štefica Lovrenčak, Adela Riegler, Josipa Žlof, Ernestina Uršić, Ružica Kružić, Marija Bastl, Josipa Sladović i Laura Rasperger.

Odjek praiizvedbe

Već se sutradan u *Narodnim novinama*³⁰ ističe odličan prijam publike: *Srdačnost i iskreno odobravanje kojim je sinoć primljena simpatična komedija našeg veterana književnika pokazala je opet kako starinske stvari i zgođe osvježene moraju već same po sebi djelovati ako ničim drugim, a ono neposrednošću svojih opisa i istinskim prikazivanjem ljudi³¹*. Na isti način piše se i u *Jutar-*

²⁷ Isto.

²⁸ (Anonim.): *Prosvjeta i umjetnost* (Becićev jubilej), *Jutarnji list*, III, br. 588, str. 5 i 6, Zagreb, 13. II. 1914.

²⁹ Vuk: *Kazališna pisma II*. (Jedna hrvatska premjera, Rijedak jubilej, Proslava u kazalištu, Lajtmanuša) – *Obzor* (jutarnje izdanje), LIIV, br. 45, str. 1 i 2., Zagreb, 15. II. 1914.

³⁰ *Hrvatski list koji je 1835. u Zagrebu, u sklopu preporodnih nastojanja, pokrenuo Lj. Gaj. Na početku su izlazile pod imenom Novine horvatzke, na kajkavskom narječju i prema starome pravopisu, a od početka 1836. pod imenom Ilirske narodne novine, na štokavskom i prema novome pravopisu. Nakon zabrane ilirskog imena 1843. nastavljaju izlaziti kao Narodne novine (uz nekoliko promjena imena). Kao književni prilog novinama 1835. – 1849. izlazila je Danica. Od 1850. Narodne novine postale su »zvaničnim ili službenim za Hrvatsku i Slavoniju« pa su sve do 1918. bile službeni informativno-politički list toga dijela Hrvatske (www.enciklopedija.hr).*

³¹ (Anonim.): *Prosvjeta* (Becićeva premijera), *Narodne novine*, LXXX, br. 35, str. 4, Zagreb, 13. II. 1914.

njemu listu³²: Djelu se je mnogo povladjivalo i 'Lajtmanuška deputacija' će sigurno još više puta napuniti kuću³³. Jedan od članaka u *Novostima* donosi intrigantan komentar: *I oni skeptici, koji su došli preksinoć u kazalište morali su priznati da su se prevarili u svom računu da će se dosadjivati. Dapače, publika se je vrlo dobro zabavljala i uspjeh ovoga komada je daleko veći nego li 'Persa' od sijedoga svečara*³⁴. Pri tome se ne navodi zašto i u koga je skepsa postojala, ali se može pretpostaviti kako se radilo o modernistički orijentiranim kritičarima i gledateljima. I *Obzor* ne šteti riječi hvale o vrijednosti teksta i pozitivnoj recepciji publike: *Becićeva 'Lajtmanuška deputacija' izvrsno je pristala u ovaj šaljivi pokladni repertoar našega kazališta. Baš je dobro došla, da se u nizu komedija i šala iz raznih literatura čuje i hrvatsko zvono. Stari šaljivdžija Becić umio je eto nasmijati i čitavo veće pozabaviti i širi krug, kako je umio toliko puta užiti, intimniji*³⁵. U *Ilustrovanome listu* navodi se da je ovaj igrokaz vrlo uspio, svidio se općinstvu i izazvao puno smijeha, a list će donijeti u narednom broju snimak jednog prizora da se vide neki zanimivi, stari, hrvatski tipovi i nošnja³⁶.

Reakcije na glumačka ostvarenja nisu brojne, ali su pozitivne. *Narodne novine* ističu: *Uloge su u rukama odličnih sila. Lajtmanušu Mandu Zorićevu glumi gdja. Savić, strogo, ali ipak dobroćudnog pukovnika, pravog našeg čovjeka g. Prejac, a njegova pobočnika g. Barbarić. Kapral Tunja je g. Rašković, njegov simpatični nećak, mali Joco pisar g. Pavić, pravi seljak ordonanc Tomo g. Sotošek, žena iz puka gdja. Dimitrijević, seoski učitelj g. Stipetić, seoski momci gg. Badalić i Binički, starac g. Bojničić i dr.: ostalih 11 »lajtmanuša« uzeto je iz zbora*³⁷. Slično je i u *Narodnim novinama* dva dana kasnije: *Osobito je bila liepa prva slika, selo u predvečerju, sazivanje naroda, oglašivanje za novačenje i avansiranje, gdje je imao glavnu rječkapral Tunja (g. Rašković), a poslije preuzela Manda Jovićeva (gdja. Savić) uz izvrstnu pomoć g. Pavića kao pisara i g. Sotošeka kao „ordonanca“ Tomu. Igra ovih troje bila je*

³² Dnevnik, izlazio u Zagrebu od 28. II. 1912. do 13. IV. 1941; za I. svjetskog rata imao i popodnevno izdanje. Izdavala ga je tiskara Ignjata Granitza, a od 1920. Tipografija grafičko-nakladnički zavod d. d. Prvi urednik bio je Viktor Prosenik. Između dvaju svjetskih ratova bio je jedan od najuglednijih zagrebačkih dnevnika (s prosječnom nakladom od 20 000 primjeraka dnevno). Najistaknutiji su urednici (1920. – 1926.) E. Demetrović, koji ga je osuvremenio i komercijalizirao po uzoru na zapadnoeuropske listove, te (od 1926. do posljednjega broja) J. Horvat, koji mu je dao probaesousku orijentaciju i vratio mu smirenost i ozbiljnost. U međuraću su u *Jutarnjem listu* surađivala tada najpoznatija hrvatski književna, publicistička i znanstvena pera (www.enciklopedija.hr).

³³ (Anonim.): *Prosvjeta i umjetnost* (Becićev jubilej), *Jutarnji list*, III, br. 588, str. 5 i 6, Zagreb, 13. II. 1914.

³⁴ (Anonim.): *Kazalište i umjetnost* (Hrvatsko kazalište. Lajtmanuška deputacija) – *Novosti*, VIII, br. 44, str. 4, Zagreb, 14. II. 1914.

³⁵ Vuk: *Kazališna pisma II*. (Jedna hrvatska premiera, Rijedak jubilej, Proslava u kazalištu, Lajtmanuša) – *Obzor* (jutarnje izdanje), LIIV, br. 45, str. 1 i 2., Zagreb, 15. II. 1914.

³⁶ (Anonim.): *Ferdo pl. Becić. K 70-godišnjici života i 40-godišnjici književnoga rada* – *Ilustrovani list*, I., br. 8, str. 182, 21. II. 1914.

³⁷ (Anonim.): *Prosvjeta* (Ferdo Becić *Lajtmanuška deputacija*), *Narodne novine*, LXXX, br. 33, str. 3 i 4, Zagreb, 11. II. 1914.

puna života, a naročito se iztaknula gdja Savić koliko svojom poznatom komikom, toliko onim pravim narodnim tonom priproste i neuke žene. Osobito joj je teška zadaća bila u drugoj slici, kad je vodila deputaciju, gdje je morala paziti, da lakrdija ne prevrši mjere, iako je pokladno vrijeme: tu se gdja. Savić nije dala zavesti od jeftinih efekata, nego se sve do kraja uzdržala u prirodosti svoje izvrsne kreacije. Tako je i g. Prejac kao „obrstar“ udarivši već s početka pravi ton starog graničarskog častnika pomno se čuvao, da lakrdija ne uzme širih dimenzija; on se doduše s „lajtmanušama“ šalio i izvrgavao ruglu, ali je u pravim momentima sasvim ozbiljno zagrmio, kad je trebalo, da ih moralno lieči, a ipak se na dnu vidjelo, da je to poštena graničarska duša. I režija mu je bila u tim granicama. Uz bok mu je bio g. Barbarić kao prirodan pobočnik, a od „lajtmanuša“ iztaknule su se još gđica Haimann, pa osobito gđjica Grgešina svojim prirodnim i svježim humorom. Trinaestu „lajtmanušu“ iz naroda sasvim je dolično doniela gdja. Dimitrijević, pa i u maloj epizodi pokazala, kako se s ljubavlju mora pomagati domaćeg autora³⁸.

Iz svega navedena proizlazi da je reakcija publike bila izuzetno pozitivna pa je to i nedvosmisleno pokazala svojim smijehom i oduševljenim klicanjem. Istodobno, u svim navedenim člancima izrazito su afirmativni i komentari kritičara, bez obzira iz kojega lista dolazile i kakva je njihova politička afilijacija. Odreda se hvali izvornost teksta, svježina radnje i govora, narodni humor, realističko crtanje likova, ali i izvrsna interpretacija glumaca. Kako negativnih kritika nije bilo, može se zaključiti da su se i tekst i predstava i publici i kritici zaista svidjele jer se postiglo određeno suglasje o kvaliteti teksta i izvedbe.

Pitanje je kako se onda dogodilo da je tijekom vremena ta pozitivna recepcija publike i kritike izbljedjela pa se o *Lajtmanuškoj deputaciji* pisalo drukčije? Možda je *Lajtmanuška deputacija* imala samo dobru premijeru koja se zbog prigodnoga konteksta (poklade, dvostruka obljetnica, Ogrizovićevo nadahnuto predavanje, Becić kao Nestor hrvatske književnosti) vrednovala na manje objektivnan način? Stoga je valjalo istražiti je li se nešto promijenilo u sljedećim izvedbama koje neće imati svečarsko okruženje.

Ostale izvedbe

Nakon premijere predstava je igrana do 12. svibnja 1915., s ukupno devet izvedbi³⁹. Broj izvedbi nije malen, npr. Ibsen ili Krleža igrani su tri puta u to vrijeme, a Becićeva *Persa* dva puta. Čitajući daljnje članke, dola-

³⁸ (Anonim.): *Prosvjeta* (Becićeva premijera), *Narodne novine*, LXXX, br. 35, str. 4, Zagreb, 13. II. 1914.

³⁹ *Repertoar hrvatskih kazališta 1* (prir. i ur. Branko Hećimović), Globus etc., Zagreb, 1990.; br. 1738 (Becić, Ferdo: LAJTMANUŠKA DEPUTACIJA. Vesela igra iz bivše Vojne krajine u dva čina. Red. Gjuro Prejac. Praizvedba: 12. 2. 1914. * 12. 5. 1915. 9 predstava).

zi se do zaključka kako se ništa bitno nije promijenilo jer su pozitivni komentari obilježili i izvedbe koje su uslijedile nakon premijere. Tako se u *Jutarnjemu listu* najavljuje repriza uspjele Becićeve lakrdije 'Lajtmanuška deputacija', koja je kod premijere od općinstva i kritike veoma simpatično primljena⁴⁰, a mjesec dana kasnije u *Obzoru* naglašava se da je 'Lajtmanuška deputacija' vjerno iznesenim tipovima i obiljem komičnih situacija uz mnogo smijeha dvaput uz punu kuću dobro zabavila općinstvo⁴¹. Nakon kraće stanke, u kolovozu 1914. kada već traje Prvi svjetski rat, u novinama se najavljuje da će se *Lajtmanuška deputacija* i Albinijeva opereta *Barun Trenk* izvesti za ranjenike. Za Becićev tekst navodi se kako se živim bojama iznosi hrabrost naših vojnika⁴². Slična najava pojavljuje se i u *Malome listu*.⁴³ Dvije godine nakon toga, povodom smrti Ferde Becića, u *Domu i svietu* izlazi tekst u kojemu se daje presjek književnikova rada. U kontekstu teme ovoga rada navodi se da su novele 'Persa' i 'Lajtmanuška deputacija' dramatisirane, pa su posljednjih godina davane sa znatnim uspjehom na našoj pozornici⁴⁴.

Nažalost, tekst je još samo jedanput postavljen i to dvanaest godina nakon praizvedbe, povodom obilježavanja desetogodišnjice Becićeve smrti, tj. 19. veljače 1926. Tekst je režirao Aleksandar Freudenreich, predstava je dvaput izvedena na Tuškancu⁴⁵, a uprizorili su ju članovi Hrvatskoga sokola⁴⁶ koji je na početku djelovao kao Diletantski odsjek⁴⁷ Hrvatskoga sokola u Zagrebu.

Mogući razlozi zaborava

Iz svega navedenog, jasno je da je Becićev tekst u tisku bio dobro najavljen i pomno praćen, a iz analiziranih novinskih članaka zaključuje se kako je imao i odličan prijam publike i kritike i da se nije ništa promijenilo ni u sljedećim izvedbama. Što se onda dogodilo i kako je ispao iz kanona do

⁴⁰ *Jutarnji list*, 17. II. 1914., br. 591/III.

⁴¹ *Obzor*, 16. III. 1914.

⁴² *Obzor*, 23. VIII. 1914.

⁴³ *Mali list*, 26. VIII. 1914.

⁴⁴ *Dom i sviet*, 15. II. 1916.

⁴⁵ br. 18260. Red. Aleksandar Freudenreich. 6. II. 1926. Hrvatski sokol Wilsonov. * 19. II. 1926.; Hrvatsko narodno kazalište, Tuškanac, 2 pred., Diletantski zbor Hrvatskog sokola, u: Hećimović, Branko *Repertoar hrvatskih kazališta 3*, AGM, Zagreb, 2000.

⁴⁶ *Kazališni diletantizam u hrvatskom sokolstvu – Lajtmanuška deputacija* (u: *Hrvatska pozornica*, br. 25, 16. II. 1926.).

⁴⁷ Odsjek je osnovan 1. ožujka 1923. i predstavlja početak javnoga djelovanja Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca Zagreb – pod tim imenom postoji od 20. lipnja 1926. do 1945. (usp. Hećimović, *Repertoar hrvatskih kazališta 3*, AGM, Zagreb, 2002.). Redatelj Aleksandar Freudenreich je u Pravidlima napisao kako su glavni zadatci da se sistematskim radom i djelovanjem popularizira dramsku umjetnost, a domaću napose, da radi na izgrađivanju narodnog pučkog repertoara (Freudenreich, Aleksandar, *Gluma: stručni priručnik za ideologiju i praktičnu primjenu hrvatske pučke glume*, Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina, Zagreb, 1934.).

te mjere da su Becića kao dramatičara prešutjeli Miroslav Krleža i Marijan Matković, upravo oni koji su najviše kritizirali hrvatsku dramu 19. stoljeća? Čini se da je ovaj dramski tekst jednostavno podijelio nesretnu sudbinu s ostalim tekstovima pučke drame u kojemu su najveći udar podnijeli *Graničari* Josipa Freudenreicha. Jedan je događaj koji povezuje ova dva teksta ilustrativan, a o njemu je više pisao Krešimir Nemeć navodeći: *Becić je za Lajtmanušku deputaciju trebao dobiti Demetrovu nagradu za 1914. Povjerenstvo u sastavu Josip Bach, Josip Pasarić, Krsto Pavletić, Vladimir Gudel i Branimir Livadić već je bilo i donijelo takvu odluku, ali je na naknadnu intervenciju Branimira Viznera Livadića ona poništena. Livadić je Becićevu dramskom tekstu osporio bilo kakvu umjetničku vrijednost i naglašavao njegov trivijalni, vodviljski karakter. 'Zar da se vratimo vremenima oko 'Graničara'?' – pita se Livadić te nastavlja: 'Upravo Demeter bio je prvi, koji je našu dramu dizao iz te niske sfere, po njemu je zbog toga i dobila nagrada svoje ime, najznačajnije obilježje njezinih intencija.* Negativan odnos prema pučkoj drami artikulira se već u Demetra i Livadića, a njezinim stjegonošama kasnije postaju Miroslav Krleža i Marijan Matković. Stoga nije neobično da se u prvoj polovini XX. st. činilo kako je pučka drama, kao najpopularniji oblik afirmativne drame, zauvijek izgubila bitku sa subverzivnom dramskim žanrovima koji postaju sve popularniji zbog radikalne promjene svjetonazora. Međutim, to se ne događa samo u nas nego i diljem Europe (usp. Nikčević, 2016: 33). I dok su Krleža i Matković vrlo negativno pisali o najpopularnijim hrvatskim dramatičarima ranijih razdoblja (usp. Krleža, 1932.), a osobito o pučkim komadima i hrvatskoj historijskoj drami (usp. Matković, 1949.), o Ferdi Beciću nema ni spomena. Kao da ništa nije napisao i kao da veliki uspjeh *Lajtmanuške deputacije* i među publikom i među kritikom nije niti postojao!

Novo vrednovanje

Jedan od prvih teatrologa koji je u drugoj polovini 20. st. afirmativno i hrabro pisao o pučkim igrokazima bio je Nikola Batušić⁴⁸, naglašavajući da *kontaminacija seoske duhovitosti i lokalnih pošalica sa sentimentalnom evokacijom austrijske ratne slave [...] učiniše od Lajtmanuške deputacije svojevrmeno veoma popularno djelo, koje je posebice svojim dodacima narodnih pjesama i plesova moglo uvijek predstavljati pobudu za kazališnu izvedbu* (1973, 302). Isti teatrolog ističe kako je tekst po svim svojim obilježjima produkt hrvatske drame i kazališta XIX. st. (iako je dramski prilagođen i izveden u XX. st.). Batušić kao najveće kvalitete teksta ističe govor, tj. lokalni slavonski govor⁴⁹. Njega Krešimir Nemeć naziva *sočnim lokalnim slavonskim*

⁴⁸ Nikola Batušić. *Pučki igrokazi XIX. stoljeća*, Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1973.

⁴⁹ Ako se pobliže analiziraju jezična obilježja teksta, zaključuje se kako većina likova (Manda, kapral Tunja, Joco i dr.) govore slavonskim ikavskim idiomom (npr. *slideći, zamirite, živila, svitlom*,

idiomom. Batušić naglašava da je upravo jezik *ostao podlogom kazališnoga čina, a to je bila dovoljna garancija da se na sceni s pomoću takva vezivnoga tkiva stvori čvrsti dodir s gledalištem, što i jest jedna od pretpostavaka za pučko kazalište* (Batušić, isto). Isti autor navodi i neke konvencionalnosti koje vojnički igrokaz uvijek ima, a uočavaju se i u *Lajtmanuškoj deputaciji*: vojni humor, pjevanje, zastave i trublje, vojni poduhvati i promaknuća i kako je sav taj instrumentarij bio vrlo popularan kod publike.

U današnje vrijeme tekst se žanrovski raznovrsno određuje: *To je pučka komedija s povijesnom podlogom* (Jelčić, 2004: 231), *djelo koje je po svojim obilježjima prvi vojnički igrokaz* (Car-Mihec, 1994: 150) ili se piše kao o tekstu koji se *uklapa u produktivnu liniju hrvatske pučke dramatike kojoj su u ishodištu popularni Freudenreichovi Graničari (1857)* (Nemec, 2000: 45). Na tome tragu je i šire određenje žanrovskoga korpusa, tj. da se radi o tekstovima koji se žanrovski ubrajaju u *slavonski pučki igrokaz* (Čale Feldman, 1997: 80) u kojemu autorica iz antropološkoga očista analizira suodnos slavonske pučke dramatike i folklornoga predstavljanja, s osobitim osvrtom na ženske likove. Nadalje, *Lajtmanuška deputacija* definira se i kao *pučka satira* jer se u njoj prikazuju *privatni problemi usred konkretnih društveno-političkih događanja* (Nikčević, 2017.). Krešimir Nemec još ističe da se uspjeh ovoga teksta *temelji na pučkoj komici, dosjetki, improvizaciji, satiričkim akcentima, specifičnoj funkciji glazbe i lokalnom koloritu* (Nemec, 2000: 54), ali i naglašava da je *Lajtmanuška deputacija* tip teksta koji je bio primarno namijenjen nižim slojevima društva zbog jednostavnih, ali učinkovitih efekata u kojima ima mnogo vojničkoga humora i zabuna.

U novije vrijeme Becićevo djelo predmet je i germanističkih interesa (usp. Bobinac, 1995. i 2001. te Uvanović, 2008.) koji u Becićevu tekstu pronalaze odjeke njemačke i austrijske pučke drame, ukazujući na regionalnu specifičnost teksta i tzv. *slavonskoga humora*. Ističe se da Becić zahvaća i važna pitanja poput braka, ali i pokazuje jasnu političku orijentiranost prema Beču u predvečerje Prvoga svjetskog rata.

srići, htila, zapovid, zapovidate, virovanje, čovika, vridati, lipša, presvitlog, rič, pripovidati, unaprid, pobigne, zapritim, pivačima, uvridio, umisto, opivali, ditinstva, dico...), dok učitelj Šimunkić, pukovnik Mihičević te natporučnik Štivičić govore ijekavskim i jekavskim refleksom jata (npr. *vrijeme, tijelu, unaprijed, bijelcu, zacijelile, vježbalištu, ljepoti, smiješnu, odsjele, sjedećih, povjerenstvo, pobjegnu, htjelo, podastrijeti, uvjeren, vježbati, uspjehom*), a takvim se načinom autor služi i u didaskalijama. Nadalje, u pisanju se ne provodi jednačenje po zvučnosti, najčešće na granici između prefiksa i korijena (npr. *sgrada, sdesna, odpuštenih, podpisav, odkako, odpivajte*). Česta su produljenja temeljnih oblika riječi koja su tipična za pojedine štokavske govore (*namakare, menikare, svimakare, vanikare, nudekare, sadakare, amokare, večeraské*). Glagolski prilog sadašnji uvijek je u krnjoj formi (npr. *čitajući, gledajući, smiješeć, zagledavajuć, sustavljajući, šapćuć, sikćuć, otimljuć, odmičuć, opipavajuć, smijuć*), velik je broj tuđica, najčešće njemačkoga vojnoga nazivlja koje su se djelomično prilagodile hrvatskome jeziku (npr. *lajtmanuša, štop, oberlajtmanuša, regmenckomande, feldregimenti, unteroficira, verlorunge, obrštaru*). U govoru lajtmanuša osobito je komična promjena temeljnoga oblika riječi *deputacija* (*poslanstvo*) koje tako postaje: *dipetucija, dupetucija, diputacija, depitucija, dupetacija* itd.

Afirmacija svijeta

U dosadašnjim opisima *Lajtmanuške deputacije* najviše se isticao Mandin lik i deputacija lajtmanuša jer su one najveći izvor smijeha. No postoji još jedna dimenzija djela koja se nije mnogo spominjala, ali je vrlo važna upravo u kontekstu pokušaja razumijevanja zaborava ovoga djela. O caru koji je dobar i predstavlja figuru oca (usp. Batušić, 1973: 302) razmjerno se malo pisalo, kao i o likovima časnika koji ga predstavljaju. U novije vrijeme na to ukazuje Sanja Nikčević govoreći o pučkoj drami: *Hijerarhija kršćanskoga svjetonazora ovdje je najčišća, Bog je stvorio svijet i njime upravlja (likovi svećenika pozitivni), vojnički časnik predstavnik kralja i djeluje iz osjećaja dužnosti, postoji jasna definicija grijeha, pobjeda dobra ili kažnjavanje grijeha. Budući da je puk bio religiozan i tradicionalan (volio red), djela koja ga prikazuju i njemu su namijenjena „najčišća“ su u afirmaciji kršćanskoga svjetonazora* (2017: 153)⁵⁰.

Iz toga očista dobro je promotriti lik pukovnika Mihičevića o kojemu se pisalo još i manje nego o samome Beciću, a sigurno je jedan od najplemenitijih likova hrvatske dramske književnosti XIX. i XX. st. Prikazan je kao mudri i prekaljeni ratnik, sretan zbog ljudi koji žele služiti domovini i caru, ali i kao čovjek koji duboko proživljava odlazak dobrovoljaca na ratište. Svoje uporište nalazi u Bogu pa zato zaziva blagoslov na sve što čini. Očinski postupak prema mladome Joci Mrmiću, poštuje njegovu gorljivu želju za odlaskom u rat, pružajući mu emocionalnu i materijalnu potporu. S jedne strane, pokazuje potrebnu strogost prema lajtmanušama i suočava ih s njihovom oholosti, a s druge ih strane očinski kori, napominjući kako nitko nije bez grijeha. Iskreno je oduševljen skromnošću i poštenjem udovice Mare Brendičeve i zato se posebno zauzima za njezina dva malodobna sina. Iako se u literaturi navodi da je središnji lik muški kapral Tunja Mrmić (usp. Batušić, 1973: 301), on je takav u radnji, ali glavni lik tog svijeta je pukovnik Mihičević koji sve stvari ponovno dovodi u ravnotežu i red. Svijet tako ima smisla i dobro je mjesto za život, unatoč ratnim sukobima koji se zbivaju. Ljudi imaju šansu napredovati, ali to trebaju činiti svojim radom, poštenjem i znanjem, a ne prisvajanjem lažnih povlastica. Nije neobično da se Mihičevićev lik posebno apostrofirao i u osvrtima predstave u kojima se ističe da je on: *strogi, ali ipak dobroćudni pukovnik, pravi naš čovjek*⁵¹, *poštena graničarska duša*⁵², a opisuje se i kako *ima jedan*

⁵⁰ Nikčević, Sanja, *Melodrama, pučki komad, igrokaz, čarobna gluma... ili jesu li to dobri skrojeni komadi? u: Komparativna povijest hrvatske književnosti: vrsta ili žanr* (Zbornik radova s XIX. međunarodnoga znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2016., Književni krug Split – Odsjek za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2017., ur. Vinka Glunčić-Bužančić i Kristina Grgić.

⁵¹ (Anonim.): *Prosvjeta* (Ferdo Becić *Lajtmanuška deputacija*), *Narodne novine*, LXXX, br. 33, str. 3 i 4, Zagreb, 11. II. 1914.

⁵² (Anonim.): *Prosvjeta* (Becićeva premijera), *Narodne novine*, LXXX, br. 35, str. 4, Zagreb, 13. II. 1914.

*snažan prizor kad pukovnik stoji nekoliko časova na balkonu i pozdravlja odlazeće vojnike*⁵³. Dakle, i publici i kritici onoga vremena važna je figura pukovnika Mihičevića. On je središnja figura afirmativne drame u kojoj se ogleda idejni svijet koji je gledatelju blizak.

Zaključak

Zbog svega se toga *Lajtmanuška deputacija* ubraja u najbolje pučke komade svojega vremena, ona pokazuje da dobro na kraju ipak pobjeđuje, ali donosi i umirujuću spoznaju kako čovjek koji pogriješi ne mora odmah snositi najtežu kaznu. On se pravodobno upozorava i ne osuđuje odmah, nego se ima vremena pokajati, spoznati svoje slabosti i promijeniti se na bolje, dobiti pravo na drugu šansu, a upravo ta metanoja (mogućnost promjene) predstavlja posebnu vrijednost u životu svakoga čovjeka. U tekstu se afirmira ideja reda i pravde, njezini zastupnici vojni su časnici koji izvršavaju carske zapovijedi, a pritom je nedvojbeno da taj red ima viši smisao u čijem je središtu dobar Bog. Iako Manda nije dobro postupila, odmah je, nakon Mihičevićeva ukora, shvatila kako je pogriješila jer je uz pukovnikovu pomoć jasno razlučila dobro i zlo. Dakle, ta nagla promjena nije nastala zbog Becićeve neuvjerljive dramaturgije ili *primarne namijenjenosti nižim slojevima*, nego zbog Mandine savjesti koja se oblikovala u kršćanskom sustavu vrijednosti jer je on moralni okvir u kojemu živi i cijela zajednica. Iako je Mandina oholost najveći grijeh, pukovnik Mihičević joj očinski brižno, poput duhovnika savjetuje neka pošteno i marljivo napreduje jer je taj put poniznosti jedini pravi put koji će ju dovesti do zasluga koje je željela steći na nepravedan način. Manda je ukorena, ali ne i ponižena, pa zapravo doživljava osobnu metanoju i to je jedna od glavnih poruka teksta, ali kanon koji priznaje samo kritiku društva kao vrijednost umjetničkoga djela upravo ga zbog ove metanoje ne može prihvatiti⁵⁴ (usp. Nikčević, 2017.). Kada se tomu doda i komediografska dimenzija djela koja se u literaturi često smatrala manje vrijednom, ne čudi da nam je danas to djelo u potpunosti izmaklo iz kazališnoga i teorijskoga fokusa.

Iz svega navedenog, velika je šteta što je ovako dobar tekst zauvijek nestao s pozornica jer je vidljivo da su ga svi voljeli, i gledatelji i kritičari, pa se nadamo kako će se u bliskoj budućnosti kazalište prepoznati vrijednost, kvalitetu i značenje *Lajtmanuške deputacije* te da će uskoro Ferdu Becića kao dramatičara vratiti iz zaborava.

⁵³ (Anonim.): *Kazalište i umjetnost* (Hrvatsko kazalište. Lajtmanuška deputacija), *Novosti*, VIII, br. 44, str. 4, Zagreb, 14. II. 1914.

⁵⁴ Nikčević, Sanja, *Melodrama, pučki komad, igrokaz, čarobna gluma... ili jesu li to dobri skrojeni komadi?*, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti : vrsta ili žanr* (Zbornik radova s XIX. međunarodnoga znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2016., Književni krug Split – Odsjek za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2017., ur. Vinka Glunčić-Bužančić i Kristina Grgić.

Antun Nodilo

Prezir prema filozofiji

1. PREZIR (SPRAM) FILOZOFIJE

Jedan od poznanika, književnik, bivši urednik poznatoga časopisa, sasuo mi je danas (6. 7. 2018.), prepun *buke i bijesa*, u brk sav svoj hladni prezir (i žestoku mržnju) prema filozofiji. Kada se preskoče uvrede i vrijednosne diskvalifikacije (koje u raznoraznim inačicama slušam još od djetinjstva), zatim zloća i glupost dotičnoga, ispada kako se filozof samo pravi da je živ (tu i da ne zna, ima pravo), a ustvari samo imitira život (tu i da zna, nema pravo). Uzmimo da je život čovjeka, u najširem smislu činidba, PRAKSIS (takvo djelovanje u kojemu je samo djelovanje svrha, a ne nešto van djelovanja kao u tvorbi, POIESIS), onda je imitacija života, MIMESIS PRAKSEOS (kako bi u svojoj *Poetici* rekao Aristotel), oponašanje činidbe, a to je *bît* glume. Filozof je, daklem, po našem zločku, *glumac* ili, kako bi rekao Nietzsche, *Schauspieler*, što njemu znači koliko i *sofist*. Možda dotični nuzljub ne razlikuje filozofiju i sofistiku. U tome slučaju, ne samo što bi bio bezobrazan nego i neobrazovan. Ustremio se čovjek na krivu zvjerku.

Što se više izdavačka kuća *Demetra* trudi iznjedruti spas filozofije od zaborava, u Hrvatskoj sve više buja prezir spram nje (naime, filozofije). Posebno kod *analitičkih filozofa* jer oni, naravno, i nisu filozofi nego sofisti. A hermeneutičari i dekonstruktivisti? A ne, ne, ni oni nisu filozofi. Dobro, a metafizičari? Ne, ne, ni oni nisu filozofi. Čekaj malo, pa tko su onda filozofi? Moglo bi biti da ih uopće i nema! Nema veze! Prezir raste!

Ako je filozofija sokratovski osviješteno *neznanje*, a njega je, po Heraklitu, bolje tajiti, prikrivati (KRYPTTEIN), možda je ondak bolje da preziremo *mudrake*? Da ustoličimo *preziromudrje*? Ionako nemamo ništa originalno ponuditi Europi, pa da pokušamo s time? Dotični književnik predlaže još i više od toga: *živimo bez mudrosti, ali živimo da sve puca!* Jer ono što dobro pukne, to je najoriginalnije. Treba biti dinamit, a ne čovjek! Tako *posljednji čovjek* citira Nietzschea!

2. GNUŠANJE SPRAM NEZNAJŠE

Ako je filozofija sokratovski osviješteno *neznanje*, filozof je *neznajša*. Tko je on? Nitko? Onaj koji nije *jedan*, OUDEIS, nijedan? Ili možda nečovjek, NE-HOMO, tj. NEMO? Nobody? Bestjelesno biće (NO-BODY)? Tijelo (SOMA), u rasponu od fizičkoga tijela (minerali), eteričnoga tijela (biljke), astralnoga tijela (životinje), logičkoga tijela (ljudi), pneumatičkoga tijela (bogovi), raslojava slojeve života načelno u pet slojeva koji su iznutra vezivi s pet stupnjeva spoznaje (ONOMA, LOGOS, EIDOLON, EPISTEME, IDEA). Ukoliko su ti stupnjevi spoznaje svojevrstne životne *teze*, filozof se uz njih ne vezuje. On je *ne-jedan* (OUDEIS). Njemu je do komunikacije, do sjedinjenja, a to *tijelo* načelno onemogućuje jer se vezuje uz *jedno* erotizacijom svega (koja krije *jedno* i tako onemogućuje istinsko sjedinjenje).

Filozof je kao i Odisej nevezan uz tjelesne teze i zato *mногоobratan*, POLYTROPOS! Početak *Odiseje* preveo je Maretić ovako: *O junaku mi kazuj, o Muzo, o prometnom onom. Многообратност* se tu promeće u *prometnost*. Drugim riječima, zaostaje se tu vičan Itaci (kao *zavičajju*) u stanju samo onaj koji ne poznaje *veslo*, koji nije *vezan* uz vremenske obrate tijela. Vrijeme je etersko tijelo (TO AITHERION SOMA) koje zapaljeno duhom kao vatrom (NOUS = PYR) sve erotički oduševljava, sve niče (FYEI), buja, raste, onaravljuje se, plodi se, prirađa se, pod uplivom logosnoga ognja kao EROSA.

Da bi se, međutim, stiglo na Itaku, nezaobilazno je izići van kruga rađanja, nicanja, životom svojim pro-niknuti iskonsko poništavanje, ponitkovljenje čovjeka: Iskon sebe poništava, onitkovljuje kroz čovjekovanje da bi bio sloboda. Biti vičan toj iskonskoj slobodi i tako dospjeti u zavičaj, na Itaku, to znači biti Odisej, biti *nitko*.

Posejdonova ljutnja, po kojoj i Odisejevo ime znamenuje *ljutnju*, ukazuje na iskonsku srdnju moral koje se je u svojoj *veličini* rasrdilo na nebo, zemlju i čovjeka, te bacilo sunce s neba dolje i *sakrilo ga*. Odisej je čovjek koji svojom *veličinom* odgovara *veličini* mora što skrila je sunce. Veličina mora krije se u njegovoj *pjesi*. Ona je *srdnja* mora. Kroz srdnju na nebo, zemlju i čovjeka, pokazuje more svoju *veličinu*. Srdnja niče iz srca, a srce mora je MANIA, iskonsko ludilo što je jedno od imena EROSA kao logosnoga ognja. Vatreno gledano, more sâmo je svoje srce kao MANIA. I kao što je sunce srce svih zvijezda, more je srce svih vodâ, a to znači da se srcem svoga srca srđi zbog nebeskoga razdvoja vodâ na *vodu nad svodom* i *vodu pod svodom*. Svod je *zatvoreno nebo*, i za more je sve u tome da se ono (zatvoreno nebo) *otvori*. Na zemlju se, pak, more srđi što nije *tama* nad iskonskim bezdanom nego je *zatvorena zemlja*, rastavljena od vodâ pod

¹ A. Nodilo, *Ples s uglazbljenim slovima*, ARL, Dubrovnik, 2006., str. 45.

svodom, *bezvodna, suha!* A sve je u tome da se zemlja *otvori*. Na čovjeka se more srđi što *otvorenost* neba i zemlje svojom *otvorenošću* (za iskonsku ljubav) ne posreduje, nego se zatvara do *pozemljara* udomljenoga u *podneblju* sredozemlja.

Skrivši sunce, more potiče, kroz srdnju kao *oluju* svoga srca, čovjeka da bude sin Oluje, da spasi zarobljeno sunce i otvori i nebo i zemlju za iskonski ukorijenjen život.

3. LJUBOMUDRANCATI PADURAZBAC

Ljubomudrancati padurazbac kao raz-baćaj-no od-pad-nišтво (DIABOLE) *povijesno je mišljenje* koje se otklanja od *pada* u vinovništvo i vraća nevinost bivanju. Ono to postiže kroz *iskajuću prošnju* u kojoj se ne prosi nešto, niti ništa. Cjenkanje kao *sloboda izbora* između ničega i nečega u iskonskome je smislu ropstvo. U ljubavi (AGAPE) se ne bira jer je to zbivanje nevinosti, jer je to akauzalno zbivanje. Ljubav nas bira, tj. čini nas otvorenima. Takvo agapozofijsko nadmašivanje filozofije, takvo uranjanje u HIATUM IRRATIONALEM, u povijesnotvorno zbivanje punine života, jest zadatak povijesnoga mišljenja.

Precjenjivanje *nečega* precjenjivanje je spoznaje (GNOSIS). Tobaže se može *uhvatiti* smisao kao *ideja*. To već otpočinje *imenovanjem* kao padom u nominativ, u padež *imena*. *Sloboda izbora* očituje se kao otvorenost za imenovanje ili neimenovanje. Tako djelujemo vinovnički ondje gdje je primjerena jedino nevinost. Taj pad, taj padež (nominativ) otvara raspon ljubavi i mržnje, ljubavi prema nečemu i ljubavi prema ničemu (mržnja). Kao da nas *pali anđeo* odgaja za kauzalitet, za padeže. Ili se njegov *odgoj* sastoji u tome da ga prozremo i nadiđemo kauzalno u akauzalno zbivanje? On je *sin propasti* da se dogodi proboj iz vinovništva u nevinost? Zar je sve to zaista dublja *igra* od njegove?

Spoznaja zatvara. Da bismo ju nadišli i otvorili se, ne smijemo kroz GENITIV potvrđivati NOMINATIV. Čuvamo *ime* kroz potomstvo umjesto da shvatimo da je nominativ *pad*. Pojačavamo *pad* reproduciranjem: djeca, djeca djece, neki novi klinici!

Iskonska prošnja se podcjenjuje. Prošnja se vidi kao ništa-vna. Usuprot tomu, treba uništiti *glad* za spoznajom koja otpočinje imenovanjem. Prošnja je *bezimena*: prosi se bezimena dragocjenost bića (i nas samih). Nema imena, nema biljega (SIGNUM). Sva su bića nevino začeta, a *biljeg* ih svrstava u vinovničku pripadnost. Rezignacija (RE-SIGN-ARE), primjerice kod Kierkegaarda, kao ponovno *bilježenje*, pomirenje (RESIGNATIO) je s bezimenošću, pomirenje s prošnjom. Svako biće je *prosac istine*. Rezignacija je otvorenost za bezimenost, odustajanje od *gladi* za bogatstvom spoznaje i izdržavanje u siromaštvu prošnje. Ruka Božja koja prosi je *zlat-*

*na. Ako poput Cvilidrete vilenjački kauzalno od slame pravimo zlato, pro-
mašili smo! Vilenjak hoće dijete kao nevinost, kao pravo zlato. Već je Toma
Akvinski naglasio da je pisanje u usporedbi s iskustvom onoga božanskoga
pravljenje od slame zlata.*

Mirko Ćurić

Hrvatska – zemlja književnih nagrada

165 godina od prve književne nagrade u Hrvatskoj koju su dodijelili plebiscitom čitatelji književnog časopisa Neven

Hrvatska se, kažu, ne može podičiti brojnim čitateljima ni tzv. *čitateljskom pismenosti* koju svake godine provjeravaju međunarodnim PISA testovima i državnom maturom na kojoj učenici pokazuju sve manje znanja iz hrvatskoga jezika, a njih 1228 je 2019. godine predalo prazne papire kada je na pismenome dijelu ispita trebalo nešto zaključiti, među ostalim, o Tinu Ujeviću i njegovoj pjesmi *Igračka vjetrova*. Oni koji su uspjeli barem ponešto napisati, sada su akademski građani na hrvatskim sveučilištima koja imaju više mjesta na studijskim grupama nego što je mogućih studenata, pa se tako mnogi nedorasli upisuju na fakultete, napose humanističke. Pojednostavljeno, student s postignutom dvojkom na ispitu iz hrvatskoga jezika može upisati studij hrvatskoga jezika i lako postati profesor koji će odgajati i obrazovati nove naraštaje. Ovomu komentar ne treba, posebice u tekstu koji se zapravo bavi hrvatskim književnim nagradama te književnom i jezičnom izvrsnosti koja se tim nagradama potiče. Povod je jedna mala obljetnica koja je uglavnom ostala nezabilježena. Bavili smo se njome u Đakovu, na 10. Danima Luke Botića, ali je sve, kako to često biva, ostalo samo u lokalnim okvirima. A tema je ipak – nacionalna. Naime, prije 165 godina – 1864. godine, časopis *Neven* raspisao je natječaj za prvu hrvatsku književnu nagradu, odnosno nagrade jer su bile predviđene dvije nagrade prvoga reda i dvije drugoga reda, u iznosu od 8 odnosno 5 dukata. Nagradu su čitatelji *Nevena* dodijelili plebiscitom Luki Botiću, Mirku Bogoviću, Dragojli Jarnević i Janku Tomboru koji su dobili po osam, odnosno po pet dukata. Od 1864., u Hrvatskoj je broj književnih nagrada neprestano rastao, do današnjih dana kada inflacija slabi njihov ugled i medijsku pozornost. Internetski je portal *Moderna vremena*¹ krajem

¹ <https://www.mvinfo>

2018. pokušao sabrati sve književne nagrade u Hrvatskoj i donijeti imena dobitnika i dobitnica nagrada². Nabrojali su više od četrdeset književnih nagrada i više od pedeset dobitnika, iako su im neke od nagrada i promakle ili ih možda nisu smatrali dovoljno relevantnima. Neki internetski portali također relativno ažurno prate dobitnike književnih nagrada³, ne samo u Hrvatskoj. Hrvatska se reklamira kao zemlja s više od tisuću otoka, a mogla bi se reklamirati i kao zemlja s više od stotinu književnih nagrada, s tendencijom stalnoga rasta.

Najveći broj hrvatskih književnih nagrada dodjeljuje najstarija hrvatska književna udruga – Društvo hrvatskih književnika, osnovana 1900., sa svojim ograncima u Puli, Osijeku i Koprivnici: *Tin Ujević, Ksaver Šandor Đalski, Miroslav Krleža, Fran Galović, Ivan Trnski, Julije Benešić, Ivan i Josip Kozarac, Zvane Črnja, Anto Gardaš, Judita, Davidias, Slavić, Dobrojutro more, Visoka žuta žita, Duhovno hrašće...*

O hrvatskim književnim nagradama, osim tekstova na portalima, uglavnom i nema ozbiljnijih istraživanja, ali postoje noviji diplomski radovi koji se bave ovom temom. Tako Stjepan Horvat na studiju Informatologije Filozofskoga fakulteta u Osijeku 2017. godine piše diplomski rad pod nazivom *Književne nagrade u Hrvatskoj* i u njemu detektira više od osamdeset četiri književne nagrade u Hrvatskoj: *U svojem je kratkom postojanju Republika Hrvatska iznjedrila relativno velik broj književnih nagrada. Njih nešto više od osamdeset, koje su identificirane tijekom istraživanja provedenog za potrebe ovog rada, obrađuje se u ovom diplomskom radu. Ipak, za pisce koji svoj rad stvaraju na području Hrvatske postoji još nekoliko desetaka nagrada za koje se mogu kandidirati, a samim time i osvojiti, u bližoj regiji, to jest u Srbiji, Bosni i Hercegovini te Crnoj Gori*⁴.

Autor ističe kako se zadnjih nekoliko desetljeća intenzivno utemeljuju nove književne nagrade. *Najstarija od nagrada datira natrag čak u 1955. godinu, što ju čini starijom od šezdeset godina. U periodu od 1955. godine pa sve do početka 1990-ih godina prošlog stoljeća, u Hrvatskoj je postojalo samo 13 književnih nagrada. Tijekom devedesetih pridružilo im se još osam novih nagrada, dok je period 2000. – 2009. iznio novih petnaest književnih nagrada. Ostatak nagrada koje imamo danas, njih još dvadeset i četiri, započelo je svoj životni vijek u periodu od 2010. godine do danas. Četiri nagrade koje su ušle u postojanje u tom posljednjem periodu započele su sa dodjelom u 2016. godini*⁵. Taj se trend poklapa sa sličnim trendovima u svijetu: *Velik porast u broju književnih nagrada evidentan je u periodu nakon 1990-ih godina, gdje je, sve do danas, vidljiv porast u broju nagrada za više od čak 360 posto,*

² <https://www.mvinfo.hr/clanak/hrvatske-knjizevne-nagrade-u-2018-godini-lista-nagradjenih-knjiga-i-autora-ica>

³ <http://sikavica.joler.eu/književni-kruzok/portali-za-knjigu-i-kulturu/književne-nagrade>

⁴ Stjepan Horvat: *Književne nagrade u Hrvatskoj*, diplomski rad, Osijek, 2017., str. 6.

⁵ Isto, str. 20.

što znači da se u periodu kraćem od trideset godina broj nagrada za književnost u Republici Hrvatskoj gotovo učtverostručio, dok je u gotovo istom tom vremenskom trajanju u ranijem periodu broj nagrada maksimalno narastao do broja trinaest. Isti, ili barem sličan proces u naglom porastu broja nagrada može se primijetiti i u cijelom svijetu, iako je taj rast započeo nešto ranije⁶. Od objavljivanja ovoga rada pokrenuto je desetak novih književnih nagrada, najčešće specifičnih, primjerice – u Požegi je pokrenuta nagrada za najbolju pjesmu o vinu, a pojavljuju se i nagrade koje se dodjeljuju u istim kategorijama kao već afirmirane nagrade, pa je jasno kako se ne može isključiti motiv slabljenja utjecaja postojećih nagrada, posebice onih koje dodjeljuje DHK. Nažalost, takva strategija stalnoga pokretanja novih nagrada slabi one *stare* i ugledne nagrade, stvara dojam kako su sve jednako vrijedne ili nevrijedne, smanjuje medijsko zanimanje. Vjerojatno će uskoro doći i do osipanja i *odumiranja* pojedinih nagrada, a tu će ključnu ulogu odigrati oni koji dodjeljuju potpore za nagrade.

Kako je dodijeljena prva hrvatska nagrada čitatelja časopisa *Neven*

A sve je počelo, kako sam napisao u uvodu, 1854. u časopisu *Neven*⁷. O tijeku raspisivanja i dodjeli *Nevenove* nagrade svjedoči Krešimir Pavić⁸: *Da bi povećali zanimanje za književnost i za »Neven«, a možda i da bi se vidjelo što čitatelji vole, raspisalo je uredništvo nagrade za najbolje izvorne pripovijesti i novele. Nagrade je darovao neimenovani mecena. To je bio Ambroz Vranyczany (1801. – 1870.) kao što pokazuje Botičevo pismo I. Brliću (14. 5. 1855., str. 144). Dijelit će se dva puta u godini i bit će ih četiri. Dvije prvoga reda (po 8 dukata u zlatu) i dvije drugoga reda (po 5 dukata). Uredništvo je ukratko donijelo uvjete koje moraju ispunjavati novele, postavljajući teoretske osnove za tadašnju dobru novelu.*

Pripovijedke ili novele, štono će biti predmet natječaja, mora da budu ili romantične, iz prošastnosti naše t.j. historičke, ili pako iz sadašnjosti, t.j. iz društvenog ili iz narodnog života cerpljene. Mi se ovdje u potanko razlaganje

⁶ Isto, str. 21.

⁷ *Neven*. Zabavni i poučni list, časopis koji je izlazio 1852. – 58., kao jedini hrvatski književni časopis za Bachova apsolutizma. Izdavala ga je Matica ilirska u Zagrebu, a 1858. preuzela Čitaonica riječka. Do 1855. izlazio je kao tjednik, potom mjesečno, polugodišnje i tromjesečno. Uređivali su ga M. Bogović (1852.), I. Perkovac i Vojko Sabljčić (1853.), Josip Praus (1854. – 57.), J. Vraniczany-Dobrinović i V. Pacel (1858.). Književnim su prilozima u časopisu surađivali D. Jarnević, Lj. Vukotinović, I. Kukuljević Sakcinski, P. Preradović, I. Trnski, A. Starčević, J. Jurković, J. Tombor, L. Botić i dr. Objavljivane su i studije o starijoj hrvatskoj književnosti, jezične rasprave, putopisi, feljtoni, članci iz filozofije i likovnih umjetnosti, a predstavljen je i niz istaknutih europskih književnika.

⁸ Krešimir Pavić: *Luka Botić u Đakovu*, u: *Luka Botić i Đakovo*, ur. Mirko Ćurić, Đakovo 2010., str. 76–129.

pravilah novelističkih upuštati nećemo, jer deržimo, da su onima, koji će se natjecati za nagradu, - i onako poznata, te će i sami znati, da u noveli ili pripovijedki isto tako kao u romanu, mora da bude glavno sredotočje t.j. osoba oko koje se čin kreće, zatim razvitak čina t.j. uzroci i posljedice istog, nadalje mora da bude i zamersenost, a na posljedku tragično ili tako zvano veselo rješenje. To sve u dobre novele osim tako zvanog nakita biti mora, samo što je u pripovijedke ili novele tjesnie i užje polje negoli što je u romanu. Čini nam se gotovo suvišno da ovdje i to napomenemo kako predmetom tog natječaja bit, nemogu tako zvane basne ili povijesti bajoslovne, gdje se pripovijeda bilo o verhunaravnih kakovih bićah. bilo o vilah, vješticach, vukodlacih ili drugih kojekakvih sablastih.

Iako nije navedeno, pripovijesti su mogle biti u stihu i u prozi. Na kraju se pozivaju književnici da se *late pera, i da nam u gore spomenutu sverhu pošalju proizvode svoje* (Neven, 1854., str. 31–2. *Razpis nagradah za pripovijedke ili novele*).

U prvoj polovici godine objavljene su sljedeće izvorne pripovijesti: Botičevo *Pobratimstvo* (u stihovima), Bogovićevo *Vidov dan na Lohor gradu* i *Slava i ljubav, Prijateljice* Dragojle Jarnević, *Odmetnik, Hajdukova zaručnica* i *Noćna luč* Janka Tombora, *Zločinac* i *Turci u Slavoniji* Mijata Stojanovića, *Osveta* Ferde Filipovića, *Zlobna Maćuha I.* Perića i *Da s' ostala što si* Janka Jurkovića. Za pola godine dosta.

Uredništvo misli da će *najshodnijim putem udariti, ako dosudu ovih nagradah ostavi sudu štovanoga občinstva Nevenova*, obrazloživši to ovako:

Mi smo se od davna navikli javno i književno djelovanje podvergavati sudu občinstva, pa i sada nedvojimo, da će nam ovo pravedno i nepristrano naznačiti one pripovijedke, koje se osobito odlikuju i zato razpisane nagrade zaslužuju. — Ovako izjavljena obća presuda služiti će moći u buduće za pravac i gg. piscem i uredničtvu ovoga časopisa.

Uredništvo neće određivati pravila nego ostavlja na volju svakomu čitatelju Nevena, da svoj sud izreče i da nagrade prisudi onim izvornim pripovijedkam, novelam ili drugim člankom u formi pripovijedke pod kakvim god naslovom, prozom ili u stihovih pisanim i ovoga polieća u Nevenu priobćenim, koje su po njegovom mnijenju najbolje izumljene i izradene (*Dosudivanje nagradah izvornim pripovijedkam Ije-tošnjega Nevena, Neven, 1854., str. 415–6*).

Na sjednici književnoga odbora Matice ilirske 6. kolovoza uredništvo je izvijestilo o glasanju. Najviše glasova dobilo je *Pobratimstvo*, zatim Bogovićevo *Vidov dan, Hajdukova zaručnica* Tomborova i *Prijateljice* Dragojle Jarnević. Nažalost, nije navedeno koliko je tko glasova dobio. Prva dvojica književnika nagrađena su s 8 dukata, a Tombor i Jarnevićeva dobili su drugu nagradu od po 5 dukata (*Neven, 1854., str. 575*)⁹.

⁹ Isto, 88–89.

Jakša Ravlić o prvoj hrvatskoj književnoj nagradi zapisuje: *Pobratimstvo je štampano u Nevenu, 1854, br. 21–23. Josip Praus bio je oduševljen djelom, ali ne on sam, već i svi čitaoci časopisa, pa je Botić poženjeo veliki uspjeh, dobivši glasovanjem čitalaca prvu nagradu i jednu manju svotu novaca, koju je Ambroz Vranjican u tu svrhu položio*¹⁰. I sâm se Botić hvali u pismu kako zbog književnog uspjeha [...] *dobio kod ovoga Biskupa službu arhivara i aktuara; imam stan, hranu i do 250 for. plaće. Sada bi mi baš dobro bilo, da se soldatije ne bojim. Mene ovaj biskup ljubi, a i prijateljeh ovdje dosta imadem. Za »Pobratimstvo« sam dobio ovu novu službu i svakojakih pohvalah od svakuda iz Hrvatske, iz Beča itd. u prosi i u stihovima ... Sada ću početi pisati jednu knjigu u kojoj ću o Dalmaciji dosta se spominjati*¹¹.

Luka Botić se nije obogatio od nagrade, pretpostavljamo da je bila isplaćena u malim dukatima pa bih njih osam vrijedilo oko današnjih 8000 kuna, ali mu se nakon nagrade poboljšao status na radnome mjestu u Biskupiji, a bilo je i ponuda za tiskanje *Pobratimstva* u samostalnoj knjizi. Ovom nagradom Botić je kao književni početnik kanoniziran i uvršten među najvažnija književna imena svoga vremena, a takav će ga status pratiti do kraja života.

Osim velike čitateljske potpore, bilo je onih koji su kritizirali *Pobratimstvo* i nagrađivanje ovoga djela. U 34. broju *Nevena*¹² javlja se anonimni čitatelj koji zamjera što je Botić dobio nagradu i optužuje uredništvo da je *preokupiralo občinstvo*, odnosno da je favoriziralo Botića te da on nije trebao dobiti nagradu *jer je to proizvod poetički, koji nespada u kategoriju novelah i pripoviedkah*¹³. *Uredništvo odbija prigovor jer smatra kako novela takodjer spada u pjesničku struku, samo s tom razlikom, što je novela a Pobratimstvo u stihovi*¹⁴. Uredništvo također naglašava da im je cilj bilo *izvrstno djelo nagraditi, koje služi na ures našoj književnosti, a drugo što će tako izvrstna pjesnika obodriti, da se neodreče književnosti, kao što se je odriču nekoji povedeni taštinom svojom. Napokon svaki pravi rodoljub zaželiti će da se više putah takova pjesma slična Pobratimstvu pojavi. Pa zašto da se prepiremo jur kod prvoga pojava – za puki novac, s kojim bi se mladi pjesnik ohrabrio, a nipošto obogatio*¹⁵.

Kao i danas, i tada su književne nagrade izazivale zavist pa i osporavanje, međutim, svim dobitnicima prve hrvatske književne nagrade ugled je porastao, a ponajviše Botiću koji je od nagrađenika ostvario daleko najbolju recepciju.

¹⁰ Jakša Ravlić: *Botićeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života*, 1970., 13, str. 93–188.

¹¹ Luka Botić: Pismo Nikoli Vežiću, Đakovo, 31. prosinca 1854., u: Jakša Ravlić, *Botićeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života*, Knjižničarstvo, 1970., str. 181.

¹² Neven, br. 34, od 24. kolovoza 1854.

¹³ Nepotpisano, Neven, br. 34, Viestnik, od 24. kolovoza 1854., str. 544.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

Marijan Varjačić

Georgij Paro, *njim samim*

O 85. godišnjici rođenja i prvoj od smrti (1934. – 2019.)

1.

Georgij Paro zastupao je redateljsku odnosno kazališnu poetiku¹ koja u prvi plan stavlja glumu, tj. glumca, ne potiskujući pritom u drugi plan dramski tekst. To je, takoreći, popudbina koju je dobio od svoga učitelja Branka Gavella. U članku *Amerika i kraj*, pišući o podjeli redatelja na *literarne i glumačke*, kaže da je Gavello bio idealna sinteza tih dvaju redateljskih smjerova.² U svojoj zreloj fazi (npr. režija *Jedermanna* *iliti Vsakovića* 1996.), kao i u posljednjoj velikoj predstavi (*Balade Petrice Kerempuha* 2017.) Paro je ostvario sretan spoj dramaturškoga i histrionskoga pristupa.

U temelju Parova shvaćanja prirode glumačke umjetnosti i uloge glumca u kazalištu je Hegelova estetika, posredovana tumačenjem njegovog drugog učitelja profesora Vladimira Filipovića, potom i stajališta Nicolaja Hartmanna na koga se neposredno poziva.³ U članku *Profesor Filipović i kazalište* kaže: [...] *kao čovjek i kazališni redatelj podjednako dugujem dr Branki Gavelli i profesoru Vladimiru Filipoviću*.⁴ Filipović je objavio dvije rasprave koje Paro opširno citira i komentira: *O glumačkoj umjetnosti* i *O*

¹ Riječ je, dakako, o autorskoj poetici, shvaćanju i načinu/metodi rada jednog autora. Paro je objavio pet knjiga o kazalištu koje nam omogućuju da njegovu poetiku u bitnom prikazemo *njim samim*. Moja suradnja s redateljem traje od režije *Jedermanna* *iliti Vsakovića* Huga von Hofmannsthalu u Varaždinu 1996. sve do posljednje tri predstave u HNK-u u Varaždinu u kojima sam bio dramaturg: *Tri kavaljera frajle Melanije* M. Krleže 2013., *Svoga tela gospodar* S. Kolara 2015. i *Balade Petrice Kerempuha* 2016. U ogledu *Dvostruki život Georgija Para* (Republika, br. 3, Zagreb, 2016., str. 3–12) prikazao sam Parovo djelovanje u Americi koje je uvelike odredilo njegovo shvaćanje kazališta i način rada.

² Georgij Paro, *Theatralija disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995., str. 136–137.

³ Georgij Paro, *Profesor Filipović i kazalište*, u: Paro, *Theatralija disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995., str. 102–103.

⁴ Isto, str. 97.

psihologiji glumačkog stvaranja.⁵ U oba svoja napisa o teatru profesor Filipović pozabavit će se prvenstveno istraživanjem samostalnosti kazališne umjetnosti, a tu će njezinu mogućnost, upravo kao i dr. Gavella, prepoznati i analizirati u *glumačkoj umjetnosti*⁶ (isticanje M. V.).

Svoje teze o umjetnosti glume profesor Filipović razvija na temelju Hegelovih gledišta u *Predavanjima o esteticima*⁷ (odjeljci *Umjetnost glumca* i *Samostalnost kazališne umjetnosti*). Prema Hegelu, u prvome stupnju razvoja glume (kod Grka) *glumac treba biti gotovo instrument na kojem autor svira* (*Der Schauspieler soll gleichsam das Instrument sein auf welchem der Autor spielt*⁸). U suvremenoj drami (već u Hegelovo doba) autor prepušta glumcu mnogo toga što su *stari* izražavali riječima. *Jer glumac ne mora samo prodrijeti duboko u duh pjesnika i uloge, te vlastitu individualnost, unutrašnjost i vanjstinu, učiniti potpuno primjerenu tome, nego treba također vlastitom produktivnošću u mnogim točkama ispunjavati praznine* (*mit eigener Produktivität in vielen Punkten ergänzen, Lücken ausfüllen*⁹). U odjeljku o samostalnosti kazališne umjetnosti Hegel ponovno govori kako postoje dva sistema glume. Prvi, po kojemu je glumac *samo duhovno i tjelesno živi organ pjesnika* (*lebendige Organ des Dichters*¹⁰). Drugi je sistem sasvim suprotan: sve što daje pjesnik samo je akcesorium i okvir (*Akzessorium und der Rahmen*) za umjetnost glumca. Radikalni primjer tog sistema je, kaže Hegel, *Comedia dell' arte*.

Nicolai Hartmann autor je posljednje velike *Estetike*¹¹ (objavljena posthumno) koja sadrži analizu svih temeljnih estetskih kategorija (M. Zurovac). U odjeljku *Das Schauspiel und die Kunst des Schauspielers*¹² nastavlja se na Hegelovo promišljanje o glumi: *glumac suoblikuje i postaje čak sutvorac pjesničkog djela* (*Erückt zum Mitgestalter des Werks, ja geradezu zum Mitdichter auf*). *Utoliko je on daleko od toga da bude samo reproduktivni umjetnik, on je, na svoj način i u svojim granicama, također produktivni umjetnik* (*produzierendes Künstler*). *Pjesnik ne može čvrsto odrediti svaki odvažniji detalj radnje – kao što recimo slikar može dati svaki detalj vidljivog* (*u granicama željenog izbora*) – *za to je njegova materija, riječ, suviše krhka. Potreban mu je kongenijalni izvođač koji do kraja i potpuno oblikuje, ispunjava životom ono što je on formirao u govoru, ali baš zato samo*

⁵ Vladimir Filipović, *O glumačkoj umjetnosti*, *Pozorište*, br. 10., Tuzla, 1955., str. 15–19; *O psihologiji glumačkog stvaranja*, *Pozorište*, br. 4., Tuzla, 1964., str. 1–7.

⁶ Kao pod 3., str. 99.

⁷ G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik*, Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 1971., Dritter Teil, s. 296–304. (*Die Schauspielerkunst, Die von der Poesie unabhängigere theatralische Kunst*).

⁸ Isto, str. 298.

⁹ Isto, str. 300.

¹⁰ Isto, str. 301.

¹¹ Nicolai Hartmann, *Ästhetik*, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1953., str. 108–110.

¹² Isto, str. 109.

u pola formira o. To glumac može samo time što dodaje detalj koji tu nedostaje¹³ (isticanje M. V.).

Profesor Filipović u članku *O glumačkoj umjetnosti* zaključuje: *glumačka umjetnost koja nije samo umijeće¹⁴ (iako treba biti i to) nego novo stvaralaštvo, rijetko se i teško ostvaruje, kao svaka druga prava umjetnost. Dok je samo umijeće ona je reproduktivna, a glumac po njemu samo instrument pisca i redatelja ili čak deklamator teksta. [...] Glumac-umjetnik nije reproduktivan. On nije recitator, nego interpretator, i to svagda novi interpretator teksta. I još: Za glumca-umjetnika predstavlja napisani tekst tek građu, materijal, koju on u svojoj interpretaciji pretvara u novo umjetničko djelo, djelo u kojem je glumac-umjetnik u isti čas stvaralac i umjetnička tvorevina sama. I subjekt i objekt stvaralaštva.*¹⁵

U ovome kontekstu zanimljiv je aksiom velikoga redatelja Maxa Reinhardta kako je zabilježio Hugo von Hofmannsthal u eseju *Max Reinhardt*. Jednom prilikom čuo je od Reinhardta, kaže Hofmannsthal, što ga vodi u kazališnome stvaranju: *Da bi se kazališni komad ostvario do kraja, najpotpunije, mora pjesnik/dramatičar ostaviti slobodan prostor redatelju, redatelj glumcu, a glumac gledatelju u čijoj se tek duši trebaju dovršiti djelovanja u z a j a m n e i g r e (das Wechselspiel der Wirkungen vollenden)*. Reinhardtovo najviše načelo blisko je stajalištu Branka Gavella u odnosu glumac – gledatelj (*Mitspiel*), a potpisao bi ga u cijelosti i Georgij Paro.

2.

U skladu sa shvaćanjem uloge glumca u kazalištu odnosno prirode umjetnosti glume, Paro trajno promišlja odnos redatelja i glumca. Već 1969., u redateljskome dnevniku koji je vodio tijekom rada na *Kaliguli* Alberta Camusa u SAD-u, zapisuje *da nešto nije u redu u našem kazalištu*.¹⁶ Naime, u svim fazama rada predominantna je uloga redatelja, a *glumac se u trenutku kad je dobio ulogu zatvara u svoj mali svijet*.¹⁷ Redatelj se također zatvara u svoj svijet viđenja djela. Paro zaključuje: predstava ne može biti uprizorena misao, već je integralni duhovni mehanizam u kojemu su misao i akcija jedno. Predstava ne može biti posljedica određene redateljeve spoznaje djela, a ako to jest, onda je suvišna; sama predstava mora biti spoznaj a p o s e b i. Tijekom pokusa odvija se spoznaja redatelja i ansambla putem praktičnoga rada. U radu se ništa ne

¹³ Isto.

¹⁴ Peter Brook tako razlikuje *istinsku glumu* od *profesionalne glume* koja se temelji samo na umijeću. Po Brooku, ulogu glumac ne izgrađuje nego rada: *Izgrađena uloga jednaka je svake večeri – osim što se polako razgrađuje* (Peter Brook, *Prazni prostor*, Split, 1972., str. 122).

¹⁵ Navodi prema: Georgij Paro, *Theatralija disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995., str. 102.

¹⁶ Georgij Paro, *Iz prakse*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1981., str. 99.

¹⁷ Isto, str. 100.

pretpostavlja, pokus nije radi toga da bi se na njemu ostvarilo nešto što je ranije smišljeno, već se na pokusima *RADEĆI MISLI*. Proces je potpuno otvoren; svatko je otvoren prema sveukupnosti djela. Ovo je načelo Paro najpotpunije uspio ostvariti u režiji *Kaligule* 1969. i u kazališnome projektu nazvanom *Teatar ožujak 26-27*, 1970., također u SAD-u. Da se *radeći misli* umjesto ostvarivanja prije smišljenoga, teško je bilo postići u okviru tradicionalnoga kazališnoga ustroja, u uvjetima rada kakvi i danas prevladavaju u nacionalnim i gradskim repertoarnim kazalištima.

Na koncu, u spomenutu se dnevniku Paro pita ne bi li se predstava mogla shvatiti samo kao jedan od pokusa, kao produžetak duhovnoga prožimanja ansambla i djela. Njegovo je gledište suprotno tzv. *redateljskom kazalištu*, kada redatelj dolazi pred ansambl s gotovom *konceptijom* kojoj je sve podčinjeno, u prvome redu glumci.¹⁸ Para, dakako, ne valja shvatiti doslovce, naime da redatelj prije pokusa uopće ne promišlja o djelu, inscenaciji itd. Riječ je o tome da redateljevo prethodno promišljanje nije Prokrustova postelja za sve i svakoga u ostvarivanju predstave.

Govoreći o glumcu, Paro ujedno govori o režiji (isto Gavella i Brook). Jedno je od ključnih takvih mjesta članak o Fabijanu Šovagoviću *Uvijek nalik sebi*.¹⁹ Suradnja sa Šovagovićem bila mu je važna za *promjenu odnosa prema režiji*²⁰, oslobođenje od napasti i zabluda redateljskoga kazališta.

Parov bivši student glume Christopher Smith u pismu svomu profesoru 13. srpnja 2006., između ostalog, piše: *Prije rada s Vama, bio sam discipliniran. Od Vas sam naučio da suština glume nije u disciplini. Disciplina znači raditi ono što treba napraviti, čak i onda kad ne želiš. Vi ste mi pokazali kako da unesem strast u svoj rad, kako da radim ono što treba napraviti zato što to istinski volim jer uživam u tome. Tom se lekcijom zauvijek onemogućava lijenost. To je najvažnija lekcija koju sam naučio od Vas; no postoje i mnoge druge. Na primjer, obraćanje pažnje na detalj, poznavanje činjenica o komadu i piscu i još toliko toga da nemam dovoljno tinte u peru za opis svega toga. Druga lekcija na kojoj sam zahvalan je – autentičnost (mislim da je to prava riječ); želja da budem autentičan u svemu što radim ... Svaki se dan molim da se u budućnosti opet nađemo u zajedničkom poslu.*²¹

Među ključnim riječima Parove poetike je *s v j e t o n a z o r*. U *portretnoj slici* slovenskoga glumca Ive Bana kaže da je Ban *glumac sa stavom, svjetonazorom*²². Hrvatska složenica *svjetonazor* prijevod je njemačkoga kompozita *Weltanschauung* koji je preuzet u mnogim svjetskim jezicima, a

¹⁸ Paro se izrijekom izjasnio kao *protivnik* redateljskoga teatra (*Estetika režije. Razgovor s Georgijem Parom*, u: Radoslav Lazić, *Traktat o režiji*, Ckd, Zagreb, 1987., str. 204. Razgovor je vođen 1978. godine).

¹⁹ Georgij Paro, *Theatralija disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995., str. 109–111.

²⁰ Isto, str. 110.

²¹ Christopher Smith bio je Parov student na University of California, Santa Barbara. Pismo sam, u izvorniku na engleskome jeziku, dobio od Para na raspolaganje 2015. godine.

²² Isto, str. 133.

znači svekoliko, opće shvaćanje smisla i strukture svijeta, kao i ljudskoga životnog stava te načina vođenja života u svijetu. U literaturi se ističe različita svjetonazora i *pregleda na svijet* (*Weltansicht*) kao posve individualnoga shvaćanja svijeta i od *slike svijeta* (*Weltbild*) kao ukupnost prirodnoznanstvenih spoznaja. Svjetonazori se javljaju u povijesno različitim oblicima. Svjetonazor se u pozitivnome značenju vrednuje kao *ethos* neke ljudske zajednice. Max Scheler kaže kako većina ljudi dobiva svjetonazor od religiozne i druge tradicije što ju upiju majčinim mlijekom. Svjetonazor mora biti otvoren za dijalog s drugim svjetonazorima, inače će se preobličiti u *ideologiju*. Prema Paru, nema velikoga glumca bez svjetonazora, bez *stava*. Takvi su glumci, između ostalih, Fabijan Šovagović, Pero Kvrđić i Radko Polič. I kada govori o dramskome tekstu, kaže da je najmanje važna forma, *bitan je autorov svjetonazor*.²³ Svjetonazor je *umjetnička jezgra drame* (izraz Stanislavskoga). I redateljski koncept Paro izjednačuje sa svjetonazorom.²⁴ Redatelj *propituje samoga sebe i svoj svjetonazor u društvu i vremenu u kojem živi*.²⁵

Stajalište koje uz glumca vezuje sva temeljna pitanja kazališta, svojevrsni *h i s t r i o c e n t r i z a m*²⁶, ima analogan u filozofiji 20. stoljeća, u filozofijskoj antropologiji Maxa Schelera²⁷, koja uz pitanje o čovjeku vezuje sve temeljne filozofijske probleme i discipline. Čovjek ima središnje mjesto u cjelini bitka što znači da je struktura njegova bitka polazište za iznošenje na vidjelo i strukture bitka u cjelini. Sav predmetni bitak unutarnjega i vanjskoga svijeta treba ponajprije dovesti u odnos spram čovjeka. Sve forme bitka ovisne su o bitku čovjeka. U kazalištu to je glumac.

Za Georgija Para kazalište je *d i j a l o g*, *u z a j a m n o s t*, *s u s t v a r a n j e*. Otud i tako često spominjanje i naglašavanje misaonosti kazališta; dijalog je uvijek mjesto gdje se događa smisao. Pri kraju svoje posljednje knjige *Pospremanje* Paro podsjeća na Brookovu misao da je kazalište *lice nevidljivo*; nevidljivo izmiče našim osjetima, a u kazalištu nas doseže kroz konkretno, u prvome redu preko glumca. Nevidljivo će ovladati glumcem i preko njega doseći nas²⁸.

²³ Georgij Paro, *Pospremanje*, Disput, Zagreb, 2010., str. 9.

²⁴ Georgij Paro, *Theatralija disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995., str. 129.

²⁵ Georgij Paro, *Pospremanje*, Disput, Zagreb, 2010., str. 10.

²⁶ Georgij Paro, *Theatralija disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995., str. 110. Kazalište je *primarno glumačka umjetnost*, piše Paro, međutim, za njega gluma i dramski tekst nisu suprotstavljeni, već, recimo tako, padaju ujedno.

²⁷ V. npr., Max Scheler, *Philosophische Weltanschauung*, Gesammelte Werke IX (Späte Schriften), str. 82.

²⁸ V. Marijan Varjačić, *Lice nevidljivo. Metafizički teatar Petera Brooka*, Republika, br. 6, Zagreb, 2011., str. 103–116.

NOVI PRIJEVODI

Karl Kerényi

Orfej i Euridika

(ulomak iz *Grčke mitologije* – izvorni naslov: *Die Mythologie der Griechen*, Band 2, Die Heroen-Geschichten, S. 220–225, DTV, München, 6. Auflage 1983.)

Bez Orfeja, čudotvorna pjevača i svirača na liri, ne možemo si uopće predočiti lađu Argo. Antički umjetnici prikazivaše ga već među Argonautima. Ako je netko uopće mogao biti od koristi u toj četi junaka koja htjede prodrijeti u onostrani svijet, to je svakako mogao biti samo on. Upravo Orfej bijaše poznat po tome što se usudio posve sâm poduhvatiti opasna putovanja u podzemni svijet. U pričama o bogovima i herojima, Orfej nije bio prvi o kome se pričalo kao o onome koji je pjesmom i sviranjem na liri uspio ostvariti to čudo, ali unatoč tomu, njegovo pjevanje i sviranje na liri bijaše i ostaje zauvijek upamćeno kao izvanredno i nenadmašno umijeće¹. Poznato je kako je Hermes pronašao liru i da je prvi pjevao uza zvuke njezinih žica. Među bogovima, on je liru darovao svom bratu Apolonu, a među herojima drugom bratu Amfionu, koji je potom došao u sukob s Apolonom. Kada se govori o Orfeju i pticama koje su u beskrajnim jatima kružile ponad pjevačeve glave te o ribama koje su visoko iskakale iz tamnomodrog mora njemu u susret, onda znamo da to bijaše ponajviše zbog zvukotvorne ljepote njegova pjeva. Vidjesmo ga kako s lirom u ruci plovi na lađi Argo. A kada još čusmo kako njegov pjev pokretaše kamenje i drveće, onda se namah prisjetismo zidina Tebe koje se podizahu zvukovima Amfionove lire. Ono što uspje Orfeju sastojalo se prije svega od toga što je svojim pjevom uspio podčiniti sebi sve divlje životinje, pače čak i divlje sile podzemlja, e da bi dospio sve do Persefone. Zbog njegova djelovanja svrstaše ga među grčke heroje, pored Perzeja i Herakla, Tezeja i Jasona.

¹ I jedno i drugo činilo je jedinstveno umijeće. Kasnije se takva jedinstvena vrsta svirajućega i pjevajućega umijeća (*τέχνη*) nazivala lirodijom, tj. kućnim pjevanjem uz pratnju lire – *nap. prev.*

Orfejev ugled održao se zahvaljujući prije svega velikomu krugu njegovih poštovatelja koji su vjerovali da posjeduju knjige u čijim se otajstvenim sadržajima govori o Orfejevoj objavi i o njegovu putovanju u podzemni svijet te o svemu onome što je on tamo naučio i čemu je potom druge učio, kao i o svemu drugome što su od njega naslijedili. Ni uz jedno pleme i rod nije bio tako usko vezan kao uza zajednicu svojih učenika i pristalica. Njegovo se ime u mitovima i predajama prije svega povezuje uz planinu Olimp, a tek potom za sjevernije predjele. U skladu sa svim mitovima Orfej bijaše sin muze, u većini priča sin muze Kaliope. Njegovu sinu i učeniku ljudi nadjenuše ime Muzej i kazivaše mit o Muzeju, *čovjeku muza*, kao sinu čiji je otac to već bio prije njega. Budući da bijaše *muzičan*, on je u skladu s takvim urođenim svojstvom bio *apolonskoga* podrijetla. Apolon je priznat kao njegov božanski otac; tako je njegova utemeljujuća apolonska narav na dvostruki način došla do izražaja, posredstvom njegove majke i njegova oca. Oni, pak, koji htjedoše još više saznati o njegovu podrijetlu i rođenju nazvaše njegova oca Ojagar. Poznato je kako je jedna rijeka sjeverno od Olimpa tako imenovana, kao što je i Marsija ime jedne druge rijeke koja je naziv naslijedila od istoimena divljega čovjeka ili satira koji, bora-veći u šumi, bijaše Apolonov suparnik ili takmac. Ime Ojagar označavaše *usamljenoga lovca*, odnosno onoga koji lovi sâm. Orfej je, pak, odrastao u Pijeriji, zemlji sjeverno od Olimpa, u zavičaju olimpskih Muza. Apolon bijaše njegov učitelj. On je bio njegov bog koji ga podučavaše svirati na onoj istoj liri koju mu darovaše Hermo, a ovaj kasnije Orfeju. U šumovitim gudurama Olimpa mladić je pjevajući i svirajući na svojoj liri okupljao oko sebe mladiće, ponajviše drveće i divlje životinje. Tako se sin muze Kaliope pokazivaše kao Apolonov dvojnjak, čuvajući Admetova stada, dok su se divlje životinje, ris, lav i srndać prepuštale glazbi istoga boga. Da Orfejevo ime nije posebno označeno, odnosno da nije dopisano na slikama koje ga predstavljaju kao svirača na liri, mi ne bismo posve pouzdano znali niti uopće saznali na koga se od njih dvojice mislilo na naslikanome prizoru.

Iako je oblast ili pokrajina Pijerija pripadala Makedoniji, za mnoge pripovjedače divlja zemlja Trakija počinje već na padinama Olimpa. Oni proglasiše Pijeriju tračkom pokrajinom gdje Orfeju darovaše kraljevstvo. Tvrđili su da ga je dotle pratilo drveće iz prave *Pijerije* zbog čega ga označiše kao Tračanina. Kasniji slikari na vazama su im vjerovali, dok su se oni raniji dosljedno pridržavali istine prikazivanja bez koje cjelovitost priče o Orfeju i sâm junak ne bi imali nikakva osobita smisla. Bez obzira na to što se Orfeja prikazuje kao Helena među Tračanima, on ipak ne nosi neko strano ime. Ime *Orfej* bi na tračkome dijalektu posve drugačije glasilo. Ono, doista, nije tako lako razumljivo kao Ojagar, koje također nije izvorno ime na tračkome jeziku. Zato nije nimalo čudno ni besmisleno što je jedan kasniji pjevačev učenik tamnu Orfejevu odjeću, u kojoj je on prinosio žrtve Hekati za Argonaute, označio riječju *ὄρφνη*,

tmina. Njezino izvorno značenje zacijelo potječe iz onodobna misterija čiji su tajanstveni smisao stari Grci najprimjerenije slutili u tmimi noći. S tminom se Orfej vazda družio, kako tijekom njegova putovanja kroz podzemni svijet tako i kasnije, kada se, kao što priliči, noću posvećivao. Muzina sina u podzemni svijet vodila je čežnja za Euridikom. Upravo se po tome on razlikovao od Tezeja i Jasona, a da ne govorimo o Perzeju i Heraklu, koji se svojih putovanja nisu poduhvatili iz ljubavi spram nekoga ženskog bića, bilo smrtnog ili božanskog. U svakome slučaju, Orfej je dijelio Tezejevu sudbinu isto onoliko koliko i Euridika, koja je jednako kao i Arijadna pratila svoga dragog do njegova zavičaja, bivajući zauvijek potpuno njegova. Premda se o njoj kazivaše da je bila pjevačeva supruga, ipak je i Orfej imao jednoga božanskog udvarača svoje supruge, jednako kao što ga je i Tezej imao u Dionizu. Upravo tomu Orfejevu suparniku možemo tobože zahvaliti na tako ranome Euridikinom prelasku u carstvo mrtvih. U skladu s njezinim obama imenima – prema predaji, junakinja ove poznate priče imala je dva imena kao i Arijadna koja se zvala i Aridela – mogla je Euridika biti čak i vladarica podzemnoga svijeta. Ime Euridika označavaše *onu koja dalekosežno prosuđuje*, što je prvobitno pripadalo samo kraljici podzemnog svijeta, a kasnije su ga nosile i mnoge druge otmjene žene među ostalim smrtnicima. O njezinu drugome imenu ne zna se posve pouzdano je li je ono glasilo Agriopa, *ona s divljim licem* ili, pak, Argiopa, *ona sa svijetlim licem*, kao što zvahu majku pjevača Tamirida. O Argiopi se govori i to da su kasniji Orfejevi učenici, koji Muzeja smatrahu sinom svojega učitelja, ovomu za majku odredili Selenu, božicu mjeseca. Orfejeva voljena žena bijaše slična mjesecu i za pripovjedače koji su je poznavali kao žrtvu, a ne kao kraljicu podzemnoga svijeta. Oboje u jednom, žrtva i kraljica, bijaše, dakako, i Persefona koju je Had oteo i do koje je Orfej, gonjen ljubavlju, želio dospjeti, spustivši se dolje u prebivalište njezina supruga.

Priča, kako nam je ispričana, počinje u Tesaliji gdje je vjerna žena Alkestida, supruga kralja Admeta, već bila oslobođena iz kandži smrti. Poznata je također Heraklova pustolovina koju on doživje na putu do Tračanina Diomeda. Isto kao i Apolon nešto ranije kod Admeta, tako je i Aristej vodio onodobni pastirski život u predivnoj dolini Tempa² podno Olimpa: nimfa Kirena rodila ga je sinu titanke Leto i od njega napravila maloga Zeusa i drugoga svetog Apolona. Poznato je da Aristej bijaše osobito ponosan na svoje pčele. U skladu sa svojim imenom, on bijaše *ono najbolje* što postoji na svijetu. *Medeni* Zeus mrtvih odnosno onaj Zeus mrtvih koji se često preobražavao u zmiju te je zbog toga kod smrtnika izazivao strahopoštovanje. On ne bijaše, dakako, nitko drugi nego Aristej, mada se o nje-

² Dolina Tempa je naziv za klisuru u sjevernoj Tesaliji u Grčkoj, opjevana od drevnih grčkih pjesnika kao omiljeno boravište boga Apolona i Muza. Smještena je između Olimpa na sjeveru i planine Ose na jugu. Bila je također neko vrijeme dom Aristeja, Apolonova sina i Kirene, i on je tamo tjerao Euridiku, suprugu Orfejevu, koju je prilikom bijega ugrizla zmija.

govim pčelama izrijekom ništa nije pričalo. Upravo je taj božanski pčelar postavio Euridiki zamku. Mlada Orfejeva žena trčala je i u trku nehotice pala; u tome trenutku jedna ju je zmija ugrizla za gležanj na nozi. Njezine suputnice nimfe Driade dugo su oplakivale njezinu smrt po planinskim obroncima, sve tamo do Trakije. Kada Orfej dotrča, Had je već odvuкао njegovu mladu suprugu u svoje podzemno carstvo. Orfej je krenuo za njom, pjevajući pjesme pune tuge, kroz čitavu Grčku sve do najjužnijeg rta Peloponeza, Tenarona.

Pouzdaajući se u svoju liru, stupio je on na mračni put u podzemno carstvo mrtvih iz kojega se samo mali broj živih vratilo: dvojica prijatelja, Tezej i Pirit, koje je Persefona htjela oteti, te Heraklo, koji je Kerbera izvukao napolje. Haron je njih itekako dobro upamtio. Pa ipak, ni on nije mogao odoljeti Orfejevoj liri. Kažu čak da je napustio svoj čamac te se zaputio za raspjevanim Orfejom, e da bi slušao njegov čudotvorni pjev pred vladarskim parom podzemnoga carstva. Dok je Orfej pjevao, Kerber nije lajao. Iksionov točak je zastao. Titijeva jetra prestala su se raspadati. Danajeve kćeri prestale su uzaludno nositi vodu. Sizif je sjeo na svoj kamen. Tantal je zaboravio na glad i žeđ. Erinije su stajale zadivljene, a sudci koji su sudili mrtvima odjednom zaplakaše. Također su plakale bezbrojne gomile duša koje se okupiše oko Orfeja. Samo Euridika nije bila prisutna. Nalazila se među novopridošlim sjenama. Polako se približavala, teško koračajući zbog otekla gležnja. Slika jednoga majstora iz velike Grčke, gdje su vaze na grobovima često nosile slike podzemnoga svijeta, prikazuje Euridiku vođenu ljubavlju kako prilazi u obliku letećega Erosa. Zapaža se i Persefona koja raznježena Orfejevim pjevom poziva Euridiku pokretom punim milosti. Pjevač stoji između njih dviju. Orfej već hvata ruku svoje drage, ali ne gleda ni u koga, ni na jednoj od spomenutih slika. To bijaše zakon za sve u podzemnome svijetu: nitko ih nije smio pogledati. Samo se okrenutim licem prinosi žrtva božanstvima mrtvih. Niti jedan pogled – samo glas bijaše dopušten u carstvu mrtvih. Iako je Orfejev glas činio čuda, on se ipak nije mogao oduprijeti smrti i podređenosti božanskoj vlasti onoga drugog carstva mrtvih. Zakon podzemnoga svijeta bijaše zakon Persefone. Njime se samo potvrđivalo kako se sve ono što je živo njemu protivi. Samo onda kada bi se prekršio, ovaj zakon počeo bi djelovati. Euridika je smjela poći za voljenim čovjekom: Orfej je to postigao svojim pjevom. Ali on na tome mučnom putu, koji je vodio iz smrti natrag u život, nije smio pogledati svoju dragu. Zašto je to pjevač ipak učinio? Što bijaše razlog tomu osim one neumitne podvojenosti koja razdvaja živo biće od mrtvoga? Nije li to bilo bezumlje? Tko zna, možda je želio Euridiku samo poljubiti? Ili je htio biti siguran u to da ga ona doista prati. Taj prizor može se vidjeti na jednome djelu visoke antičke reljefne umjetnosti. Tu ne bijahu više samo njih dvoje, nego troje: Orfej se okrenuo i pogledao za njom. Euridikina ruka u znak ljubavi i rastanka lagano dodiruje njegovo

rame. Međutim, Euridiku već hvata za desnu ruku Hermes, pratitelj duša mrtvih (*Ψυχοπομπός*) u podzemni svijet. Kao što se govorilo o Zeusovoj grmljavini pri iščeznuću Edipa, na pragu podzemnog svijeta, tako kažu da je i tada, kada je Euridiku pozvao natrag u carstvo mrtvih, odjeknuo tri puta glas groma, glas neumitna usuda.

Uzalud je Orfej tražio iščezlu suprugu moleći Harona da ga zbog toga ponovno vrati u podzemni svijet. Ladar Haron više ga nije htio ponovno prevesti preko rijeke Aheront na drugu stranu. Orfeja su u staro doba odviše preuzetno uspoređivali s bogom Dionizom koji je svoju majku Semelu uspio izbaviti iz Hada. No ono što je on mogao, to nije mogao Orfej. Pa ipak, ne smijemo nipošto smetnuti s uma da je sjena koja je tada pala na njegovo apolonsko biće bila dionizijska. Orfej nije pripadao jednomu bogu manje nego drugomu. On nije bio ni Dionizov protivnik ni njegova žrtva, nego istodobno protivnik i žrtva one divlje raspuštenosti tračkih žena u koju se moglo preokrenuti neumjereno obožavanje boga vina. Priča se da je sedam mjeseci, posve sâm, boravio ispod ogromne stijene u pećini na ušću makedonske rijeke Strimon, budući da je prije toga, kako drugi tvrde, sedam dana proveo nepomično, ne uzevši ni jedan zalogaj u usta, pokraj rijeke koja vodi u podzemni svijet. Otada je, zbog tuge za Euridikom, izbjegavao žene i svaku mogućnost da se ponovno oženi. U to doba dolazili su k njemu divlji stanovnici šume, ljudi iz Trakije, kako to pokazuju slike na vazama, ili satiri, momci i dječaci, kao što se vidi na jednome kasnijem reljefu. To, dakako, nisu bili posve mali dječaci – koji još ne bijahu u godinama višega posvećivanja – nego mladići. Orfej ih je odgajao sukladno *orfejskom životu* (*Ορφικός βίος*), poglavito kako se trebaju sudržavati od mesne hrane, pjevajući im pri tome pjesme o postanku bogova i stvari, dopuštajući im sudjelovati u posvećivanju svega onoga što je ponio sa sobom prilikom posjete kraljice podzemnoga svijeta. Kasnije se pričalo o tome kako ga je Zeus hotimice ubio svojom munjom, ponajviše zbog toga što je neposvećene ljude nepotrebno upućivao u strogo čuvane misterije.

Stare priče također pričaju kako su Tračanke zamjerile Orfeju što se već tri godine sudržavao od ljubavnih odnosa sa ženama. Učestalo se družio samo s mladićima, čak se pričalo da je u Trakiji uveo ljubav s njima. Upravo zbog toga što se družio samo s muškarcima, a ne sa ženama kao Dioniz, sin Semelin, postade sličniji bogu Apolonu. Eshil ga prikazivaše u tragediji *Basaride*³. Tako su se u Trakiji zvale bakhantice koje su se, ustajući noću, uspinjale na goru Pangajon kako bi na njoj u praskozorje, pri izlasku sunca, slavile boga Apolona. Tamo su tračke menáde, prigodom noćnoga slavljenja Dioniza, tjerane od svoga boga ushićeno hrlile u gomilama na planinu. One svakako nisu znale za otajstvo koje je Eshil izrekao u *Mla-*

³ Naziv potječe od riječi *bassaris* (*βασσαρίς*) koja je označavala lisičju kožu koju je nosio bog Apolon – *nap. prev.*

dićima, trećoj tragediji iste trilogije, u kojoj je prikazao kako zbor priziva samoga Apolona kao Kiseja i Bákha, kao *Ovjenčana bršljanovim vijencem* te *Bákhanta*. A možda je Orfej, prema mišljenju pjesnika Eshila, u svojem jednostranom obožavanju Euridike doista predaleko otišao otkada se vratio iz carstva mrtvih ljutih na bogove podzemnoga svijeta: među kojima je u ulozi Hada vladao Dioniz i podzemni Zeus. Lutajući planinom Pangajon, pjevač je zalutao u tajne svetkovine tračkih bakhantica. Budući da su ga odmah prepoznale, nije više bilo dvojbe o mogućoj zabludi kao kod Tebanki koje su Penteja držale za lava. I baš zbog toga one hametice rastrgaše sina muze Kaliope.

Jedan pripovjedač saznao je za jednu veliku kuću koja bijaše uređena za tajanstvene obrede u makedonskome gradu Libetri, uvelike sličnu onoj koja je iskopana na Samotraki. Tamo su Orfeju u određene dane dolazili muškarci, Tračani i Makedonci. Svoje bi oružje obično ostavljali ispred vrata. Jednom prigodom bijesne žene zgrabiše oružje te poubijaše sve muškarce koji su im pali u ruke, a raskomadano tijelo obrednoga svećenika Orfeja baciše dio po dio u more. Prema ovoj priči, pjevačeva je glava otplivala do ušća rijeke Mel kod grada Smirne gdje se kasnije rodio Homer, pjesnik Trojanskoga rata, kao sin boga rijeke. Tamo je netko sakrio Orfejevu glavu te mu podigao spomenik koji kasnije postade svetište u koji nije smjela kročiti nijedna žena.

Prema jednoj drugoj priči, Orfej je putovao po čitavoj Trakiji, kao što su to kasnije u Grčkoj činili orfejski obredni svećenici i muškarci koji su ga svugdje redovito posjećivali. Žene se u početku nisu previše uzbuđivale i zbog toga ga ne htjedoše napasti. Ali kada su hrabrost počele crpiti iz vina, tada su pijane Tračanke krenule u boj. Slike na vazama bjelodano nam pokazuju kako pijane Tračanke napadaju nježnoga pjevača kopljem i golemim kamenjem te svime što im bijaše pri ruci. Orfej imao je samo svoju liru kojom se, pavši na zemlju, uzalud branio. Dijelovi njegova tijela bijahu razbacani posvuda uokolo. Priča se da su ih muze ubrzo sakupile i sahranile svojega ljubimca u Libetri. Njegovo glazbalo, koje poslije Apolona i Orfeja više nitko nije mogao dostojno naslijediti, postavi Zeus na nebo među zvijezde kao liru.

O Orfejevoj glavi i njegovoj liri kazuje nam još jedna posebna priča. Žene ubojice odsjekoše Orfeju glavu, potom ju nataknuše na liru i baciše u more ili, prema ranijemu kazivanju, u tračku rijeku Hebro u kojoj je ona plivajući pjevala dok je lira svojim zvukom nadaleko odzvanjala. Rijeka sa sobom odnijese Orfejevu glavu koja je pjevala sve do mora, a morska struja dalje do otoka Lezba koji potom postade poznat po najljepšim pjesmama i sviranju na liri. Glavu ljudi zakopaše u Bakheonu, svetištu boga Dioniza, a liru sačuvaše u Apolonovu hramu. Tako je i priličilo i odgovaralo Orfejevu dionizijskom usudu i njegovoj apolonskoj naravi. Nešto kasnije pričalo se i o njegovu proročištu na otoku Lezbu. Brojne slike na vazama i na isklesanu

kamenu svjedoče o tome kako se mladićima prikazivala pjevačeva glava te im otkrivala mnoga otajstva, sve dok joj Apolon nije osobno naredio da zašuti.

Gdje je Orfej ležao zakopan, tu pjevahu slavuji koji načiniše gnijezdo na njegovu grobu, pjevajući ljepše i snažnije nego što su inače pjevali. U Makedoniji, u podnožju Olimpa, postoje dva Orfejeva groba: jedan u Libetri, a drugi kod Diona, *Zeusova grada*, kamo su zacijelo preneseni njegovi posmrtni ostatci, jer se onaj drugi grob otvorio zbog rušenja stupova. Stupove i urnu nehotice srušišu ljudi koji su navalili u gomili kako bi mogli vlastitim ušima slušati čudotvorne zvuke što su se širili iz toga mjesta. Toga dana u podne na grobu zaspao jedan pastir koji je u snu započeo prekrasno i moćno pjevati Orfejeve pjesme, što se mnogima pričulo kao da je upravo to bio njegov nesmrtni glas koji danonoćno odjekivaše iz Hada ili iz carstva mrtvih.

S njemačkoga preveo: Krešimir Brlobuš

BRAZILSKI NARAŠTAJ OSAMDESETIH (prvi dio):
Rubens Rodrigues Torres Filho,
Antonio Fernando de Franceschi i Lu Menezes

Brazilski pjesnici koji na književnu pozornicu stupaju početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća odbacuju binom umjetnost-život, karakterističan za sedamdesete godine, budući da on sada postaje nedostatan za objašnjenje svekolike kulturne produkcije. Trebalo je intelektualno se pripremiti, čitati najbolje autore, sustavno proučavati versifikacijske tehnike, prevoditi poeziju, a sve to u cilju eventualnoga objavljivanja pokoje knjige stihova. Kao nasljednici klasične i moderne lirske tradicije, kako domaće tako i strane, avangardnih pokreta pedesetih i šezdesetih, ali i naglašene komunikativnosti marginalnoga pjesništva sedamdesetih, uz očitu sklonost kraćim pjesničkim oblicima i neformalnomu, neknjiževnom, dapače ludičkom jeziku, mladi autori, čija pjesnička karijera počinje osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, ne samo da se nisu odrekli spomenutih naslijeđenih poetičkih osobina nego su im, štoviše, pridodali i jednu posve novu. Riječ je o potrazi za još reflektivnijim i intelektualiziranim pjesništvom kojemu, međutim, nipošto nisu bili strani ni osjećaji ni upiti što ih postavlja suvremeni svijet... Tako je o brazilskome pjesništvu osamdesetih svojedobno pisao poznati novinar i književni kritičar Aldo Brasil, ističući njegovu upravo poslovičnu cerebralnost koja u velikoj mjeri karakterizira i stvaralaštvo troje pjesnika što ih ovom prigodom prvi put predstavljamo u hrvatskome prijevodu: Rubensa Rodriguesa Torresa Filha, Antonija Fernanda de Franceschija i Lu Menezesa.

Rubens Rodrigues Torres Filho rođen je 1942. u gradu Botucatu (brazilska savezna država São Paulo). Osnovnu i srednju školu pohađa u rodnome mjestu, a studij filozofije na Filozofskome fakultetu¹ glasovitoga Sãopaulskoga sveučilišta (USP – Universidade de São Paulo), gdje je 1963. i diplomirao. Dvije godine poslije (1965.) na istome se sveučilištu zapošljava kao nastavnik, desetljećima predajući povijest moderne filozofije te klasični njemački idealizam. Od 1967. do 1971. boravi u Francuskoj

¹ Faculdade de Filosofia, Ciências e Letras (FFLCH/USP).

radeći na disertaciji posvećenoj Fichteovoj filozofiji. Doktorirao je 1972. nastavivši se sustavno baviti istraživačkim i prevoditeljskim radom. Kao prevoditelj, istakao se upravo kongenijalnim prijevodima već spomenutoga Johanna Gottliebea Fichtea, a potom i Immanuela Kanta, Friedricha Schellinga, Novalisa, Friedricha Nietzschea, Waltera Benjamina te Theodora Adorna.² Sedamdesetih godina prošloga stoljeća redoviti je suradnik časopisa *Almanaque: Cadernos de Literatura e Ensaio koji (do 1982.) izlazi u São Paulu*. Trenutno uređuje (uglavnom filozofijski orijentiranu) *Biblioteku Pólen*³ čuvene sãopaulske izdavačke kuće *Iluminuras*. Osim više knjiga (ponajviše filozofijskih) ogleda, dosad je objavio i osam pjesničkih zbirki. To su: *Istraživanje pogleda (Investigação do Olhar, 1963.)*, *Vodeni žigovi (Marcas de Água, 1965.)*, *Zakrivljeni let (O Vôo Circunflexo, 1981.)*, *Bosonogo pismo (A Letra Descalça, 1985.)*, *Obličje (Figura, 1987.)*, *Pore (Poros, 1989.)*, *Ponovni pjev (Retrovar, 1993.)*, te *Novolume (1997.)*. Pritom posebno valja naglasiti kako su prve dvije (prešućene) zbirke nastale još šezdesetih godina, nakon čega je uslijedila dugogodišnja stanka, da bi se početkom osamdesetih ponovno aktivno uključio u pjesnički život Brazila profiliravši se kao jedan od najpoznatijih pripadnika tzv. *Naraštaja osamdesetih*. Za svoj je pjesnički rad dobio nekoliko nagrada i priznanja, među kojima se osobito ističe nagrada Savezne države São Paulo (za zbirku *Vodeni žigovi*), kao i nagrada *Jabuti* (za zbirku *Zakrivljeni let*). Torresovo pjesničko stvaralaštvo brazilska (odnosno luzofona) književna kritika već odavno slikovito opisuje kao svojevrsni *filološki filigran u službi filozofijskoga značaja*, hoteći time naznačiti njegovu nedvojbenu povezanost s autorovim *filozofijskim svjetonazorom* karakterističnim i za Antonija de Franceschija.

Torressov vršnjak, pjesnik, nakladnik, novinski urednik i esejist, Antonio Fernando de Franceschi rodio se 1942. u Pirassunungi (brazilska savezna država São Paulo). Kao osmogodišnjak odlazi u istoimenu prijestolnicu nastavljajući školovanje u zavodu *Caetano de Campos*, a potom (baš kao i njegov kolega Torres Filho) na Filozofskome fakultetu Sãopaulskoga sveučilišta također studira čistu filozofiju. Od 1980. do 1984. nakladnik je i urednik časopisa *IstoÉ*, surađujući istovremeno (kao književni kritičar) i u mnogim drugim onodobnim brazilskim (književnim i inim) periodicima. Godine 2000. sudjeluje u snimanju dokumentarnoga filma (u režiji Uga Giorgettija) posvećenoga pripadnicima tzv. *Sãopaulskog (pjesničkog) naraštaja šezdesetih*. Još od početka devedesetih godina prošloga stoljeća jedan je od čelnika kulturne zaklade *Moreira Salles* u São Paulu, specijaliziravši se poglavito za područje likovnih umjetnosti. Trenutno je urednik književnoga časopisa *Cadernos da Literatura Brasileira* što ga izdaje spomenuta zaklada. Uz dosad navedene, Franceschi je obnašao i razne druge odgovorne

² Svi ti prijevodi objavljeni su u okviru nakladničkog niza *Os Pensadores (Mislioci)* sãopaulskoga izdavača *Abril Cultural*.

³ U prijevodu: *Pelud*.

dužnosti u pojedinim brazilskim (kulturnim) ustanovama (kao što su, primjerice, Visoka škola za propagandu i marketing – *Escola Superior de Propaganda e Marketing* u São Paulu, Brazilska novinska udruga – *Associação Brasileira de Imprensa*, Sãopaulski umjetnički paviljon *Assis Chateaubriand* – *Museu de Arte de São Paulo Assis Chateaubriand* itd.). Dobitnik je niza (književnih) nagrada i priznanja, među kojima i nagrada *Jabuti* te *Cassiano Ricardo*. Objavio je sljedeće zbirke pjesama: *Otkriveno popodne* (*Tarde Revelada*, 1985.), *Vodeni put* (*Caminho das Águas*, 1987.), *Sol* (*Sal*, 1989.), *Fraktali* (*Fractais*, 1990.), *Prostim okom* (*A Olho Nu*, 1993.) i *Klasični oblici* (*Formas Clássicas*, 2002.). Poput Rubensa Torresa Filha, i Franceschi slovi kao *pjesnik-filozof* koji uporno traga za *iskonskim ontološkim smislom još nebanaliziranih riječi*, ovaj put znakovito uronjenih u *pomalo melankoličnu san-juan-de-la-cruzovsku mističnu ekstatičnost*.

Posve su drukčije naravi stihovi pjesnikinje Lu Menezes, rođene 1948. u prijestolnici brazilske savezne države Maranhão – São Luís. Taj prelijepi grad na sjeveroistoku Brazila (jedini koji su osnovali Francuzi!) Menezesova, međutim, gotovo da i ne pamti jer se zarana nastanila u Rio de Janeiru gdje provodi najveći dio djetinstva. Odatle na kraće vrijeme seli u Braziliju na čijem sveučilištu (Universidade de Brasília) završava studij sociologije. Po povratku u Rio,⁴ na Sveučilištu države Rio de Janeiro (Universidade do Estado do Rio de Janeiro), upisuje doktorski studij komparativne književnosti doktoriravši s tezom o razlikama glede poimanja boje u pjesništvu brazilskoga konkretista Joãoa Cabrala de Mela Neta (1920. – 1999.) i američkoga modernističkog pjesnika Wallacea Stevensa (1879. – 1955). Paralelno s (književno)istraživačkim i prevoditeljskim radom bavi(la) se i pisanjem stihova. Do danas je objavila četiri knjige pjesama: *Ljubav je tako vitka* (*O Amor é Tão Esguio*, 1980.), *Rastvori se, Rosebude!*⁵ (*Abre-te, Rosebud!*, 1996.), *Tamo gdje se nebo ljušti* (*Onde o Céu Descasca*, 2011.) te *Čisto ruho i bajka* (*Fato Puro e Conto de Fadas*, 2012.). Njezina možda najbolja zbirka – *Gdje na svijetu* (*Onde no Mundo*) još uvijek je u rukopisu. Pjesničko stvaralaštvo Menezesove odlikuje se izrazitom kromatičnošću (valja se prisjetiti teme njezina doktorskoga rada!) i jasnom sintaksom koja ne ostavlja mjesta *velikim dvoznačnostima*. Upravo po tome će, čini se, ostati prepoznatljiva u cjelokupnome suvremenom brazilskom pjesničkom korpusu.

⁴ Gdje živi i danas.

⁵ *Rosebud* (engl.) – ružin pupoljak.

Rubens Rodrigues Torres Filho

PRIJAMNI PJEV

No dia do retorno

Na dan povratka
prebivat ću pitomo ovdje
a moje će se oči laticasto
otvoriti tvom neznanom obrisu.
Iščitavat ću čudnovate stranice zaborava
bukteć u prolazu
pozdravne ti riječi.
Svladat ću umjetnost smijeha: nešto
ću ipak naučiti od probuđena cvijeća
i rastućeg žubora voda.
Ime ću tvoje izreći merkurskim slovima,
okružen tisućom proročanstava
rasprsnut ću se poput kakve voćke.
Ime ću tvoje darovati vjetrenu letu,
barkama što pripremaju ekstaze,
neobjašnjivim vojskovođama užasa.

BJELINA

Este poema me mandou calar

Ova me pjesma ušutjela.
Stoga ispraznih glas što se zavukao
u sredinu. Bijaše to pouzdano u ušće
možebitnosti ubačen noj.

Stih je, kružolik, šetao uokrug.
Njegova mana je vječito ponavljanje
neizgovorenoga.
Bjelina bijaše brza,
stranično besmrtna, tražeći bis.

Oplakivana gramatičkim suncem,
razgovijetnim govorom i ovom ovdje prazninom.
Njezin jedini putopis bijaše poskliznuće
vihorom lijevka.

Pokapao si papir, i točka.
Sada si eto zaboravljen od vrška nalivpera.
Znače moj, ostavljam te dakle sama
premrežena mrežnicom čitača.

FIGURA

Esse sorriso justo pontuado por vírgulas

Taj pravedni osmijeh oivičen apstraktnim
zarezima,
na jamačno uprizorenu putu, očima proždire
prejasnu žudnju hoteći nas vješto
odmiješati miješajuć reljefe
podložne niti odsuća.
Pretpostavljeno pak
zasaduje počupano cvijeće i čvorove jezika.

OKUS

Estive

Katkad
sam bivao sâm
poput hridi
izudarane bijesnim zelenim valovima
obližnjeg mora. Samovati
znači odsustvovati iz
matematički točna središta. Biti ograničen iznutra.
Okruglo nebo, nepromočivi plašt
ili lirski ogrtač dodaju tome i
okus ironije
ili blagosti: pticu,
katkad i kišu
ili u najmanju ruku zvijezdu.

PROZIRNO NEBO

nítido céu plural estacionado

prozirno pluralno parkirano nebo
na uglu zatiljaka što se sprežu
izmiljelo nekoliko sličnih nam
anđela-pješaka: oholih dizača nosova

(lišenih pohlepe, kao što reče Goethe)
upućuju se eno prema zvjezdanoj
tmini, toj šetnici očiju i ponoru
nesretne mašte.

Prema stranici što se samoočitovala i glatkoj
teksturi što je jalovo nastanjuju navodnici, trotočke
ili metafore pokušavajući ju nadopuniti
prenosivim beskrajima. Bezazlenim

pladnjem pogibeljnih udaraca sudbine.

BESRAMNI ČINI

Nós nos queremos bem...

Mi se dakle volimo: ah kakva li prolijevanja,
kakva li krvarenja oćutā!
Kao da smo braća! I kako su nam samo prozirne duše!
I kako nam samo olako izmiče tlo pod nogama!
Možemo se promatrati naopačke
jer sve je tek svjetlost. Ljubav kojom se ljubimo
posvećuje nas do kostiju.
Kakve li staklene utrobe! I kakve li očitosti!
Moj ud se gle elektrizira – postaje vezica! Crtica štoviše!
Poveznica dviju
tako zanosno zbliženih,
tako zanosno ugniježđenih duša.
Već napamet pogađamo svoje reljefe i lica.
Sve u nama pleše: čarobna
svjetlucanja ližu nam usne:
dosta nam je tek priprosta raskoš!

USNULOJ LJEPOTICI

Lento navio de teu corpo

Troma lađa tvog tijela
pounutrašnjeno sniva.
Tvoj san probavlja noć
dok druga polovica tebe čeka
nalikujući izrezanoj naranči.
Podsjećaš na obrnutu dúgu u
kojoj su sve boje žučkastosmeđe.
Sve kad bi i posjedovala krila,
ne bi snivala tako velikodušno
i s takvim odsućem.
Okrećeš se oko okretaja
koji te okreću uokrug prolijevajuć
sidro plovidbi
što te iscertavaju u vodi.

Čudesne li pogibelji
tvoga krhkog obličja.

POGRBLJENOST

o vôo circumflexo de uma ave

Pogrbljen let ptice:
uskličnost i istosmjernost
prebistra, štoviše ispražnjena pogleda.
(Tomu valja pridodati i unutrašnje-vanjskim vjetrom
prostrijeljen trg, s prozorima što gledaju na isti.)

Više se međutim ne nadamo da će nam poneki ples
oprostiti naš obmanut prostor.
S puta izmiče crtež grimasa, a bol biva
sve jačom, urezujuć u nas svoj zemljovid.

Malo je trebalo pa da naš izum
zaživi, da nadiđe razinu nacрта:
plovidba brža od lađe odala se
naime tkanju vlastite vode.

Crte pak, jedna za drugom, padaju mrtve
nadohvat oporu jutru, naoštrenu
umiljatim razoružanim
riječima.

PUČKI ČETVEROSTISI

I.

Botei lenha no borralho

Nabacih drvo na žeravku
nabavih jaja na tržnici
razmućkah ih u tavi
i zgotovih kajganu

II.

Na cesti opazih cvijeće
na dvorištu dosadu
Dajte mi dakle četiri crteža
crteža suncā i žena

KLOROFIL

Verde mar, verde rio e verde pranto

Zeleno more, zelena rijeka i zeleni plač
što kiši zelenim zarobljeničkim šipražjem
zatočenim u ovom tromom i studenom ljubavniku
kakav bijah, glede nas dvoje, onog samotnog
petka.

Prozirni leptiri u tmuni
što se umjetnošću odsustva slijevaju
kišama-šljokama prekrivaju
kamene ploče gajeva nedišljivim
klorofilom.

Riječ je o ubranim i probranim stranicama
izbrisanim ovom nutarnjom prazninom i ponovno
ispisanim onostranim vremenom,
baš kao i o nama što, ujedinjeni prijevarom,
udvoje ili utroje, dijelimo potajnu,
uvjetno darovanu studen.

Odostrag ljiljanolikog pogleda dotle se glodanju
odaje neki oštroumni i prosvijetljeni kukac,
inače dobar poznavatelj i kopač pustinja,
galopirajući ništavilom koje ga proždire.

PRIMJERICE

Ao que se chama oceano: ponto

Onomu što se naziva ocean: vodeni
ponor, dvoznačnost
ili naprosto more, za zbijenih sati;

onomu što se priča o nevidljivim stvarima,
o plaču i vjetru, zagrljajnoj
oluji,

onomu što se iščekuje za sporohodne
samoubojičkim pticama nahranjene noći

pridružujem
još jednu vijest:
onu o tvom u naranče urezanom imenu
i drugim starijim navadama.

Primjerice: o zajedničkom sjedenju s cvjetovima iglica
i vodi što je ono najavljuje u tvojim očima.

MEĐU NAMA

Você me olhou. Só que isso

Pogledala si me. Jedina nevolja je međutim
u tome što me to smete, što zbog toga

zamuckujem.
Postanem klupko koje gubi nit.
Pa kako da sada pronađem dovoljno podobnu i pozornu
rečenicu
kojom bih te ganuo a da pritom ne prestanem biti duhovit?
I kako da pogodim izričaj ili pokret
koji bi među nama uspostavio
onu trenutno tako vrsnu i prigodnu
prozirnost nekog od naših
srdaca?

António Fernando de Franceschi

OPHODNJA

à noite saíamos

noću bismo izlazili:

premda mi nije obznanjeno
tko me to običavao šetati
ti ili ja

sigurno je da smo izlazili
svečano se i nenadano pojavljujući
pred najčišćom oskudicom

pa ako si neprestance zastajala
u zavjetnim odsijecanjima okrajina
ili kako bi pomno ubrala
najprolazniji cvijet

bilo je to samo zato da
bi put obilježili obrisi
i jednako pomni rasjeci

pri čemu je Zlo izbjegnuto
u nepredviđenoj uočnici
bilo pravo otajstvo slučaja
među izgubljenim i nađenim stvarima

MUČNINA

era uma colina sem centauros

bijaše to brežuljak bez centaura
(i žudnjā)
brežuljak bez bunilā i sekstanata
gdje zrelo vrijeme
(i redovito krvarenje)
bijaše oprano ruho

bijaše to nizvodno mučeništvo
bez razmirica i ozljeda
gdje redovita lihva
odviše strogo prosuđivaše
tek minuli život

bijaše to krivica uperena
u rastvoreno i vječito
plamteće jajoliko oko
bez zlatnog (gotovo puzećeg)
reza
kada volja bijaše ništavilo

NEŠTO

há algo feito e acabado

postoji nešto urađeno i dovršeno
što opovrgava teoriju
nešto slobodno od carina
što pluta tijesno sljubljeno
s ljiljanom planinskih visova
nešto oduzeto osvetoljubivim željama
što ostaje nedotaknuto
nešto što se proteže među noktima
i mjesečastom tkaninom
zbunjujući te i iskupljujući
nešto točno i nešto pogrešno
poput cjelovita prebivališta
preostataka u čaši
i povratne mamurnosti

nešto što je ujedno i oholost
koja te prosvjetljuje
nešto što ne možeš namiriti
naprosto zato
jer si posjednik mitova
nalik zatvorenoj prostoriji
nešto što se prelilo u
nebrigom nagrizzanu oštricu
nešto bez oštine i reza
no čiji te dodir boli

CIRCUS MAXIMUS

Leões incontidos

Razjareni lavovi
dodiruju žice kaveza

meso sam izloženo
nečistoj gozbi

zavjeti moje utrobe
nastanjuju njihove oštre zube

žrtvovanu krv
raskidanih vena

lomim se razlomljena sam hostija
prolijevam se pijeskom

privoljenom stvari
ove surove večere

KAPETAN BLOOD

no assalto

u napadu
što ga kukavički
poduzimljem
uvis uprtih bokova

vjetru prepuštam
pleća i kosu

no tvoje jedrilje
čvrsto obuzdavam
vlastitim
strahom

jer kojoj to luci
naposljetku
me vodi
taj put?

i koji to otok će
postat' mi utočište
bude li mi more
zavrtjelo glavom?

ZEMLJOPIS

O leve arrepio de tuas mãos

Nježno sam zauzdan
laganim drhtajem tvojih ruku
slijedim te mimohodom
vlastita neznana bića
zajutrujem udolinama
krstarim brežuljcima
polje sam podatno tvojoj
želji za preobražajem
ili na planinskom bīlu
izgubljena staza

Zemljopisno se razotkrivam
tvojoj svojevóljnoj
žudnji
ne bih li te ubrao livadama
i prosjekama
i ne bih li u vitkoj travi što mi prekriva
prsa oćutio tvoje zube
kako me pedalj po pedalj rasijecaju
dok mi ti pomalo nehajno zasljepljuješ
pogled prepun strasti

RIJEČ

– *branco sobre*

– bjelina povrh
bjeline
Orides Fontela⁶

no čak i
savršena bjelina
postaje neprozirnom
napišem li
primjerice:
bjelina stranice

jednom potrošena
riječ naime izbija
iz možebitne nagosti

i tmurna se vrtloži
ne bi li se
samoporodila

jer bivajuć svjetlo
ona u isti mah biva i
otpad
samoća
ruina

ZMIJA

cauda e dente

od repa do zuba
zmija
se grize
cijela
tromo se proždire

⁶ Aluzija na opsjednutost bijelom bojom koja karakterizira cjelokupan pjesnički opus poznate brazilske pjesnikinje druge polovice dvadesetog stoljeća – Orides Fontele (1940. – 1998.).

sjeverno
a utapa i samoproždire
južno od sebe
od jedne i druge
od one koja ždere
i one koju žderu
ne ostaje ništa
drugo doli ona ista
pradavna zmija
i beskrajna glad
koja je pustoši
čak ni mrtva
zmija se ne može
nasititi sebe

KREMEN

face angular

uglasta li lica
što ga klešem
ovoga ovdje u koje se opetovano
preobražavam
tog mogućeg preslika mene
na nijemom obrazu
i užarenu udarcu
što ga zadajem:

o, kada bar ne bih bio vlasnik
boli
i naborane mlohave
ruke
što ranjava
suočavajući me s kamenom

DODIRI

o muito amor

mnogolike li ljubavi
čak i pretjerano mnogolike

i savršenih li dodira
u žeravci pjesama
žudim te skrušen
jedanaest katova povrh mora
jedanaest katova povrh snijega
pa čak i više uputiš li se onòstrance
do mene
pouzdaš li se naslijepo
u tvrdnju:
žudiš li me dakle?

MIOMIRISNI RECPET

de altura máxima

s najviše uzvisine
samodostatno krvari
pupoljasto sunce

valeryjevski zasjenjujući
glogovlje
i lipe

što sivozelene i
nenatrunjene rumène
odišuć' svekolikom ljupkošću:

svjetlost naime
ne iziskuje
prisnost rúža

Lu Menezes

ISTODOBNA LABUĐA TIJELA

Branco ideal e branco real

Savršena bjelina i zbiljska bjelina
isti labud zauzumlje
prostor

soljenke
sve dok
zakon o

seobi duša u žitak ne preobrazi
zastarjelu
klepsidru: od soli sazdana labuda

što malaksajući
slijedi vremenski

tijek

dok
se ne pretvori

u prozirnu plastiku

NA KIŠNOME BRODU

I

Que falta de um fogo fiel

Kakve li nestašice odana ognja
dok kiša gori
Ugrij me dakle, nestašico, u obličju
vlažnoga plama
Pobrini se da ne zaboravim
onoga koji je Saharom odijeljen od mene

II

Ispijanjem čaja pokušavam dokazati postojanje Kine
dok drveće u magli ocrtava njezine obrise

III

Samo je vrijeme dežurni krivac
u slučaju da netko razborit
strada od nestašna potoka

Kiše razgaljuju
kuglu zemaljsku
sa svime što je otopivo u njezinu olovnu raspoloženju

Na nekoj raznježenoj indijanskoj cesti
slonovska će šetnja
ostaviti duboka uleknuća

Na Uskršnjem pak otoku vodom se napajaju
kamene šupljine gorostasnih očiju

IV

Voda
je ponegdje jednaka psu vodomrscu

iako neki samotnik reče

*Voda je ljubavna oda,
Volim je gledat' gdje teče*

da bi ju potom počeo maziti
kao što se mazi plišana kuja ili
plemenito čistokrvno štene

V

Već tisuću i jedan dan kiši
Daleka
poput zastarjelih lutnji odzvanja
elegija
brodova u zaljevu

(Brodova usidrenih na kiši
što stoički bježe od tvojega
pogleda)

Dok duša, na pučinskom blatu,
pluta i brazdi svoj vlastiti anagram

SVJETLA U DALJINI

Agora, é como se desse pedaço...

Kao da iz tog komadića crnoga stakla
kojim jednobojni slikari sažimlju
nijanše, i to krajobrazne nijanse
(riječ je o tzv. *Claudeovu staklu*)
nadire golema mrtvačka plahta, prisni oblak
boje za kojom toliko uzdiše hobotnica,
nafta
prolivena nad tisuću i jednom bojom Bagdada
prskajući
Rio
svokolikim životom kada u čekaonici ovdašnjih meta
i na nju dođe red
da smaragdnom zelenilom zacrni Corcovado,
palme i ukrasne pločice iz razdoblja arapsko-portugalske
prošlosti,
baš kao i Glavu šećera – taj nebeski kineski
san,

kako bi ti prisjelo da o sumraku
poželiš pogledati
noć, nadu i klesani kamen
iz voljena Mallarméova versa
(riječ je o Mallarméovu staklu)
budući da
samo u vremenu mira
nadu razlučuju utori klesana kamena,
budući da samo u vremenu mira
svjetla u daljini navješćuju pradavnu dobrotu
očajniku

CUNAMI I SUSJEDSTVO

Então, a mulher e a criança

Žena i dijete slijedile su
zmiju koja je doplivala do kopna
pa su se tako uspjele spasiti.

Žena
je pak bila susjeda osobe kojoj je majka uoči smrti
povjerala dijete.

No i sama je zmija
odjednom postala neka vrsta
susjede.
Susjede koja pripada drugoj životinjskoj vrsti.

UZORAK TIŠINE

A beira da piscina vazia

Na rubu praznog bazena
tri bijele i prazne
osebujno postavljene stolice
međusobno se osebujno slušaju
razgovaraju i šute.

S portugalskoga preveo i predstavio: Nikica Talan

John Elsom

Ratni napori

Imam 6 godina, 3 mjeseca, 2 dana i 9 sati, a jučer sam u školi dobio peticu iz brojeva. Mama to još ne zna. Izabrat ću najbolji trenutak da joj kažem. Mogu biti strpljiv kada to želim.

Sjedim na stepenici broj 6 našega stepeništa. To je moja najdraža stepenica. Viši sam od svakoga odraslog u hodniku, osim ako je neki DIV, i mogu se kroz ogradu kreveljiti mami kada izlazi iz sobe moje sestre. Ona se samo pretvara da se boji. Mogu i vidjeti kroz prozorčić iznad ulaznih vrata kada netko prilazi putem. Sada nitko ne dolazi, ali mogu vidjeti u prilazu crni auto doktora Averyja.

Ondje je već dugo vremena, možda 1 ili 2 sata, nisam siguran.

Sviđa mi se doktor Avery. Zove me Sunny Jim i kaže mi da budem dobar, ali ne *tako* dobar da svatko želi znati što smjeram. Mama veli da je dobar i brižan doktor i da, kada mu netko ne može platiti, on samo uzdahne i upiše bilješku u svoj džepni notes i kaže kako vodi evidenciju. Ne znam što time misli reći. Mi mu možemo platiti, osim ako se ne zadrži jako, *jako* dugo. Ja nemam ručni sat. Možda dobijem jedan za svoj sljedeći rođendan. Tada ću imati 7 godina.

Mama izlazi iz sobe moje sestre. Jako joj se žuri. Osmjehne mi se blago, što i nije neki osmijeh, i odjuri u kuhinju pa se vrati noseći zdjelu kipuće vode i opet nestane u sobi moje sestre. Osjeti se vonj Lysola, sredstva za dezinfekciju. Ja mrzim Lysol. Ako padnem i ogrebem se, sasvim malo ili tako nešto, mama zakuha vodu i stavi u nju Lysola, pa mi istrlja ranu što me jako peče! Zbilja boli! Ali mama kaže da to sprečava infekciju, kao bjesnilo.

Možda moja sestra ima bjesnilo. Ako je to, onda joj bila daleka zemlja!

Na stepenici 6 nisam sâm. Sa mnom su i moj slijepi medvjedić čije je ime Medo te moj najbolji prijatelj Galling kojega samo ja mogu vidjeti. Galling je otprilike star kao i ja i slične visine, i izgleda kao ja, ali je mnogo,

mного zločestiji. On me nasmijava. Govori tako proste stvari. Doktora Averyja zove *Dupeglavac* i kaže kako moja sestra, koja je 3 godine, 6 mjeseci i 10 dana starija od mene, uopće nije bolesna. Samo želi biti u središtu pažnje i da ne mora ići u školu nekoliko dana, i moram reći da je Galling vjerojatno u pravu. To je baš nešto što je moja sestra u stanju učiniti, osim što me uvaljuje u neprilike, ali kada tata dođe kući, onda sva postaje umiljata i slatka, i ljubi ljude, čak i mene, a on ju zove njegovom Princezom. Fuj!

Nešto se događa.

Vrata sestrine sobe malo se otvore, pa se opet pritvore, a onda opet otvore i mogu čuti doktora Averyja kako mami potihom govori, ne šapće, a ona mu tihim glasom, gotovo šapatom, postavlja pitanja. Možda ne žele da ih čuje moja sestra. Onda se vrata opet zatvore.

A kada se ponovno otvore, izlazi doktor Avery i mama za njim. Rukuju se i doktor Avery joj stavi ruku na rame. „Ne dajte se!“ kaže. „Boj još nije gotov!“ Mama se osmijehne, što i nije neki osmijeh, a ja ugledam sestru u krevetu, crvena i otečena lica, prije nego što mama opet zatvori vrata.

„Slušaj, Sunny Jime“, kaže mi doktor Avery, „hoću da me pažljivo slušaš. Počeo je rat. Svi moramo dati svoj obol, posebice hrabri mladići poput tebe. Tvoj zapovjednik je mama. Moraš učiniti točno ono što ti ona kaže. I moraš joj dopustiti da noću spava. Jako je umorna. Nema NI-ja¹, nipošto! Zatočen si u vojarni. Tvoja dužnost jedina je važna stvar i budeš li ju obavljao kako treba, sve će biti dobro“.

„Razumijem, gospodine“, kažem dok se Galling cereka iza mene. *Dupeglavac! Dupeglavac!* „Znači li to da ne mogu ići u školu?“

„Neko vrijeme ne možeš“, kaže doktor Avery, „hoću da ostaneš doma i paziš na majku“.

„Razumijem, gospodine“, velim ja, „a mogu li igrati nogomet?“

„Ne“, kaže doktor Avery na odlasku. Mama mu veli doviđenja. On obeća da će opet doći sutra i vidim ga kako ulazi u svoj auto i vozi u rikverc i gotovo pregazi nekoga biciklista. To je tako u ratu, kako kaže moj tata. Dugo se ne događa ništa, a onda se sve, čini se, dogodi u jednome trenutku.

Iza ograde stepeništa ja oponašam tigra u kavezu. Ja to činim jako dobro. Svi to kažu, osim Gallinga koji veli da više sličim majmunu. Ja režim i mlatarem rukama između prečki ograde pokušavajući dohvatiti mamu pandžama. Ona se uvijek pretvara da je uplašena. Ali ovaj put drži se podalje. Možda je zaista uplašena.

„Ne sada, dušo“, kaže.

„A kada?“ pitam je jer katkada se s njom može jako teško razgovarati, a ja joj još nisam ni rekao za moju peticu.

¹ NI – neopravdani izostanak (u originalu AWOL – Absent without official leave – op. prev.).

„Uskoro...“, odgovara neodređeno, „za koji trenutak! Budi strpljiv, dušo. Čuo si što je doktor rekao! Moram oprati ruke! Ne, nemoj me dirati! Ne smiješ me doticati! Moram... oprati sve, baš sve, u Lysolu...“

I tako ju ja ne mogu niti dotaknuti. Sve je vrijeme provela s mojom otečenom sestrom, a sada nema ni jednu minutu vremena za mene. Nešto sigurno nije dobro. Ali, ja mogu čekati.

Nisam objasnio zašto je Medo slijep. Priča nije duga. Dobila ga je moja sestra kada je bila stara otprilike kao ja i imao je dva svijetloplava oka, kao pikule. Ali moja sestra ih je jednoga dana počela sisati, što je zbilja šašavo. Jedno je ispalo jer je bilo samo upiknuto dugom iglom u komadić čepa i ona je skoro progutala tu iglu.

Naravno da je napravila pravi kraval, kao što uvijek i radi, ali mama je rekla da je igla opasna pa je tata izvadio oba oka, a onda je sestra napravila još veći kraval i rekla je kako je to okrutno, užasno okrutno, i nije se više htjela igrati s medekom. Samo je ostavila Medu na podu i mama ga je dala meni, i sve od tada mi smo veliki prijatelji jer meni ne smeta što je izgubio oba oka ako je prava dobrica.

Noću Medo spava sa mnom u krevetu. Topao je i dobar i kada ga je moja sestra htjela opet uzeti, on nije htio ići. Mama je rekla da bi ga možda mogli dijeliti. Ali ja sam rekao *Ne* i Medo je rekao *Ne*, a moja sestra je rekla da je on ionako prljav jer se družio s dečkima. I tako je ostao sa mnom i sve od tada smo veliki prijatelji, a sviđa se čak i Gallingu.

Stepenište ima 15 ili možda 16 stuba. Teško je točno reći. Najviša stuba možda je stuba, ili je dio odmorišta i nije prava stuba. Pitao sam to i tatu, a on mi je namignuo i rekao: „To ovisi!“

„O čemu?“ nastavio sam.

„O tome uspinješ li se ili silaziš i o tome jesi li malo nacvrckan, u tome slučaju možda ima samo jedna.“

„Nije tako!“ rekao sam. Mrzim tatu kada je u takvome raspoloženju. Kada od svega pravi viceve. „Radi se o brojevima.“

„Pa hajdemo onda izbrojiti, može?“ dodao je. Počeo je od dna i brojio svaku stepenicu i došli smo ukupno do broja 17 – što je čudno! Ali sam skužio da smo ubrojili i najdonju stepenicu, koja je dio hodnika, kao i najgornju, koja je dio odmorišta, no prije nego što sam to uspio objasniti, otpust mojega tate prošao je i samo je mami dobio *PPZS*², *stara moja*, pa nije bio pravi trenutak za razgovor o brojevima.

Mama se vratila. Sva se presvukla i moram reći da sada izgleda još gore. Nosi NAJSTARIJU suknju koja je prepuna rupa i pregaču, a kosu je vezala maramom. U ruci joj je kabao pun vruće vode koji smrdi po Lysolu.

² PPZS – Pa-pa za sada (u originalu TTFN – *Ta Ta for Now*, odnosno doviđenja, popularna uzrečica iz ratne komedije ITMA (*It's That Man Again*) – op. prev.

„Imamo posla, mladiću moj“, kaže. „Moramo oprati pod, i vrata, i sve ostalo. Moramo podići sagove i oprati ih šmrkom. Moramo biti čisti kao nova kovanica. Rat je počeo.“

I tako se bacamo na posao. Ja perem lajsne, ona se popela na stolac i pere do vratke. Onda izvučemo sag u dvorište i ja iz šupe donesem šmrk. Ne razgovaramo.

S vremena na vrijeme mama otvori vrata sestrine sobe i pita ju je li sve u redu i ona pokatkad odgovori, a katkada spava. Htio bih znati što se događa, ali ju ne pitam jer mi možda ne bi rekla. Možda misli da sam premlad. To katkada i kaže, ali ja joj ne vjerujem. Možda namjerno taji neke stvari. Jer lagala mi ne bi.

Ja mogu biti strpljiv. Ne govorim joj ništa o mojoj petici. I ja znam čuvati tajnu. Onda ručamo – juhu s Lysolom, kruh s Lysolom, Lysol kobasicu. Fuj. Slušamo zabavnu emisiju na radiju, dobro se nasmijemo i gasimo radio kada počinju vijesti. „Dosta mi je loših vijesti za jedan dan“, kaže mama.

„Zašto ne mogu igrati nogomet?“ pitam.

„Zato...“, kaže ona.

„To nije nikakav odgovor“, velim i znam da sam u pravu.

„Zato što smo u karanteni“, kaže mama i ja ju ne želim više ljutiti jer izgleda tako jadno.

Pokušavam ju razveseliti. „Sviđa mi se doktor Avery“, kažem, „on je dobar čovjek“.

„Je“, veli mama, „i vrlo je drag. Misli da ćemo mi to prebroditi“.

„Prebroditi što?“ pitam najumilnijim glasom. To mi je prilika da saznam više, ali ju ne želim zaskočiti.

„Brinuti se o njoj. Da ozdravi.“

„A što joj je?“ pitam.

„Pa...“, počne polako, kao da važe što reći. I onda se dogodi. Odlučila je. Reći će mi sve. Ne moram više postavljati pitanja. Sve odjednom poteče iz nje, kako se ono kaže.

„Sestra ti je jako bolesna. Ima tifusnu groznicu. Ne znam gdje je to pokupila. Možda od vode! Od sada moramo sve prokuhavati. Možda od kriške nekoga voća! Ne budemo li oprezni i ne operemo li sve u Lysolu, i mi se možemo zaraziti! Trebala bi biti u bolnici, zaista bi trebala! Ali bolnica ju ne može primiti...“

Mama ispuše nos. Izgleda jadno, crvenih očiju, marama joj skliznula s glave i trudi se ne zaplakati.

„Rat je! Očekuju mnogo jasnih ljudi iz Londona kojima su u blicu bombardirane kuće, i ranjenih vojnika iz Francuske među kojima bi mogao biti i tvoj otac. Zato se ne mogu izlagati riziku da se proširi epidemija tifusa pa ja sama moram učiniti što mogu...“

„A tu sam i ja“, podsjetim je.

„Naravno da jesi“, kaže i pokuša se osmjehnuti. „Dakle, oboje moramo učiniti sve što možemo!“

I opet se mahnito bacamo na posao. Skidamo zavjese za zamračenje i peremo ih u Lysolu pa ih opet vješamo. Iz potkrovlja donesemo krevet na rasklapanje i stavimo ga u hodnik kako bi mama ondje mogla spavati. Katkada mama ide provjeriti sestru i odnese joj čašu prokuhane vode, a iznese lavor u koji je povraćala i poslije uvijek opere ruke.

Ja ne smijem u sestrinu sobu, ali stojim kraj vrata i mašem joj. „Bok, rugobo!“ kažem.

„Šta ti je, gnjido mala?“ odgovara, što znači da joj nije tako loše.

„Odmah mi je bolje kada te ne moram gledati“, kažem joj.

„Odlazi onda!“ dometne ona. „I ne zagađuj atmosferu!“

„Prava se našla to reći!“ kažem i mogli smo povesti zanimljivu raspravu o toj temi, ali mama se vratila da bi joj popravila jastuke i spremila ju za počinak. Stoga se samo iskreveljimo jedno drugomu, a u tome je ona u pravoj prednosti jer joj je lice još ružnije nego obično, zaželimo si laku noć i zakikoćemo.

Mama mi dopusti ostati budan i poslušati radiokomediju ITMA u 8 sati, ali čim završi u 8:30, odvede Medu i mene na kat u krevet. Umoran sam, a umoran je i Galling, premda se on samo zezao cijeli dan. Htio bi popričati s Gallingom, ali ne mogu dok je mama tu jer ona ga ustvari ne može vidjeti i preumorna je i pokušati.

„Hoće li ozdraviti?“ pitam mamu.

„Ako Bog da“, kaže, ali se ne uspijeva osmjehnuti, čak ni onako napola, što i nije neki pravi osmijeh. „Mi smo učinili što smo mogli. Sada nam preostaje samo molitva...“

Onda me zagrlji, jače nego obično, i ja se zapitam je li možda sada pravi trenutak da joj kažem za svoju peticu, ali ona se spusti na koljena pokraj moga kreveta i zajedno izmolimo Očenaš ili, točnije, ona izgovara riječi, a ja samo ponavljam ono što sam zapamtio, onda me ona ušuška i stavi Medu pokraj mene.

„Nadam se da se spominješ sestre u svim svojim molitvama“, kaže.

„Naravno“, odgovorim, premda nisam baš siguran s tim molitvama. Katkada djeluju, ali Galling misli da su samo gubitak vremena. „To su samo riječi“, kaže, „i nije ti uvijek jasno što znače!“

„Zlato moje“, kaže mama i ugasi svjetlo.

Umoran sam, ali mi se ne spava i htio bih prodiskutirati današnje događaje s Gallingom koji misli da većina odraslih ima običaj praviti od buhe slona. „Dupeglavac!“ kaže. „On je samo doktor! Zараđuje lovu od toga što su drugi bolesni! Kladam se da bi tvoja sestra brzo ozdravila kada bi joj on prestao davati lijekove! Pa Lysol! Tako strašan smrad. A jesi li ikada vidio da je ubio neku bakteriju? Jesi li ikada vidio bakteriju?“

Naravno da moram reći: „Ne“. „Eto, vidiš“, veli Galling. „To ti je moj dokaz.“ Onda se javi i Medo, dobri stari pouzdani Medo, polagan, ali pouzdan. „Neke stvari znamo“, kaže on, „a neke ne znamo. Ja ne mogu vidjeti ništa, a najmanje bakterije. Ne mogu vidjeti ni vas, na primjer. Ali, to ne znači da ne postojite, zar ne?“ „Mene nitko ne vidi!“ odgovara Galling. „Ja sam čista izmišljotina.“

Razgovaramo tako i ja postajem malkice pospan. Čujem mamu kako diše u hodniku, usnula na pomoćnome ležaju. A onda začujem još nešto, što je sigurno moja sestra i što više slušam, to je više čujem. Pokušava disati, ali nešto joj je u grudima, možda šljajm, neka zelena sluz koja joj ometa disanje. Zahlikne se i ispljune ju, ali onda sve počinje iznova, ta gvaljica sluzi, a iz grla joj izlazi zvuk krkljanja dok je se pokušava riješiti. Pozove *Mama*, sasvim tiho, jer gotovo da ne može govoriti, ali ja ju čujem jer se tako snažno koncentriram i mislim, i osluškujem da mogu čuti i pauka kako plete svoju mrežu ili mrava koji prolazi podom, zbilja, skoro mogu.

Posavjetujem se s Gallingom. „Dolje se vodi rat“, kažem mu. „Moja sestra ne može disati.“

„Ma, može“, veli Galling. „Samo se zeza.“

„Ne, ne zeza se“, kažem ja, „slušaj!“ I, naravno, potpuna je tišina. Ne čujemo baš ništa.

„Umišljaš stvari!“ dodaje Galling i okrene se na drugu stranu spreman za spavanje.

Ja onda opet začujem isti zvuk, prvo vrlo slabo, a što se više koncentriram, to jasnije čujem da se ondje vodi pravi boj koji nije samo borba za zrak nego i s krvi u grudima koja joj udara u obraze i šumi u ušima. Zvuči prilično očajnički i tada se sjetim riječi mojega tate: „Katkada ti preostaje samo jedna stvar, koja se možda čini bedastom, ali ipak ju moraš obaviti.“

Potpuna je tišina, ali ja odlučim sići dolje i probuditi mamu, jer ona će znati što treba učiniti, i ponesem Medu jer je tako strašno mračno. I tu pomaže ona petica iz brojeva. Do poda hodnika, gdje mama spava na pomoćnome krevetu, ima 16 ili 17 stepenica i ja ih brojim. Ali ona spava tako duboko i izgleda tako umorno, a iz sestrine sobe čuje se samo muk, pa pomislim: „Možda je Galling u pravu! Možda samo umišljam stvari!“

Vrata sestrine sobe malo su odškrinuta i ja ih odgurnem i vidim ju u krevetu kako leži na leđima i zuri u strop. Izgleda kao da ima visoku temperaturu. Nisam siguran spava li ili ne – a ne može ni Medo – pa samo stojimo kraj njezina kreveta i pitamo se što učiniti. Onda ona, kao da zna da smo tu, napola otvori jedno oko.

„Mogu li vas sada srediti, gospon?“ kažem ja oponašajući glas gđe Mop iz ITMA.

„Ne bi smio biti ovdje“, veli ona, više mislima nego glasom.

„I nisam!“ odgovaram naglas. „Ja sam ustvari špijun! Das ist Funf šprehen.“

I opet počne plakati i još uvijek je ljuta na mene i sve to. Strgne posteljину s mogega kreveta i zgrabi moju pidžamu, i sve što može pronaći, i sve to nagura u veliki lonac za kuhanje te ulije vruću vodu i Lysol i ostavi me gola golcata.

„Moraš mi svečano obećati“, kaže, „da to više nikada nećeš učiniti!“

„Ne“, velim ja, „ne mogu ti to obećati“.

Znam da sam u pravu.

I ona mi odvali šamar, što prije nikada nije učinila, i ispraši mi tur i veli da će sve ispričati tati, i da ću onda s njim imati posla jer sam zločest, jer ne slušam i jer sam neodgojeni balavac.

Ali nisam.

Onda odnese Medu u vrt i spali ga.

Ja ne govorim ništa. Ne znam što bih rekao.

I tada se pojavi doktor Avery u svojem velikom crnom autu i cijela ova jadna priča krene ponovno, i mama mu ispriča kako sam se sinoć bez dopuštenja spustio s kata i sjeo kraj sestre, i kako sam se vjerojatno i ja zarazio, i što da ona sad radi, i što si on samo može misliti o njoj jer je prespavala svu tu gungulu i nije čula ništa, baš ništa?

Doktor Avery me pogleda. „A što sam ja tebi rekao, momče? Moraš slušati svojega zapovjednika!“ Dupeglavac!

Zajedno uđu u sestrinu sobu i ostave me u hodniku, ali mama ubrzo opet iziđe po zdjelu kipuće vode s Lysolom i ugleda me pa se ispriča. Sva je zbunjena.

„Ah, dušo“, kaže, „tako mi je žao. Odmah ću ti donijeti ogrtač, ali doktoru treba vruća voda. Budi strpljiv“.

Jesam strpljiv, ali to postaje prilično teško.

No mami se može vjerovati. Ostavi vruću vodu u sestrijoj sobi i ponovno iziđe, ode na kat i pronađe moj ogrtač, umota me u njega i zagrli.

„Moram ti nešto reći, mama“, kažem. Želim ju razvedriti.

U tome trenu iz sestrine sobe iziđe doktor Avery i zakašljucava se kako bi privukao pažnju. U ruci ima toplomjer.

„Temperatura joj je pala“, veli, „možda je ono najgore prošlo“.

I vrati se u sestrinu sobu, a ja iskoristim priliku.

„Znaš li, mama“, kažem, „da sam u školi dobio peticu iz brojeva?“

Očekivao sam da će biti zadovoljna, ali nikada da će biti baš tako sretna! Kao da smo pobijedili u ratu! Smije se i plače i podigne me i kaže da sam divan dječak, tako pametan, što nije rekla maloprije! Ode u sestrinu sobu i kaže doktoru Averyju da je divan čovjek i da nema tako dugačka popisa koji bi mu mi mogli platiti za sve što je učinio za nas, kada bi se protezao sve do neba.

„Još se nismo sasvim izvukli“, upozori je on. „Doći ću ja opet sutra ujutro.“

Sestra sjedi u krevetu i domahne mi. „Bok, čudovište!“ kaže.

Ona se mora osmjehnuti jer voli kada oponašam likove iz ITMA, ali nešto joj je u grlu. Pokuša se iskašljati. Pomognem joj da se uspravi, potapšem ju po leđima i ona izbacila neku odvratnu sluz koju ja obrišem s njezina pokrivača komadom toaletnoga papira.

„Vruće mi je“, pokuša reći, „možeš li otvoriti prozor?“

„Naravno da ne mogu“, odgovorim. „Previsoko je.“ Ali pronađem komad vlažne krpe i obrišem joj čelo hladnom, prokuhanom vodom.

„To je bolje“, proleti joj mislima, „nisi ti ni tako loš kako izgledaš“.

„To je zato što sam tako veseo“, kažem i popravim joj jastuke.

Osmjehne se i legne lakše dišući. Sjednem pokraj nje i neko vrijeme ne govorimo ništa. Kroz poluotvorena vrata dolazi nešto svjetlosti, ali ne dosiže krevet. Ne mogu joj vidjeti lice koje je okrenuto na drugu stranu, ali to nije ni važno jer mogu čuti njezino disanje i oslušivati njezine misli.

„Moraš otići“, pomisli ona. „Ne bi niti smio biti ovdje. Mama će se jako ljutiti. Bolje ti je otići dok možeš.“

„Moram sada ići“, objašnjavam, „ali ne ću biti daleko. Samo je 16 ili 17 stepenica odavde do vrha kata, možda samo 15, i ako me trebaš, samo to pomisli“.

„Hoću“, pokuša reći. „Pomislit ću što mogu glasnije.“

No ne želim ju ostaviti samu pa porazgovaram s Medom i odlučimo da jednu noć on ostane s njom kako bi joj pravio društvo. Stoga ga ušuškam pokraj nje u krevetu i ona ga zagrlila pa uzdahne kao da će usnuti, a ja na prstima odem do vrata.

„Pa-pa, za sada!“ kažem.

„PPZS“, ona zaspi.

Kada sam se vratio u svoju sobu, Gallinga ondje nije bilo. Uvrijedio se. To je problem s Gallingom. Ne voli da ga se ignorira. Zabavan je, daje mi dobre i loše savjete i s njim mogu razgovarati. Ali nije stvaran. On ne zna što je to stvarnost. On je moj izmišljeni prijatelj i kada zagusti, onda jednostavno nestane. Ne smeta mi to. Mogu ja i bez njega. Ja sam već odrastao... skoro.

Ujutro je došlo do strašne frke. Ne možete niti zamisliti kako strašne. Mama je pronašla Medu u krevetu moje sestre i htjela je znati kako je on tamo dospio. Morao sam joj reći. Užasno se naljutila i uzrugalala i cijeloga me oprala Lysolom, čak i kosu. Lysol mi je ušao u oči. I strašno me peklo.

„Nisi to nikako smio učiniti!“ kaže. „Nikad, nikad, nikad! Zar nemaš nimalo pameti u glavi? Što sam ti jučer rekla?“

Ja samo šutim. Katkada je bolje šutjeti.

A onda me zagrlila, onako golišava, i poljubi me i kaže: „Znam da pokušavaš pomoći svojoj seki i to je nešto dobro i lijepo, ali, dušo, moraš znati kako je to s tifusom užasno opasno, a ja ne želim izgubiti ni jedno dijete, a sigurno ne oboje...“

„Pazi se, nesrećo!“ odgovorim.
Onda mama otprati doktora Averyja do ulaznih vrata ne prestajući govoriti, i zastajkuju, pa opet kreću, pa se rukuju, ne 1 put, nego 3 put.
„Samo poslije tebe, Claude!“ kažem svojim ITMA glasom.
„Ne, samo poslije tebe, Cecil!“ odgovara sestra iz sobe i svi se smijemo.
„PPZS“, kaže doktor Avery dok mu mama otvara vrata, a onda pogleda ravno u mene, pa u mamu, pa opet u mene.
„Reći ću vam nešto“, kaže, „taj će momak biti pravi vragolan kad odraste“.
I ja pogledam ravno u njega i kažem:
„Ne, ja sam već odrastao“.

S engleskoga preveo i bilješke načinio: Nikola Đuretić

John Elsom

Unutarnji svijet

Osluškiavao sam s pola uha. Sjeo je i upitao bolničku sestru kako sam, a onda uzdahnuo. „Okrutan je taj svijet“, rekao je.

Moj vid više nije što je nekada bio, a nije ni moj sluh, a ni ono što zovu moj periferni vid nije bog zna što, samo sjene i opet sjene, a ono čega se sjećam toga dana, ono što se uistinu dogodilo, ostaje mi misterij sada, kao što je bilo i onda kada se dogodilo, pet posto činjenice i devedeset i pet posto nagađanja, a nisam siguran ni glede onih pet posto. No nešto se dogodilo, da.

Bilo kako bilo, sjeo je. Kako to znam? Čak i u stanju u kojemu se sada nalazim, tisuće je znakova – pomicanje zraka, toplina njegova tijela, potezanje pokrivača kada je vrhom plahte otro suze, timbar njegova glasa – ili je to zujanje ventilatora? – bilo kako bilo, nešto je zujalo i čini mi se da je to bio njegov glas jer se sjena micala naprijed-nazad, što je značilo da s nekim razgovara, možda s bolničarkom, i vjerojatno je rekao, misleći, dakako, na sebe: „Kakav okrutan svijet!“

Nikada nije bio pretjerano domišljat.

Ako bih se duboko zamislio i koncentrirao, mogao bih iz opće buke razlučiti oblike riječi, ali takvi atletske naponi sada su mi nedostižni, osim u posebnim trenutcima, kao kada... zaboravio sam.

„Čuješ li me?“ možda je rekao. „Jesi li danas bolje?“

I onda bi, nakon obavljenih formalnosti, prešao na svoju najdražu temu, samoga sebe, svoj najnoviji događaj s nekim tko ga nije shvaćao, možda nekakav dječarac kojega je pokupio tko zna gdje, možda u kakvome sirotištu, kojemu je samo htio pomoći, a koji mu sada želi podvaliti, vrlo vjerojatno, i što on tu može? Platiti ili? Bilo bi mu bolje da je mrtav.

„Bilo bi najbolje da se ustrijelim i gotova stvar“, vjerojatno je rekao.

Ti, klipane, pomislih, ti, sretni, sretni klipane.

Dakako, samo nagađam. Od fragmenata koji me okružuju nastojim sastaviti cjelovitu sliku. Hoće li se doista ustrijeliti? Hoće li prikupiti toliko

kuraže? Nikada ga nisam dobro poznao, ali u tome kratkom razdoblju koliko sam ga poznao, shvatio sam da je kukavica i gubitnik koji bi se uvalio u nevolje i očekivao da ga drugi izbave. Čak i sada, kada su moje mogućnosti vrlo ograničene, osim što mogu namignuti, jednom za da i dva puta za ne, on je uvjeren kako bih ga nekom čarobnom intervencijom mogao spasiti posljedica njegove ludosti.

Ako to nije razlog, zašto me je uopće posjetio? Zetovska odanost? Ne zamjerite mi ako se glasno zacerekam.

A i kakav bi mu savjet mogao dati kada bi se kojim čudom, što je malo vjerojatno, živci mojega larinksa ponovno spojili s onime što je još preostalo od mojega mozga?

„Pa, hajde!“ morao bih reći. „Upucaj se dok još imaš priliku. Samo si jednom mlad.“

Ja, ja sam čekao predugo. Oklijevao sam i otezao i nisam mogao odlučiti dok više nisam bio u stanju držati pištolj, a pogotovo ne povući okidač. Je li me bilo strah? Pa, naravno! Od trenutka kada sam shvatio da je moje mentalno ožičenje u tako katastrofalnome stanju da posvuda dolazi do kratkih spojeva i izbacivanja osigurača, bio sam u stanju apsolutne panike. Ruke i noge nisu bile moje, prsti su postali poput mrtvih puževa, skvrčeni i bijeli, a jezik mi se zalijepio za nepce i gotovo sam se ugušio, dok mi neki dobrohotni bedak nije na silu razmaknuo vilice i gurnuo ga u stranu. Moje tijelo postajalo je moj lijes. Živoga su me sahranjivali u onome što sam nekoć bio ja.

„Čuješ li što ti govorim?“ ponovio je prilijepivši usne na moje uho. „Došao sam izdaleka...“

Više iz pristojnosti nego zbog znatiželje, mignuo sam i on je zagrmio oduševljeno. Doslovce zagrmio! Dobro, možda se zakašljao ili zagrcnuo ili tako nešto, ali zvučalo je kao da se glasno zacerekao, razveselio, i ta grmljavina stvorila je jeku unutar moje glave, kao da je otkrio nešto ili dosegao Južni pol prije Amundsena i zabio ondje barjak Velike Britanije! Kakvo otkriće! U ovome jadnom tijelu, koje jedva da je još moje, ipak ima nešto života koji se grčevito pridržava dubokih i smrznutih predjela moje lubanje i uspjelo mu je detektirati taj bljesak, nekakav rječit mig.

„No napokon neki napredak“, moguće da je rekao. „Slušaj...“

U ona davna vremena rekao bih mu da svoje tajne zadrži za sebe, dobro, možda ne baš tim riječima ili, ipak, možda baš tako, riječima, jer su se mišići mojega grla žestoko borili protiv prijatelja i neprijatelja, odbijajući predaju dok su glasnice, ti putovi artikulacije, pucale, jedna po jedna, i nastavile se opirati situaciji stenjanjem i šaptanjem, ali ipak pokušavajući govoriti, pokušavajući premostiti samom željom taj golemi jaz između *mene* i *ne-mene* jer riječi su, u najboljem slučaju, tek paukova mrežica razapeta preko kanjona.

„Bio sam kod odvjetnika“, rekao je nadvivši se nada mnom. „Još uvijek nije prekasno...“

„Prekasno za što?“ zapitao sam se, ali sam osjetio težinu njegove glave na prsima i pretpostavio što čini. Provjeravao je jesam li još uvijek živ. Osluškivao je moje srce. Dum-dum dobre stare ure. Kada će već jednom moje srce shvatiti da bi za sve nas bilo bolje da jednostavno odustane od tog tik-takanja? Strah je veliki nivelator. Zbog njega činimo sve ili ništa. Moje srce kuca stoga što se previše boji stati.

Moguće je kako je zaključio da je moj mig bio tek običan trzaj, kao ples mrtve žabe na pladnju za disekciju, pa sam stoga, kako bih izbjegao konfuziju, mignuo ponovno. On je opet zagrmio. Za Boga miloga, pa ovo prerasta u pravu konverzaciju!

„Možeš ti to!“ rekao je. „Unutra, ti se još uvijek boriš! Dobri moj starček! Ti stara protuho! Još ćeš se ti zadnji smijati! Slušaj! Nije prekasno. Još uvijek možeš naznačiti svoje namjere. To je samo pitanje tvoje volje. Još ju nisi potpisao, zar ne? Migni ako me razumiješ, ti beščutni starkeljo!“

Hoću li ponovno mignuti? To je trik-pitanje jer ako mignem dva puta, što bi značilo ne i što bi bila zaista istina, nastavit će s objašnjavanjima, a život je prekratak. Ali ako mignem samo jednom, što bi značilo da, mogao bi me zamoliti da učinim nešto za njega, a što bi, pak, značilo uplitanje, kontaktiranje, ponovno činjenje dobra, nadu i povjerenje... kao što sam, tako mi Boga, nekada i činio.

A ako uopće ne mignem, mogao bi pozvati bolničku sestru koja bi, pak, pozvala liječnika koji bi onda pozvao ravnatelja bolnice, pa bi došlo do duge rasprave o opravdanosti ili neopravdanosti isključivanja sustava za moje održavanje na životu, ha-ha. Dobra strana mojega stanja u tome je što ne moram brinuti o filozofiji.

No samo hrabro! Još uvijek sam osoba neiscrpnih sposobnosti i mogućnosti. Usavršio sam tajnu metodu koja se temelji na tome da niti mignem niti ne mignem, nego zavrnem desnim okom ustranu, tako da svatko tko se nalazi uz krevet može znati da sam živ i da razmišljam o stvarima od nacionalnoga značaja. Čvrsto sam uvjeren kako mogu unijeti takvu količinu jezive zloće u pogled mojega jednog oka da se bolničarke mogu onesvijestiti, a viši konzultanti uzdrmati na svojim pijedestalima.

Ali tom prigodom, moj je optički otrov zakazao. Ništa nije prodrlo kroz njegovu kožu, deblju no što je uobičajeno. Ništa ga nije uspjelo uzdrmati; moji, poput torpeda, najubojitiji pogledi nisu uspjeli zaustaviti, ni jednom pauzom ili zarezom, bujicu njegove naporne ispovijedi.

Vjerojatno je govorio: „Nismo baš bili u najboljim odnosima, krivnja je na objema stranama, jamačno. Ne ustručavam se priznati da nisam bio baš najbolji muž tvojoj kćeri. Barem si tako govorio – i vjerojatno si bio u pravu. Ona je biser, istinski biser među ženama, i svaki bi muškarac bio ponosan da je njegova. Imao sam sreću. Ali nisam ju htio zbog tvojega

novca. To si potpuno krivo zaključio. Sviđala mi se, i ja njoj, pa smo se zaljubili, duboko, istinski, strasno zaljubili. Novac nije s tim imao nikakve veze. Bilo je to nešto posve drugo. Dobro – ja volim lijepi auto, lijepu kuću, to je istina, ali tvoja mi je kći sve na svijetu, i naša dječica, a ti ne bi želio da tvoja kći pati zbog tvojega potpuno krivog zaključka. Mignu ako me razumiješ! Tata...”

Bilo je to previše. Nisam si mogao pomoći. Jednostavno sam zaspao.

U snu sam najživlji. Uopće se ne šalim. To je vrijeme kada šibam uokolo, onako u glavi, srećem ljude, padam sa zgrada, jurim niz hodnike, plivam, jašem, predvodim cirkusku paradu odjeven kao premijer, a katkada stojim i pokraj vlastita kreveta, s bolničarkama i konzultantima, čavrljam s najboljima među njima. Gotovo da mogu za sebe reći kako sam slobodan, ali kada postavim pitanje: „A što ću sljedeće učiniti?“, osjetim da me netko vuče za ruku, osjećam hladnu šaku na mojem zglobu i odvođe me onamo kamo ne želim ići – nikada više – gdje nalazim kćer koja je malena djevojčica, gdje ju je mati ostavila, u onoj mračnoj i praznoj sobi, s mrtvačkim kovčegom. No ne mogu plakati.

Čak ni u snu ne mogu plakati.

Umjesto toga, nastojim biti praktičan. Uvijek nastojim biti praktičan. Tragam za rješenjima. Trebam odvijač ili neku metalnu polugu kako bih otvorio kovčeg. Ne mogu ih pronaći. Vrijeme istječe. Potrebna mi je pila ili plinski rezač. Iskre lete posvuda, a ja nemam štitnik za oči – pa to nisu suze, nego znoj i zaštitne kapljice vlage. Pokušavam podići kovčeg i baciti ga s visine, poput kakva majmuna s kokosovim orahom, kako bih ga otvorio. Ne mogu pronaći stablo. Ne mogu letjeti. Nemam snage, a vrijeme istječe.

Ali što je uopće u tome kovčegu, da mi je toliko stalo do toga da ga otvorim i izvadim ma što bilo unutra, ostatci nekoga koga volim, ali za kime ne mogu plakati, a čije srce unutra još uvijek kuca, čujem ga kada pritisnem uho na drveni poklopac i čujem dum-dum unutra. O, nisam ja blesav kada usnem! Znam što se zbiva! Mogu se vidjeti kako ležim ovdje, u krevetu, polumrtav za cijeli svijet i znam da možda čujem otkucaje vlastita srca i da je jedan kovčeg isti kao i drugi, njezin i moj, i da možda nema ničega ni u jednom! O, nisam ja blesav.

Čemu sve to, ako unutra nema ničega?

Razbi kovčeg! Riješi ga se.

I dok stojim tako potpuno zbunjen, prilazi mi neki mlad čovjek, vrlo pristojan, tamnosivo odijelo s ljubičastom kravatom i pruža mi svoju posjetnicu. Direktor je prodaje u tvrtki *Smrt s dignitetom d. d.* Hvata me za ruku i vodi do golema skladišta, nekakav preuređeni hangar što se proteže do gotovo nepojmljivih razmjera. Unutra je vrlo tiho, *molto piano*. Radnici u bijelim ogrtačima kližu uokolo na klizaljicama, s jednog kraja na drugi, podmazujući strojeve kako bi bili još tiši jer je cijelo skladište pretrpano napravama svake vrsti i veličina za lomljenje kovčega.

„Vjerujte mi“, kaže mladi čovjek, „mi poštujemo želje naših klijenata. Mi nismo poput drugih tvrtki. Ako je klijent načinio grešku, cijenimo činjenicu da on ili ona imaju vrlo male ili nikakve izgleda za ispravak. Želimo stoga da sve bude otrpve kako treba. Možda sâm proizvod nema nikakvu grešku, ali ne želimo da se naše mušterije osjete prevarenima ako neka automobilska nesreća potraje duže nego što je uobičajeno ili ako neka neidentificirana eksplozivna naprava eksplodira prije vremena“.

Vrlo je poduzetan. Pokazuje mi načine na koje njegova tvrtka uspijeva umanjiti rizike na dobrobit svojih potrošača tako da će se, ukoliko požar na najvišem katu ne proguta stanovnike, požarne ljestve urušiti i dovršiti posao. Bombašima samoubojicama daju viziju raja kako bi ih pospješili u njihovim posljednjim misijama te podučavaju pijanca kako da se zapali paljenjem alkohola u vlastitu urinu.

„Imamo modele“, kaže, „za svačiji džep, raspoloženje ili potrebu. Neki su veličanstveni, drugi, pak, skromni, ali svi dolaze s našim jamstvom jer *Smrt s dignitetom d. d.* je neprofitna agencija. Mogućnost da si oduzmete život kako želite, ili kada želite, neotuđivo je ljudsko pravo, što mi poštujemo. Nitko od nas nema nikakve zarade. Zarada je ružna riječ u našem vokabularu što je razlog da potičemo naše klijente neka tvrtki daju dobrovoljne priloge prije nego što obave konačnu kupovinu. Molim vaš potpis ovdje“.

Rekavši to, zavitla preda mnom nekakvim listom papira što je nalik pravnomu dokumentu te mi ponudi svoje nalivpero koje je kupljeno u najboljoj prodavaonici nalivpera. Sav je, u svakom pogledu, od ovratnika do puceta za manžete, prva klasa. Ali moje su oči tako slabe da s teškoćom čitam slova, čak i ovako, u snu, i pomislim na kćer koju sam ostavio u prostoriji s kovčegom.

„Pričekajte ovdje“, kažem mu jer sam, dakako, oprezan čovjek i ne volim potpisivati išta ako ne znam što je točno napisano, „moja kći će mi pomoći.“

„Neće biti potrebno, gospodine“, kaže zapriječivši mi put, „ja ću vam reći sve što trebate znati“.

Krene od vrha i nerazumljivim blebetanjem pročita cijeli dokument, kao da su sve riječi spojene u jednu, kao kakav golemi *protudržavnički-traktat*, zaustavljajući se ne toliko da bi udahnulo nego radi efekta i fusnota koje mi prenese povjerljivo sniženim tonom, kao da želi dočarati njihovo inferiorno mjesto na stranici. Koliko sam uspio razumjeti, on *potvrđuje i posvjedočuje* načelo prema kojemu smo od rođenja u posjedu vlasništva nad svojim kovčegom, čije vlasništvo prenosimo na tvrtku dok zauzvrat dobivamo stanovitu svotu novca kada kupimo jednu od njihovih *Metoda odlaska s dignitetom etc.*, a koje *se nalaze u nižem popisu*. I onda ih počinje sve redom nabrajati, premda je popis, koliko mogu razabrati, beskrajan.

„To neće biti potrebno“, kažem odlučnim glasom jer me ništa više ne izluđuje od prodavača koji ne zna svoje mjesto, „a ja ipak želim razgovarati s kćeri.“

„Ne bih vam to savjetovao“, veli ponešto uzrujano, kao da sam ja nje-
ga uvrijedio. „Kada odlučite umrijeti s Dignitetom, promjena mišljenja u
posljednjem trenutku ostavlja posve krivi dojam.“

„Ja ne mijenjam mišljenje“, dometnem, pokušavajući proći pokraj nje-
ga, „jer još nisam donio konačnu odluku...“

„Pa zašto onda ja“, veli on nestrpljivo frkćući, „gubim svoje vrijeme?“

„Zato što je to vaš posao!“ podsjetim ga. „To se od vas i očekuje!“

Cijela situacija vrlo je neugodna. Slijedi me sve do golemih vrata skla-
dišta, govoreći o Posebnim ponudama i Kuponima za lojalnost, mašući
papirima i zahtijevajući da ih potpišem prije nego što odem ili ću *snositi*
posljedice.

„Kakve posljedice?“ doviknem mu. „Kako netko u tako lošem stanju u
kakovom sam ja može učiniti išta što bi imalo *posljedica*?“

„Sve ima posljedice!“ dovikuje mi. „Svatko ima sve.“ Tresne vratima za
mnom, ali kao sve u tom skladištu, i ona se zatvaraju vrlo tiho. Štoviše, ja
ih uopće ne čujem, i kada se osvrnem, ne mogu ih čak niti vidjeti. Čini se
kao da su posve iščezla.

To je vrlo čudno. Iza mene je golema praznina što se proteže od jednoga
ispražnjenog vanjskog ruba do drugog, bez slike i bez zvuka, i ja stojim
ondje posve sâm, kao sjena u prostoru.

„Gdje sam to ja?“ zavapim, a zvuk mi se vraća kroz šupljinu mojega
duha pomalo izmijenjen, kao: „Tko sam ja? Čemu sam ja? Jesam li... ja?“

Odjednom, strah me sasvim paralizira. Možda nema ničega osim
mene. Možda su skladište, taj mladić, njegovi šutljivi pomoćnici i sprave
za lomljenje kovčega tek škrabotine moje mašte, samo pribilješke, kao i
ostatak mojega postojanja, jer ne može postojati Odlazak s dignitetom,
ako nema ni Života iz kojega se odlazi.

Možda sam cijeli svoj život izmislio kako bih umaknuo mogućnosti da
nema ničega.

I što dalje?

Nema posljedica.

To je značenje ništavnosti.

„Smiri se“, kažem sâm sebi jer mi je srce stalo lupati kao da je oslobođe-
no muke da mora brinuti o meni. „Saber se. Sve je samo san.“ Pokušavam
uhvatiti srce kako bih ga obuzdao kao konjske uzde, ali ono i dalje galopi-
ra, *dum-dum-didli-du-dum-dum*, kao da sutra ne postoji. Pritegnem jače i
pokušam se izvući iz sna, grčevito se pridržavajući dok se vanjski svijet ne
vrati u vidokrug.

Pridržavam se za srce, omotam ga oko prstiju kako mi ne bi pobjeglo,
a kada otkucaji počnu štekati, nastojim ga podsjetiti na sve avanture kroz
koje smo prošli, one dobre kao i one loše, i tako ne samo da pojačavam
nego i proširujem stisak. Sa mnom je i moja kćer, unatoč svim našim nesu-

glasicama i sukobima, i moja mrtva žena, i moji roditelji. Domahujem im u ritmu vlastita srca kako bih mu dao nadu koja mi je nužna.

Moje srce je konop. Visi sa svijetla ruba moje svijesti. Njime se podižem, malo-pomalo.

Na tome putu su čvorovi. Nastojim ih razmrsiti. „Ljubomorani si!“ dovikuje mi kći. „Ljubomorani?“ velim ja. „Na sve te jezive muškarce?“ „Pusti ju na miru“, dodaje moja žena. „Pusti ju da radi što želi!“ „Pustit ću ju“, velim. „Što se mene tiče, može ići do vrata.“ Jesam li to zaista rekao? Da, bio sam ljubomorani. Jesam li prijetio da ću ju razbaštiniti? Ostaviti sve svoje smeće Udruzi zemlja je ploča, smeće smeću...

Pomažu li takva sjećanja da ostanem u životu? Da, moguće je. Ma koliko bila užasna, pomažu. Moram joj nešto reći. Čvrsto sam odlučio.

Povučem se na gore.

Negdje ondje, svjetla su i sjene. Ljudi se kreću i govore. Ventilator vibrira. Osjećam li ja to blagi miris parfema?

No još uvijek nisam budan. Još uvijek lebdim u prostoru, pridržavajući se, pridržavajući, i ako popustim stisak, otpustit ću se zauvijek.

Sjećanja nisu dostatna. Nikada niti nisu bila dovoljna. Život mi nije bio dovoljno bogat da bi podnio teret smrti. Živio sam kao da nije važno što sam živ. Doživljavao sam stvari ne razmišljajući. Mislio sam ne razumijevajući. Razumijevao sam ne voleći. Volio sam ne cijeneći. Cijenio sam ne poštujući.

Živio sam ne obožavajući.

I umrijet ću bez posljedica.

Učinim još jedan veliki napor. Prizovem sjećanja, misli i osjećaje, razum i imaginaciju, kako bih se izvukao iz usnulosti i kako bih vidio što je ondje, uistinu ondje, oko mene u toj bolničkoj sobi, sve to čudo! Moje su stvarne oči zaklopljene, ali oči mojega duha posve su otvorene.

Sve ih mogu vidjeti! I bez očiju mogu vidjeti.

Da, bio je to parfem. Mogu ga prepoznati bilo gdje. Parfem moje kćeri. Ona ga ne nosi, ona ga diše.

Nadnijela se nad moj krevet. Šapuće mi u uho.

„Čuješ li me, oče?“

Trudim se otvoriti oči kako bih mignuo, ali vlakna do mojih kapaka sve su tanja. Napregnem se. Podignem kapke, sada beskrajno teške, i eksplozija svjetla uđe u mene. Veličanstvena je.

Mignem. Da.

S engleskoga preveo: Nikola Đuretić

Dino Milinović: *Marulov san*
(HSN, Zagreb, 2019.)

Već romanom *Kradljivac uspomena* (2002.) Milinović je legitimirao da njegov iskorak u svijet književnosti nije neočekivan. Romanima *Tamo gdje prestaje cesta* (2007.) i *Skriveno* (2013.) taj će se iskorak pokazati opravdanim i dobrodošlim, a ovaj roman, *Marulov san* (2019.), s pravom i razlogom potvrđuje ga izuzetno zrelim književnim imenom.

Već sâm naslov romana sugerira da je Marul(ić) nosilac njegova sadržaja. A nije prvi put da se *otac hrvatske književnosti* – a u Milinovićevu je romanu na nekoliko mjesta apostrofirana navedena odrednica – javlja kao središnji narativ. Podsjetimo da je Pavličić u *Pokori* (1998.) Marulića i *Juditu* ugradio u stranice istoimena fantastičnoga trilera. Posrijedi je, da podsjetimo, priča o prvome izdanju *Judite* čija *zarazna svojstva* djeluju na druge knjige tako da iz njih nestaju slova, a uzrokuje i nekoliko smrti. Kako je zaraza rezultat prevelike i pretjerane ljubavi, postojanje knjige čudesnih svojstava Pavličiću će poslužiti dijelom kao motiv za priču o ljubavi dvoje mladih koji prihvaćaju pokoru u ime viših interesa, ali i kao podloga za propitivanje našeg odnosa prema tradiciji i kulturi te prema nedavnome ratu usmjerenom protiv pamćenja i identiteta kojemu je *Judita*, i metaforički i simbolički, jedno od ishodišnih i referentnih mjesta.

Da je *Judita* inspirativno mjesto hrvatske književnosti i duhovnosti, potvrđuje i Gavran istoimenim romanom (2001.). Napisana petsto godina nakon Marulićeve, Gavranova *Judita* literarna je zahvala velikomu književnom pretku čija riječ nimalo ne gubi na svojoj kreativnoj punini, ali i štivo koje je našlo svoju publiku među autorovim brojnim poklonicima. U Gavra-

novoj imaginaciji *Judita* nije samo slavljena i legenda, pa izlaz (pro)nalazi u pisanju kojim se nastoji osloboditi *tereta tajni što je pritišće*. Rabeći podjednako biblijski, ali i suvremeni narativni slog, uz ono poznato i kulturološki baštinjeno, u priči tako progovara i ono suvremeno, poglavito u slikama intertekstualnih konotacija, postmodernističkog znakovlja i provokativnih mjesta koja potiču dublje primisli.

Kao dodatan poticaj za čitanje Milinovićeva romana, spomenimo i kako u *Romanu staroga grada* Barbieri spominje Marulića u predaji o koloturniku, a zatječe ga i na *ribarnici i mirisu mora / u sedefu i krljušti*, potom u *konobi zabitoj, ali i za stolom na Olofernovoj gozbi te na njemu toliko dragim, skromnim ribljim jelima u kojima je blago uživao tonući u svoj hipertonički san, u koji ga je odvodila čaša njegova omiljena tibidraga i sjena njegove zanosne i hrabre biblijske ljeptovice, zaleđena u stihu za vječnost u Jelima starih barda!*

Dakako, teret spomenutoga, kao i sve ono kulturološki poznato i/ili manje poznato o Maruliću, njegovu vremenu i književnosti, ovaj roman upisuje na potenciju prvorazredne književne činjenice, a samoga autora svrstava među izdvojena imena književne suvremenosti. U književnoj zbilji u kojoj se žanrovska pravila počesto ističu kao uzorna naracija, izdašna pripovjedačka kultura ovoga eruditskog, postmodernističkog i vrhunski napisanog romana obilato premašuje okvire naslova koje smo posljednjih godina mogli čitati. Žurim, međutim, reći kako to nimalo ne umanjuje strah da će roman možda ostati postrance primjerena kritičkoga odjeka, ali i zaslužena priznanja koja su u *dogovornoj književnosti* rezervirana za povlaštene, premda se njihove stranice ni po čemu ne mogu usporediti sa stranicama ovog palimpsest-romana. Kako, ipak, sudbina knjige uglavnom ne ovisi o trenutnim

raspoložnjima njezinih (moćnih) arbitara, već o spisateljskoj kulturi i pripovjedačkom umijeću pisca, ostaje se nadati da će mu iznimna književna aroma osigurati dugo trajanje i uspjeh kod publike.

Radnja Milinovićeve romana, koji izdašnom povijesnom primisli obilato korespondira sa svakodnevicom našega vremena, događa se u ozračju velikih društvenih zbivanja na prijelazu 15. i 16. stoljeća. S europskom i hrvatskom društvenom primisli, pozadinu mu posreduju turske prijetnje i pljačke hrvatskih zemalja, prevrtljive igre moćne i spletkama sklone Serenisime, ali i nemoć i nesloga domaćih velikaša dodatno razjedinjenih osobnim razmircama. I dok se Dioklecijanov grad priprema za obranu od turske sile, fabula kazuje o krađi sarkofaga iz podruma careve palače prilikom čega su nestali i spisi sa suđenja Isusu, poznati i kao Pilatovi spisi. S njihovim nestankom povezano je nekoliko zagonetnih smrti, ali i Marulićeva muka jer i papir u kojemu je slučajno zamotan na pazaru kupljeni gof ima vezu s time. Osim straha od pogibli koja se nadvila na grad u kojemu je istaknuto i zaslužno ima, ali i s teretom na duši da dovrši započetu *velepjesam* – o kojoj se u gradu s iščekivanjem pripovijeda – to će uznemiriti njegovu ionako boljeticama opterećenu svakodnevicu, o čemu će obavijestiti gradsku vlast, ali i društvo *Čuvara pamćenja* koje skrbi za kulturni i sveopći prosperitet splitske komune. Papir s tekstom-palimpsestom u koji je zamotan gof, a čiji sadržaj tek treba odgonetnuti, u strukturi Milinovićeve naracije postaje okosnica oko koje su – u majstorskoj omjeru *težih* i *lakših* narativnih dionica i činjenica – raspoređeni brojni sadržaji i rukavci arheologijom izdašne priče. Njezinu zagonetnost i dinamiku, pak, nosi zrelo oblikovana povijesna atmosfera s govorom stvarnih i izmišljenih likova/lica, obiljem (pamtljivih) detalja te nadasve uzbudljivo pripovijedanje koje *nose* majstorski fermentirani sastojci povijesnoga romana, ali i krimića ecovske temperature, kako bi rekao Brešić, te eruditskoga romana produktivne citatne i intertekstualne zalihosti. Kao nositelji zagonetnosti Milinovićeve priče do samoga raspleta, dvije, pak, dionice imaju posebnu težinu. Prva, u samome središtu romana, odnosi se na ukradene spise i usko je vezana

za navodnu krađu Dioklecijanova plašta, o čemu govori i izmišljena/fiktivna pri/povijest *O krađi grimiznoga plašta iz careva mauzoleja u Splitu* koju je Marul, na temelju crtice Amelina Marcelina, sastavio. Pripovijest, da podsjetimo, evocira o događaju iz 356. godine; usko vezana i sa sadržajem onoga što su lokalni kradljivci pronašli u ukradenu sarkofagu, problematizira odnos između povijesti i pri/povijesti odnosno književnosti i umjetnosti, što je i povod debate splitskih humanista okupljenih u društvu *Čuvara pamćenja*. Navedeni motiv Milinoviću je poslužio kako bi *problematizirao* datum pisanja i datum objave znamenite *Judite*, što je druga dionica knjige. Na to Marula zlobno podsjeća u snu objavljeni Librarius upravo u noći kada je provaljeno u kulu i kada je navedeni sarkofag pljačkan! Taj *iritantni knjižničar iz stare kule*, kako ga imenuje pripovjedač, Marulića je *mučio* zlobnim primjedbama o njegovoj *Juditi* i njegovoj književnosti, a poglavito *opakim* riječima o jeziku kojim je pisana i publici kojoj se obraća. Pitanja, naime, *zašto pisati o upitnim heroinama iz Staroga zavjeta, u trenutku kada je čitava Europa uzavrela i kada posvuda slušate o novim otkrićima* pa, onda još i *na harvačkom te tko će čitati Juditu?*, kojima ga pakosno u snu uznemirava, uspostavljaju novu dimenziju Milinovićeve knjige i našega odnosa prema tradiciji, kulturi i jeziku. I kao što je Marulić svojom *hrvačkom* *Juditom ratovao* i svjedočio otpornost vlastita jezika i duhovne tradicije – premda bi u *Mlecima bili puno sretniji kada bi Judita bila na latinskom* jer bi se tako lakše dogovarali s Turcima i nesmetano vladali – tako i današnjemu globaliziranom svijetu, implicira pripovjedač, treba podastrijeti vlastiti kulturološki prilog kao prepoznatljivu nacionalnu legitimaciju. Shodno kancelarovu i Marulićevu razgovoru, tu bi dimenziju prikladno bilo nazvati političkom jer sve, kako kaže, ima s njome veze. Poglavito jer, kako veli kancelar (namjerno imenovan) Luidi, *živimo u svijetu u kojemu politika određuje što ćemo misliti i kako ćemo se ponašati*. Tim više jer Venecija, dosljedno predtekstu i kontekstu priče, nerado gleda na dogovore i veze ovdašnjih plemića s hrvatskim banom Berislavićem s kojim se Marulić dopisuje. Osim što otvara nove dimenzije čitanja romana, baš poput

Pavličičeve priče u *Pokori* – i Milinovićeve priča na dnevni red stavlja pitanja na koja još nismo ponudili odgovor po mjeri našega civilizacijskog/kulturnog pamćenja, čega su Marul i njegovi suvremenici, za razliku od nas suvremenika, itekako bili svjesni. Utoliko više jer izazovi Marulićeve vremena u svoj semantički horizont izravno prizivaju događaje naših devedesetih.

Spomenute duboko isprepletene i sadržajnim povijesnim rukavcima bogate dionice, na koje smo namjerno upozorili, svoju istinsku uzbudljivost zahvaljuju govoru manjih, no u strukturi romana ne i manje značajnih interpolacija, priča, slika, zgoda, asocijacija i njihovih asocijativnih meandara. Riječ je o izvrsnim evokacijama Marulićeve svakodnevice, osnažene živim slikama spaljenih sela i porušenih gradova (koje izvor imaju u Marulićevoj *Molitvi*, ali i mnoštvu govora protiv Turaka), vjernom zapisniku sa suđenja Paskoju, odlaska u Musinu špilju, Agostinijevu dolasku i sl. Nadasve je književno živa atmosfera razgovora *Čuvara pamćenja* koja svoj poticaj nalazi u humanističkim kružocima dalmatinskih sredina, pa i samome Splitu, na kojima su uglednici raspravljali i o bitnim pitanjima društvenoga i kulturnoga života i narodne sudbine. I dok njegovu povijesnu autentičnost posređuje spomen Božičevića Natalisa, Papalića, Martinčića i Balistrića, Albertija i Nigera, životnu reljefnost obogaćuju kancelar Luidi i njegova Bepina, lokalni krvnik Musa i njegova razbojnička špilja, krčmar kod kojega je željan provoda i ženskih užitaka navraćao mladi i poročni Marul, Šolta i Nečujam, domaćica Petka te mnogi domaći *akteri* (pre)uzeti iz živopisna lokalnoga imaginarija. Posebno su, pak, evokacije vrijedne interpolacije o koloturniku, potom ona o pohodu Musinu podzemnom skladištu umjetnina te, s njime povezanim, pouzdanikom mletačke tajne službe. Priča o koloturniku koja je dovela do Dminine smrti te sukoba i prekida prijateljstva s Papalićima, a zapravo Dmininim bijegom s lijepom Mlečankom te ređenjem i svećeničkom službom među čuvarima Kristova groba – a spominje ju i već spomenuti Barbieri – u prostor romana uvodi Marulićeve poročnu mladost. Baš kao i pohod varoškoj krčmi u koju je zalazio tražeći tjelesne naslade kako bi u traženju odgovora

o tajni ukradena sarkofaga našao put do lokalnoga kradljivca starina, koju mešetari, oličeni u liku mletačkoga trgovca, prodaju u Italiju i tako svjesno urušavaju vlastitu kulturu i nacionalni identitet do čega je Maruliću, upravo zbog čega Juditu i piše *harvackim* jezikom, posebno stalo. Premda je poznat, hvaljen i nadasve čašćen u svojoj sredini i šire, Milinovićev Marulić je i vrhunski ostvaren književni lik, velik u svojoj ljudskoj i svojoj umjetničkoj dimenziji. Uostalom, takva je i njegova književnost, egzistencijalno životna i književno uvjerljiva. U nju je Marulić, poput asocijativno prizvana Šizgorića, uložio svoj život i svoje pero, svjedočeći u hrvatskome jeziku stalnu skrb za narodnu sudbinu. Unatoč tomu da to nije po volji mletačke vlasti, on *Juditu* svjesno pjeva versima *harvackim*. Upravo takav Marulić Milinoviću je ime dostojno velike priče koja u sebi nosi i priču cijeloga hrvatskog humanističkog stoljeća.

U romanu Marulić nije samo literarna nego i književna činjenica; zbilja njegova vremena korespondentna je zbilji našega vremena, njegovo vrijeme nalik je našem, a pitanja narodne sudbine podjednako dramatična kao u njegovu vremenu. Upravo zato Milinović Marulića *vodi* posvuda gdje se odvija život; prati ga u njegovoj radnoj sobi gdje piše i slika, na sastancima i debatama učena društva, na ulici, slijedi ga na putu do gostionice i podsjeća na grijeh mladosti, ne libi se dovesti ga u Musinu špilju, a sve kako bi i njega, ali i vrijeme priče, učinio povijesno autentičnim i književno uvjerljivim.

Svaka od spomenutih slika, interpolacija i detalja realizirana je primjerenim narativnim sredstvima; i dok dominantne dionice i atmosferu priče gradi vješto isprepletanje stvarnih i izmišljenih likova, govor povijesnih činjenica i izvornih narativnih uzbuđenja bliskih historiografskoj detekciji (*Gradske su vlasti kod Paskoja našle staru pergamentu – Maruliću se učini da su sveci na zidu načulili uši i pažljivo prate što ima za reći, poput sudaca u nebeskoj vijećnici. – Mislim da se radi o vrlo starom i, ako se ne varam, do danas nepoznatom rukopisu. Siguran sam da je to dio plijena iz sarkofaga u staroj kuli, a možda i razlog zašto je Paskoju tako brzo odaslan na galiju, a zidar Jakov završio u jarku na Marjanu.*), priču, pak, o Musi i pohodu njegovoj špilji realiziraju ele-

menti povijesnoga horora (*Sada su sigurno u velikom ophodnom hodniku nad kojim su se nekoć uzdizale galerije gledališta. Učini mu se da čuje nestrpljivi topot nogu i veselo klicanje opkoljenog mnoštva koje pozdravlja gladijatore u areni, navija za svoje favorite, traži milost ili smrt za gubitnika, slavi pobjednika. Njegov bi se vodič povremeno zaustavio i osluhnuo, želeći uvjeriti se da ga nitko ne slijedi. Pogledao bi i Marulića, kao da nije sasvim siguran treba li mu vjerovati, pa je nastavio dalje. U jednom je trenutku zastao, razgrnuo gusto granje i nestao kroz uski otvor u zidu. Marulić je bez oklijevanja ušao za njim. Stvarni svijet ju u času nestao. Osjeti hladnu, vlažnu tišinu podzemlja i prisjeti se svetog Jeronima, koji je svojedobno s prijateljima obilazio katakombe u predgrađima Rima: *Zašli smo u hodnike izdubene u utrobi zemlje... Napredovali smo polako, korak po korak, uronjeni u potpuni mrak i u duhu se prisjetili odlomka iz Vergilija: Njihove su duše zamrznute u strahu... Musa upali uljnu svjetiljku i lelujavi plamičak obasja male prostorije. Bliže tlu, na njima je još bilo žbuke s ostacima oslika iz nekog davnog vremena. S jednog ih je zida, gdje je žbuka dosegala gotovo pet lakata u visinu, promatrao niz ukočenih figura u svećeničkim odorama, s biskupskim štapom i knjigom u ruci. Uz prvoga je jedva prepoznatljivim slovima pisalo *Domnio*, uz drugoga *Anastazije*, dok je natpis uz trećega u potpunosti izbljedio. Koliko je puta bio u Saloni, pretraživao rimske ruševine, pa tako i amfiteatar, a nikada nije vidio ovo mjesto. [...] Poeta doctus u podzemlju, s bivšim krvnikom kao vodičem!*). Elementi (političkoga) trilera lik Agostinija čine dostatno zagonetnim (*A tko? Centri moći! Poslali su onog fićfirića iz Venecije da preuzme slučaj. Upoznali ste ga. – Agostini? Jesam. Bio je maloprije kod Papalića. Tko je on? – Sedma uprava? – začudio se Marulić. – Posebni slučajevi, od važnosti za državu. Sve je tajno i vrlo povjerljivo. Ništa o čemu bi vaš vrijedi sluga trebao išta znati! Samo za birane oči! – Šta kaže knez? – Mislim da je i on iznenađen, ali to ne želi pokazati. U tom se trenutku vratio zapovjednik, noseći bocu rakije i čaše, a za njima je lagano ušetao mladi Mlečanin, Agostini, fićfirić, kako ga je nazvao kancelar, jednako vedar i nehajan kao i maloprije, kod Papalića, ostavljajući dojam dobrohotne i nesebične revnosti. Čovjek bi mislio da ima posla s mladim, predanim redovnikom koji se po čitav**

dan kupa u svjetlosti nebeske slave. Ali, to je morala biti maska, bio je uvjeren Marulić, jer mladić svakako nije redovnik; bilo je dovoljno vidjeti kako se nosi, njegovo kicoško odijelo, kapu, ulaštene cipele, a posebno rukavice, taj lako prepoznatljivi simbol muške taštine. Pravi coretegiano!). Potonja, pak, interpolacija u priču priziva pitoreskne figure kakve su, ako nije preuzetno reći, defilirale hrvatskim stranama ne samo tijekom prošlosti nego još više i naše nedavne suvremenosti, koja – implicira knjiga – u ime maglovitih interesa krčmi vlastiti ponos, tradiciju i dostojanstvo.

Znalcima kulture i književnosti mnoge su činjenice Milinovićeve knjige poznate. Ne skrivajući izvore, već na njih izravno upućujući u fusnotama, u registrima njegove naracije one dobivaju novo osvjetljenje i nose nove smislove bez kojih bi priča, bez obzira na njezin zavidan kulturološki kolorit, bila manjkava u svojoj uzbudljivosti i zalihosti. U njezinim gustim slojevima erudicija snažno obogaćuje autentično pripovijedanje, prepliću se sadržaji visokoga stila i običnoga govora, brojni citati i parafraze, eruditska duhovitost i stilska lakoća. Podvrgnuti unutarnjim preobrazbama koje pravu književnost razlikuju od literarnih vježbi, u njoj *razgovaraju* velika i mala povijest, učeni gradski palatini i obični puk; u njoj je mjesta za teške teme, ali i za obične stvari, za Marulićeve stvaralačke muke, ali i bolest gihta, a i *Čuvari pamćenja* imaju podjednako značenje kao i ribar Paskoj, kradljivac Musa ili, pak, *junaci* splitske ulice i gradske kronike. U opisu atmosfere grada Milinović *kao svoje* uzima parafraze iz protuturske književnosti (*Popaljena sela i porušeni gradovi, oteto blago, pobijeni seljaci i zarobljeni građani. Oganj i dažd. Kraj svijeta.*), kada govori o sastancima učena društva, poseže za visokim stilom humanističke kulture, a s pravom ne zazure ni od kolokvijalnoga jezičnog kolorita kada priču želi *olabaviti* (*Dolazija mali Frane...*) ili, pak, kada se hoće, gotovo po batalški/splitski, narugati *prdećem caru* na čijemu Peristilu, u košmaru turističke navale, roman i završava (*– Pajdo, nećeš valjda meni pričat o Dioklecijanu! Pa, ja sam se rodija sa starim predcem u guzici. Ja sam iz Geta!*). Majstorski upisano u tekst knjige čini ga izazovnim i reljefnim palimpsestom, knjigom od knjiga, kažimo odmah

– rječitijom i poticajnijom od u nju ugrađenih pojedinačnih sastojaka.

Ostavljajući čitatelju da kao i mi uživa u izazovima ove značajne i znakovite knjige, kažimo tek da je *Marulov san* izvrstan roman, jedan od ponajboljih što su se posljednjih godina pojavili u našoj književnosti. Njegova otvorena struktura posredovana elementima povijesnoga krimića (motivi zamki, zasjeda, noćnih strahova, ubojice, provale, putovanja i sl.), horora te eruditskoga romana, ne manje i romana lika i vremena, a ponajprije zrela pripovjedačka kultura i erudicija u gesti privlačne stilske elegancije, podjednako će privući književne znalce i obične čitatelje. Osobno sam roman u kratkome vremenu čitao dva puta; prvi put sa zadatkom i olovkom u ruci kako bih pratio tijekove slojevite i rukavcima bogate Milinovićeve priče, na čije sam pojedine dijelove upozorio, a drugi put kako bih neopterećeno uživao u izazovima koje obilno nudi. I svaki put našao uzdarje koje samo prave knjige nude! Riječju, *Marulov san* osobita je knjiga! Podjednako zahvala i lauda Maruliću, ali i pohvala dobromu pisanju!

Ivan BOŠKOVIĆ

Luka Brajnović: *Oproštaji i susreti.*

Sjećanja iz rata i izgnanstva
(AGM, Zagreb, 2019., prevela
Željka Lovrenčić)

U jednoj je svojoj pjesmi Luka Brajnović napisao kako je *stranac u Boki*, a *inozemac u Hrvatskoj* i tako ponajbolje sažeo svoju životnu zgodu. Rođen 1919. u Kotoru, a umro 2001. u Pamploni u Španjolskoj, u kojoj se skrasio nakon tragičnih zbivanja u svibnju 1945., za hrvatsku javnost i kulturu više od pola stoljeća bio je nepoznata, pa i zabranjena tema, unatoč činjenici da je riječ o jednome od najistaknutijih hrvatskih pisaca i intelektualaca. I na njegovu se slučaju obistinjuju Matoševe riječi o smrti koja ima više ukusa od samih Hrvata, ali i pjesnika Gudelja – da u nas najprije naprave lijes, a tek potom odaju priznanja i podižu spomenike. Naš poznati nemar, nebriga za svoje, zaborav i kratka pamet još uvijek su oblici

kulturnoga i nacionalnoga legitimiranja, a isključivosti i ideološke podjele i diskvalifikacije način opravdanja ni sa čim zaslužene moći i privilegija. U takvim okolnostima, rekli bi mudriji među nama, ni Brajnovićeva sudbina nije mogla biti drukčija; za gospodare javnoga mnijenja on ni danas nije priznat niti može očekivati priznanje, premda je hrvatsku kulturu i njezinu književnost zadužio mnogo više od onih koji pravo tumačenja uzimaju kao svoje nasljedno pravo. No kako kulturne i književne vrijednosti ne ovisе o časovitim raspoloženjima njezinih samozvanih arbitara, tako se danas djelo i djelovanje L. Brajnovića – a svjedoci smo objave na hrvatskome jeziku i dviju njegovih pjesničkih knjiga i sjećanja – pred nama otkriva u punini svojih značajki i relevantnosti.

O dramatičnim godinama završetka Drugoga rata, kada je gotovo do jučer nestao velik dio naroda, a s njime i njegova inteligencija, već se podosta zna. Istina, više iz zapisa uspomena pojedinaca nego iz studija i znanstvenih uvida, ponajviše, pak, iz sporadičnih svjedočenja na stranicama novinskih publikacija, u emigrantskome i izvandomovinskome tisku, iseljeničkim brošurama i kalendarima, ali i odnedavno na organiziranim tribinama i skupovima koji osvjetljavaju navedeno društveno vrijeme, pa tako i ulogu pojedinaca u njemu. Umjesto da hrvatska kultura, udruge književnih društava, Akademija, Matica... sustavno, kao svoju prvu zadaću, uvrste popise i opise svekolike hrvatske memorije, a ona je velika i značajna, u pojedinim poglavljima i iznimna, taj posao još uvijek ostaje na pojedincima koji ustrajno i nesebično, nerijetko i svojim sredstvima i uz opstrukciju onih za to zaduženih – rade na sakupljanju rasute baštine i djela diljem svijeta *raseljenih sinova*. U tome smislu Brajnovićeva knjiga *Oproštaji i susreti. Sjećanja iz rata i izgnanstva* ima osobito značenje. Šire i sadržajnije no što to sugerira sâm njezin naslov, osim značenja za nacionalnu memoriju, Brajnovićeva knjiga ima nekoliko pamtljivih lica koja, svako napose, zaslužuju poseban osvrt. Spominjem (tek) dva: *biografsko/autobiografsko i književno*.

Na više od 350 stranica zanimljive i sadržajima nadasve bogate knjige, raspoređene u dvadeset poglavlja, Brajnović opisuje

rođenje u Kotoru, svoju obitelj, djetinjstvo, odlazak kod franjevaca na Badiju na školovanje, a potom i na (zagrebačko) sveučilište. Iz živo prizvanih slika mladih dana saznajemo o njegovoj strasti za čitanjem i pisanjem, o sudjelovanju u radu društva *Domagoj*, o uređivanju lista *Hrvatski graničar* te časopisa *Luč*..., a saznajemo i o obiteljskoj tragediji i stradanju braće; brat svećenik Ivo ubijen je na Daksi 1944., a iste godine ubijen mu je i drugi brat, kao i mnoštvo drugih detalja zanimljivih za razumijevanje društvenih i kulturnih okolnosti u navedenim dramatičnim i dinamičnim zbivanjima. Na osobnome planu, događaj koji je sudbinski utjecao na njegov život svakako je kada ga talijanski fašisti uhićuju krajem 1941. godine i 13. svibnja dospijeva u pritvor... Pitajući se o razlozima uhićenja, a nije, kako veli, bio ni vojnik ni političar, moguće razloge nalazi u objavljivanju članka o Mussoliniju koji je okupirao Dalmaciju i njegov kraj, u kojemu ga je karakterizirao *megalomanom i slijepcem svojstvenim nabusitom i osrednjem diktatoru koji sanja o novoj zapadnoj civilizaciji*. S broda kojim je prevožen, Brajnović, međutim, uspijeva pobjeći; dolazi do tete u susjednome mjestu kod Kotora, a odatle vlakom putuje u Dalmaciju i nakon mjesec dana dolazi u Zagreb.

Susret sa Zagrebom, kazuju Brajnovićeva sjećanja, otkriva mu svu složenost prilika, ponajprije u *ljudskome okruženju*. Naime, piše Brajnović, kako bi čuvale Gornji grad samo za Poglavnika i njegove odabranike, uvedene su stroge kontrole. Slične slike vidi on i u drugima gradskim četvrtima, a posebno su ga se negativno dojmile i ljudski zasmetale slike ljudi sa žutim trakama, što mu je govorilo o naravi režima na vlasti. Promjene su, kazuju sjećanja, postale vidljive i u novinama u kojima je radio jer su mnogi suradnici otišli za boljim primanjima; od novina ostala je samo *Hrvatska straža*, ali kao tjednik, što je neuvjerljivo objašnjeno pomanjkanjem tiskarskoga materijala...

Drugi događaj zanimljiv za razumijevanje njegove sudbine zbio se 1943. prilikom jednoga poslovnog putovanja kada pri diverziji na vlak biva zarobljen. Tada ga je, kazuje Brajnović, spasio neki oficir koji ga je, budući da je znao da je novinar, želio iskoristiti za partizansku propagandu. On,

međutim, koristi priliku za bijeg i 1943. preko Kamenskoga i Karlovca dolazi u Zagreb. Tu ga zatječe vijest da je zabranjen list koji je uređivao, a pravi razlog tomu bilo je objavljivanje homilije pape Pija XII. u kojoj osuđuje rasizam i Hitlerove zakone, a zacijelo i tiskanje misli bl. Stepinca iz 1941. u kojima okružujućoj mržnji i zlu suprotstavlja ljudsku ljubav, milosrđe i solidarnost... Vrijedi spomenuti i da će, blaženikova i, nadamo se, svetčeva, brošura biti u njegovu džepu i pri bijegu iz Hrvatske u izgnanstvo.

Na osobnome, pak, planu, koji društvenoj dimenziji njegova života osigurava dostatnu mjeru životne uvjerljivosti, poseban događaj je vjenčanje s Anom Tijan, ali i zaposlenje na Sveučilištu, u Institutu za sociologiju, kao i napuštanje grada uoči ulaska partizana 1945. Kako bi objasnio razloge svoje odluke koja nije bila nimalo laka – a rječito je argumentiraju gusta razmišljanja u tuđini – Brajnović navodi da nije imao nikakve mrlje na životu zbog čega bi se trebao plašiti ostati u Zagrebu. Međutim, strah od odmazde, jer je bio pobjegao iz partizanskoga zatvora, presudio je na odluku o odlasku, unatoč nagovaranjima najbližih.

U *prognaničkoj* životnoj dionici Brajnović progovara o životu u Klagenfurtu, Udinama, Trevisu, Bologni, Reggio Emiliji, Modeni i Fermu, Rimu, Španjolskoj. Doznajemo i da krajem 1945. upisuje studij medicine u Rimu i upoznaje bl. Josemariju Escrivu de Balaguera, utemeljitelja Opusa Dei / Djela Božjega, što je presudno utjecalo na njegov život i svjetonazor, ali i na odluku da putovnicom međunarodnoga Crvenoga križa (bijela boja putovnice značila je da je izbjeglica koji nije sudjelovao u ratnim zločinima!) ode u Španjolsku. U toj *drugoj domovini* detalji svjedoče o njegovim teškim danima; radi, piše, uređuje listove i novine, pomaže izbjeglima i potrebitima; proživljava svakovrsne krize i ustrajava zahvaljujući snazi vjere i Božje milosti, ne gubeći nadu u susret s najbližima, u Zagrebu ostalom suprugom i malom kćeri... Božja providnost, svjedoči Brajnović, taj će susret uglaviti u Münchenu 1956., nakon 12 godina razdvojenosti, a od tada okupljena obitelj s vremenom narasta za još četvero članova. Ta nova zemlja njegova izgnanstva u kojoj će proživjeti 53 godine, u Barcelo-

ni i Pamploni, reći će, osigurat će mu novu slobodu da čini dobro za sebe i svoju obitelj. A ona je, obitelj, na više mjesta knjige svjedoči Brajnović, unatoč teškoćama, radošću ispunjala njegov život, a u svakodnevicu je i nekoliko velikih nadnevaka značajnih za hrvatsku memoriju i kulturu.

Uza sudjelovanje na brojnim skupovima i kongresima, od kojih onaj u Barceloni – međunarodni euharistijski kongres, na kojemu su hrvatski sudionici (Pavao Tijan, Bruno Raspudić, Vilim Cecelja, Ivan Kokot, Hijacint Eterović; msgr. Juraj Mađerac, fra Pavao Melada, Krunoslav Draganović, Ivo Omrčanin....) pozdravljeni: *sinovima zemlje nadbiskupa Stepinca* i ljudima viteškog i otmjenog hrvatskog srca, značajnim događajima pripada i dorađeni prijevod Biblije na hrvatski jezik Ivana Ev. Šarića, za čiju je objavu dobio potporu pape Ivana XXIII., a ne manje i mnoštvo članaka, komentara, kolumni o brojnim pitanjima društvenoga i vjerničkoga života te sudbine hrvatskoga naroda u okolnostima komunističke diktature. Mnogi od tih članaka briljantne su studije o povijesti, ljepoti (u teškim vremenima), o ljudima koje je susretao (npr. Draganoviću, J. Santayami čija mu je misao *Dok ne spoznamo Božje namjere – očajnički se opravdavamo – mi smo poput neplodna drva smokve* otvarala nove vidike i putove), o ideologiji i komunizmu..., o blaženomu Stepincu i sv. Josemariji, o mrežama uhoda i tajne policije i mnogima drugima, s većim ili manjim udjelom u njegovoj životnoj odisjeji. Za razumijevanje političkih prilika uoči domovinskih događanja devedesetih, koje je posebno pozorno pratio i kao ugledni intelektualac upoznao španjolsku javnost s pravim stanjem stvari u zemlji koju je prisilno morao napustiti, izdvajam nekoliko misli-zapažanja sa susreta s Milanom Kučanom prigodom kongresa na Bledu na kojemu je sudjelovao:

Među sudionicima koji su stigli iz raznih europskih mjesta bio je i hrvatski profesor Mirko Novosel kao predstavnik zagrebačkoga Sveučilišta. S njim sam proveo dugu stanku između predavanja, razgovarajući ne samo o raznim temama vezanim za novinarsku komunikaciju, što je bila tema predavanja i referata na Kongresu, nego i o novonastaloj situaciji u Hrvatskoj nakon spomenuta izjašnjavanja naroda i odluke Hrvatskog sabora

o nezavisnosti republike koja je bila dijelom Titove Jugoslavije. [...] Želio sam čuti mišljenje onih koji su se držali manje-više neutralno. Prije svega, htio sam saznati što o tome misle slovenski sudionici Kongresa, članovi Komunističke partije koji su na forumu branili nezavisnost svoje male, ali ekonomski i kulturno dobro razvijene zemlje. Pružila mi se prigoda da intervjuiram slovenskoga predsjednika Milana Kučana. Posljednjega dana Kongresa slovenski domaćini organizirali su oproštajni prijam. Približio sam se Kučanu. Kao odgovor na moje pitanje o budućem političkom razvoju Jugoslavije, s izuzesnim oduševljenjem, govorio mi je o nezavisnosti Slovenije što je, prema njegovu mišljenju, bila već gotova stvar.

– Odcjepljenje Slovenije neizbježno je. – rekao je.

Njegova je tvrdnja bila odlučna.

– Što će se, prema Vašem mišljenju, dogoditi s ostalim republikama jugoslavenske federacije?

Odgovorio je pomalo dvoznačno. Činilo mi se kao da ne želi ulaziti u globalnu analizu novonastale situacije u titoiističkoj državi i u moguće promjene. Ipak, dao je do znanja da će Srbi prešutno prihvatiti slovensku nezavisnost, ali ne i hrvatsku, bosansku i makedonsku.

– Osobno, – rekao mi je – želim da Hrvatska uspije kao što je uspjela i moja zemlja. Ali, u vezi s tim, ja nisam taj koji bi mogao dati neki prijedlog za rješenje sukoba između Beograda i Zagreba.

Ustrajao sam:

– Govorite o sukobu. Ako Hrvatska kao nacija s pravom na samoodređenje, poštujući volju naroda i sâm ustav SFRJ-a, proglasi svoju nezavisnost temeljenu na tisućljetnoj povijesti, kakva će, po vašem mišljenju, biti srpska reakcija?

– Rat! – rekao je dajući mi tom groznom riječi do znanja da naš razgovor, za njega pomalo neugodan, smatra završenim. Ali je s izvjesnim suosjećanjem dodao:

– Iako su hrvatske granice priznate ustavno i međunarodno, Srbi nipošto neće biti suglasni s proglašenjem hrvatske nezavisnosti. Nemojte zaboraviti da u svojim rukama imaju gotovo sav jugoslavenski ratni potencijal, a Jugoslavija je bila četvrta europska zemlja u vojnom smislu.

Hodajući uz Kučana, upitao sam:

– Hoće li se isto dogoditi i sa Slovenijom?

– Neće. Mi nemamo tako veliku srpsku manjinu kao što ju ima Hrvatska u Krajini i istočnoj Slavoniji.

Osobno mi je najpoticajniji zapis o Mediteranu, u hrvatskoj literaturi usporediv možda samo s briljantnim stranicama njegova *velovaroškog apologete* Bogdana Radice, pa ga detaljnije navodim: [...] *To iznenadno prijateljstvo potaknulo me na pomisao da su ta tri pojma – maslina, čovjek i hram izgrađen prije mnogo godina – bili dio simbioze s kojom se obično poistovjećuje mediteranska kultura. Jer, u većoj ili manjoj mjeri, čovjek s Mediterana svoju je kulturu uvijek dokazivao jednostavnošću i siromaštvom, velikodušnošću, ljudskošću i stvaralaštvom punim zanosom te, mnogo puta, sjajnim i velebnim iskazivanjem svoje vjere. Zbog toga se, usprkos patnjama i nepravdama, na prirodan način raduje životu; zato je bistrina djece juga stvorila umjetnost, otkrila istinu i pronašla pjesničku magiju te duboku intuiciju za prodiranje metafizičke tajne. Točno je da se razina nečije kulture – takav je slučaj i one mediteranske – obično prosuđuje uspješima povlaštenih darovitih ljudi i njihovih umjetničkih, znanstvenih, filozofskih i sličnih djela. Mediteran je bio kolijevka takvog izražavanja. Grci su započeli razvijati stvaralačke snage svojih darovitih ljudi, Rimljani iz gradova i sela usavršavali su svoju kreativnost, a geniji poput Dantea Alighierija i Ramona Llulla uzvisili su proučavanje narječja i započeli novu, prije svega književnu, eru.*

Na Mediteranu nikada nije nedostajalo genija, iako se u nekim slučajevima više radilo o sjajnoj asimilaciji nego o istinskom stvaralaštvu. Ali, nitko ne može zanijekati da su geniji s toga područja širili izvornu mediteransku kulturu, prije svega zbog podneblja s maslinama, narom i vinogradima, i da su – u nekim prigodama – njihovi izaslanici i odjeci njihovih izaslanika dopirali do najudaljenijih mjesta na Zemlji. Na jednom od svojih dvaju putovanja u Latinsku Ameriku jedan je bogotski intelektualac španjolskih korijena, u čijoj sam kući proveo jednu noć, rekao da mu, kad je prvi put došao na obalu Mediterana, nije ništa drugo palo napamet nego poljubiti bocu maslinova ulja i uzviknuti: *Majko!*

[...] *Ali, maslina ima svoju vlastitu povijest i značenje. Iako su vinova loza i masline donesene s područja gdje je nastala Geneza ili*

*možda Gilgameš, ulje i vino, besmrtni simboli snage i radosti – bili su poznati u toplim mediteranskim zemljama od prvih jeseni koje pamti ljudsko sjećanje. Štoviše, za njih se znalo mnogo prije nego što su u Odiiseji plovili 'polubogovi', odnosno junaci iz popularne i umjetničke književnosti. Uz ulje i vino civilizirana juga slavile su se pobjede i sretni životni trenutci, spas od katastrofa i obnova ljudskog dostojanstva. Stabla maslina bila su vjerna zemlji svojega podrijetla jer su odbijala živjeti na drugim prostorima. Kad su ih prenijeli izvan njihovih krajolika i njihove rodne klime, ili su umirala ili bila beskorisna. Po tome sam se i ja, kao i onaj seljak, uspoređivao sa stablima maslina. Naprotiv, vinova loza bila je otpornija i nastavila je živjeti izvan svoje zemlje. U tom smislu, maslina, a ne vinova loza, predstavlja kolijevku i bit mediteranske kulture. [...] Trljajući se maslinovim uljem, stari su junaci obnavljali snagu ili odgađali smrt. Tim su uljem mazali kraljeve i posvećivali osobe i mjesta namijenjena službi o obredu božanskih otajstava. Maslinici su bili obećanje u Starom zavjetu te svjedoci bolna početka Novoga u vrtu Getsemani, dok su se na ulicama Jeruzalema još uvijek mogle pronaći grančice masline kojima su ljudi mahali stojeći po putovima i kličući Isusu koji je išao u hram uoči posljednjega Uskrsa prema Starom zavjetu. Nakon toga, kao neka daleka tvar iz Zavjeta, limfa ploda masline ostala je, uz još tri elementa, jedan od onih koji se rabio u obredima. Maslinovo ulje osvjetljivalo je svetišta i gorgelo u svjetiljkama ispred ikona i svetih slika sve dok jednostavna svjetlost drukčijega podrijetla nije istisnula tisućljetno ulje. Ovakvih slika i esejističkih vinjeta prepuna je ova knjiga sjećanja i svjedočenja, bez kojih njezina ljepota ne bi bila tako izdašna i privlačna. Uz ove dionice, ne manje su, osobito za našu književnost, značajne informacije o njegovu romanu, izdavanju časopisa *Osoba i Duh*, potom spomeni na zbirke pjesama i slično, što traži detaljnije čitanje i (književno-povijesnu) kontekstualizaciju.*

Skriveno u govoru činjenica i susreta s brojnim osobama živi drugo lice knjige, ono književno i duhovno; jedno drugim uvjetovani, izrastaju iz postojane ljubavi i duboke vjere u snagu Božje promisli koja nadahnjuje svaki korak njezina autora, potiče ga na rad za opće dobro i dobrobit, da traje i ustraje... S pravom će reći: *Živio*

sam od ufanja u vjeru; uvijek sam je imao iako je u mnogim prigodama i okolnostima bila pomalo uspavana. Zato se knjiga otkriva i kao knjiga o dobroti; ljudskoj dobroti i milosti koju onaj koji ju je svojim životom zaslužio, nesebično dijeli s drugima. Istovremeno, ona je i knjiga blagosti. Pa iako je uvjetovana teškim i dramatičnim okolnostima u izgnanstvu, u okružju poslijeratnih dramatičnih događaja kada su loše vijesti smjenjivale jednu drugu, u knjizi nema pakosti, ljudskoj zlobi, mržnji i isključivosti... Pa i spram onih koji su u neljudskome vremenu stalno pokazivali svoje neljudsko lice... Na njezinim stranicama obistinjuju se riječi da se život dosljednog kršćanina mora potvrditi kroz svetost dostojna oltara, riječju da se treba: biti Božji čovjek, čovjek s unutaršnjim životom, čovjek molitve i žrtvovanja, odnosno riječima autorova duhovnoga uzora, bl. Josemarie da čovjekovo / Tvoje poslanje mora biti obilje tvojega 'unutarnjega života'. Osobnu svetost čovjek ne nalazi povlačenjem iz svijeta niti vraćanjem u prošlost; ona se nalazi tamo gdje se molitvom, svakodnevnim poslom i poslanjem pronalazi načine za svoje osobno zadovoljstvo; na Božju ljubav potrebno je odgovoriti istom ljubavlju i prijateljstvom kojima se odgovara drugima i bližnjima.

Sâm će napisati kako je potrebno [...] djelovati slobodnom kreativnošću i rastućom ljubavlju – svakoga dana i na svim područjima, neovisno o našim padovima i posustajanjima – i tako uzvratiti na Božji poziv koji uz vjeru čujemo u svojoj intimi i tako napredovati i približavati se Bogu...

Po dubokoj duhovnoj dimenziji mnogih stranica knjige, ona se nudi i kao knjiga osobnoga rasta, duhovnog sazrijevanja i spoznaje; spoznaje svoje ljudske mjere u Božjoj promisli, a (njezino književno) slovo – svjedočenje, susreti i oproštaji – način iskazivanja i izražavanja zahvalnosti onomu koji svaki (čovjekov) čin čini smislenim. U tim riječima treba tražiti odgovor i na njegovu nikad pokolebanu ljubav prema životnoj suputnici/supatnici Ani; činom braka Bog je, pozivajući se na riječi bl. Josemarije, blagoslovio njihovu ljubav i hrabrio ih u godinama dramatične i prisilne razdvojenosti. Dajući im snagu i vjeru da traju i ustraju, svojim životima svjedočili su kako svetost braka ni sa čim nije moguće razjediniti, baš kao što dobrotu i blagost autora nije mogu-

će odvojiti od književne ljepote njegove priče i njegova pisanja.

Ovom slojevitom knjigom Brajnović svjedoči da je vrstan intelektualac, iskren vjernik i izniman pisac u istoj osobi. Osim drame svoga života i života svoje obitelji, ova knjiga podjednako svjedoči i o drami jednoga vremena u kojemu je ljubav njezina autora pobijedila zlo i u prijevodu došla da nas u pamtljivosti svojih književnih osobina i svoje svjedočće dokumentarnosti. Riječju, knjiga koja otkriva veličinu svojega autora i upisuje ga u sliku i svoje publicistike i svoje književnosti.

Ivan BOŠKOVIĆ

Ima neka tajna veza

(Josip Mlakić: *Skica u ledu*, Fraktura, Zagreb, 2018.)

Kada ne bismo bili skromni, onda bismo mogli reći da smo i mi donekle zaslužni što su prozna ostvarenja ovoga bosanskohercegovačkog i hrvatskog pisca od prve prepoznate u našoj kulturno-literarnoj javnosti. Naime, i mi smo, prije nekih dvadesetak godina, imali čast i zadovoljstvo sjediti u jednom od mnogih povjerenstava koje je nagradu za najbolje beletrističko ostvarenje 2002. godine dodijelio Josipu Mlakiću, tada posvema nepoznatomu piscu iz Bosne, iz Gornjeg Vakufa/Uskoplja, za roman *Živi i mrtvi*. Ovu je nagradu J. Mlakić morao podijeliti s Ivanom Aralicom jer su tri od šest članova povjerenstva (J. Juvančić, J. Pogačnik i moja malenkost), usprkos svim pritiscima, ostali dosljedni i svoj glas dali J. Mlakiću. (Nekoliko godina poslije roman *Živi i mrtvi* poslužit će kao predložak/sinopsis za istoimeni film K. Milića, koji će 2009. godine otvoriti I. filmski festival u Prištini/Kosovo.) Imali smo čast, kao prvi hrvatski veleposlanik u toj zemlji, nazočiti projekciji toga sjajnog ratnog filma koji je ostavio odličan dojam na odabranu publiku u Nacionalnom teatru Kosova. I film, i redatelja, i priču, pohvalila je i velika britanska umjetnica Vanessa Redgrave, lijevo-

liberalnih pogleda na svijet. (U međuvremenu smo uspjeli zaboraviti što je točno bio povod da smo između inih tema razgovarali i o slučaju *Rade Šerbedžija*. Ako nas sjećanje služi, umjetnicu je zanimalo tko je toga glumca otjerao iz Hrvatske, a mi smo odgovorili da, koliko je nama poznato, njega iz Hrvatske nitko nije otjerao, da je on u Hrvatskoj imao izniman status, da je sudjelovao u svim velikim filmskim, televizijskim i teatarskim projektima, da je mogao doći do jednoga Krleže kada mu je to palo na pamet i da je on Zagreb/Hrvatsku napustio kao slobodnomisleće biće, svojom voljom, da je otišao u Beograd, ali da se ni tamo nije duže zadržao, a, koliko mi je poznato, jedino je *protjeran* iz Ljubljane/Slovenije jer nije uspio u dovoljnoj mjeri ovladati slovenskim jezikom, a tu i tamo na predstave je dolazio u, blago rečeno, pijanom stanju. Budući da nisam iz te branše, nije mi poznato kako prolaze glumci u Velikoj Britaniji ili Americi kada na predstave dolaze pijani i kada zaboravljaju tekst, onda vi sigurno mnogo bolje znate od mene kakva je sudbina takvih neodgovornih glumaca. Pa makar oni u javnosti funkcioniraju kao velike zvijezde, *mali bogovi*... A što se, pak, tiče njegova trenutnog statusa, onda vam, poštovana gospodo, moram reći da mu je hrvatska država darovala jedan otok, i to ne bilo koji već Titov otok, Brijun, na kojemu on već nekoliko godina sa svojom užom i širom obitelji ljetuje i radi neke važne predstave, igra i Hamleta, i Teslu, i kralja Leara, i stare Grke, Medeju, i Don Juana..., i glumi da je on suvremeni Ullysses, nomad, bez identiteta, tradicije, domovine... I više sam nego uvjeren da ćete vi poslije ovih *nevinih informacija* imati mnogo bolju sliku njegove *ugroženosti!*)

I upravo nas je ta relaksirajuća atmosfera uvjerila kako se ima smisla pohvaliti s podatkom kako smo i mi, samo nekoliko godina ranije, prepoznali izuzetne vrijednosti ove ratne priče koju je redatelj K. Milić uspješno transferirao u filmski medij, tako što je majstorski spojio povijesnu priču iz 1943. sa zbivanjima iz 1993. godine, na istim prostorima, gdje su unuci i sinovi samo nastavili niz tamo gdje su njihovi djedovi i očevi stali, kao da se između toga apsolutno ništa nije dogodilo. Doduše,

politički odnos između nekada *bratskih zajednica*, Hrvata i muslimana/Bošnjaka, sada se itekako promijenio, ali ni jednome ni drugome autoru uopće ne pada na pamet da na bilo koji način propituju razloge te dramatične i tragične promjene političkih i inih odnosa do kojih je došlo u tih pedeset godina.

Doduše, treba biti iskren i reći da je tu nagradu, koja je uistinu bila stvarna, ustanovila samoprovizana britansko-hrvatska plemićka obitelj Frankopan koja se pozivala na svoju slavnu obiteljsku, dinastičku prošlost. Kao što je općepoznato, u ona naša slavna posttranzicijska vremena pojave ovakvih čudnih likova/šarlatana, koji su se u javnosti besramno predstavljali kao *izgubljeno hrvatsko plemstvo*, bile su posve normalne pojave. Nema nikakve dvojbe da su ti likovi pad komunizma doživjeli prilično neobvezujuće, odnosno smatrali su ne samo da je konačno došlo *njihovo vrijeme* već su bili i više nego uvjereni kako njihova svekolika nazočnost u hrvatskome društvu predstavlja neprocjenjivu korist za krhku i mladu hrvatsku državu. Kao i obično, vladajući mediji su ih nekritički promovirali, a onda su bez ikakvoga stida ti isti mediji prozivali sve one koji su se spram te činjenice ponašali krajnje indiferentno, odnosno one koji su mirno i bez prevelike i nepotrebne buke prihvatili njihovo *pravo na postojanje* u hrvatskome političkom i inom životu. Doduše, to nikako ne znači da nismo bili svjesni kako je sve to samo još jedan od derivata nekontroliranih promjena u našem nesavršenom društvu.

I upravo je ta i takva obitelj Frankopan, koja je *sada i ovdje*, pred cjelokupnom hrvatskom javnosti izmišljala svoju tradiciju, utemeljila književnu nagradu za beletristiku *Petar Zrinski* i za publicistiku *Katarina Frankopan*. Naravno, ni ovaj čin nije u našoj javnosti mogao proći samo tako. Dubravka Ugrešić nije željela primiti nagradu za publicistiku. Navodno zbog Slavena Letice, člana povjerenstva, koji joj se u nekim ranijim vremenima nešto zamjerio, u pitanju je bio neki zločesti tekst u *Globusu*. Doduše, ako nas sjećanje služi, ona je i dalje uredno sudjelovala u, manje-više, svim aktivnostima te izdavačke kuće. Neki, pak, drugi, kao što je to bio nadobudni novinar *Globusa* ili, pak, jedan

aristokratski izdavač, navodno, autentični ljevičar po uvjerenju, blizak europskim socijaldemokratima, prava moralna vertikalna posrnuloga hrvatskog društva, nisu mogli prihvatiti činjenicu da je nagradu za beletristiku dobio jedan desničar, I. Aralica. Kao i obično, krivnja je pala na one koji su u cijeloj toj priči bili posve ma nedužni. Naši *istinoljupci* svoje članove povjerenstava nisu željeli previše dovoditi u pitanje, iako su upravo oni bili među prvima koji su članovima te suspektne hrvatske obitelji dali svoje žiro-račune, a redatelj J. Juvančić, kao ni kolumnistica Jagna Pogačnik, nisu im predstavljali neki prevelik problem, pa je onda ceh za sve njih morao platiti liberalni političar / moja malenkost, koji ne samo što je pristao sudjelovati u toj, prema njihovu mišljenju, političko-literarnoj farsu već si je dopustio luksuz da se građanski pristojno pojavi na samome činu dodjele te nagrade. Naravno, nije propustio priliku i čestitati pobjednicima, a nije mu palo na pamet da predstavnicima vladajućih medija još jednom objašnjava kako je njegov odabir bio roman J. Mlakića, a ne roman *Fukara* I. Aralice! Za razliku od nekih drugih koji su se u to vrijeme skrivali, ali nisu propustili priliku da u susjednoj kancelariji ostave brojeve svojih žiro-računa službenim predstavnicima te *lažne hrvatske dinastije*. Sve u skladu s dobrim *livevim* običajima: dosljedno i principijelno!

Ne treba zaboraviti da se sve to događa za vrijeme I. Račana, pa su ondašnji vladajući/lijevi mediji (*Globus*, *Jutarnji list*, razni internetski portali...) mislili kako samo oni imaju pravo reći što je dobro, a što, pak, loše u hrvatskoj beletristici i publicistici. No na te naše uobičajene političko-kulturne ludosti nismo se previše osvrtni, već smo uživali u spoznaji da se na hrvatskoj/bosanskohercegovačkoj kulturno-literarnoj sceni pojavio jedan sjajan lik, J. Mlakić.

I ovaj njegov najnoviji roman *Skica u ledu* to na najbolji mogući način potvrđuje. On je jednostavno neponovljiv, najbolje što hrvatsko/bosanskohercegovačka književnost ovoga momenta ima.

Nije da se prečesto slažemo s književno-političkim prosudbama M. Jergovića, jednoga drugog hrvatsko/bosanskoher-

cegovačkog pisca koji, doduše, za razliku od J. Mlakića, ipak stalno živi u Zagrebu, ali ovoga se puta moramo složiti s nekim od njegovih konstatacija o spisateljskom umijeću J. Mlakića koji, prema njegovu mišljenju, nije *pisac jednog žanra i jedne (ratne – op. Z. K.) teme. Pripovjedač, kratkopričač, zaljubljenik žanrova – uključujući i one trivijalne, koji su nekad pripadali rotoprodukciji, sjajan persiflator, krivotvoritelj iz tekstualne strasti, rad da iz igre napiše cijelu knjigu.[...] Iako je konzervativnih estetskih nazora, opčinjen onom starom, tradicionalnom Bosnom, i pisac velikih, sudbunosnih tema, u svojim literarnim strategijama on je eksperimentator. Samo što njegov eksperiment ne služi prikrivanju nemoći i nedostatka vlastite imaginacije, foliranja i prenemaganja, udvaranja ubogoj provincijalnoj profesorčadi i kanonicima sa zagrebačkog Filofaksa, nego istraživanju načina da se ispriča priča ili da se iz jednog žanra i jednog značenjskog i stvarnosnog registra pređe u drugi, pa u treći.*

Roman *Skica u ledu* potvrđuje sve ove tvrdnje. Uistinu je impresivan način kako se u ovome romanu autor *seli* iz žanra u žanr. Roman *otvara* jedna klasična krimipriča, netko u 80-im godinama prošloga stoljeća u Njemačkoj mlade djevojke davi žicom. Naravno, tu je obvezni lik policijskoga inspektora Thomasa Schweinera koji sve svoje intelektualne i ine napore ulaže kako bi pronašao ubojicu-davitelja. No nakon stotinjak stranica slijedi preokret, i žanrovski, i stilski, i tematski. Priča se nastavlja u Bosni, neposredno pred izbijanje rata. Davljenje nevinih žena žicom u odnosu na ono što slijedi djelovat će kao *nevina, dječja igra*, civilizacijska roba s greškom.

Rat između muslimana/Bošnjaka i Hrvata u srednjoj Bosni, u njegovu zavičaju, Uskoplju/Gornjem Vakufu, predstavlja opsesivnu temu ovoga pisca. Ona ga jednostavno progoni i on, sve da i želi, od te teme nikako ne može pobjeći. No način na koji on ispovijeda svoju opsesiju/traumu neponovljiv je u našoj/našim literaturama. (O njegovoj dvojnoj pripadnosti, pripadnosti i hrvatskoj i bosanskohercegovačkoj književnosti, više ćemo govoriti u skorajšnjoj recenziji knjige Nebojše Lujanovića.)

Zlatko KRAMARIĆ

Zadah ocvale satire

(Miljenko Jergović, *Herkul*,
Fraktura, Zaprešić, 2019.)

Miljenko Jergović napisao je još jednu knjigu, navodno roman o hrvatskoj zbilji 2020.... i neke. I još jednom pokazao kako je njegov književnički talent potonuo do samog ruba ponora, zagubljenosti i predvidljivosti. A ima li išta gore nego kada je pisac idejno predvidljiv, kada su mu ideologemi važniji od estetičkog ukusa i kada njegovom poetikom upravlja slijepa mržnja i zadržgli manirizam fraza, preduvjerenja i tupe isključivosti? Nekada svjež književnički glas, s nizom izvornih i formalno uspješno strukturiranih proza, prometnuo se u zadnjih desetak godina u zalihosno žalosnog i napornog pisca koji tek opetuje pamfletske sadržaje, a ne vidi – ili ne želi vidjeti – da mu je pritom nestalo daha i da je postao vlastita groszovska karikatura. Šteta je i grijeh, reklo bi se narodski, tako rasipati pripovjedni talent...

A njega Jergović, dakako, ima, u to se nikad nije niti sumnjalo. Međutim, kako je već Kvintilijan u svome *Obrazovanju govornika* utvrdio, nitko ne može pomoći piscu bez morala čiji je identitetski značaj takav košmar i koji je toliko uronjen u vrtlog životne spoznaje da ne može pobjeći od strašnog stroja što ga melje: ja, MJ, pisac sam na nekom kljastom jeziku koji ne može podnijeti zemlju u kojoj živi, pa sam spreman u to ime zamišljati kako je upravo ova zemlja najgore moguće mjesto na svijetu. Fikcija kao aspekt/fenomen umjetničke slobode trpi svašta i pod naponom je da joj se štošta tolerira, da se smatra izvornim glasom individualizma, iskazom nepatvorenih emocija itd... ali nekih granica ipak ima i mora biti, čak i u posvećenom i apartnom prostoru artizma. Svima je ostala u sjećanju ona zločesta i tendenciozna *satira* iz *Novosti* na temu i slog hrvatske himne. Jergović je upravo na tome tragu – dovesti svoje individualno uvjerenje i iskrivljenu sliku svijeta u kojem neposredno živi do krajnjih granica, nategnuti nježne strune mandoline do kraja, u ime samo njemu znane umjetničke slobode i očekivanog prava na fikcionalizaciju

stvarnosti. Međutim, kad se to izvede na tako nesuvisao način kako je to u ovoj knjizi, onda se stvarno moramo zapitati u ime koga i čega govori taj Bosanac hrvatskoga podrijetla. (Znam da će to njemu strašno zvučati, ali Jergović je doista etnički Hrvat. Za tu kaznu Jergović nije kriv, ali što mu mi možemo.) Neki će praktičari zavjere primijetiti da je Jergović plaćen tako pisati, da je to njemu zadano *odozgo*, iz kojekakvih agentura i kontrahrvatskih centara..., ali ja ne mislim tako: Jergović nije glupan jer dobro odmjerava i zna da je književnost roba koja će se to bolje prodati na današnjem tržištu, napose inozemnom ili u *regionu* ako sadržaj te robe odgovara preduvjerenjima i očekivanjima određenih krugova konzumenata. Kod Jergovića je *pisanje* kao *pišanje* po zločestom kroatocentrizmu davno postalo poslovnom manтром – pljuvanje je metodologija, a vrijeđanje sadržaj njegove pljuvačke. U mutnoj flašici s plutenim čepom samo čeka da ju se protrlja pa da njen mikrobní duh pokrene začudne staze Gutenbergove galaksije. Sve to, dakako, uglavnom nema veze s književnosti. O čemu se točno radi?

Kompozicijski je roman podijeljen u tri dijela i to tako da su prva dva dijela zasebne, odjelite cjeline, a treći ih dio spaja u konačno sučelje. Prvi dio govori o sarajevskim Srbima Zoranu i Borki koji su se nakon rata, što su ga proveli u opkoljenu Sarajevu, odlučili preseliti i započeti nov život u Beču. Tamo su im se rodila djeca, a njihov je život konačno počeo ličiti na normalan život. Zoran je višekratno odlazio u Sarajevo zbog posla, ali na to nikako nije mogao nagovoriti i svoju ženu. Ovaj je dio romana i podsjetnik na Jugoslaviju, kako se u njoj živjelo i što je tada sa sobom donosila buntovna mladost željna kakvih-takvih promjena. Posrijedi je vrlo uspješna vizura režimske represije prikazana u Zoranovu iskustvu s parasuđenja slovenskoj *punk*-grupi *Albert Fish*, pri čemu je jasno da Jergović u izmišljeni slučaj transponira iskustvo mnogih sudionika ispitivanja u zgradama SUP-a, s montiranih procesa i buđenja otpora režimu u slovenskoj supkulturi koncem osamdesetih i sl. Upravo je u ovom dijelu romana Jergović pokazao svoju vještinu fabuliranja koja se sastoji u odmjerenu supostavljanju prošlih

i aktualnih događaja, u fino doziranim i pripovjedno dobro ugođenim, bešavnim dijelovima u kojima se opisuju sami događaji isprepleteni s razmišljanjima Zorana, pripovjedača u prvom licu.

U drugom dijelu romana u neposrednom obraćanju predstavlja nam se hrvatski branitelj Anto Gavran zvani Ćumur (crn kao gavran, crn kao ćumur = ugljen) koji upravo daje intervju lokalnoj novinarki, a on je za Jergovića idealni branitelj, suma svih mogućih braniteljskih osobnosti koje su nasadene na jedan i jedinstven način: teška seljačina, primitivna nacionalistička pošast, ustašoidna budaletina koja mrzi sve nehrvatsko, a ponajviše Srbe. Sin mu je Herkul, mladić s mentalnom falinkom, kojeg Jergović najviše voli opisivati kad se krevelji ili kad zamišlja da je velik hrvatski junak, kao i onaj mitski Herkul... o čemu svjedoči i stupidna, dizajnerski promašena i neukusna naslovnica knjige na kojoj mišićavo-bucmasti krele vitla mačem prema glavama četničkih i muslimanskih aždaja. Nije baš sv. Juraj, ali je u istovrsnoj misiji uništavanja zla. Baš onako kako treba: otac braniteljski moćnik i kromanjonac, a njegovo dijete zaostalo u razvoju, mališa tupavi, budućnost *jedine nam* Hrvatske, sve kako bi iskrivljena hrvatska zbilja bila dostojno predstavljena. Jer je tako kako se Jergoviću čini, jer je on tumač sile i nepravde koju čine hrvatske nakaradne duše. Dakako, nije nevažno ni što je Ćumurova supruga etnička Srpkinja jer se mora vidjeti kako su najodličniji hrvatski sinovi uzimali Srpkinje za žene... Uostalom, oboje dolaze iz Sarajeva, a u Sarajevu je to u neka prijašnja vremena bilo normalno jer su se tamo prije rata svi lijepo družili, svi su bili raja, bez obzira na teške boje etnikuma i uvijek je bilo proljeće i neki sjetni behar u eteru. Čim se taj poratni skorogjević Ćumur počeo obraćati novinarki s informacijom da intervju mora biti gotov na vrijeme kako bi on kao domaćin stigao okrenuti janjce, kupiti piće i dočekati prijatelje koji će s njim gledati televizijski prijenos nogometne utakmice između Hrvatske i Srbije..., bilo je jasno da slijedi posve drukčiji tip diskursa i vizure nego je to bilo u prethodnom poglavlju. Iako je posrijedi, kao u slučaju Srbina Zorana, također opis osobne povijesti jednog žitelja

Sarajeva, sada Hrvata i kasnijeg branitelja u Hrvatskoj vojsci, ovdje je sve podređeno uvjerljivoj i plastičnoj karakterizaciji Ćumurova lika koji mora reprezentativno predstaviti hrvatske branitelje. S njegovim likom roman postupno klizi prema pitomu simbolizmu, groteski i bizarnom... da bi u trećem dijelu – u kojem je izvještajno, u *er*-formi, opisan tragični Ćumurov i Zoranov susret kod malog turističkog mjesta Brižnik negdje na Jadranskoj magistrali, baš nekako u trenutku kada Srbija zabija vodeći gol hrvatskoj izabranoj vrsti – protagonist iz prvih dvaju dijelova konačno bivaju dovedeni u isti pripovjedni kontekst. Podivljali branitelji uzimaju zalutala i ni kriva ni dužna Zorana za žrtveno janje koje će prinijeti na oltar svom nacionalističkom idealu i sloganu: ubij Srbina! Tko je to učinio i kako se to ubojstvo točno dogodilo, ne zna se, ali se zna da je spregom tendencioznih i manipulativnih medija i političkog plana samog vrha hrvatske vlasti došlo do nacionalističkog divljanja u Hrvatskoj – vrhunac je bacanje građana srpske nacionalnosti s nebodera i koječega drugog (prosto zrakom Srbi lete!), sve kako bi se opravdalo ono što su Srbi učinili hrvatskom branitelju u Brižniku. Naime, Ćumur je zbog velikog uzbuđenja (srpskog gola i Herkula kojeg je udario Zoranov auto) – izgubio dah i na bračnoj postelji uskoro i umro. Slijedi osveta svim Srbima u svim hrvatskim krajevima, a sve pod budnom pažnjom huškačkih medija iz Hrvatske i *regiona*. Posrijedi je definitivni kolaps hrvatske licemjerne politike prema manjinama i konačna potvrda kako je hrvatska vlast sa svim njezinim građanima upravo rasistički i nacistički ustrojena. U sve to umiješali su se i strani izvjestitelji i novinske agencije, napisane su studije i knjige o pogromima Srba i o strahotama zabluda hrvatske nacionalističke politike i krvave prakse, a svako malo oglasila bi se i drčna predsjednica sa svojom formulom, uz obligatornu stisnutu šakicu u zraku: *Držim da...* Itd. itd.

Da nije besmisleno i tendenciozno, naivno i upravo glupo, estetički i konceptualno neuvjerljivo, možda bi i barem malo bilo duhovito, makar ironično... tko bi to više znao na koncu ovog romaneskog mučilišta, bosanske musake i kunića *a la*

wild... Ovakvo je ipak samo otužno i razočaravajuće što se jedan od najboljih hrvatskih pisaca, a tako mu se redovito i neopravdano tepa, spustio na razinu isfrustriranog novinarčića bez identitetskih oznaka, a čija su mjesečna primanja kao dežurnog mrzitelja Hrvata veća od godišnje plaće hrvatskih učitelja ili radnika Đure Đakovića (čak i kad im se povećaju koeficijenti). Sve u svemu, na tragu i zadahu one Pupovčeve satire o hrvatskoj himni, posve dostatno da mi se ovo Jergovićevo djelce pomalo gadi. Bolje da je MJ – kako i pokušava nešto o tome reći u svome *Ocu* – završio u to ratno doba, kao i mnogi njegovi zemljaci iz *regiona*, tamo daleko u bespućima kanadskih šuma, nego što je odlučio postati pisac u zemlji i među ljudima koje ne može organski smisliti. I to još na barbarskom jeziku koji pola svojih leksema zahvaljuje Uredu za jezik iz NDH-a. A možda nas sve skupa, zajedno s hrvatskom nematerijalnom baštinom, Miljenko i može podnijeti, samo nas legitimno, pod krinkom pripovjedačkog umijeća i svete muze umjetnosti, svaki puta kad nešto napiše lakrdijaški povuče za nos. Nova knjiga, pa nas opali po nosu. Ili nam pokaže bosanski grb. Onako, iz vica... ma, pelivan pravi.

Pisac koji je htio postati Andrić našega doba, a još se nije približio ni Aralici. Ma ni do koljena. Mogao bi tek, za vlastitu jezičnu vježbu, očistiti od povijesne prašine sve etnografske predmete koje Aralica spominje u svojoj morlačkoj trilogiji, pa neka nauči kako se ozbiljno pristupa pripovjedačkom poslu. Tako je to kad te stvore i zvijezdom učine nesretne okolnosti, a zemlju koja te objeručke primila pereš i dereš kao krpu s trešnjevačkog placa. Lako je zamisliti ovaj scenarij: da nije bilo zadnjega rata, Jergović bi bio tek tamo neki pisac iz Sarajeva, bivši friend daleko poznatijeg Ivana Lovrenovića, doduše bistra, ponešto talentirana, ali tvrdoglava kosmata glavica koja nikako da pronađe svoje identitetske crte. Kažu da ga tamošnji intelektualci zovu *čovjek bez svojstava* jer mu, osim identiteta, uvijek nedostaje ideja i tema za pisanje. Žalio se tako na jednoj međunarodnoj tribini u Skenderiji da nikako ne može prepoznati *jaku* temu, da i on konačno objavi *pravu stvar* i postane europski pisac iz Bosne. I još kažu da je rekao, nekako u sarajevskom

žargonu pa mnogi nisu odmah razumjeli, kako mu je *najveća* nafaka *da jednog dana dobije hrvatsku putovnicu*, iako mu na njoj ponekad zasmeta ona urezana šahovnica. Zapravo, smeta mu uvijek.

Ivica MATIČEVIĆ

O ljubavi, ali nešto drugačije

(Tomislav Domović, *Ljubavni abecedarij*, Gramatik, Beograd, 2019.)

Pred nama je jedna obimom mala, ali vrlo hrabra knjiga *proezije*, ako upotrijebimo termin koji je skovan povodom prve knjige Nemanje Mitrovića *San rata* koja je 1981. godine dobila Brankovu nagradu za najbolju pjesničku zbirku pjesnika do dvadeset sedam godina. I tu je bila reč o poeziji koja nije pisana stihom, kao što je slučaj i u Domovićeve *Ljubavnom abecedariju*. Bojana Stojanović Pantović ovu vrstu pjesama naziva *prozaidama*, što je neusporredivo precizniji naziv, ali bih ja, kada je u pitanju ova Domovićeve knjiga, izostavila svaki naziv koji u sebi sadrži riječ proza, pa tako i onaj kanonizirani, oksimoronski, ujedno i najneadekvatniji *pjesma u prozi*. U knjizi o kojoj je riječ prozu ni u kome slučaju ne možemo naći. Ovo je poezija koja se željela osloboditi uskih granica grafičkoga prikaza stiha, ali ne i njegovih zvukovnih prednosti. Naravno, ne govorim o rimi, već o ritmu i melodiji, moglo bi se reći i o milozvučnosti ovih pjesama, kako i dolikuje ljubavnoj lirici.

Rekoh da je ovo hrabra knjiga. Ta hrabrost je dvojakoga karaktera. Na prvome mjestu, nakon postmoderne, hrabrost je pisati o ljubavi, a ljubav je Domovićeve osnovni pokretač i osnovna inspiracija. Zato je ona česta tema njegove poezije uopće, kao što je i dominantna tema *Ljubavnog abecedarija*, što se već prema naslovu može zaključiti. Nije lako u neljubavna vremena pjevati o ljubavi. Nije lako u odnosu na opću literarnu klimu, nije lako niti izmaći zamkama razvodnjene sentimentalnosti. Ova tema ne dozvoljava grešku jer ju i naj-

manja greškica srozava u kič. Upravo je to razlog što se za nju opredjeljuju ili odveć mladi ili odveć netaleantirani, bolje reći umišljeni pjesnici koji nikada neće dostići punu afirmaciju. Pjesnici od iskustva vješto zaobilaze temu ljubavi, prepuštajući joj se tek ponekad, u trenutcima naročite inspiracije, pa tako nastanu Lalićevi *Strambotti* ili pjesma *Mleko i med* Borislava Radovića ili, pak, ciklus pjesama u *Istočnim zonama* Živka Nikolića koji ispituje razne vidove ljubavi, od incesta do nekrofilije.

Pjesnici koji poput Domovića tako često i tako uspješno pišu o voljenju i voljenima, zaista su rijetki. Posljednjih godina u *regionu* postaje sve poznatiji Željko Medić Žac čije dvije zbirke pjesama *Apneja* i *Dvojeručica* otvaraju vrata ljubavi, ali ovaj pjesnik to čini znatno drugačije od Domovića. Za Žaca je ljubav jednosmjerna ulica koja vodi ispunjenju i smislu. Za Domovića je ljubav traženje i pronalaženje, ona je zid i glava koja taj zid probija, ona je u neprestanoj cikličnosti odnosa od uspona do padova i ponovnoga uzleta.

Pored hrabrosti kojom se hrvatski pjesnik opredjeljuje za osnovnu temu svojih pjesama, treba spomenuti i hrabrost kojom koristi svoj materinski jezik. Naime, on se ne ustručava stvari nazvati njihovim imenom. Odbacujući licemjerno prenemaganje, korištenje deminutiva i eufemizama koji najčešće djeluju bizarno, odlučuje se za termine u njihovu izvornome značenju, koliko god lažni moralisti s negodovanjem takav vokabular smatrali pejorativnim. U XVI. st. francuski moralist i začetnik žanra koji je danas vrlo popularan u jednome od svojih eseja, čiji naslov glasi *O nekim Vergilijevim stihovima*, raspravlja baš o ovoj temi, odnosno baš o tome zašto bi se smatralo ružnim ili nemoralnim imenovati narodnim jezikom muške i ženske spolne organe ili spolni čin, kada je reč o dijelovima ljudskoga tijela zaduženim za reprodukciju, dakle za očuvanje vrste, i kada su baš ti dijelovi ljudskoga tijela najčešće vezani za ljubav i ljubavni užitak i radosti ljubavi. S druge strane, riječi kao što su rat i smrt izgovaramo bez ikakva zazora, iako su upravo to ružne riječi, kao i sâm čin koji označavaju. U tome pogledu, Domović je Montaigneov sljedbenik i čak mu uspijeva ozloglašene riječi upotrijebiti bez snobiva-

nja, ali i kako bi im dao literarni legitimitet, podario im novu vrijednost i vratio onu prvotnu nevinost koju su možda u svome praiskonu imale, ali su zarad raznih moraliziranja nepovratno izgubile. Domović ide korak dalje jer svojim stihovima svaku od tih riječi, koje bi kod nekoga drugog djelovale bestidno, čini plemenitom, pjesnički opravdanom, čak neophodnom. Liričar može sve. Tako pjesnik Tomislav Domović čini stvarnim Miljkovićeve stihove iz pjesme *Poeziju će svi pisati: I neće biti u ljudskom govoru takvih reči / kojih će se pesma odreći*, učeći nas da u jeziku zapravo ništa i ne treba odbacivati niti se ičega treba odričati. Knjiga *Ljubavni abecedarij* daje toplu notu riječima koje smo sasvim neopravdano potisnuli u sferu nepristojnosti.

Kada se uzme u obzir tematika i način na koji joj se u *Ljubavnom abecedariju* pristupa, onda ne čudi to što potenciram hrabrost pjesnika Tomislava Domovića; hrabrost koja se višestruko isplatila. Zahvaljujući toj hrabrosti nastala je poezija čiju vrijednost prepoznaju ne samo ljudi iz svijeta književnosti već i čitatelji različitih profila i različita obrazovanja. Možda i zato što smo u ovim *oskudnim vremenima* (da se poslužim Hölderlinovom sintagmom) svi manje ili više gladni ljubavi. A ljubav za Domovića nije tek duhovni podstrek, već i tjelesna glad.

Dijeleći svoj *abecedarij* na dvije cjeline koje nas ponaosob vode od A do Ž, na *Tijelo* i *Dušu*, pjesnik je htio dočarati koliko su i tjelesno i duhovno važni za ljubav. Onomu tko samo pogledom preleti sadržaj, može se učiniti da je postojanjem ovako jasno razdvojenih cjelina samo produbljen jaz između duše i tijela. Međutim, taj dojam je varljiv. Tijelo je potrebno ljubavi, jednako koliko i duša, a tjelesna ljubav ni blizu nije isto što i spolni nagon. Otuda je vrlo bitna razlika između glagola *podati se* i *predati se*. Ljubav podrazumijeva potpuno predavanje. Zato je prvi ciklus, a možemo reći i prvi dio *Ljubavnog abecedarija*, apoteoza tjelesnoj ljubavi, čime se vraćamo uzorima antičke Grčke koja je umjela cijeniti tijelo i tjelesno.

U prozi Dragana Stojanovića i poeziji Željka Medića Žaca tjelesna je ljubav doživjela određenu afirmaciju, ali nitko u našem *regionu* nije odao takvu počast tjele-

snoj ljubavi kojoj imamo zahvaliti za naše živote, ali i za mnogo što drugo, kao što je to učinio Tomislav Domović. Otuda tijelo i duša mogu biti razdvojeni samo u ciklusima i nikako drugačije. Za ljubav, kao i za život, neophodni su i jedno i drugo. To, možda, najbolje pokazuje pjesma *Cjelov* iz prvoga dijela zbirke. Poljubac pripada usnama, dakle, tijelu. Ali poljupcem se prenosi i dah, poljubac stvara i produbljuje osjećanja, posebno kada je riječ o autentičnome susretu dvaju bića i dvaju tijela. Snaga takvoga utiska ima moć natkriliti rutinu svakodnevice i produbiti ljubav učinivši ju otpornom na prolaznost koja sve nagrizava. Kroz potrebu za obnovom autentičnih trenutaka ljubavi i samo to osjećanje iznova biva svježije i nedodirljivo za grabežljive prste prolaznosti.

Za Domovića je ljubav četvrta dimenzija. To je ona dimenzija stvarnosti zahvaljujući kojoj pravimo iskorak iz svijeta shvaćena u njegovu fizičkome smislu, stupamo na nedefinirano, ali zato ništa manje važno tlo osjećajnosti. Čula kojima doživljavamo svijet u njegovoj ukupnosti i zahvaljujući kojima formiramo sliku o sebi i svijetu oko sebe još su jedna spona između tijela i duše. Čulima registriamo najprije tjelesno, ali sudar čula i svijeta prouzrokuje nastanak emocija. Pjesnik sva svoja čula stavlja u službu svoje ljubavi, ali mu se čini kako mu je potrebno više od poznatih pet čula kojima uobičajeno raspolaže manje-više svaki čovjek, jer njegova je želja da u sebe upije voljenu ženu u njezinoj ukupnosti ljepote i pameti nadvisuje mogućnost uobičajene čulnosti. Pjesnik i dramaturg Jovan Hrišćić je u jednom od svojih eseja govorio o dodiru kao vrhovnome čulu: dodiru bosih tabana i vreloga kamena, dodiru podnevnih sunčevih zraka i čovjeka. U *Mezzogiornu*, jednome od najljepših Hrišćićevih pjesničkih ostvarenja, dodir postaje osnovno čulo i osnovni vid erotске komunikacije. Na sličan način i Tomislav Domović zaključuje: *Dodir, to sam ja*. Nekomu, komu ni sva čula nisu bila dovoljna u potpunosti doživjeti voljeno biće, uspijeva svoju spoznaju svesti na jedno jedino – na čulo dodira. To je moguće samo zato što pjesnik sebe sama poistovjećuje s dodirom, na taj mu način darujući sveobuhvatnost.

Ljubav je prirodna energija, izvor životajne svjetlosti i ništa joj ne smeta kako bi bila ostvarena kroz tijelo. Dihotomija duše i tijela postoji samo onda kada nesvijest tijela postane putovođa, kao u pjesmi *Falos*, koju intertekst što nas vodi Whitmanu čini mnogo složenijom nego što se to na prvi pogled čini. Spomenutu dihotomiju možemo pronaći i u pjesmi *Glavić* gdje je naglašeno da jezik i srce pripadaju svijetu različitu od onoga kojemu pripada naslovni termin.

Ipak, podvojenost tjelesnoga i duhovnoga osjećamo kao nešto neprirodno i nametnuto. Jezik također može biti jezik sladostrašća i erotskoga neposluha, a srce je prvenstveno mišić s važnim zadatkom opstanka tjelesnosti. Otuda je nemoguće povlačiti jasne granice. Zato ni drugi dio knjige ne odbacuje tijelo, mada je u tamo zastupljenim pjesmama dana prevaga duši. Uči nas Domović da ljubav može biti tjelesna, ali da ona nikada nije samo tijelo, ako jeste ljubav.

Ljubav je sloboda, ljubav je njiva na kojoj naročito uspijeva istina. Bog je ljubav, otuda on obitava i u voljenome biću, u voljenoj ženi. Bog je taj koji nas uči: *kako voljeti kada sve drugo uvene*. Poglavlje *Duša* vodi nas na još jedno putovanje od A do Ž, nudeći novi smisao ljubavi kao vječnoj temi i vječnom izvoru života.

Dragica UŽAREVA

Polemika s modernizmom

(Vladimir Lončarević, *Proroci i svjedoci. Prinosi katolicizma hrvatskoj kulturi 20. stoljeća*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2019.)

Ovom knjigom autor je u neku ruku zaokružio svoje bavljenje temom iz podnaslova, u koju je studiozno ušao magistarskim radom objavljenim pod naslovom *Luči Ljubomira Marakovića* (2003.) i doktorskim radom objavljenim pod naslovom *Književnost i Hrvatski katolički*

pokret (1900. – 1945.). Teorijske i program-ske odrednice, književna politika i organizacijska struktura (2005.). Tom tematikom intenzivno se bavio u međuvremenu, znanstveno i stručno, pa je tako, uza znanstvene i stručne radove, objavio u tjedniku *Glas Koncila* proteklih nekoliko godina više od 300 članaka, od kojih svaki daje osnovne podatke, uvid i poneku ocjenu o jednom od isto toliko katoličkih prinosnika hrvatskoj kulturi (uglavnom) prošlog stoljeća.

Jedno od posebnih područja Lončarevićeva angažmana jest urednički posao (koji je preuzeo od Božidara Petrača) i osobno sudjelovanje u projektu *Hrvatska katolička baština XX. stoljeća* (nakladnik *Glas Koncila*), u okviru kojeg je objavio osam opširnih predgovora, zapravo monografskih znanstvenih članaka o osmorici istaknutih pregalaca na *katoličkoj njeni*. Ti predgovori, ponešto dopunjeni i dotjerani, sabrani su u ovu knjigu. Oni se odnose na živote i opuse Ante Alfrevića, Josipa Andrića, Drage Čepulića, Petra Grgeca, Ilije Jakovljevića, Ljubomira Marakovića, Ferde Rožića i Dušana Žanka. Riječ je o ljudima čiji su zeniti uglavnom dosegnuti prije 1945., iako su pojedini nastavili plodan stvaralački rad i poslije. Jednoga od njih (Jakovljevića) pogubile su komunističke vlasti g. 1948., jednoga (Grgec) osudile na višegodišnji zatvor, jednoga je (Marakovića) Sud za zaštitu nacionalne časti Društva književnika Hrvatske, pod predsjedanjem M. Krleže, zbog tobožnje *suradnje s okupatorom i narodnim izdajicama* osudio na književnu šutnju, a zatim ga je i redovni sud osudio na trinaest mjeseci zatvora, poslije čega nije objavio praktički ništa, jedan (Žanko) izbjegao je u Argentinu pa u Venezuelu, jedan je umro tik prije *oslobođenja*, dok su trojica nastavila manje-više redovan život i rad u domovini.

Kao vrstan poznavatelj opusa i cjeline angažmana stotina istaknutih katolika u kulturi, znanostima, filozofiji, umjetnosti, publicistici, društvu i unutarkatoličkim aktivnostima te u tadašnjim društvenim ili političkim zbivanjima, Lončarević je dao cjelovite portrete, providene brojnim podacima, podrubnicama, natuknicama, međuodnosnicama, odbljescima i ocjenama. A kako se gotovo svaki od njih bavio raznovrsnim područjima intelektualnoga

rada, pri čemu je najšire (sve do folkloru i glazbe) otišao Josip Andrić, portreti su nužno kolažnoga sastava.

Svim je tim autorima, a i katoličkom angažmanu i organiziranju, osobito u okviru Hrvatskog katoličkog pokreta i Katoličke akcije, u njihovu odnošenju prema svijetu zajedničko postavljanje prema modernizmu, liberalizmu, ateizmu, sekularizmu, individualizmu, skepticizmu, materijalizmu, nihilizmu, kolektivizmima i drugim (negativno pojmljenim) -izmima koji su do nevjerojatnih razmjera nadirali u europsku, a time i u hrvatsku kulturu, duhovnost, filozofiju, publicistiku i praktični život od kraja 19. stoljeća naovamo. Stoga se stalno susrećemo s izrazima kao što su *rascjep između Crkve i društva, demontaža tradicije i uspostavljanje novog, nekršćanskog, pa i protukršćanskog duhovnog ustroja, sinteza svih hereza* (kako je modernizam označen u enciklici *Pascendi* Pija X. iz 1907.), *Instaurare omnia in Christo – Obnoviti sve u Kristu* (čuvena krilatica Lava XIII. iz enciklike *Militantis Ecclesiae*), *polemika s modernizmom, kršćanska prosudba suvremene književnosti i filozofije*. Misao se kod hrvatskih katoličkih mislilaca kreće od problematizacije kartezijanskoga smjera mišljenja koji je, kako je primijetio Čepulić, a to opisao Lončarević, susljedno sve više dovodio u opasnost *budućnost svijeta koji se predao bez-umlju jer je stvar 'uma' (intelekta) i 'razuma' (racija) dijalektički odvojio od Boga* (str. 61). Niže se i nepregledan broj kritičkih ocjena izraslih iz katoličke apologetike odnosno iz ideje nedopustivosti žrtvovanja ideje istine i dobrote odnosno aksiologije u ime estetike i svjetonazorskih aberacija, krivovjerja i apsolutizacija, primjerice Grgecova po kojoj je modernizam *postao diktatorom u hrvatskoj književnosti*. Čitav bi traktat bio potreban kako bi se prikazala sva nezadovoljstva modernim pojavama u carstvu uma te na polju kulture i društva.

Pa ipak, naznačeni su i pojedini posvećenci književnoj umjetnosti iz katoličkih redova koji su držali mekši, snošljiviji kurs od rigorozna mahničevskoga. Taj kurs Lončarević naziva *paradigmom nazivanja drugog, estetičkog krila katoličkih književnika, kojemu su pripadali još Sida Košutić, Ton Smerdel, Branko Storož, Đuro Sudeta, a potkraj života naginjao mu je i kritičarski*

doajen Ljubomir Maraković (str. 93), dakako i sâm Ilija Jakovljević, a i mons. Rožić, kao snošljiviji i širokogrudniji od mnogih drugih revniteljski i polemički postavljених svećenika i laika. Unatoč tomu što je bio svjestan čega i ostali te se istaknuo u katoličkome angažmanu na kulturnome planu, Rožić je, primjećuje Lončarević, uočio kako *književnost živi od djela koja imaju umjetničku težinu, odnosno koja se mogu nositi s novim stilovima i sadržajima što ih je iznjedrila moderna* (str. 134). Rožić je, kao urednik općenito vrlo vrijedne *Hrvatske prosvjete* i koji je na tome mjestu prethodio Marakoviću, objavljivao i književne priloge ne samo starih i starijih nego je *šrom otvorio vrata mladim i mladim kritičarima i piscima: [Ulderiku] Donadiniju, Grkcu, Jakovljeviću, Jenku, Kostelniku, Marakoviću, Matasoviću, [Izidoru] Poljaku, [Milanu] Paveliću, Prpiću, Subotiću, [A. B.] Šimiću, Tomašiću, Viloviću, Zduniću* (str. 136). Osim toga, u tim [prvosvjetskoratnim] godinama u časopisu što ga je uređivao Rožić nailazimo i na *Nazorov prijevod dijelova Danteova Čistilišta i Pakla, opširnije prikaze o Shakespeareu, Calderonu, Cervantesu, Tagori (Matasović), Rettéu (Pavelić), Mereškovskome (Šimić i Tomac Dravski), Bahru (Jenku), Croceu (Ivan Delalle), Fogazzaru (Petravić), Bensonu i Sienkiewiczzu (Tomac Dravski), kao i o talijanskom futurizmu i suvremenoj slovenskoj književnosti* (str. 137). Dakako da je Maraković nastavio održavati visoku razinu i tijekom 20 godina uređivanja obogatio hrvatsku kulturu nebrojenim daljnjim doprinosima na književnome, prevoditeljskom i kritičarskom planu.

Rožić je, pak, prelazio i preko toga što je A. B. Šimić istodobno pisao drugdje da *ostaje umetnost kao jedina religija (Vijavica II/1918.)*, što za katolika zvuči bogohulno. On je još 1913. izrazio pozitivniji pristup, u smislu da *Crkva plodonosno djeluje na kulturu uopće, tako isto ... i u sva tri njezina pravca, u pravcu istine, dobrote i ljepote* (v. str. 142). Braneci još g. 1907. od *žestokih napada nekih katoličkih pera i Antu Tresića Pavičića, Josipa Eugena Tomića i Stjepana Miletića* (str. 148), svećenik Rožić pokazao je razinu kršćanske mudrosti koju mnogi nisu uspijevali dokučiti, ni tada, a ni danas, napisavši u polemici u *Katoličkom listu* (preteći današ-

njega *Glasa Koncila*): *Poništavati je lako. Za to ne treba ništa drugo nego grube sile u riječi i činu. [...] Topline, braćo, topline!*

Među raznim disciplinama i vrstama u okviru kojih su pisali vrijedi izdvojiti esej (ogled) kao osobito popularan među katoličkim publicistima. Lončarević ocjenjuje da je za D. Žanka upravo esej bio *njegova 'prima forma'* koja je povezivala različita područja njegova zanimanja: *duhovnost (liturgiju, askezu i mistiku), književnost i duhovnost književnosti, hrvatsku (političku) povijest i filozofiju povijesti* (str. 164). Ogleđnički pristup omogučuje povezivanje različitoga i ujedno nadilaženje danoga, kao što to zorno oslikavaju navodi u knjizi iz Žankova članka *Pred nemoći kulture (Hrvatska misao, XV/1968): osjećaj nemoći kulture obuzima danas misao ljude-branice tradicionalnog sistema vrijednosti i ideja ne samo pred dijaboličkom realnosti komunističkoga istoka, nego još više pred motivima pesimisma i raspadanjem moralne snage Zapada. [...] ... Europa mora naći sebe ili će propasti, a sebe može naći samo u tzv. Europskom dubu, tj. u tradicionalnim duhovnim vrijednostima kršćanstva, iz kojih su proizašli svi pojmovi o slobodi i dostojanstvu čovjeka, svi metafizički i pravni pojmovi o društvu i autoritetu, jedino rješenje odnosa Crkve i Države i sav temelj za suprotstavljanje glupostima demokracije i diktature, marksizma i protestantizma, liberalizma i ateizma...*

Dio prikazanih intelektualaca bili su i pisci tzv. *primarne književnosti* u kojoj je često (pre)izražena idejnost ili je pisana za narod ili je, poetički gledano, ostajala na stilskoj razini prijašnjih razdoblja ili ju jednostavno nisu pisali talentirani pisci. O književnoumjetničkim djelima (pričama, romanima, dramama, pjesmama, dnevnicima...) spomenutih autora Lončarević iznosi i poneke književnokritičke ocjene. No nisu te ocjene praćene analizama književnih djela, nego su uglavnom ovlašne i utkane u skupne prikaze njihovih ukupnih života i opusa. Potrebno je, na temelju ovog i drugih takvih radova, krenuti dalje te oljuštiti neknjiževno od književnoga kako bi se pojedinačna djela i djelotvorce sustavno i komparativno vrijednosno ocijenilo. Ovim i brojnim drugim radovima dan je širi i uži kontekst i povijesno-filološka podloga te je utrt put prema njihovu vrednovanju u sklo-

pu cjeline hrvatske književnosti prošloga stoljeća – kojoj je kao ukupnomu korpusu istodobno potrebno kritičko pre-vrednovanje s dovoljne distance i odmaknutosti od ideologija, moda, favoriziranja, impresionističkoga divljenja i prevladanih ukusa. Nužno je razlučiti djela koja su vrijedna ponajviše samo kao književnopovijesne činjenice od onih koja kao imaju (i danas) uvjerljivu umjetničku snagu i koja kao vazdaživa i privlačna mogu stati uz bok djelima i autorima već s pravom uvrštenima u književni kanon, u antologijske izbore, u lektiru i udžbenike i potvrđenima u čitateljskoj i kritičarskoj recepciji.

Dva zasebna članka bave se književno-kritičkom i idejnom, napose među katoličkim intelektualcima, recepcijom i valorizacijom dvojice velikih: Kranjčevića i Krleže. Osobito je zanimljiv izbor kritičkih raščlambi i ocjena Krležinih djela nastalih do potkraj 1930-ih godina, pri čemu se susrećemo s ozbiljnim osporavanjima njihove umjetničke vrijednosti i, dakako, njihove idejnosti.

Zdravko GAVRAN

Bourgetov *Učenik* ili o književnoj intoksikaciji i odgovornosti

(Paul Bourget, *Učenik*, Zagreb, Verbum, 2018., preveo Božidar Petrač)

Jeste li čitali Paula Bourgeta? Tako je glasio naziv prvoga znanstvenog skupa posvećenog Paulu Bourgetu koji je održan 2005. godine u Dijonu. Njegovi organizatori htjeli su, kažu, kod suvremenih čitatelja pobuditi želju ponovno čitati Bourgeta, danas gotovo zaboravljena francuskoga književnika čija su djela bila vrlo popularna na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Tijekom šezdeset godina stvaralačkoga rada – od 1875. do 1935. – Bourget je objavio više od 70 svezaka poezije, romana, novela, drama, književnih kritika i putopisa. U književnost je ušao kao pjesnik, ali

je nedugo nakon objavljivanja prve zbirke poezije započeo traganje za novom književnom formulom kojom je želio riješiti krizu izazvanu nekom vrstom književne intoksikacije, odnosno snažnim utjecajem koji su knjige suvremenih autora – Baudelairea, Tainea, Flauberta, Stendhala i drugih – imale na njegov intelektualni i emocionalni razvoj. Bourget je, naime, shvatio da su ga oblikovale knjige, a ne vlastito životno iskustvo te da su knjige na jednak način djelovale i na mnoge njegove vršnjake. Želeći izraditi psihološki portret svoje generacije, napisao je deset studija o autorima čije su ga knjige, kako kaže, *najdublje dirnule*. Tako su nastali *Eseji iz suvremene psihologije*, a potom i *Novi eseji iz suvremene psihologije* koje odlikuje originalan književnokritički pristup. Riječ je, naime, o tzv. *psihološkoj kritici* koja stavlja naglasak na pomnu analizu određenih stanja i pojava – poput pesimizma, dekadencije, diletantizma, analitičkoga duha i kozmopolitizma. Bourget te tendencije uočava kod suvremenih pisaca i njihovih likova čiji unutarnji svijet zatim povezuje sa senzibilitetom i mentalitetom mladih čitatelja iz svoje generacije. Takav je pristup dobio brojne pohvale i književnih kritičara i tzv. *običnih čitatelja*.

Nakon uspjeha u području književne kritike, Bourget se okrenuo romanu, držeći kako je riječ o žanru koji je najpodatniji za analizu moderne duše. Zazor od naturalizma usmjerio ga je prema francuskoj tradiciji psihološkoga romana. Tema Bourgetovih prvih romana uvijek je ljubav odnosno preljub, a radnja je svedena na nekoliko detaljno analiziranih psiholoških kriza glavnih likova koji dolaze isključivo iz redova pariškoga mondenog društva. Romani *Okrutna enigma*, *Ljubavni zločin* i *Laži* izazvali su veliko zanimanje čitatelja koji su na temelju njih stvorili sliku o Bourgetu kao dendiju i dekadentu nezainteresiranu za stvarni svijet.

Kada se krajem 1880-ih činilo da Bourget pišući psihološke romane s temom preljuba stalno reproducira isti model, pojavio se *Učenik* (1889.). Glavni junak romana je Robert Greslou, dvadesetogodišnjak zanešen determinističkim idejama svoga učitelja filozofa Adriena Sixtea. Greslou teorije iznesene u Sixteovim djelima provodi u

djelo izvodeći psihološki pokus na mlađoj Charlotte. Odlučuje ju zavesti iz čiste znanstvene radoznalosti, ali se vremenom i protiv svoje volje u nju zaljubljuje. Uvjeren da je zbog razlike u društvenu statusu njihova ljubav nemoguća, odlučuje se ubiti pa kupuje otrov. Charlotte je spremna umrijeti s njim, ali nakon što Greslou odustane od plana o zajedničkom samoubojstvu, a ona sazna za njegov pokus i ispija otrov koji je Greslou kupio. Mladić završava u zatvoru gdje piše dugu ispovijed i šalje ju svomu učitelju. Sixte s iznenađenjem shvaća da je na neki način odgovoran za postupke svoga učenika. Sud, međutim, oslobađa mladića jer nije direktno počinio ubojstvo. Nakon oslobađajuće presude, Charlottein brat André ubija Gresloua hitcem u glavu. Sjedeći uz odar svoga učenika, Sixte spoznaje svoju nemogućnost pred nerazrješivom tajnom sudbine, a glavom mu prolaze riječi Očenaša i Pascalova rečenica: *Ne bi me tražio da me već nisi pronašao.*

Mnogi su čitatelji i književni kritičari držali kako je Bourgeta na pisanje *Učenika* potaknula afera Chambige koja se dogodila u siječnju 1888., kada su u jednoj vili u okolici Constantinea pronađeni gospođa Grille i njezin ljubavnik, student Henri Chambige koji je pucao u nju, pa u sebe. Iako postoje brojne sličnosti između Chambigea i Gresloua, Bourget je ustrajno tvrdio da afera Chambige nije bila poticaj za pisanje *Učenika*. Nema, međutim, sumnje da je velika pozornost koju je ona izazvala utjecala i na recepciju Bourgetova romana.

Književne kritičare u *Učeniku* u prvome je redu privukla teza o odgovornosti autora za djelovanje njihovih ideja na čitatelje. O tome se u francuskim novinama i časopisima povela živa rasprava o kojoj svjedoče brojni članci napisani odmah po objavljivanju romana. Posebno je zanimljiva bila polemika između Anatolea Francea i Ferdinanda Brunetièrea koji su zastupali suprotstavljena stajališta. Dok je France tvrdio kako misao ima nezastariva prava koja su nadređena svemu ostalom, odnosno zagovarao ideju o potpunoj neovisnosti znanosti, Brunetièr je držao da filozofi i znanstvenici moraju biti svjesni kako njihove ideje nisu odvojene od stvarnoga života, odnosno da mogu utjecati na ponašanje

drugih ljudi i stoga je pitanje odgovornosti za pisanu riječ neizbježno.

U polemiku o odgovornosti nisu se uključili samo književni kritičari, o tome su pisali i znanstvenici iz područja prirodnih znanosti, teolozi i filozofi. Među njima posebno valja istaknuti reakciju Hippolytea Tainea koji je bio vodeća intelektualna figura toga razdoblja. Bourget ga je upoznao početkom 1880-ih i njihovo je poznanstvo ubrzo preraslo u odnos učitelj – učenik, a upravo se taj odnos problematizira u romanu *Učenik*. Štoviše, Sixteova filozofija utemeljena na determinizmu i neke životne navike nedvosmisleno upućuju na to da je Bourgetu pri oblikovanju toga lika kao model poslužio Taine. Citajući *Učenika*, Taine se prepoznao u liku Sixtea, pa u pismu upućenom Bourgetu piše da ga je roman *dirnuo u onaj najintimniji dio* te ogorčeno konstatira: *Mogu zaključiti samo jedno, da se ukus promijenio, da je s mojom generacijom gotovo, i zadržavajući se u svojoj rupi u Savoiji.* Iako je Taine pohvalio Bourgetov stil, talent, oštroumnost, psihološku analizu i istraživanje morala, nepobitna je činjenica da je roman *Učenik* trajno poremetio odnose između njega i Bourgeta.

Roman *Učenik* nije iznenadio samo Tainea nego i sve poznavatelje i ljubitelje Bourgetova dotadašnjega romanesknog opusa, posebice pripadnike mlađe generacije koji su vjerovali u doktrinu larpurlartizma, držeći da umjetnika ne treba brinuti *moralni doseg njegovoga djela ni posljedice djela na praktični život.* Bili su uvjereni kako tako razmišlja i Bourget kojega su na neki način držali svojim učiteljem. A onda se pojavio roman u kojemu se, po riječima jednoga kritičara, *filozof i umjetnik optužuju za pogubno djelovanje na mlade umove.* Čitanje *Učenika*, svjedoče suvremenici, poticalo je mlade ljude na strastvene i duge rasprave o likovima i tezi romana.

Nema sumnje da je *Učenik* bio prekretnica u Bourgetovu stvaralaštvu: zahvaljujući tomu romanu poboljšao se njegov ekonomski i simbolički status, pa je mogao okončati dvostruki život pisca i novinara i posvetiti se isključivo književnomu radu. Bourget, međutim, nije spavao na lovorikama. Zbog osjećaja da njegov uspjeh – ovjenčan izborom u Francusku akademiju 1894. godine – označava neku vrstu

kraja književne karijere, proživljavao je ozbiljnu intelektualnu krizu. U povratku vjeri – koju je izgubio tijekom odrastanja – našao je lijek za svoje smutnje i nesigurnosti. Bourget je za označavanje promjene koja se u njemu dogodila odbijao koristiti riječ konverzija. Po njegovim riječima, radilo se o nekoj vrsti razvoja misli. Tvrdio je da je neke elemente njegovih psiholoških romana nastalih 1880-ih lako spojiti s romanima ideja koje objavljuje početkom 20. stoljeća. I doista, pažljivim čitanjem Bourgetovih djela može se doći do zaključka kako je duboko i iskreno vjerovanje u moć pisane riječi obilježilo cijeli pišćev opus. *Eseji iz suvremene psihologije* nastali su kao posljedica krize izazvane snažnim utjecajem koji su knjige suvremenih autora imale na Bourgeta, ali i na cijelu njegovu generaciju. Nekoliko godina poslije, Bourget je stajalište o moći književnosti u romanu *Laži* dopunio razmišljanjem o pogubnome utjecaju dvojice samoubojica iz književnih djela – Werthera i Rolle – na mlade čitatelje. Time je otvorio put nastanku *Učenika*, romana koji se temelji na tezi o odgovornosti pisaca, filozofa i znanstvenika za utjecaj njihovih djela na čitatelje. Potom je početkom 20. stoljeća, vođen vjeronjajem u važnu društvenu ulogu pisca, počeo objavljivati romane s tezom u kojima je branio katoličanstvo, obitelj i društveni poredak koji, po njegovu mišljenju, predstavljaju temelj francuskoga društva.

Bourget je danas dio francuskoga, ali i europskoga književnog kanona. O tome svjedoče francuska izdanja njegovih djela u fondovima europskih knjižnica te njihovi brojni prijevodi. Njegovo najcjenjenije i najprevođenije djelo zacijelo je roman *Učenik* koji je 1920. preveden i na hrvatski jezik. Prevoditelj je bio Janko Jurinjak, a roman je objavljen u *Zabavnoj biblioteci* Nikole Andrića. Jurinjakov je prijevod, međutim, imao mnoge manjkavosti o kojima je kratko po njegovu objavljivanju pisao Drago Ćepulić. U časopisu *Hrvatska prosvjeta* Ćepulić je, naime, objavio članak *Prijevod Bourgetova 'Učenika'* u kojemu je iznio kratku analizu romana, a potom ukazao na cijeli niz Jurinjakovih pogrešaka i previda, nepotrebnih ispuštanja i dodavanja. Ćepulić drži da se u hrvatskome prijevodu *Učenika* može uočiti prevoditeljevo

nepoznavanje filozofije, francuskoga jezika i kulture. Sa žaljenjem ustvrđuje kako je *šteta što je baš najbolje djelo Bourgetovo tako unakaženo* te zbog Jurinjakova lošega prijevoda ogorčeno zaključuje da taj roman *nije jošte preveden na hrvatski jezik*.

Ćepulićev vapaj za prevoditeljem koji je dorastao tako složenom djelu kao što je roman *Učenik* ostao je bez odziva gotovo stotinu godina, odnosno sve dok se prošle godine nije pojavilo novo izdanje Bourgetova romana u prijevodu Božidara Petrača koje je objavio Verbum. Iako je riječ o *gustom tekstu* koji je za prevoditelja vrlo zahtjevan, kako na jezičnoj tako i na misaonoj razini, Petračev prijevod teče lako i prirodno, a kod čitatelja izaziva dvostruki dojam. S jedne strane, čitajući *Učenika*, čini nam se da je riječ o suvremenome romanu koji nam je – iako je napisan prije 130 godina – blizak i zbog ideja koje iznosi i zbog odlične psihološke analize likova. S druge strane, zahvaljujući određenim odmacima od suvremenoga jezika, roman je dobio laganu patinu koja mu daje poseban šarm. Petrač je uspio vjerno prenijeti sve elemente Bourgetova stila, što posebice dolazi do izražaja u središnjemu dijelu romana – koji nosi naslov *Ispovijest suvremenoga mladića* – u kojemu je Bourgetovo vješto i nijansirano psihološko portretiranje glavnoga lika došlo do punoga izražaja. Vjerujemo da će, zahvaljujući ovom kvalitetnom prijevodu, Bourget naći put do hrvatskih čitatelja.

Sanja ŠOŠTARIĆ

Igor Žic, *Laval Nugent – neokrunjeni kralj Hrvatske*, (Rijeka: Ready2print j. d. o. o., 2019.)

Nakon dugogodišnjega izučavanja (od 1987.!!!), riječki restaurator i književnik Igor Žic objavio je knjigu *Laval Nugent – neokrunjeni kralj Hrvatske*. Jasno je da je ovakav, gotovo pionirski rad, zahtijevao dugotrajno istraživanje, prikupljanje dokumentacije, proučavanje raznih tekstova i njihovo sređivanje i odabir.

U knjizi se govori o životu irskoga plemića Lavala Nugenta (1777. – 1862.)

te o njegovu djelovanju u Hrvatskoj. Iz nje saznajemo da je austrijski feldmaršal, vitez Reda zlatnoga Runa, komandant reda Marije Terezije, rimski princ i sakupljač umjetnina koji je bio u rodbinskim vezama s Frankopanima, jako volio našu zemlju – između ostaloga, kupio je Trsat i stari frankopanski grad Bosiljevo, imanje u Stelniku, Kaštel i Lović te frankopanske dvorce Stari grad Dubovac i Sušicu. Bio je najmoćniji plemić u ilirskome pokretu koji je želio da Ilirska stranka postane stranka koja će vladati Hrvatskom; štiti je Ljudevita Gaja i uz posredovanje nadvojvode Johanna postavio Josipa Jelačića za hrvatskoga bana.

Osobito je poznat po restauraciji srednjovjekovnoga trsatskoga kaštela 1837. godine. Na tome je području namjeravao utemeljiti muzej (Museum Nugent) te iz obiteljskih izvora i kupovinom frankopanskih umjetnina prikupiti veliku umjetničku zbirku. Muzej je službeno utemeljen 1843. godine. Ono što je ostalo iz njegove zbirke danas se čuva u Arheološkome muzeju u Zagrebu te u Pomorskome i povijesnome muzeju Hrvatskoga primorja.

Žic koncipira knjigu u sedam poglavlja naslovljenih *Trsat, Laval Nugent, Albert Nugent, Pad kuće Nugent, Frankopani, Krčki knezovi te Paralelna povijest*. Djelo započinje autorovim prologom koji nosi naslov *Zagonetka Laval Nugenta*. U njemu govori o svojoj potrazi za *izgubljenim blagom* u kojem je, između ostaloga, na odlagalištu slika naišao, prema njegovim riječima, *na dvije stotine platna, od kojih je dvadesetak bilo velikog formata* (str. 6). Nakon što je pregledao čitavu zbirku, ustanovio je kako se radi o slikama iz XVI., XVII. i XVIII. stoljeća te o onima s kraja XX., kao i to da među njima ima i djela vrhunske kvalitete. To je bilo presudno za Žicovo daljnje bavljenje temom Nugenta i njegovih veza s Hrvatskom. Uspoređuje ga s Lawrenceom od Arabije i naziva *Nugentom od Hrvatske*.

U svojoj knjizi Igor Žic strogo slijedi povijesnu nit – premda djelo vrvi mnoštvom podataka, sve je savršeno jasno i stručno potkrijepljeno činjenicama. U radnju se ne ulazi *in medias res*, već autor čitatelja u nju uvodi postepeno – opisujući povijest Trsata čija je posljednja vlasnica bila Nugentova unuka Ana.

U prvome poglavlju Žic napominje da je Muzej Nugent *bio najvažnija umjetnička zbirka u Hrvatskoj, koja je obuhvaćala numizmatičku zbirku, zbirku brončanih kipova, zbirku dokumenata, primjerice pismo Karla V. Ferdinandu Gonzagi, onodobnom guverneru Milana iz 1551. godine ili rukopis na pergamentu nadvojvode Ferdinanda de Medici od 10. listopada 1606., zasebnu zbirku grafika i to u prvom redu osoba koje su bile u izravnoj vezi s obitelji Nugent, zasebnu zbirku frankopanskih predmeta: namještaj, dokumente, odjeću i niz portreta članova te obitelji, zbirku kamenih spomenika sastavljenu od tri veće cjeline: antičke, renesansne i suvremene, zbirku vojne dokumentacije, veliku biblioteku s knjigama iz XIII. i XIV. stoljeća, zbirku renesansnog i baroknog namještaja, i, kao kruna svemu, zbirku s najmanje 200 slika* (str. 38). Uistinu dojmljivo!

U drugome dijelu knjige Igor Žic nam donosi portret Laval Nugenta i upozna je nas s njegovim iznimno bogatim životopisom. Nugent je imao uspješnu vojnu karijeru u austrijskoj vojsci u koju je, kao i drugi nadobudni Irči, stupio posebnom kraljevom dozvolom. Ratovao je protiv Napoleona na mnogim bojištima. Kasnije su uslijedile nešto mirnije godine koje je Laval Nugent proveo kao vrhovni vojni zapovjednik Napuljskoga Kraljevstva. U tome se razdoblju (1815.) oženio Giovannom Riario-Sforza (1797. – 1855.), kćeri Beatrice von Sachsen i Raffaella Riario Sforze, markiza i grofa od Corleta i Montepelosa. Tim je brakom došao u posjed Castel-Volturna (Minturna). Naš autor tvrdi da je upravo tada *naglo otkrio interes za povijest i velikim žarom posvetio se arheološkim istraživanjima* (str. 49). Navodi i podatak da se tu rodio prvi Nugentov sin Albert (1816.).

Godine 1820. Nugent je preuzeo zapovjedništvo nad austrijskim jedinicama za Lombardiju i Veneto. Na toj je dužnosti ostao do 1828. godine. U mlađim je danima uglavnom živio u Vicenzi, a još snažnija veza s Hrvatskom započinje 1820. kada kupuje stari frankopanski grad Bosiljevo. Tu je obnovio imanje i dvorac te postavio dva zmaya koja je izradio A. D. von Fernkorn. Godine 1822. imenovan je riječkim patricijem.

U trećemu poglavlju ove knjige govori se o najstarijemu Nugentovu sinu Albertu

koji se priključio Gajevu ilirskomu pokretu. Razvidno je da je politiku shvaćao prilično ozbiljno. Kao i njegov otac, i Albert podupire hrvatskoga bana Josipa Jelačića. Žic navodi kako je upravo on imao značajnu ulogu 1848. godine te da se njegovo djelovanje može pratiti zahvaljujući svežnju od 126 pisma iz obiteljskoga arhiva. Svoje navode potkrepljuje mnoštvom citata.

U četvrtome poglavlju koje počinje pjesmom *Pad kuće Nugent*, napisanom povodom darovnice Lavala Nugenta bosanskim franjevcima, autor knjige napominje da je ona dobar početak poglavlja u kojemu se opisuje daljnji tijek Nugentove ostavštine, naime, njegovi nasljednici kojima je slavni predek uza čast austrijskih grofova ostavio i niz materijalnih dobara – posjeda, dvoraca, umjetnina su ju postepeno uništili.

Laval i njegova žena imali su šestero djece od kojih je nakon očeve smrti jedino Arthur ostao u Hrvatskoj. Tri kćeri (Beatrix, Giovanna-Lilla i Leontina-Lilla) živjele su uglavnom u Italiji i Austriji. Njihov brat Albert, kojemu je posvećeno čitavo poglavlje ove knjige, umro je u Londonu 1896. godine. Gilbert je, pak, bio počasni vitez Suverenoga malteškoga reda i služio u austrijskoj vojsci kao potporučnik 22. linijske pješadijske pukovnije (1844. – 1845.) te natporučnik 27. linijske pješadijske pukovnije (1845. – 1847.). Saznajemo kako je imao vrlo široko područje interesa i da je umro u Napulju 1864. godine. Najmlađi Nugentov sin Arthur jedini je od njegove djece stalno boravio u Hrvatskoj. Bio je *komornik, natporučnik II. Banatskog pograničnog puka i pobočnik ocu* (str. 111). Budući da je došlo do propadanja obiteljskoga nasljeđa, Arthur se odlučio za prodaju zbirke antičkih skulptura koje danas pripadaju Arheološkome muzeju u Zagrebu.

U ovome dijelu knjige Igor Žic detaljno opisuje sudbinu umjetnina zbirke Nugent te borbe njegovih potomaka oko nasljedstva. Godine 1898. pojavila se Ana Nugent, Albertova kći koja se sporila s Lavalom Nugentom mlađim oko nasljedstva. Ona je uspjela spriječiti dražbu u Bosiljevu najavljuju za 22. ožujak 1899. godine.

Posebno je pohvalna činjenica da je Igor Žic proučio sudbinu pojedinih umjetnina u Nugentovu vlasništvu i pronašao podatke o onima koji su ih kupili. Navo-

di čitavu plejadu imućnih ljudi iz raznih društvenih slojeva koji su to htjeli i mogli si priuštiti.

U petome i šestome poglavlju knjige autor se vraća u povijest i govori o krčkim knezovima Frankopanima s kojima se povezuje obitelj Nugent, dok u posljednjemu, sedmome poglavlju naslovljenomu *Paralelna povijest* daje povijesni presjek te obitelji čije korijene povezuje sa Svetom zemljom. U zanimljivoj i pomalo smionoj interpretaciji raznih legendi o Isusu Kristu, svetome Gralu, križarima, Židovima te rabeći podatke iz hrvatske povijesti, Igor Žic još jednom naglašava veze između obitelji Frankopan i Nugent. Knjigu završava riječima: *Laval Nugent, vojnik, političar, kolekcionar, domoljub, plemić i sanjar, živ je i danas točno onoliko koliko su živi ostaci njegova sna: Trsat, Bosiljevo, Dabovac, Sušica, Kamenita vrata, rimske skulpture, grčke vaze, renesansne i barokne slike, namještaj, dokumenti... Na nama je da razmislimo hoće li nam djelovanje polaziti od samospoznaje ili od totalitarne nametnute spoznaje...* (str. 201).

Zahvaljujući Igoru Žicu, ostaci Nugentova sna oteti su zaboravu i ponuđeni na uvid hrvatskoj javnosti. U svakome slučaju, radi se o vrlo zanimljivoj tematici, a brojna navedena literatura dokazuje kako i dalje postoji zanimanje određenih krugova za djelovanje *neokrnjenoga kralja Hrvatske* kojega je Žic u ovome djelu iscrpno i pohvalno predstavio.

Željka LOVRENČIĆ

Borba za duše robova

(Manfred Spitzer: *Digitalna demencija – Kako mi i naša djeca silazimo s uma*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2018.)

Davne 1988. godine pisao sam prikaz knjige Danka Plevnika *Ka civilizaciji pokretnog teksta (Vjesnik – Panorama subotom, 17. 9. 1988.)* i taj prikaz naslovio *Samo nek' nije GIGO*. Ovaj GIGO nije skraćeno ime ili simpatični nadimak nekoga vragolana, nego akronim američke fraze *Garbage in – garbage*

ge out – smeće unutra, smeće van. Tada sam pokazao izvjesnu rezerviranost prema Plevnikovu oduševljenju *komunikacijskom revolucijom*, a osobito prema njegovoj tvrdnji koja je u sebi sadržavala, tada još ne osobito osviještenu, opasnost: *ako već sami ljudi, podijeljeni po različitim predrasudama, političkim sistemima i uvjerenjima, ne žele svjesno ostvariti planetarnu komunikaciju*, sama tehnika ima sve adute prisiliti ih na to (istakao N. M.). U posljednjih 30 godina gospodarstva potegnuli su dosta puta svoje adute, pa sada živimo u svijetu u kojemu se izgubio, za gospodare svijeta, jedan relativno sitan detalj – čovjek. Ako se nekada i vjerovalo da će tehnika pomoći oslobođenju čovjeka, danas je bjelodano – a, eto, moram podsjetiti da je meni i malobrojnim to bilo jasno već tada – kako živimo u svijetu u kojemu je čovjek, zahvaljujući tehničarima, odnosno onima koji ju posjeduju, temeljito zarobljen. (Dakako, svjesni smo da je izvještaj stupanj mehaniziranja oslobodio ljudski rad, ali nije omogućio samooslobođanje čovjeka kao trajan proces.) Otudjenje, o kojemu se nekada govorilo kao o opasnosti, mačiji je kašalj spram današnjega dubinskog ropstva. Dakle, u sustav koji se zove naša civilizacija ušlo je smeće i taj sustav ne može proizvoditi ništa drugo – *horribile dictu* – nego samo smeće! Štoviše, smeće prodiere i u samoga čovjeka te on sam proizvodi sve više smeća i rađa jedinke kontaminirane raznoraznim smećem. Što smo i kako smo programirali, to nam se i realiziralo! Jedna od potvrda za to je digitalna demencija iliti poremećaj pamćenja i rasuđivanja (nekad zvani: ludilo) izazvani upotrebom digitalnih sredstava i digitaliziranih sadržaja.

Jedna od osnovnih premisa dr. Spitzera, izrečena jednostavno i kratko (što je inače velika odlika ovoga autora) jeste: *Danas znamo da mozak nije samo najstroženiji nego i najdinamičniji organ u našem tijelu. On se mijenja korištenjem. Ako se ne koristi, razgrađuje se neurološki hardver*. Što je naš hardver? Njega čine naš mozak, kičmena moždina i živčevlje te sve ostalo u našem tijelu koje je tim sustavom povezano. Ali ako postoji hardver, onda nije moguće da ne postoji i naš softver! Što je naš softver? Sav naš duševni život, psihološki, svjesni i podsvjesni život, i sve ono čime smo obdareni, a da o tome nemamo blagoga pojma.

Odvajkada je poznato da je čovjek strogo determinirano biće. Suvremene znanosti to sve više utvrđuju i dokazuju. Onaj tko je bio tvorac ljudskih bića (zovite ga kako vam drago), izgrađujući hardver i softver (kazano suvremenim rječnikom), odredio je osnovne zadatke i programe, kao i njegove mogućnosti, njegove dosege, pa i granice. Instalirao je u oba dijela toga bića samoregulacijske čimbenike, ali i prostor za autonomno, slobodno djelovanje jedinstvenoga ljudskog bića. Tako to biće funkcionira milijunima godina po određenim zadanim početnim vrijednostima ili po *defaultu*, kazano, opet, suvremenim rječnikom. Kada dođe do ozbiljnih poremećaja u sustavu zadanih vrijednosti, prijeti čovjeku ozbiljno oštećenje, pa i fatalan ishod. Posljednjih desetljeća događa se jedan takav poremećaj s bezbroj nepovoljnih ishoda. Kakav će biti konačan rezultat, još se ne zna.

No postoji jedna teorija (zavjere?) po kojoj je nagli razvoj tehnike i znanosti rezultat spoznaja do kojih su se ljudi dokopali oponašajući izvanzemaljce, odnosno znanja koja su nam voljno ili nevoljno poslali putem svojih letjelica (NLO) koje su pale na Zemlju i vanzemaljskih bića koje su neke vojske zarobile. Sve je, dakako, obavijeno gustim koprenama i čuvano kao najdublja tajna. S ljudskoga stajališta gledano, to znači kako neki (malobrojni) ljudi raspolazu vrlo moćnim sredstvima za podčinjavanje, kontrolu i eksploatiranje ostatka čovječanstva. Bez obzira na porijeklo znanja, način njegove primjene, svrhe u koje se prakticira i ciljeve koji se pomoću nježe žele postići, jasno pokazuju da je *staromu* čovjeku u rukama neko *novo* znanje o kojemu on, ljudski lakoumno, smatra kako skoro sve zna! Iz te činjenice prijeti čovječanstvu opasnost potpune katastrofe. Ukoliko se čovjek ne vrati životu po svojim mogućnostima, po *defaultu*, bit će izbrisan s lica Zemlje. Bilo je takvih ishoda u prošlosti, a sasvim je izvjesno da će ih biti i u budućnosti.

O naznakama ovako pretpostavljene katastrofičnosti govori i Manfred Spitzer u *Digitalnoj demenciji*. Nas u ovom prikazu manje zanima medicinska strana njegovih istraživanja jer po obrazovanju nismo meritorni za tu vrst prosuđivanja i ocjenjivanja. Zanimljivije su nam društvene dimenzije, prvenstveno obrazovne, ali i kulturne, poli-

tičke i ekonomske zbog kojih, kako ističe sâm Spitzer, i piše ovu knjigu. Pogotovo što je u Hrvatskoj posljednjih godina na dnevnom redu tzv. *reforma obrazovnog sistema*. S punom svijesti i odgovornosti relativiziram tu reformu s obama njezinim najvažnijim aspektima. Prvi je sistemski, odnosno da je obrazovanje svjetonazorska kategorija i ne može i ne smije ovisiti ni o kakvim demokratsko-političkim ciklusima od četiri ili manje godina. Za Austro-Ugarske Monarhije na snazi je bio obrazovni sustav usuglašen s ondašnjim svjetonazorskim vrijednostima pretežitim u onome društvu. Za monarhističke Jugoslavije također. U objema tim državnim tvorevinama obrazovanje je bilo u izvedbenome smislu u rukama pojedinih konfesija, na Zapadu katoličke, na Istoku pravoslavne. U socijalističkoj Jugoslaviji odgojno-obrazovni sustav bio je usklađen s najvišim ciljevima komunističke ideološke doktrine. Crkvi je ostavljen samo vjeronauk u njezinim objektima te školovanje mladeži za potrebe vlastite hijerarhije. U demokratskoj Hrvatskoj nakon 1990. nema vladavine jedinstvenoga ili pretežito-ga svjetonazora, nego samo negativan odnos prema prethodnome režimu, a Crkva je ponovno uključena, ali na način koji škodi i Crkvi i društvu. (Za razumijevanje ove tvrdnje treba pogledati empirijska istraživanja o recepciji vjeronauka u pučkim i srednjim školama koja su proveli katolički pedagoški strukovnjaci u Hrvatskoj, prije i za vrijeme Drugoga svjetskog rata, o čemu smo svojevremeno dosta pisali.) Uz nestručnost, mnogo je postmodernističkih i globalističkih petljancija na pedagoškome teorijskom polju, a na praktičnom sukobljavaju se lobi-ji s pozicija osobnih ili grupnih interesa, što još više otežava tzv. *reformu*.

Drugi aspekt, koji, dakako, ne može biti uspješno i svrhovito proveden bez jasna svjetonazorskoga usmjerenja, jeste izvedbeni. Nositelji i provoditelji tzv. *obrazovne reforme* ili su sami predstavnici pojedinih intelektualnih ili proizvodnih lobija ili su pod njihovim snažnim pritiskom te jednostavno nisu u stanju izboriti se za više vrijednosti u odgojno-obrazovnome procesu. Nositelji vlasti i političke volje niti znaju niti mogu nametnuti hrvatskomu društvu jedinstvenu filozofiju obrazovanja. Praktičari se zaklanjaju iza takvoga stanja,

kaskajući neinventivno i potpuno podložno za *svjetskim rješenjima*, o kojima nam iz toga svijeta stiže sve više uvjerljivih dokaza da su po nas i našu djecu takva rješenja pogubna! Takva je i Spitzerova knjiga. Trebali bi ju čitati i češće u nju zavirivati i naši ministri, i pedagozi, i profesori i učitelji, da vide što izvode s našom djecom!

Ukratko, s medicinskoga stajališta gledano, *ugledni neuroznanstvenik i psihijatar* dr. Spitzer tvrdi kako korištenje računala u ranoj dječjoj dobi može dovesti do poremećaja pozornosti, a u kasnijoj djetinjoj dobi do slabijeg uspjeha. U školskoj dobi sve se više primjećuje društvena izolacija, kako pokazuje američke... i njemačke studije. Digitalne društvene mreže dovode do socijalne izolacije i površnih kontakata te čine djecu i mlade *usamljenima i nesretnima*. Dakako, ističe autor, zašto se *nitko ne odupire svakodnevnom zaglupljivanju?*

Dr. Spitzer izrijeком naglašava kako ne prihvaća bilo kakvu teoriju zavjere po kojoj bi se *nekoj zloj sili pripisivala namjera da širenjem digitalnih medija prizove latentnu demenciju stanovništva jer bi se njime u tom slučaju moglo lakše vladati*. Možda bismo se i mogli s njim složiti, samo oni koji vladaju nipošto neće odbaciti učinke *digitalne revolucije* na podčinjene. Uostalom, sâm dr. Spitzer ovako objašnjava problem: *Postoji mnogo ljudi koji na digitalnim proizvodima zarađuju velik novac i koji ne mare za sudbine drugih ljudi, prije svega djece. Za usporedbu, bez daljnjeg se mogu navesti proizvođači i trgovci oružjem, čiji je posao, kao što se zna, smrt drugih ljudi. Mogla bi se tu navesti i duhanska industrija – koja dokazano proizvodi smrtonosne proizvode – te razni proizvođači namirnica – koji svojim proizvodima upravo djecu čine bolesnima – ili reklamna industrija – koja između ostalog duhanskoj i prehrambenoj industriji pomaže pri plasmanu njihovih smrtonosnih proizvoda. A i veliki financijski koncerni, koji vladaju tržištem digitalnih medija, Intel, Apple, Google, Facebook i druge velike tvrtke žele zaraditi novac i zato lobiraju... Oni izrću činjenice, zamagljuju i zatamnjuju. I dokle god se nitko ne uzrujava, ništa se neće dogoditi.*

Mi se slažemo s osnovnim stavom koji proizlazi iz ovih rečenica. Ističemo ih upravo radi osviještenosti koju podastire autor i

koju želimo što više proširiti. Ali nikako ne smatramo da bi puko *uzrujavanje* moglo zapriječiti ogroman broj profitera kako bi na ovako zlokoban način zarađivali novac. (Priča da korporacije otvaraju radna mjesta i mnogima omogućuju sredstva za preživljavanje morbidna je jer, u suštini, zaposlenici koji proizvode ta razna smrtonosna sredstva kao konzumenti i sami postaju žrtve!) Ovaj se problem može riješiti, ukoliko ima političke volje, jedino društvenom akcijom snažne nacionalne države. Države koja je stup obrane interesa njezinih građana, pa bi svaki drugi interes morao biti energično i oštro uklonjen.

Međutim, to nije moguće očekivati od medijskih stručnjaka i medija, ali, nastavlja dr. Spitzer: *Žaloso je i po mom mišljenju mnogo opasnije to što čak i predstavnici Crkve, političari, ministarstvo zdravstva, ministarstvo znanosti i obrazovanja... bez imalo kritičkog odmaka upućuju hvalospjeve digitalnim medijima. Oni ne samo da ne uzimaju na znanje spoznaje znanosti nego svjesno šire lažne informacije pretvarajući time naposljetku i sami sebe u lobiste.*

Osim ovih aspekata industrije, lobista i bjesomučne reklamne halabuke, u Spitzerovoj knjizi je i niz drugih dimenzija problema koje izazivaju strojevi za zaglupljivanje. Ali ono što je u biti najveći doprinos osviještenosti u ovoj knjizi jeste spoznaja kako je svim sredstvima digitalizacije poremećen normalan proces učenje kod djece i mladeži. Štoviše, kako se stvari dalje razvijaju i kako stasaju nove generacije, učenje je čak zapriječeno i u najtežim slučajevima onemogućeno.

Pogledajmo što kaže dr. Spitzer. *Danas se mnogo govori o cjeloživotnom učenju. Pritom se najčešće previda da su temelji za to postavljeni dobrim obrazovanjem u djetinjstvu i mladosti.* No već je nekoliko generacija ostalo bez dobrog obrazovanja. Velik broj vjerodostojnih studija nedvojbeno pokazuju da *informatička tehnologija na obrazovanje djeluje negativno. Mjeri li se učinak učenika pri učenju s računalom i bez njega, učenje oslonjeno na računalo pokazuje negativan učinak.* U domaćim relacijama PISA istraživanja dokazuju kako hrvatski učenici pokazuju ispodprosječne rezultate za predmete računanje, čitanje i prirodoslovje.

Od rođenja se mozak izgrađuje specifičnim procesima u kojima ostaju trago-vi bitni za cijeli život pojedinca. Što se u nekim fazama nauči, to ostaje. Štoviše, ako se u nekoj fazi nešto ne nauči, učenje više nije moguće. Spitzer podsjeća: *Značenje razumijevanja svijeta tijekom učenja rano je prepoznato u pedagogiji. Učiti treba srcem, mozgom i rukom, rekao je još Johann Heinrich Pestalozzi (1746. – 1827.). Još prije njega, 1747., osnovana je prva realna škola, u kojoj se učenje trebalo odvijati na realnim stvarima u realnom svijetu.*

Ljudi nisu, kaže Spitzer, samo očne životinje, nego i životinje pokreta: *otprilike trećina našeg mozga služi za gledanje, druga trećina za planiranje i izvođenje pokreta, a za sve ostalo zadužena je posljednja trećina.* Na svim trima poljima uči se od jednostavnijih prema složenijim oblicima. Od pamtivijeka odrasli su djecu učili kroz igru, recimo prstima. Danas se to smatra *staromodnom tričarijom.* Vrijeme je da u dječje vrtiće uđe 21. stoljeće, pa da se te besmislene igre prstima zamijene nečim pametnim, primjerice laptopom.

Međutim, nitko ne uviđa (ili se ne usudi kazati) što će sve djeca u procesu takvoga *učenja* preskočiti, odnosno neće pohraniti jer *tko na donjoj razini nije ostavio jasne, oštre i razgovijetne tragove, taj na višim razinama teško može naučiti apstraktno mišljenje jer input u više razine dolazi s jednostavnijih... Ono što na nižim razinama nije moglo ostaviti tragove, jer određeni uzorci nisu obrađeni, na višim se razinama više i ne odražava.*

Jasan i razumljiv primjer dr. Spitzer podastire na sljedeći način: *Iz toga se dade zaključiti da formiranje slova pisaljkom stvarna motoričke tragove pamćenja, koji se aktiviraju pri opažanju slova i olakšavaju prepoznavanje slova u njihovim vizualnim pojavnim slikama. Taj za život koristan dodatni motorički trag ne nastaje kad se slova unose pomoću tipkovnice jer pokreti tipkanja nisu ni u kakvom odnosu prema obliku slova.*

Dakle, razvidno je (da se i ne navode drugi brojni primjeri) zašto i kako nastaje novi analfabetizam. A tomu pridonosi i najnovija tzv. *reforma obrazovanja* u Hrvatskoj pod sloganom *škola za život*, s laptopima, pametnim pločama i tabletima. Upravo je obratno! Ovakva škola postaje *beživotna*

škola, a nesretni i nevini učenici koji će kroz nju proći ostat će invalidi za koje će život postati polje beskrajne patnje i mučnine.

Na kraju moramo pohvaliti izvrstan prijevod Borisa Perića s njemačkoga jezika. Možemo imati skoro potpuno povjerenje da njegove stilizacije optimalno odražavaju smislove iz izvornika. Sve češće takvu pohvalu ne možemo uputiti hrvatskim prevoditeljima. Dosta njih dobro poznaje jezik s kojega prevode, ali jako slabo poznaju hrvatski jezik. Ta nesretna činjenica, pored lijenosti i nedoučenosti, dobrim je dijelom rezultat koliko degradiranoga obrazovnog sustava toliko i neosvijestene upotrebe digitalnih sredstava, o čemu smo ponešto rekli. Ovim ne želimo reći kako treba izbaciti iz upotrebe digitalne alate. Naprotiv! Oni su od velike koristi, kao i svaki drugi alat: škarice, odvijač, francuski ključ ili kuhinjski nož. Njima se možemo koristiti samo ako posjedujemo svijest i znanje o njihovim svrhama. A osvješćivanje znanja o digitalnim alatima pruža nam upravo Spitzerova knjiga. Jer navikli smo se biti stalno *online*, poslužiti se tim sredstvom koje nam je, reći će Spitzer, *u svako doba na raspolaganju, pomalo već kao voda ili električna energija. A kad vode ili struje nestane, onda imamo sanduk mineralne vode u podrumu ili nekoliko svijeća pri ruci. Ali ako mi se zavrne internetska slavina znanja, što onda? Koje knjige onda moram imati pri ruci? A ako je sve izmješteno u oblak, a taj jednostavno ispari?*

Što da se radi? Krajnje je vrijeme riješiti se neodgojenih odgajatelja i neobrazovanih učitelja, u jednome veleprevratu, kako je govorio Tomislav Ladan.

Nikica MIHALJEVIĆ

Roman lika i sinestezijska priča o povijesti

(Stefan Hertmans, *Obračenica*, Fraktura, Zagreb, 2019.)

Povijest leži na cesti, neuhvatljiva je to stvar, poput mrlje svjetla s konturama čovjeka, okružene mračnim, izgubljenim životima. (str. 105)

[...] karte iz jedanaestog stoljeća nalikuju crtežima sanjivog djeteta (Stefan Hertmans, *Obračenica*, str. 191)

Kao uvod u Hertmansov roman *Obračenica* stoje tri epigrafa čije se značenje naknadno otkriva. Prvi hebrejskim slovima označava ime sela u kojemu je u 11. stoljeću živjela židovska obraćenica Hamutal. Epigraf *Zeni koja je poljubila kuću* upućuje na roman lika, posredstvom čije se sudbine nenametljivo govori i o povijesti. Ona se prepletanjem vremenskih perspektiva i pripovjednim prezentom povlači u sinkroniju, na što upućuje epigraf iz romana *Josip i njegova braća* Thomasa Manna: *Oblik vječnosti je ovdje i sada.*

Dijelovi romana nose geografska imena (*Rouen, Narbonne, Moniou, Kairo, Nájera, Cambridge*) ili upućuju na prostor i kreiranje njime (*Jupiterova planina, Bijeg, Prelazak*). Posljednji dio *Blago Monieuxa* ima dokumentarni karakter jer pišćev pronalazak židovske ritualne kade u vlastitu selu potvrđuje činjenice na kojima se temelji njegova fiktionalna rekonstrukcija života katoličke preobraćenice. O simboličnoj vrijednosti broja deset, koliko je dijelova romana, razmišljamo kada shvatimo da se provodni motiv zmije – najave zla koje vrebata na Hamutalinu obitelj – za njezina života javlja sedam puta. Prema J. E. Cirlotu (*Dictionary of Symbols*, 2001., str. 47, 312), broj deset označava *dovršen ciklus* i simbolizira *povratak od mnoštva k jedinstvu*. U kontekstu romana riječ je o zatvaranju ciklusa Hamutalina tragična života koji završava nakon povratka u Monieux gdje je prije pogroma nad Židovima proživjela nekoliko sretnih godina. Time se zatvara i krug pišćeva puta na kojemu je slijedio njezine korake. Govoreći o broju sedam, Cirlot je uputio na njegovu vezu sa sedmoglavim zmajem, sedam godina i dana u tjednu, žrtvom sedmorice mladića, sedam planetarnih bogova te sedam glavnih grijeha i sedam kreposti. Pobjeda nad sedmoglavim čudovištem omogućuje ovladavanje zlim utjecajima planeta (*Dictionary of Symbols*, 2001., str. 210). Zmija se u romanu uvijek nađe u Hamutalinoj blizini uoči gubitaka i progona. Tek kada se duševno slomljena žena stopi s divljom prirodom Monieuxa, blizina zmija

ne nanosi joj zlo jer, povrh onoga što je podnijela, ničega više ne može biti. Sedam godina traje i razdoblje od Hamutalina bijega s mužem u Monieux 1091. do njegove pogibije u pogromu i njezina odlaska u Egipat 1097. kako bi otamo nastavila put do Jeruzalema te našla sina i kćer koje su joj oteli križari.

Prvi dio romana (*Jupiterova planina*) opisuje dolazak u Monieux Židova Davida Todrosa i njegove supruge, preobraćene kršćanke Hamutal, kojoj je prvotno ime bilo Vigdis Adelaïs. Povijesna i društveno-duhovna pozadina uzrok su obiteljske tragedije, no uslijed mračne priče trajno buja život. Upućivanje na nijanse boja, mirise, zvukove i taktilne slike u prirodi ima sinestezijsku vrijednost: *Plavetnilo svitanja brzo nestaje. Žutosivi tonovi počinju prevladavati. Posljednje oblake toplina zraka pretvara u divovske, nježne oblutke na ljubičastom nebu: iznad korita rijeke diže se bijeli veo koji naočigled isparava. Jato ptica pčelarica već leti iznad krovova. [...] Krajolik miriše božanski u ranim satima, odiše nadzemaljskom ljepotom. Ovog proljetnog jutra sve perunike su rastvorene, divlje trešnje cvatu, ružmarin je pun malih svijetlih cvjetova, aroma timijana pojavljuje se s toplinom rose. Toplina rose, Hamutal: ženino židovsko ime prođe mi kroz glavu* (str. 14). Ime ženskoga lika pripovjedač uvodi u opisu prirode. Razlog upletanja sadašnjosti u priču o prošlosti jest pripovjedačeva potraga za srednjovjekovnim likovima spomenutima u članku *Monieux* iz 1969. Autor mu je Norman Golb, stručnjak za staru hebrejsku povijest. Pripovjedačevu podudarnost s autorom Hertmansom potvrđuju zadnja dva dokumentarna dijela romana i autorove zahvale ljudima koji su mu olakšali prikupljanje građe. Mladi bračni par živio je u njegovu selu čiji je drevno ime bilo Jupiterova planina.

Njihov bijeg u Monieux najavljuje destabilizaciju višestoljetnoga relativnog mira između Židova i kršćana koji je uspostavio Karlo Veliki. Ocrtavanje srednjovjekovne povijesti i crkvenih nemira nikada ne strši iz obiteljske priče, a opisi prirode najavljuju sudbinu likova. Usred noći obasjane mjesecom, Hamutal iziđe iz kuće, no padne i počinje radati. Dijete izlazi pokraj trome zmije. Provodni motiv

zmije upozorava na opasnost kojoj je, unatoč prividnu miru, izložen Hamutalin život. Opisi života u divljini nisu bez ironije: *U probladnoj dubini klanca kilometar dalje pored crkvice ispod nadvijene stijene pustinja se moli kršćanskom Gospodu kad ga napadne medvjed koji mu nehalnom kretnjom lijeve šape slomi vrat* (str. 26). Normanski vitezovi prošli su blizu Monioua (kako se Monieux tada zvao), no nisu tražili Vigdis. Međutim, opis žaba i puževa najavljuje pogrom nad Židovima. Parenje puževa provodni je motiv koji povezuje srednjovjekovnu prošlost i sadašnjost. Ljudi ih i danas gaze ili kupe za jelo, a u romanu simboliziraju prekinut Hamutalin brak jer David pogiba u napadu na selo. Odgojena u ideji da Bog upravlja prirodom, Hamutal se zgraža nad grubosti zabačena planinskoga sela gdje se život i smrt stalno izmjenjuju. U vjetrovitoj i snježnoj zimi jedu se i smrznuti psi. Umjesto shvaćanja kako oštra klima uzrokuje loše životne uvjete, dominira riječ propovjednika o kraju svijeta. Yaakovljevu sudbinu predviđa neprimjereno mjesto igre kraj najbližega ulaza u selo gdje se kolju bikovi, a stražarski toranj služi i kao zatvor. Hamutal nalazi mir u šetnjama sa sinom i među ženama s kojima bere jestivo bilje. Toj bezvremenosti pripovjedač suprotstavlja političke i crkvene nemire u Europi zbog kojih je svatko s tjelesnim nedostatkom krivac za širenje bolesti, a Židovi sve teže žive jer se krivnja pripisuje i njima.

Drugi dio romana (*Rouen*) vraća se u doba Hamutalina rođenja. Opis toga jesenskoga dana 1070. povezuje se sa samobičevanjem vojnika flagelana u Rouenu. Normanski ratnici, potomci Vikinga, morali su se pokajati zbog zločina u bitki kod Hastingsa 1066. Nakon stoljeća i pol neki od njih su ugledni građani kao i Hamutalin otac. Njezino prvo, staronordijsko ime Vigdis označava *boginju borbe* i predviđa joj borbu za preživljavanje. Crkveno ime Adelaïs dobiva po franačkoj baki s majčine strane. Školuje se kod kuće, a velika se pozornost pridaje i eleganciji, elokvenciji i pristojnosti. Ipak, na ulici krši pravilo o spuštenu pogledu i kraj židovske škole upoznaje Davida. Prислуškuje raspravu roditelja u kojoj otac osuđuje

kršćanske biskupe jer potpiruju mržnju prema Židovima, no taj će razgovor shvatiti mnogo poslije. Govoreći o njezinu djetinjstvu, pripovjedač opisuje i *igračke*, zapravo ostatke u okolišu: zečje šape, kamene kuglice i svinjske koščice. Dolazak Davida Todrosa u ješivu (židovsku školu) smješta u kontekst vjerskih rasprava. Ješiva u Rouenu, sagrađena oko 1080., bila je, uz Narbonne, poznato židovsko središte. Međutim, nesnošljivost prema Židovima raste, iako plaćaju uzdržavanje svojega bogoslužja. Pripovjedač zatim opisuje ljepotu mlade Vigdis koja bi u današnje vrijeme pripadala intelektualki ili filmskoj divi. Ne zanemaruje ni modu (frizuru, odjeću, držanje tijela, obuću). Vigdisina je udaja važna za ugled obitelji. Stoga ona uči latinski, svira na fiduli s pet žica, ide na satove pjevanja, zanima se za normansku mitologiju te, unatoč zabrani, jaše na konju. Uz to zna presti, tkati i kuhati. Guvernanta ju prati sa satova pjevanja koji se održavaju u crkvi blizu talmudske škole. Iako je brak kršćana i Židova tada nemoguć, ne suzbija njezinu naklonost prema Davidu jer i sama pati što je rano postala udovica. Vigdis privlači židovska vjera jer ne uključuje Apokalipsu i nemir kršćanskoga svijeta. Nehotice postaje intelektualka dok uspoređuje dva religijska svijeta. Sumnju roditelja pobudi kada zatraži crnu haljinu s kapuljačom. Otac joj zabrani izlazak, no ona noću pobjegne u ješivu ne znajući da je ženama ulaz zabranjen. Zbog priča o njezinoj vezi, otac ju šalje u samostan.

Treći dio (*Bijeg*) prati bijeg mladih k Davidovu ocu u Narbonne. Povijesni kontekst prelazi u opis itinerara kroz južnu Francusku, duž rijeke Rhône. Pripovjedač pojedinosti krajolika prepleće s Vigdisinom podijeljenosti između dviju vjera: *Strnadice, svračci, grmuše, vuga, šuplje kvocanje djetlića. Šuštanje lišća, šume visoke paprati, [...] Vigdisina sklonost da se moli i jednom i drugom Bogu. Zbunjenost, noćni strahovi* (str. 77). David i Vigdis vode ljubav, a pripovjedač uz njih opisuje sitna stvorenja: drozda, jelenka i mrave. Napominje da će taj predio biti nazvan Combray i postati mjesto Proustovih sanjarija. Osobnu povijest mlada para prožimlje tekućim zbivanjima i slikama meteoroloških pri-

lika, raslinja, životinja i insekata. Spominje i jelovnike raznih društvenih staleža te travarstvo još nerođene Hildegarde iz Bingena. U opise prostora uvodi asocijacije na George Sand i Chopina. U katedrali u Bourgesu divi se kipu vojvotkinje od Berryja, Jeanne de Boulogne, prema kojemu zamišlja nekoliko stoljeća stariju Vigdis. Napustivši Bourges, par se suoči s napadačima. David zadobije tri ubodne rane, no ubije Vigdisina silovatelja i još jednoga napadača. Drozd spomenut u ljubavnu prizoru javlja se i ovdje što je znak da ljepota prirode ne ovisi o zbivanjima među ljudima. Vigdis smatra kako ju je nevolja snašla jer se odrekla svojega Boga. Pripovjedač u Clermont-Ferrandu ulazi u baziliku Notre-Dame du Port i napominje kako je ta crkva na listi UNESCO-a od 1997. Dodiruje škropionicu, misleći da je to učinila i Vigdis kada se došla pomoliti zbog grijeha preobraćenja. Papa Urban II. odatle će uputiti poziv u Prvi križarski rat.

Četvrti dio (*Narbonne*) opisuje boravak u Narbonneu gdje se David i Vigdis vjenčaju nakon njezina obraćenja. Njegov otac, rabin Richard Todros, potomak je biblijskoga Davida. Uza svekrvu i druge žene, Hamutal uči voditi kućanstvo. Međutim, san ju upozori na opasnosti novoga života: *Neki čovjek duge brade dobaci joj štap; ona ga uhvati, štap se pretvori u zmiju. Baci zmiju u vodu, opet se pretvori u štap. Voda se povuče. Čovjek se pretvori u mladića koji maše na obali* (str. 112). Roman opisuje gijur, obred obraćenja, u kojemu Vigdis uzima ime Sara, no David joj daje ime Hamutal. Spuštena je u mikve, ritualnu kadu. Dok tone u hladnu vodu, boji se da nema dna: *Kao da ju je progutala maternica, bezvremena maternica koja ju je iz svijeta iznijela u mračnu vječnost* (str. 114). Prije vjenčanja opet silazi u mikve, a taj će joj obred ostaviti trajnu nelagodu. Par odlazi prije proljeća jer progonitelji traže plavu ženu sa sjevera. Rabin ih šalje svomemu prijatelju, rabinu Obadiji iz sela Moniou.

Peti dio (*Moniou*) prati Davidov i Hamutalin život u Monieuxu. Rodio im se sin Yaakov, pa dobivaju kuću što dirne Hamutal i poljubi zid. Nakon dvije godine opet je trudna, a dok luta po visoravni, nad njom su price grabljivice. Zloslutnu tonu

pridonosi i priča rabinove žene o pastiru kojega zavede huk sove. Kada u šumi nađe čovjeka koji mu je odgovarao umjesto sove, ubije ga jer je razočaran što to nije bio Božji glas. Priča simbolično najavljuje pogrome nad Židovima. Hamutal je trudna treći put, a prethodno je rodila djevojčicu Justu. Dok se jednom kupa u rijeci Nesque, bijela zmija spusti joj se niz leđa. Motiv zmijske upozorava na opasnost. Kada zapazi čovjeka koji vreba na nju, Hamutal u strahu za Yaakova pojuri kući. Te noći vuk napadne pastirova sina tamo gdje su on i Yaakov često zajedno ležali.

David postaje glavni rabin, no nestaje vjerska tolerancija. Kako bi vratio moć Katoličke Crkve, papa Urban II. pridobiva mase za *sveti rat* protiv islamskih nevjernika u Jeruzalemu. Kraj zadrijemale Hamutal zmijska svuču košuljicu što najavi pljačku, silovanja i ubojstva u Moniou. Seljani križarima otvore kuće i zakolju životinje, no zadrže sinagogu što izazove krvoproliće. Opis je bitke plastičan zbog prostornih pojedinosti i pripovjednoga prezenta. Rabin Obadija sakrije crkvene svitke u pećinu, no križari ubiju Davida jer želi pokopati dječaka koji je ubijen dok je branio svojega oca. Križari Hamutal uzmu Yaakova i Justu te ju jedan od njih siluje.

Šesti dio (*Prelazak*) opisuje glad u selu i Hamutalinu potragu za djetcom. Očajno se utječe objema vjerama, sluteći da je riječ o jednome Bogu. Zbog teške iscrpljenosti sanja trenutak rođenja sina Yaakova i zmijsku koja joj se pokušava uvući među noge i oteći dijete. S najmlađim djetetom stiže u Marseille koji pripovjedač u putopisnoj dionici opisuje katalogom gospodarskih, religijskih i društvenih obilježja. Do Jeruzalema Hamutal mora ići preko Egipta. S pismom rabina Obadije odlazi bogatu židovskom brodaru. Njegova se žena pobrine za nju i dijete čiju je kožu zahvatio početni stadij šuge. Brodar ju prati na svoj brod za Genovu, a o njegovu trošku putuje od Genove do Palerma. Dok opisuje današnji Palermo, pripovjedača sprejem ispisano Božje ime na hebrejskome podsjeti na prošlost. Obilazi kriptu s mumijama koja ga asocira na ružne bajke i Danteov *Pakao*. Prolepsom najavljuje da Hamutal neće stići na cilj. Jednim od brodarovih zlatnika ona plaća put do Kaira, no iako

dobiva kabinu, trpi zbog zagađene vode i loše hrane. Dijete joj ima groznicu i iscrpljeni stižu u Aleksandriju. Pripovjedač opisuje meteorološke uvjete vrućega srpnja te spominje svjetionik Faros i mitske reminiscencije (Menelaja i Helenu TrojanSKU, Kleopatru). Suvremeni izgled grada suprotstavlja opisu arapskoga kroničara iz 7. stoljeća. Hamutal je u Aleksandriji malaksala od tifusa, a za nju i dijete brinu se prostitutke kada zbog slabosti odbije putovati karavanom do Fustata. Zmija koju ugleda u ustima lešinara potvrdi smrt njezina sina čije ime nije sačuvano.

Sedmi dio romana (*Kairo*) prikazuje stari Kairo, zvan Fustat, što znači *Egipatski grad šatora*. Hamutal tamo putuje brodom. Njezin je sin balzamiran i bačen u more gdje ga dohvati krokodil, a obamrlu Hamutal iskoristi trgovac Embriachi. Stigavši u Fustat 1097., ona zaspi uz bunar kraj sinagoge Ben Ezra, nesvjesna zmijske koja joj se uvlači u odjeću i od koje je spasi pas. Istu sinagogu posjeti i pripovjedač. Kraj njezina je bunara faraonova kći našla Mojsija, a blizu je i crkva u kojoj su se Marija i Josip sklonili s Isusom za Herodova pokolja nevine dječice. U sinagogi je geniza, otvor s odbačenim rukopisima koji se nisu smjeli spaliti jer spominju Božje ime. Prvi ju je 1888. otvorio Solomon Schechter i njezinu zbirku poslao u Cambridge gdje se čuva pod naslovom *Cairo Genizah Collection*. U tim je dokumentima opisana i sudbina obraćenice koja je u Fustat stigla iz jednoga sela u Provansi. Pripovjedač tako dokumentira priču o Hamutal, pa roman ima obilježja historioografske fikcije.

Opisujući stari Kairo, ističe kako je orijentalna sirotinjska četvrt ruševna i prljava, ali puna života, a *deve leže u pijesku kao da nije prošlo tisuću godina* (str. 227). Prostor palimpsestno zadržava tragove raznih vremena. Rabin u Fustatu prepušta Hamutal svojoj ženi. Shvativši da zbog nesigurna puta ne može doći do djece, Hamutal duševno klone. Po nagovoru rabina i njegove žene, piše svekru i traži odobrenje za brak sa Shmuelom, vođom ješive koji ju zaprosi. Međutim, od Shmuela zahtijeva pomoći joj naći djecu. Dobivaju sina Avrama, uz kojega se pojavi zmija i smrtonosno ugrize dadilju. To je početak Hamutalina

sloma. Kada Shmuel sazna da su djeca kod njezinih roditelja, ona s Avramom bježi u Narbonne.

Osmi dio (*Nájera*) prati Hamutalin put u Rouen. Bivši svekar s njom šalje rabina Obadiju i nećaka Yoma Tova. Želeći izbiti na Atlantik, idu prema Santiagu de Composteli, ali ih u svratištu kod Nájere otkriju normanski vitezovi jer Hamutal gubi duševnu ravnotežu. Spominje svoje ime Vigdis, sina zove bratovim imenom i zadržava đavla. S lomače ju spasi rabin Obadija, nudeći novac zapovjedniku garnizona ako mu dopusti odvesti ju roditeljima. On na to pristane zbog nagrade njezina oca. Međutim, Hamutal bježi jer nakon prijetnje lomačom zna da ju u Rouenu čeka smrt. Kada se rabin nakon zime vrati u Monieux, nađe ju bez djeteta i otuđenu od ljudi. Dok spava u prirodi, obilaze ju štakori i zmije. Umire kada pojede otrovne gljive, a tijelo joj se raspada okruženo zmijama, žabama, vukovima i pticama grabljivicama.

Deveti dio (*Cambridge*) iznosi činjenice oko kojih je satkana priča. Pripovjedač je u toj sveučilišnoj knjižnici proučio tekstove iz kairske genize. Istraživanja iz 1964. i 1999. povezala su dva dokumenta: onaj o neizvršenu smaknuću obraćenice blizu

Nájere i drugi o obraćenici iz Monieux. Rukopis i obilježja sefardskoga hebrejskog upućuju na istoga autora, no istraživačica iz Tel Aviva smatra da je obraćenica živjela u selu Muño blizu Burgosa.

U desetome dijelu romana (*Blago Monieuxa*), na povišenoj livadi gdje je ljeti rado čitao, pripovjedač otkriva legendarno blago Monieuxa. Uz kamene stube koje vode na livadu nalaze se ostatci prostrane kuće, a na katu je očuvana ritualna kada – mikve, čija fotografija uokviruje završetak romana. To je nekoć bilo mjesto krvoprolića i smrti: *Ovdje je dan nakon pogroma Hamutal očajnički klonula pored unakaženog tijela svog muža. Ovo je mjesto na kojem se u svojim posljednjim danima ludila i bijede noću skrivala poput životinje i plakala. [...] Dodirujem rub starog bunara. Dodirujem Hamutal* (str. 289). Ovo je otkriće potvrdilo Golbovu tezu o imenu mjesta i dalo dokumentarnu vrijednost fikcionalnoj priči. Prostor se pokazuje gradbenim elementom romana jer vremenske razine ne poništava samo pripovjedni prezent nego i prostor koji asocira na ljude, događaje, kulturu, pa i vlastiti izgled iz raznih vremena.

Sanja FRANKOVIĆ

KRONIKA DHK – prosinac 2019., siječanj 2020.

– 1. prosinca

U prostorijama DHK održana je Mala Tribina s književnicom Sanjom Polak i osamdesetak učenika trećih razreda osnovne škole Stjepana Radića iz Božjakovine. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

– 2. prosinca

Održana je 23. sjednica Upravnoga odbora DHK. U članstvo DHK primljeni su Brankica Bošnjak, Ema Botica, Ivica Glogoški, Zoran Ante Jurišić, Josip Muselimović, Vlatka Planina, Slobodan Prosperov Novak i Sanela Vrkljan.

– 4. prosinca

U Slavonskome Brodu u organizaciji Ogranka DHK slavonsko-baranjsko-srijemskog i Gradske knjižnice Slavonki Brod održan je bogat program *Pjesnici i glazbenici pjesniku* posvećen Vladimiru Remu. U sklopu programa predstavljen je zbornik *Književna riječ III.*, novi Ogranak DHK sisačko-moslavački te književna čitanja članova Društva hrvatskih književnika i gostiju. Duo AH pjevao je uglazbljene pjesme Vladimira Rema.

– 5. prosinca

U Gradskoj vijećnici Grada Vinkovaca održana su predstavljanja dviju knjiga objavljenih u 2019. godini: *Izabrana djela Miroslava Slavka Madera, Posthuma IV*, priredila dr. sc. Hrvojka Mihanović Salopek (Društvo hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski / Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, 2019.) i *Sonetist Antun Gustav Matoš* Vlaste Markasović (Društvo hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski / Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, 2019.). Sudjelovali su dr. sc. Vlasta Markasović, dr. sc. Hrvojka Mihanović Salopek, Zvonimir Liščić, predsjednik udruge *Vinkovački*

šokački rodovi, Mirko Ćurić, dopredsjednik Društva hrvatskih književnika i Tomislav Žigmanov, ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata

– 6. prosinca

U 85. godini života preminuo je naš dugogodišnji član Bruno PROFACA.

– 18. prosinca

Održana je sjednica Povjerenstva za *Zagrebačke književne razgovore*.

– 19. prosinca

Održana je 24. sjednica Upravnoga odbora DHK na kojoj je prihvaćen Financijski plan DHK za 2020. godinu.

Održan je Božićni domjenak. Prigodne riječi i blagdanskü čestitku uputio je predsjednik DHK Đuro Vidmarović.

U Klubu hrvatskih književnika *Dr. Ljubica Ivezić* u organizaciji Istarskoga ogranka održana je posljednja ovogodišnja Tribina na kojoj su predstavljeni talijanski prijevodi ranijih izdanja IO DHK – *Priče o žabama* i *Priče o kornjačama* autorice Sandre Kušević (tekst) i Jadranke Ostić (ilustracije). *LE RANE – LE TARTARUGHE, fiabe, favole e leggende da tutto il mondo*, naslov je u prijevodu književnice Laure Marchig. Tribinu je vodila Vanesa Begić.

– 3. siječnja

U Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci u organizaciji Riječkoga ogranka DHK predstavljen je dvobroj 3 – 4 časopisa za književnost i književne prosudbe *Književna Rijeka* te je na taj način obilježena 24. godina njegova postojanja.

– 4. siječnja

U Rijeci je u 81. godini života preminuo naš dugogodišnji član Andrija VUČEMIL.

– 15. siječnja

U Novome Sadu u 88. godini života preminuo je naš član Tomislav KETIG.

– 21. siječnja

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Rajmunda Kuparea *Prebivao je među nama* (Citadela libri, Zagreb, 2019.) i predavanje Sanje Nikčević *PRAVO NA LIJEPO/DOBRO/SVETO U UMJETNOSTI!* Predsjednik DHK Đuro Vidmarović održao je pozdravni govor.

– 22. siječnja

U prostorijama DHK u organizaciji Pasijske baštine i DHK predstavljen je 12. zbornik *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – PASIJSKA BAŠTINA LIKE. Sudjelovali su* msgr. dr. sc. Mile Bogović, akademik Josip Bratulić, dr. sc. Hrvojka Mihanović Salopek, dr. sc. Rozina Palić-Jelavić i prof. dr. sc. Stjepan Pepeljnjak.

U Gradskoj knjižnici Županja u organizaciji Ogranaka DHK slavonsko-baranjsko-srijemskog održano je predstavljanje knjige pjesama Jose Živkovića *Tragom pokorenih*

želja (DHK Herceg-Bosne i DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, 2019.) nagrađene *Nagradom A. B. Šimića* za 2019. Sudjelovali su Joso Živković, Franjo Nagulov, Mirko Čurić, Marija Nedić, Magdalena Mišković i Jurica Buljan.

– 25. siječnja

U 76. godini života preminuo je naš dugogodišnji član Josip PRUDEUS.

– 29. siječnja

Na prvoj ovogodišnjoj Tribini DHK predstavljene su knjige Josipa Palade *U olovnom vremenu* (Đakovački kulturni krug i MH Đakovo, 2019.) i Marka Palade *Zlonjiva* (Ogranak MH u Trogiru i DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Đakovački kulturni krug, 2016.). Uz autora Josipa Paladu sudjelovali su urednik Mirko Čurić i Biserka Goleš Glasnović te dramski umjetnik Joško Ševo.

– 31. siječnja

Održana je 25. sjednica UODHK.

Maja KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ